

PÉTER GYÖRGY A SZOCIALISTA STATISZTIKÁÉRT*

NYITRAI FERENCÉ DR.

Az 1983-as év a magyar statisztikusok számára a megemlékezések éve. Ebben az évben ünnepeltük *Keleti Károly* születésének 150. évfordulóját, azét a *Keleti Károlyét*, aki a hivatalos statisztikai szolgálat úttörője volt, és az első vezetője a mai statisztikai hivatal őségének, az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalnak – igazgatói rangban – huszonegy esztendeig.

Ezúttal a hazai statisztikusok egy másik jelentős egyéniségéről, a 80 évvel ez előtt született *Péter Györgyről* emlékezünk meg, aki a szocialista statisztika alapjait rakta le, s aki húsz esztendőn keresztül, 1948-tól 1968-ig volt elnöke a Központi Statisztikai Hivatalnak.

Keleti Károly és *Péter György* egyaránt óriási hatást gyakorolt a hivatalos statisztikai szolgálat kialakulására, a statisztika továbbfejlődésére Magyarországon. Közös jellemvonásuk az a többirányú érdeklődés, amely egész életüket és munkásságukat jellemezte, s amely termékenyítően hatott a magyar statisztikára, megalapozva hírnevét a világban, és hozzájárult ahhoz, hogy a XX. század derekán ez a hírnév tovább erősödjék.

Önként adódik a párhuzam e két nagy személyiség között; mindketten a magyar statisztikát a nemzetközi környezetbe ágyazva fejlesztették tovább oly módon, hogy figyelembe vették a más országokban kialakult elméletet és gyakorlatot, de azt nem szolgálaiian vették át, hanem alkotó módon ültették át a hazai viszonyokra. Mindkettőjüket kritikus, politikus szemléletmód jellemezte. Képesek voltak arra, hogy egyidejűleg dolgozzanak a szervezet kialakításán, tevékenysége elmélyítésén és ugyanakkor saját maguk is végezzenek – példamutató eredménnyel – tudományos munkásságot. Mindketten igényesek voltak önmagukkal szemben éppúgy, mint vezetőként munkatársaikkal.

Péter György 1948-ban került a Központi Statisztikai Hivatal élére, olyan időszakban, amikor a statisztikai szolgálat újjászervezése, új alapokra helyezése, a szocialista statisztika elméletének és gyakorlatának meghonosítása s a statisztikai szolgálatnak az új államigazgatásba illesztése volt a legfőbb feladat. Mindehhez korábbi statisztikai gyakorlati ismeretekkel nem rendelkezett *Péter György*, aki az Országos Társadalombiztosító Intézet éléről került a Statisztikai Hivatal elnöki székébe, de mint biztosítási matematikus érthetően igen rövid idő alatt megszerezte a szükséges jártasságot a statisztikai tudomány és gyakorlat területén.

* A Fényes Elek nívódíjak átadása alkalmából 1983. szeptember 5-én tartott, kibővített szerkesztő bizottsági ülésen elhangzott ünnepi előadás.

A SZOCIALISTA STATISZTIKA KEZDETEI

Péter György munkásságának rövid áttekintésével egyúttal a hazai statisztika megújulási folyamatát kell ismertetnünk. Természetes, hogy 1948-1949-ben az első feladat a gyakorlati statisztikai munka újjászervezése volt, új elméleti bázison, zömében kezdő, új kollektívával. Ugyanakkor alapvető feladat volt, hogy az ország lakosságáról viszonylag pontos és részletes információkkal rendelkezünk. Ennek érdekében Péter György már 1948-ban tevékenyen bekapcsolódott a felszabadulás utáni első, 1949. évi népszámlálás munkálataiba, melyet lényegében a korábbi tapasztalatok, az ismert külföldi módszerek alapján és teljesen új, ebben a vonatkozásban gyakorlatlan, de igen lelkes, tanulni és dolgozni akaró munkatársi hálózattal bonyolított le.

Rendezni kellett – az első lépések között – az adatgyűjtések engedélyezését is. Erről első ízben a Népgazdasági Tanács 1949-ben hozott határozatot. Ez a határozat még a centralizálás jegyében készült, ez felelt meg a gazdaságirányítás szigorú tervgazdálkodási rendjének és a korabeli prioritásoknak.

1949 októberétől indult meg a felszabadulás utáni első háztartásstatisztikai adatgyűjtés, amelynek részletezettsége biztosította azt, hogy a fogyasztásról megfelelő információk álljanak rendelkezésre. Ebben az időszakban korszerűsítették és egyidejűleg egyszerűsítették a gyáripari statisztikát. Ez azt jelentette, hogy a termelésről, a legfontosabb termelő tevékenységekről és azok ráfordításairól havonként, negyedévenként és évenként rendelkezésre álltak a szükséges információk. Ezeket gyors feldolgozás után – gyakran késő éjjelig fogalmazva – némi értékelő szöveggel adták át a legfőbb felhasználóknak: a párt és a kormány illetékes vezetőinek és szakembereinek. Megkezdődött a közlekedésszatisztikai adatgyűjtés, és bővítették az épületstatisztikát. Új alapokon építették fel a mezőgazdasági statisztikát is.

Mindezekből látszik, hogy az új statisztikai szolgálat legfontosabb feladatának Péter György a gazdaságstatisztika kialakítását tartotta. Ehhez akkor a szovjet elméleti tankönyvek nyújtottak segítséget (egy generáció nőtt fel *Druzsinyin*: „Általános statisztika” és *Szavinszkij*: „Iparstatisztika” c. tankönyvén), és megismertük a szovjet gyakorlatot is. Ezt ültette át a Statisztikai Hivatal akkor igencsak fiatal munkatársi hálózata Péter György vezetésével, a hazai adottságokra. Ezt segítette elő az is, hogy Péter György elnöksége alatt létrehozott egy Gazdaságstatisztikai Bizottságot, amelynek a hivatali dolgozókon kívül néhány érdekelt külső szakember is tagja volt. Ez a bizottság a munka folyamatában tárgyalta meg a módszereket, és fogadott el szükséges változtatásokat.

A gazdaságstatisztika különböző ágai közül a legnagyobb figyelmet az iparstatisztika fejlesztésére fordították, ezen belül pedig az üzemek és vállalatok adatgyűjtéseire, amelyek túlnyomó többségben naturális és tervteljesítési adatokat tartalmaztak. Az a gond azonban már ebben az időben is felmerült, hogy túlzottan sok adatot kértek az üzemektől, vállalatoktól, és ezek bizonylati alátámasztása nem mindig volt biztosított. Ezért az első két-három év alatt többször kellett visszatérni a már kialakított kérdőívek módosítására, néhány esetben egyszerűsítésükre, a metnközben felmerülő módszertani problémák megoldására, majd később a módszertan elmélyítésére. Napirendre került az a kérdés is, hogyan lehet a központilag elrendelt adatgyűjtéseket jobban alkalmazni a vállalatok saját igényeihez.

Néhány területen új adatgyűjtést is bevezettek ezekben az években. 1949. január 1-től indult meg a belkereskedelmi statisztika, 1950-től a beruházási statisztika, és napirendre került mindezeknek az új statisztikai tevékenységeknek megfelelő összehangolása is. Természetesen mindezt a korabeli igényeknek megfelelően haj-

tottuk végre, korántsem abban az értelmezésben, ahogy ma az egységes gazdaságstatisztika rendszerét kiépítjük. Már ebben az időben szoros volt a kapcsolat a tervező és a pénzügyi szervekkel, bár az új adatgyűjtések körében még gyakori volt a párhuzamosság vagy az eltérő fogalmak alkalmazása. Péter György arra törekedett, hogy a társintézményekkel együtt alakítsuk ki a közös módszereket és az egységes gyakorlatot.

A statisztikai szolgálat központi hálózatának megszervezésével szinte egy időben került napirendre a megyei statisztikai tevékenység kialakítása is. 1949-ben a Népgazdasági Tanács, a Statisztikai Hivatal javaslatára olyan elvi határozatot hozott, amelynek értelmében a Központi Statisztikai Hivatalnak a megyékben kislétszámú kirendeltségeket kell felállítania. Az elképzelés kezdetben még az volt, hogy ezek a kirendeltségek fogják az alapját képezni a megyei tanácsok statisztikai szervezetének oly módon, hogy a szakmai irányítás a Statisztikai Hivatal felelősségi körében maradjon. Az első évek gyakorlata azonban azt mutatta, hogy az 1950. március 1-ig felállított kirendeltségeket célszerűbb a Központi Statisztikai Hivatal keretében működtetni. Egy kisebb osztály alakult a hivatalon belül a megyei kirendeltségek irányítására, munkájuk összehangolására. Péter György a statisztika decentralizálásának igényét úgy fogalmazta meg 1951-ben a *Statisztikai Szemlében* írott cikkében, hogy az első egységek és az egyes szervezetek adatait ne közvetlenül a központ gyűjtse be, hanem ezek az adatok fussanak végig a szakterület igazgatási vonalán, és ez azzal az előnnyel járjon, hogy az alsó és középfokú vezető szervek ne csak mechanikus begyűjtői és továbbítói legyenek a statisztikai jelentéseknek, hanem összesítsék, sőt elemezzék és értékeljék is azokat. Megfogalmazásában: „Decentralizálni a statisztikát, ez annyit jelent, mint gondoskodni arról, hogy statisztikai munkát (és pedig ne csak mechanikus, hanem érdemi munkát) mindenütt végezzenek, ahol operatív vezetés folyik.”¹

A decentralizálásnak ez az értelmezése napjainkban is érvényes. Az operatív vezetés adatokkal való ellátásának és az adatok helyi elemzésének igénye nem csökkent az elmúlt három évtizedben sem.

Tekintettel arra, hogy a gyakorlati statisztikai munka újjászervezése új kádereket igényelt, már a szocialista statisztika megteremtésének első évében sürgető igényvel merült fel a *statisztikai szakmai oktatás* kérdése is. Péter György irányításával statisztikai tanfolyamot szerveztek 1949-ben, amelynek keretében az általános statisztikai tanfolyam 13 hétig, az iparstatisztikai tanfolyam 14 hétig tartott. A tanfolyam heti háromszor kétórás előadást és szemináriumot jelentett. Ezt a tanfolyamot 1949. szeptember 19-én nyitotta meg Péter György. A tanfolyam oktatói, szemináriumvezetői – köztük e tanulmány szerzője is – visszaemlékeznek arra, hogy a szovjet elméletből adaptált jegyzetekkel (sokszor a példák még az eredeti tankönyvből átvett rubelben szerepeltek), igen kevés hazai szakmai gyakorlati ismerettel oktattunk leendő iparstatisztikusokat, akiket legtöbbször a munkások közül választottak ki az iparvállalatok, és küldtek el erre az összesen 27 héten át tartó tanfolyamra. El kellett sajátítaniuk az iparstatisztikának és az ezt megalapozó általános statisztikának az elméletét és gyakorlatát annak érdekében, hogy munkahelyükre hazatérve ezt alkalmazzák. De káderképző tanfolyamok voltak ezek a hivatal szempontjából is, hiszen Péter György még az indításkor azt kérte tőlünk oktatóktól, szemináriumvezetőktől, hogy figyeljünk arra, kik a legjobbak, kik azok, akikből jó statisztikus lehet, akiket azután a tanfolyam végén át is vettünk a hivatal állományába. Közülük nem egy kiváló kollégánk van ma is köztünk, és többen mentek már nyugdíjba, akik ezen

¹ Decentralizálni kell a statisztikai munkát. *Statisztikai Szemle*. 1951. évi 1. sz. 17–23. old.

a tanfolyamon szerezték meg statisztikai alapismeretüket. (Ezt természetesen később esti vagy levelező formában egyetemi tanulmányukkal bővítették).

E kezdeti lépések után a Népgazdasági Tanács 1950-ben hozott határozata értelmében a terveköttelezett I. és II. kategóriába tartozó vállalatok üzemi statisztikusainak *statisztikai vizsgát* kellett tenniük. Erre az időszakra már a hivatal kidolgozta és közzétette a szakvizsga anyagát, és volt már megfelelő vizsgabiztosi hálózat is. Az igényeket azonban korántsem tudta még fedezni ez az oktatási forma, ezért a hivatal 1950. szeptember 1-vel 6 hónapos káderképző iskolát állított fel. Az oktatási hiányosságok felszámolásának ezek voltak az egyszerűbb formái. Ugyanakkor a Közgazdaságtudományi Egyetem is megújult, és az újjáalakult Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem keretében létrejött az új statisztikai tanszék, amelynek vezetője 1950-ben Péter György lett. Személyesen is részt vett az egyetemi tankönyvek kidolgozásában, ő írta az első általános statisztikai tankönyvet, majd a későbbiekben a tankönyv továbbfejlesztett változatát is gondozta.

Az egyetemi oktatás elmélyítése mellett azonban továbbra is szükség volt a tanfolyami képzésre is. Így akkor, amikor a decentralizálás során a járásokban is kialakult a statisztikai hálózat, 1950-ben 8 hetes bentlakásos tanfolyamot szerveztek a járási statisztikusok számára, ahol megismertek az általános statisztikával, a szakmai statisztikák közül pedig elsősorban a mezőgazdasággal, különösen a termésbecslés módszereivel. A tanfolyami oktatás összehangolására létrehozott a Hivatalon belül egy oktatási osztályt, amelynek ekkor még igen széles tevékenységi köre volt: egyfelől a különböző tanfolyami és hosszabb távú oktatási formák részére a tananyagról, az oktatókról való gondoskodás, a vizsgák megszervezése, másfelől figyelmének ki kellett terjednie a továbbképzésre és a statisztika egyetemi oktatására is.

A Központi Statisztikai Hivatal az ország különböző intézményeiben, vállalatainál dolgozó statisztikusok számára is tartott tanfolyamokat, és pedig 1950-től már nemcsak az iparstatisztikusok, hanem az állami gazdaságok statisztikusai részére is. Az oktatásban, a tananyagok kialakításában a gyakorlati vezető statisztikusok és a legjobb, legképzettebb munkatársak első perctől kezdve részt vettek. Ez azzal az előnnyel járt, hogy egyidőben oktattak, tanultak maguk is. A gyakorlat és az elmélet ekkor még igencsak közel állt egymáshoz, és a kialakított gyakorlat elméleti megalapozása nemegyszer csak követte a gyakorlati megoldást. Voltaképpen az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején jelentős tudományos tevékenységet is végeztek már a Hivatal munkatársai, amelyet ösztönzött, és amelyben példamutatóan járt elől a Hivatal elnöke, Péter György. A tudományos tevékenység publicitása érdekében újjászervezte és útjára indította 1949-ben a *Statisztikai Szemlét*. Ennek új évfolyama elé írott vezércikkében a következőket írta: „Szükségessé vált..., hogy a statisztika bürokratikus intézményből a tervgazdálkodás jelenségeinek pontos számbavétele, a gazdasági élet irányításának gyakorlati segédeszköze, öncélú polgári tudományból építő szocialista tudománnyá legyen.”² Ezek a tézisek érvényesültek az elméleti és a gyakorlati munkában egyaránt. A szocialista tudományosság igényével bírálta a megírt tankönyveket, tanulmányokat, ellenőrizte munkatársainak tudományos tevékenységét, és ösztönözte is azt.

A tudományos munkához szorosán kapcsolódott a könyvtári tevékenység is. Péter György 1950. június 23-án nyitotta meg a Központi Statisztikai Hivatal nyilvános könyvtárát, amely a statisztika kutatóinak igen hasznos, értékes segítséget adott, és rendelkezésre állt az érdeklődő nagyközönségnek is.

² *Statisztikai Szemle*, 1949. évi 1–5 szám. 3. old.

A gyakorlati és a tudományos munka elmélyítése érdekében már a kezdeti években pályázatokat írtak ki. Annak érzékeltetésére, hogy milyen fontosnak látta az üzemi, vállalati munka segítését, jellemző, hogy 1951-ben írtak ki pályázatot „Üzemi statisztika a vállalatvezetés szolgálatában” témakörben. Korántsem csak a Központi Statisztikai Hivatal belső tudományos munkájának megújítását tekintette feladatának, hanem az országban a statisztikai tudományos és gyakorlati tevékenység elmélyítését is.

Az 1949 és 1951 közötti években Péter György a statisztika minden területén maga is tevékenyen járult hozzá a munka megindításához és a tervszerű munka végzéséhez. Többször, több cikkében is követelte a „szilárd állami fegyelmet a statisztikában is”, ostromozta az állami fegyelem lazulását a statisztikai adatszolgáltatásban, amely részben határidő késésekben, részben hibás adatközlésekben, részben engedély nélküli statisztikák kibocsátásában öltött testet. Ez sem idegen napjaink gyakorlatától. Ezekben az években is folytatta a szovjet statisztika tanulmányozását. 1951 augusztusában magyar statisztikai küldöttség élén egyhónapos tanulmányúton volt a Szovjetunióban. Hazatértekor cikket írt a *Statisztikai Szemlében* „A statisztika szervezete a Szovjetunióban”³ címmel. Ugyanez a cikk megjelent a *Magyar–Szovjet Közgazdasági Szemlének* 1951. évi 9. számában. A tanulmány tapasztalatait a hazai gyakorlatban is hasznosította.

A szocialista statisztika első három évének tapasztalatai alapján Péter György kezdeményezte a Minisztertanácsnál a statisztikai munka rendszeréről, a Központi Statisztikai Hivatal feladatairól és szervezetéről szóló határozat elfogadását. Ez a határozat a feladatok között a következőket jelölte meg:

1. a felső vezetés tájékoztatása a tervteljesítésről, a gazdasági, szociális és kulturális színvonal fontosabb mutatóinak alakulásáról;
2. a beszámolási rendszer és az egységes statisztikai módszerek kialakítása;
3. a statisztikai munka és beszámolási rendszer ellenőrzése;
4. a statisztikai káderek képzésének irányítása és ellenőrzése.

A szervezetet illetően pedig a határozat a következőket tartalmazza: „A független területi statisztikai hálózat megszervezését fokozottan kell végrehajtani. A területi statisztikai hálózat elsősorban a jelenlegi megyei, járási, városi tanácsok statisztikai részlegéből alakul.”⁴ Ennek a határozatnak nyomán 1952. április 1-ével a Központi Statisztikai Hivatal területi szervei megkezdték önálló működésüket.

Péter György a kezdeti évek tapasztalatait 1952-ben egyik cikkében a következőképpen bírálta – értékelte: „Alaposabb, tudományosabb, átfogóbb statisztikai elemzésekre van szükség ... a statisztikai–gazdasági analízisnek a statisztika tárgyát, teljességében, összefüggésében, fejlődésében’ kell szemlélnie és szemléltetnie ...”. Ennek érdekében a munkát tervszerűvé kell tenni, mondotta, és hangsúlyozta, hogy „A decentralizálást minden területen következetesen végre kell hajtani.”⁵ Ezek a feladatok az 1950-es évek során meg is valósultak, de arra is fel kell figyelni, hogy már a szocialista statisztika alapjainak lerakásakor sem volt Magyarországon vitatott az, hogy a Statisztikai Hivatal csak adatgyűjtésekkel vagy adatgyűjtéssel és elemzéssel foglalkozzon-e, hiszen Péter György munkásságát úgy kezdte, hogy az adatgyűjtést és az adatok értékelését, elemzését egymással összefüggő, szoros kapcsolatban levő feladatnak tekintette a központi és a decentralizált statisztikai szolgálatban éppúgy, mint a vállalatoknál, az állami gazdaságoknál és egyéb

³ *Statisztikai Szemle*. 1951. évi 10. sz. 865–876. old.

⁴ A határozatot rövidített formában közölte a *Statisztikai Szemle* 1952. évi 2. száma. Az idézett részlet lásd a 82. oldalon.

⁵ Emelni kell a statisztikai munka színvonalát! *Statisztikai Szemle*. 1952. évi 10. sz. 830–831. és 834. old.

intézményeknél. Ugyanilyen módon foglalt állást az 1952. évi VI. törvény is a statisztikáról.⁶ A statisztikai törvény keretbe foglalta mindazokat az eredményeket, amelyeket a szocialista statisztika már elért, és mindazokat a feladatokat, amelyeket az elért eredmények alapján célul tűzhetett ki a statisztikai szolgálat és annak működetői számára.

A SZOCIALISTA STATISZTIKA ELSŐ HÚSZ ÉVÉNEK JELENTŐSEBB EREDMÉNYEI

Péter György munkásságát a kezdetek után az jellemezte, hogy bár jól felépített hierarchikus rendszert működtetett a Központi Statisztikai Hivatalon belül, minden jelentősebb új kezdeményezésre, minden jelentősebb területen új káderek beállítására maga személyesen is odafigyelt. Mindez azt jelentette, hogy felkarolta, vezető beosztású munkatársaitól igényelte is a kezdeményezést, az új elméleti és gyakorlati tételek honosítását. Vállalta az újjal járó kockázatot is, és vállalta a Hivatalon belül az ún. „nehéz emberek” foglalkoztatását. Ez utóbbira mi sem jellemzőbb, mint az – amire a ma itt dolgozók közül többen is emlékezhetünk –, hogy amikor két főosztály és azok vezetői között elvi vita alakult ki valamilyen statisztikai módszertani vagy elemzési kérdésben, akkor meghallgatta mind a két felet, magához hívta őket, hagyta, hogy a jelenlétében folytassuk le a vitát, és miután az érveket végighallgatta, döntött. Hangsúlyozni szeretném, hogy sohasem előre megfogalmazott döntéseket közölt, hanem mindig nyitott volt arra, hogy meghallgassa az érveket, az okokat, a háttérben levő mozgatóerőket. Időnként úgy tűnt, hogy élvezte is a szenvedélyes vitákat. Emlékezünk azonban arra is, hogy igényes volt a munkában, és hogyha valaki valamit határozottan állított, ami a későbbiekben nem igazolódott be, az nehezen állt meg előtte, s annak elég hosszú ideig igencsak nehéz helyzete volt a Hivatalban, ha ugyan itt maradt és nem keresett másutt állást.

Péter György személyisége rányomta bélyegét a Hivatal működésére a szó minden értelmében: a kutató, alkotó, megbízható munkát végző embereket kedvelte, szerette és fiatalon vezető tisztségbe állította. Azoknak a középvezetőknek, akikben bízott igen nagyfokú önállóságot biztosított. Ez azonban nemcsak saját kezdeményezése volt, hiszen azokban az időkben gyakran kerültek fiatalok magas beosztásba. Erős egyénisége abban is megnyilvánult, hogy nehezen volt meggyőzhető, bármennyire is fontos és jelentős lett volna, nem engedett, hacsak nem tudták észérvekkel s a témára többször visszatérve meggyőzni.

Kétségtelenül nagyjelentőségű munkásságában az, hogy a legfontosabbnak azt tartotta, hogy a vállalati intézményi statisztika megbízható bázisát kialakítsák. Matematikus volt, aki a bizonylatok szükségességét elismerte. A Központi Statisztikai Hivatalnak mindig is volt ilyen felelőssége, amit Péter György idejében különös figyelemmel gyakorolt. Nagyon fontosnak tartotta azt, hogy a népgazdasági és a területi információs rendszer egymással párhuzamosan és összehangoltan fejlődjen. Célja az volt, hogy az azonos információs szinteken dolgozók, az ország különböző vidékein és területein azonos mennyiségű és minőségű információhoz jussanak.

Minthogy saját maga is végzett tudományos munkásságot, és volt számottevő gazdaságpolitikai tevékenysége is, ezért a legnagyobb hangsúllyal – és a kor igényeinek megfelelően is – a gazdaságstatisztika építésén dolgozott. Ezen a területen számos új kezdeményezést karolt fel, például az ágazati kapcsolati mérlegek honosítását, az exportgazdaságosság mérési módszereinek kimunkálását (ezt már 1954-ben megkezdte a Központi Statisztikai Hivatal) és a termelékenység vizsgálatát. A nem

⁶ Ennek részleteiről lásd „Tízéves a statisztikai törvény” c. cikket a *Statisztikai Szemle* 1983. évi 8–9. számában a 789–791. oldalakon.

gazdaságstatisztikai területek közül a demográfia elméleti és gyakorlati kiépítését tartotta elsődlegesnek. A társadalomstatisztika még háttérbe szorult ebben az időszakban.

A Központi Statisztikai Hivatalon belül működő vezetőtestület, a Hivatal Kollégiuma ekkor még igen részletesen tárgyalta a különböző új típusú adatgyűjtéseket. A Kollégium tulajdonképpen a gyakorlati munka irányításának és a szakmai továbbképzésnek egyaránt fóruma volt. Volt emellett több más társadalmi jellegű fórum is, részben a Hivatalon belül, részben az ország tudományos intézményei keretében, úgy hogy azokban a Hivatal is részt vett.

A Hivatal munkájának nyitottsága jelentősen bővült az ellenforradalom leverését követően: a nyilvánosság számára első ízben jelent meg az 1949–1955. évi adatokat tartalmazó Statisztikai Zsebkönyv (1956-ban), majd (ugyanabban az évben) a Statisztikai Havi Közlemények is. Újra nyilvánosságot kapott (1957-ben) a Statisztikai Évkönyv is, amely az 1949–1955. évi adatokat tartalmazta. Első ízben 1958-ban jelent meg a „Mai Magyarország”, amelyben az ország társadalmi–gazdasági életének legfontosabb adatait közérthető formában találhatta meg az olvasó. 1959-ben pedig már napvilágot látott az első Nemzetközi Statisztikai Évkönyv is. Ezek mellett az egyes szakágazatok – az ipar, a beruházás, az építőipar, a kereskedelem, a közlekedés, a mezőgazdaság stb. – tevékenységére vonatkozó adatokat évkönyvekben, zsebkönyvekben, különböző publikációkban kezdtük közreadni. Ezeknek a publikációknak a száma 1957-től ugrásszerűen nőtt, az 1960-as évek közepén már a publikációk összehangolására és némi válogatására is szükség volt. (Minden ilyen típusú kezdeményezés viták, sőt harcok árán valósult meg.)

Nemcsak az adatokat, hanem módszertanunkat is közreadtuk, sőt nyilvános vitára bocsátottuk. Minden alkalommal szoros kapcsolatban volt a Hivatal a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai Tanszékének munkásságával. Nem kevesen a tanszékről kerültek a Hivatalba dolgozni, mások – mint a mai tanszékvezető professzor, *Ollé Lajos* – a Hivatal dolgozóiból váltak a tanszék munkatársaivá.

A Hivatal nemzetközi kapcsolatai már az 1950-es években is jelentősek voltak, de különösen bővültek az ellenforradalom leverését követő időszakban. Figyelemre méltó, hogy az Európai Gazdasági Bizottság által alapított Európai Statisztikusok Értekezletének már első ülésén is részt vett Péter György, első ízben 1954-ben, majd ezt követően szinte minden ülésen, 1968-ig. Támogatta azt is, hogy a Hivatal vezető beosztású munkatársai, tudományos kutatással foglalkozó dolgozói részt vegyenek az európai statisztikusok munkájában, munkacsoportok keretében vagy tudományos tevékenységükkel valamilyen téma kidolgozásában. Ugyancsak megalakulásától kezdve vett részt Péter György a KGST Statisztikai Állandó Bizottságának munkájában, vezette a Bizottság ülésén részt vevő delegációt. Személyes közreműködésével és a Hivatal munkatársainak széles körű együttműködésével járult hozzá a szocialista országok egységes statisztikai rendszerének kidolgozásához igen sok témakörben. Péter György munkásságát nemzetközi elismerés kísérte mind a KGST keretében, mind az Európai Statisztikusok Értekezlete munkásságában is.

A kétoldalú kapcsolatokat 1949 után először a szovjet statisztikával alakította ki Péter György, majd a későbbiekben a többi szocialista országgal és jónéhány kapitalista országgal is szorosabb kapcsolatra lépett. Többek között 1955-ben részt vett a Jugoszláv Statisztikai Társaság ülésén, és látogatást tett a Jugoszláv Szövetségi Statisztikai Hivatalban. A Csehszlovák Állami Statisztikai Hivatal elnökével 1958-ban kezdődött meg a kétoldalú kapcsolatfelvétel, a lengyel statisztikusok delegációját már 1957-ben vendégül látta s a tőkés országok ismert statisztikusai közül többek

között P. J. Bjerve, a norvég Statisztikai Hivatal akkori elnöke látogatott 1959-ben a Központi Statisztikai Hivatalba. Ezek a nemzetközi kapcsolatok példamutatók voltak a Hivatal egész apparátusa számára.

Péter György támogatta azt, hogy nyelvtudással rendelkező munkatársai részt vegyenek nemzetközi értekezleteken, látogassanak tapasztalatszere céljából külföldre, sőt ezt úgy fogalmazta meg, hogy az lenne a helyes, ha a Hivatal minden főosztályvezetője évenként egyszer ellátogatna egy szocialista és egy kapitalista ország statisztikai hivatalába tapasztalatszerzés céljából. Nyelvtudásuktól függően a Hivatal vezetői ezt szívesen követték is. Sokat tanultak a többi ország gyakorlatából, a személyes találkozásokról, s ezen a bázison már az 1960-as évek elején megkezdük a nemzetközi összehasonlítások készítését is. Ezekre az összehasonlításokra az első időszakban főleg a gazdaságstatisztika, ezen belül is elég nagy hangsúllyal az iparstatisztika területén került sor. Péter György az ilyen irányú kezdeményezéseket támogatta, és a nemzetközi összehasonlítások eredményeit maga is érdeklődéssel figyelte.

Péter György 1956-ban ex officio, majd 1965-ben rendes tagja lett a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (International Statistical Institut – ISI). Részt vett az ISI több ülésén, néhányra maga is tanulmányt nyújtott be.

Az 1960-as években a kapcsolatok kiépítése országon belül és az országon kívüli társintézményekkel már lehetővé tette, hogy nemzetközi értekezleteket is szervezzünk a Hivatalban. Ezek között említést érdemel az a tudományos konferencia, amelyet a munkatermelékenység tervezéséről és méréséről az Országos Tervhivattal együtt tartottunk 1959. szeptember 29. és október 2. között. Jelentős esemény volt az első input–output konferencia is, amely 1962-ben széles körű nemzetközi részvétellel került megrendezésre Budapesten, s a Hivatal centenáriumának tudományos ülészaka 1967-ben. Természetesen ezek mellett számos munkacsoport-értekeztetés, szeminárium is megrendezésre került az országban. Ezek többségét Péter György nyitotta meg, eredményeiket figyelemmel kísérte.

A statisztikai tudományos munka elmélyítését szolgálta az is, hogy 1960-ban megalakították a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságát, melynek elnöke Péter György lett, majd ezt 1968-ban újjászervezték, ismét Péter György elnökségével. Megalakult 1967-ben a Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága is ugyancsak Péter György elnöke alatt. Ezek a bizottságok a Hivatalban dolgozó, az egyetemeken tevékenykedő és a különböző intézeteknél, intézményeknél munkálkodó demográfusokat, statisztikusokat tömörítették. Lehetőséget adtak arra, hogy legfontosabb elméleti és tudományos munkásságukat e bizottság keretében megvitassák. Ezek a viták is termékenyen hatottak a magyar statisztika és a demográfia továbbfejlesztésére. A tudományos tevékenységnek más fórumai is rendelkezésre álltak, hiszen ebben az időszakban indult meg a Hivatal több folyóirata, köztük a *Területi Statisztika*, új formában az *Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő*, az *Információ–Elektronika*. Mindezek fórumot adtak a Hivatal dolgozóinak a publikálásra. A publikációs tevékenységet Péter György nagymértékben támogatta, sőt igényelte is.

Mindezek mellett fokozatosan kiépült a Hivatal számítástechnikai gépesítése is. A házkorszakban – mint sokan emlékezünk rá – még kezdetleges Hollerith-gépek álltak rendelkezésre, ezeket az 1960-as évek során már korszerű elektronika kezdte felváltani nemcsak a központban, hanem a területi apparátusban is (bár az induláskor itt még csak könyvelőgépek mellett dolgoztak). Ezek az új módszerek új munkaterületeket alakítottak ki, és a Hivatalban kinevelődött a számítástechnikusok első nemzedéke is, akik ma már újabb generációk vezetői, oktatói. A számítástechnika

gyakorlati kiépítése és a számítástechnika alkalmazásának figyelemmel kísérése egyaránt hivatali feladattá vált, és ez egyidejűleg újabb konfliktushelyzeteket is teremtett. Az 1960-as évek elején-közepén a statisztikusok és a számítástechnikusok működését korántsem a megértés és az együttműködés jellemezte, jóval inkább a viták, nézeteltérések, ütközések. Ezeket azonban általában úgy lehetett rendezni, hogy abból a statisztikai szolgálat és a statisztika felhasználói „kerültek ki győztesen”, s vesztes valójában nem maradt.

PÉTER GYÖRGY AZ EMBER

Az ünnepi megemlékezés voltaképpen a szocialista statisztika első húsz esztendejéről szóló számbavétel, amelyet azonban nem lehet anélkül befejezni, hogy ne szólnánk Péter Györgyről, az emberről, a vezetőről, a nevelőről. Ezt annál is inkább megtehetjük, hiszen ma még együtt van a Hivatalban azon generáció tagjainak nagy része, akik Péter György időszakában kezdőként kerültek a Központi Statisztikai Hivatalba, itt nevelődtek, itt váltak statisztikussá, s így közvetlenül „a saját bőrükön” tapasztalhatták Péter György vezetői, nevelői, emberi magatartását. Ez utóbbi korántsem volt konfliktusmentes. Akik együtt dolgoztunk vele emlékszünk arra, hogy Péter György igényes volt, és igényességében nem nagyon válogatta meg a bíráló jelzőket, ha valamilyen munka eredménye nem tetszett neki. Féltünk tőle és tiszteltük. Elismertük tudását. Kétségtelen, hogy az újonnan kinevezett vezetők nagyon igyekeztek, hogy ne kerüljenek abba a helyzetbe, hogy bíráló megjegyzéseit megkapják. Egy mondatos dicsérére azonban sokkal többet jelentett, mintha valaki más órák hosszát dicsért volna, hiszen tudtuk, hogy csak akkor dicsér, ha azzal a munkával, a tevékenység eredményével valóban őszintén meg van elégedve.

Péter György iskolát termetett mag körül és ezt az iskolát a szocializmus iránti elkötelezettség, a nyíltság, a szókimondás, a statisztika feltétlen szeretete jellemezte. Ezt igényelte önmagától, és ezt igényelte tanítványaitól, a Hivatal vezetőitől is. Sokat dolgozott, mert szeretett dolgozni. Szerette nézeteit megvitatni. Szeretett részt venni a vitákban, nem vágta el azokat, inkább egy ideig kívülről figyelte, és csak a teljes kibontakozás után avatkozott maga is bele. Nem szeretete viszont a fecsegést, nem szeretete azt, hogyha valaki körülírta mondanivalóját ahelyett, hogy egyenesen beszélt volna, és nem tudta elviselni, ha valaki meg akarta téveszteni, akár szándékosan, akár akaratán kívül vagy éppen figyelmetlenségből.

Péter György a Hivatal vezető kádereit különsebb előítéletek nélkül választotta ki. A Hivatalban több női vezető volt az ő időszakában mint azóta (és erre korántsem vagyunk büszkék ma). Tudta, hogy a Központi Statisztikai Hivatal kádereképző intézmény, ahonnan más szervezetek vezető tisztségeibe elviszik a legjobbak egy részét. Mi, akkori középvezetők ezt nehezen tudtuk elfogadni, ma már érezzük e kádercserékből származó előnyöket, a jobb megértést és az együttműködési készséget is.

Sok társadalmi feladatot is vállalt: a Magyar Közgazdasági Társaság választmányának tagjaként is dolgozott, a korábban említett akadémiai bizottságokban való elnöklése sem csupán szereplést, hanem komoly munkát igényelt. Alaposan, részletesen készült fel ilyen típusú munkáira is, hiszen szeretett találkozni az emberekkel, és adott arra, hogy róla munkatársainak és mindazoknak, akik vele találkoztak jó véleményük legyen.

Péter György becsülte, tisztelte elődeit. Az ő időszakában nevezték el Fényes Elekről a korábbi Téglá utcát (1967-ben), ugyanebben az időszakban helyeztük el a márványtáblákat a Keleti Károly u. 5–7. számú épület falán, és ebben az időszakban került ide a Fényes és a Keleti dombormű is.

Hagyománytisztelétét, az elődök megbecsülését mi sem jellemzi jobban, mint a Fényes Elek jutalomdíj alapítása, amelyet azóta is rendszeresen a *Statisztikai Szemlében* publikált legjobb cikkek szerzőinek adunk át, és amely díjak átadására idén Péter György elvtárs születésének 80. évfordulóján is sor került.

Péter György tehetséges, rendkívül képzett, szikrázó szellemű ember volt, de nem hibátlan, mint ahogy egyikünk sem az. Sokan szerették, és voltak akik nem, hiszen tudott bántó is lenni. Amikor a 80. születésnapjáról megemlékezünk, elsősorban a szocialista statisztika hazai megalapozójáról, a Központi Statisztikai Hivatal 20 éven át volt kiemelkedő jelentőségű, munkásságú elnökéről szólunk, de emlékeznünk kell a sokoldalú, tehetséges, képzett, ám esendő emberre is. Az a generáció, amely Péter György elnöksége időszakában nőtt fel, és vált statisztikussá a Központi Statisztikai Hivatalban, a tőle tanultakat adja át a következő generációnak, megőrzi emlékét, mint ahogy megőrzi ezt a magyar statisztikai szolgálat, amelyben tevékenysége mély, kitörölhetetlen nyomokat hagyott.

РЕЗЮМЕ

Памятная статья написана на основании вступительного доклада, произнесенного по поводу состоявшегося 5 сентября 1983 года торжественного вручения премий имени Элека Фенеша.

Автор в качестве председателя Центрального статистического управления по случаю настоящего события отметила 80-ую годовщину со дня рождения учредителя премии Дердя Петера, являвшегося с 1948 по 1968 год председателем Центрального статистического управления.

Годовщина предоставила повод для обзора и оценки через личность и творчество Дердя Петера главных этапов развития Управления после 1948 года, прежде всего — как наибольшей заслуги Дердя Петера — создания и дальнейшего развития социалистической статистики в Венгрии.

Двадцатилетнее творчество в равной мере отражает проистекающие из требований нового экономического и политического положения успехи и трудности. К периоду руководящей деятельности Дердя Петера относятся преобразование и создание центральных и территориальных органов Управления, расширение сферы сбора данных (прежде всего с акцентом на экономическую статистику), модернизация обработки данных и обеспечения явности данных после 1957 года.

В качестве профессора статистики на Экономическом Университете имени Карла Маркса он являлся активным участником преподавания статистики, инициатором курсов по статистике, которые — в особенности в первые годы — имели большое значение в подготовке кадров и пополнении рядов специалистов.

Дердь Петер проявил инициативу и оказывал всемерную поддержку становлению и расширению международных связей Управления. Наряду со своей руководящей и организаторской деятельностью он приобрел немалые заслуги в развитии статистической науки. Он был известным и признанным ученым и вне пределов своей родины, членом Международного Статистического Института.

Его личность оказала существенное воздействие на всю деятельность Центрального статистического управления.

SUMMARY

The commemoration was prepared on the basis of the opening address given at the ceremonial awarding of the Elek Fényes prizes, 5 September 1983.

The author, President of the Central Statistical Office, commemorated the 80th birthday of Comrade György Péter, founder of the prize, who was the President of the Office from 1948 to 1968.

The anniversary afforded an opportunity to sum up and evaluate, through György Péter's personality and activity, the main stages of the development of the Office after 1948, first of all the creation and further development of the socialist statistics, which is György Péter's most significant merit.

His activity over twenty years covered professional success and difficulties, arising from the requirements of the new economic and political conditions. Reorganization and building of the central and regional organization of the Office, enlargement of the scope of data collection (emphasizing primarily the role of economic statistics), modernization of data processing techniques and making the data available for the general public since 1957 are all attached to the period under György Péter's direction.

György Péter, professor of statistics at the Karl Marx University of Economics, took an active part in statistical education, launched courses in statistics which were of great importance mainly in the early years in statistical training and in rising a new generation of statisticians.

György Péter initiated and promoted the cultivation and extension of international activities of the Office. In addition to organizing activity he gained distinction also in statistical science. A well-known scholar also abroad, he was member of the International Statistical Institute. He considerably impressed his own personality upon the activity of the Central Statistical Office.

A MEZŐGAZDASÁGI KISTERMELÉS

OROS IVÁN

A magyar mezőgazdaság utóbbi években elért eredményei közismertek. Az egy főre jutó hústermelésben, a gabonatermelésben és a mezőgazdasági export magas hányadában elért kiemelkedő színvonal előkelő helyre emelte Magyarországot a világ és Európa országainak rangsorában.

A mezőgazdaság sok évtizedes egyhelyben topogása után a fejlődés az 1960-as évek elején a nagyüzemi átalakítással indult meg. Nagy eredmény volt, hogy az üzemi szerkezet rövid idő alatt végbement változását még átmeneti visszaesés sem követte, majd a termelési technológia kiforrásával fokozatosan javultak az eredmények, a termelés mind intenzívebbé vált. A termelőszövetkezetek megszilárdulása után a fejlődés gyors és szinte töretlen volt. 1970 és 1981 között a termelés volumene 43 százalékkal nőtt, évi átlagban kerekén 3 százalékkal. A világátlag az említett időszakban évi 0,5 százalék volt, Európáé 1,2 százalék. (Említésre méltó, hogy 1982-ben az előző évhez képest 5 százalékos volt a termelés növekedése, és ezzel mezőgazdaságunk újabb kiugró eredményt ért el.)

A fejlődés során sajátos módon polarizálódott a mezőgazdaság szervezete. A termelés egyfelől mind nagyobb mezőgazdasági üzemekbe koncentrálódott, másfelől rendkívül kis üzemméretűk mellett kialakult a mezőgazdasági kistermelés jelenlegi formája.

A nagyüzemi sikerek sokáig elvonták a figyelmet arról, hogy a sok kisgazdaság együttesen jelentős termékmennyiséget állít elő. Az előtérben – érthető módon – a szocialista tulajdonviszonyokat következetesen megtestesítő állami gazdaságok és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek álltak. A kistermelés valamiképpen – mint átmeneti kategória – nemcsak az érdeklődés perifériájára szorult, hanem bizonytalanság keletkezett társadalmi-gazdasági szükségességének megítélése körül is. Számos korlátozó intézkedés is született, kezdetben a szövetkezetek munkaerőszükségletének biztosítása, később a háztájiból származó jövedelmek korlátozása céljából.

A kistermelés körül kialakult konfliktusok félreérthetetlen gazdaság- és társadalompolitikai állásfoglalást kívántak. Lényegében az MSZMP Központi Bizottsága 1975. évi határozata oszlatta el végleg a zavarokat. Az átmenetileg megtűrt kistermelés ezzel jutott el a „társadalmilag hasznos” megítélésig. Belátva az ellátásban betöltött fontos szerepét, a korlátozásokat ösztönzés váltotta fel, ami fejlődésének új lendületet adott. A gyakorlat bebizonyította, hogy a magas színvonalon termelő mezőgazdasági nagyüzemek mellett a kistermelésnek is van létjogosultsága, sőt a nagyüzemi eredmények egyúttal serkentették is a mezőgazdaság nagyüzemeken kívül maradt részét, elősegítették annak fejlődését. A kistermelés mind szorosabb kapcsolatba került velük. Az elmúlt években mind a nagyüzemek, mind a kisgazdasá-

gok termelésének szerkezete egymáshoz igazodva, egymást kiegészítve változott, a körülményekhez jól igazodó munkamegosztás jött létre a két üzemtípus között. Így a kistermelés hozzájárult ahhoz, hogy a lakosság bőséges élelmiszer-ellátása mellett mind nagyobb mennyiségű termék kerülhetett kivitelre.

*

A mezőgazdaság szocialista átszervezése után fennmaradt kisgazdaságok négy csoportba sorolhatók. A legfontosabb szerephez közülük a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságai jutottak, amelyek a termelőszövetkezeti mozgalommal egyidősek, és a nagyüzemmel mind szorosabb kooperációba kerültek. Jelentőségük a közös gazdaság megszilárdulásáig az volt, hogy átmenetet képeztek a korábbi egyéni és a kialakuló közös gazdálkodás között. Emellett tehermentesítették a közös gazdaságokat attól, hogy a tagok számára szükséges élelmiszereket teljes egészében meg kelljen termelniük, továbbá kiegészítették a tagok közösből származó, kezdetben alacsony jövedelmét. A háztáji gazdaságok javára írhatjuk azt is, hogy egyes eszközigényes ágazatokban, különösen az állattenyésztésben nagyobb zökkenőktől mentessé tették az átszervezést. Később az önellátásban és a helyi ellátásban betöltött szerepet fokozatosan az árutermelés váltotta fel.

A termelőszövetkezetek mellett néhány – rendszerint szőlő- vagy gyümölcstermelő – szakszövetkezet is alakult. Tagjaik több-kevesebb közös tevékenység mellett az ültetvények nagyobb részét továbbra is egyedül művelték háztájiként. Bár a szakszövetkezeti tagok művelésében maradt terület sohasem volt számottevő, e gazdaságtípus szerepének megítélése a gazdaságok heterogén és átmeneti jellege miatt mindig nehézségeket okozott. E szövetkezeteknél ugyanis a háztáji gazdálkodás tipikus formái mellett középparaszti méretű árutermeléssel, a nagyobbaknál időszakonként bérmunkás foglalkoztatásával is találkozhatunk.

A termelőszövetkezetek alakulásakor mintegy 100 000 volt azoknak a parasztnak a száma, akik nem léptek szövetkezetbe, többnyire azért, mert olyan környéken – például hegyvidéken – laktak, ahol nagyüzem alakításának nem voltak meg a feltételei. E kisárutermelő egyéni gazdaságok nagyobb része azóta felszámolta gazdaságát.

A lakosság nem mezőgazdasági rétegeinek *kisegítő gazdaságait* főként a mezőgazdaságból eltávozott dolgozók és a nyugdíjasok megtartott földjei, az állami gazdaságok és más szervezetek dolgozóinak illetményföldjei alkotják. A gazdaságok többsége háztartási szükségletre termel, kevés közöttük a szakosodott árutermelő gazdaság, bár egy-egy ágazatban (főleg az állattenyésztésben) újabban ilyen jelenséggel is találkozhatunk.

A megfigyelés problémái (kevés számú előfordulás, mintavétellel nem követhető sokaság stb.) miatt a statisztikai adatok csoportosításánál a szakszövetkezeti háztáji és az egyéni gazdaságokat a kisegítő gazdaságok közé soroljuk elsősorban azért, hogy a legfontosabb réteg, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságainak adatai tisztán álljanak rendelkezésre.

*

A kistermelés kifejezés az 1970-es évek derekának szülötte, mióta hosszabb távon fennmaradó kategóriaként szerepel. Átfogóan jelenti azt a kis méreteken folytatott mezőgazdasági termelő tevékenységet, amelyet a társadalom különböző rétegeibe tartozó háztartások saját munkaerejükkel végeznek.

A háztáji és kisegítő gazdaságokban folyó termelés – a háztáji gazdaságok számának jelentős, a kisegítő gazdaságok számának kismértékű csökkenése elle-

nére – csaknem olyan mértékben nőtt mint a nagyüzemeké, így számottevően hozzájárult a mezőgazdaság fejlődéséhez.

A mezőgazdasági kistermelés az elmúlt évek során a mezőgazdaság bruttó termelési értékének valamivel több mint egyharmadát állította elő – tehát kb. akkora volument, mint amekkora a legutóbbi évek átlagos kivitele volt –, többnyire olyan termékeket, amelyeknek hatékony nagyüzemi termelése még nincs tökéletesen megoldva.

A kistermelők nem vetnek kalászosokat, kicsi az ipari növények és a szálas takarmányok termőterülete, csökken a kukoricáé. E növényeket a nagyüzemek lényegesen jobb hatásokkal tudják termelni. Ugyanakkor a zöldségfélék, a burgonya, a gyümölcsfélék és a szőlő nagyobb része a kistermelésből származik. Gyakran előfordul – különösen külföldön –, hogy félreértik a magyarországi kistermelés lényegét. Kialakulásával nem a nagyüzemek valamiféle versenytársai jöttek létre – virágzó magángazdaságok formájában –, hanem a mezőgazdaságban együttműködő szervezetek ésszerű rendszere valósult meg. A háztáji és kiegészítő gazdaságok nem kicsinyített, egymástól elszigetelten termelő parasztgazdaságok, hanem a nagyüzemek tevékenységét kiegészítő, azok által integrált termelési egységek. A nagyüzemek a gazdálkodás feltételeit is biztosítják a kistermelők számára, segítségük nélkül ez a gazdálkodási forma igencsak összezsugorodna. Mindezt azért kell hangsúlyozni, mert ritkábban ugyan mint korábban, de még most is előfordul a két gazdálkodási forma szembeállítás, helytelen összehasonlítása.

Figyelemre méltók, de kevésbé ismertek a kistermelés társadalmi vonatkozásai. Említettem már, hogy széles körű elterjedtsége következtében e termelési forma nem csak a parasztságot, hanem a társadalom valamennyi rétegét érinti. Általa a háztartás tagjainak töredék munkaköreje vagy túlmunkája hasznosul. A kistermelést a benne részt vevők főként a többletjövedelem, a magasabb életszínvonal érdekében vállalják, de fennmaradásában a tradicionális elemek is szerepet játszanak.

A kistermelésre, ezen belül is az állattenyésztésre főként a falusi jellegű településeken élő lakosságnak van lehetősége. Ez a kistermelést folytatók körét bizonyos fokig eleve meghatározza. Az utóbbi időben a városi lakosság széles rétegei keresnek a kertészkedésben aktív pihenést.

A kistermelést a „második gazdaság” tipikus formájának minősítik, bár vitatható, hogy a városinál alacsonyabb falusi béreket kiegészítő és az eltartottakat foglalkoztató tevékenység sokak számára valójában nem az „első gazdaságot” jelenti-e. Az állandó munkahellyel nem rendelkező falusi asszonyoknak, a nyugdíjasoknak, járadékosoknak sokszor a kistermelés a fő jövedelemforrása.

A kistermelésről átfogó képet először az 1972. évi általános mezőgazdasági összeírás adott. A fontosabb részterületekről – például az állattenyésztésről – azóta rendszeresen készültek adatfelvételek, de átfogóan csak az 1981. évi mezőgazdasági összeírás¹ alapján adódott ismét alkalom arra, hogy a mezőgazdasági kistermelés fontosabb társadalmi-gazdasági vonatkozásait fel lehessen mérni. Ez a felvétel az anyagi korlátok miatt méreteit tekintve lényegesen kisebb volt, mint a 9 évvel korábbi. Az összehasonlíthatóságot az alkalmazott fogalmak és az adatok feldolgozásánál használt csoportosítások azonossága biztosítja.

A következőkben a mezőgazdasági kistermelés helyzetére és az elmúlt évtizedben megnyilvánult tendenciáira e két összeírás adatai alapján szándékozom rávilágítani. Teljességre a tekintélyes száanyag miatt nem törekedhettem.

¹ A felvétel részletes adatait a Központi Statisztikai Hivatal folyamatosan adta közre. Lásd: A mezőgazdasági kistermelés I., 1981. (Budapest, 1982. 79 old.); A mezőgazdasági kistermelés II., 1981 (Budapest, 1983. 548 old.) c. kiadványokat, továbbá a „Mezőgazdasági összeírás, 1981” sorozat kötetét.

A KISTERMELÉS TÁRSADALMI VONATKOZÁSAI

A mezőgazdasági kistermelők² a társadalom széles körét jelentik. A mezőgazdasági összeírás 1981-ben kereken 1,5 millió kistermelőnek tekintett háztartásra terjedt ki. Ezekhez 4,5 millió fő, a lakosság 42 százaléka tartozott.

Valójában a lakosságnak ennél még nagyobb része foglalkozik mezőgazdasági termeléssel. 100 000-re tehető azoknak a kistermelőknek a száma, akik a városok belterületén – ahova a mezőgazdasági statisztikai összeírások nem terjedtek ki – laknak, ezenkívül még mintegy 700 000 háztartásnak, kiskerttulajdonosnak van az említett szintet el nem érő kertje vagy állatállománya. Utóbbiak többnyire a családi ház körül vagy a hétvégi telken kertészkednek, tartanak baromfit, nyulat, méhet stb. Együttvéve tehát 2,3 millió háztartás, az ország háztartásainak csaknem kétharmada végez kisebb-nagyobb mértékben, alkalmilag vagy rendszeresen mezőgazdasági munkát. Ez lényegesen meghaladja a mezőgazdasági keresők (19⁰/₀) vagy a falusi lakosság (48⁰/₀) arányát, és jól jelzi, hogy a paraszti lakosságon kívül a munkásosztályhoz és más társadalmi rétegekhez tartozók, városi lakosok is részt vesznek a kistermelésben.

Az összeírás során megszabott kistermelői határnál kisebb mértékű mezőgazdálkodást folytató háztartásokról az ELAR keretében 1978-ban végrehajtott felvétel alapján alkothattunk képet. A felvétel adatai alapján legalább 350 000-re tehető azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek akkora földterülettel rendelkeznek – 400–800 négyzetméter –, amelyen egy átlagos család számára szükséges évi zöldség és gyümölcs nagy részét meg lehet termelni. (Ez indokoltá teheti egy következő mezőgazdasági összeírásnál ezek megfigyelését is.)

Visszatérve a kistermelőknek tekintett körre, 1972 és 1981 között számuk 11 százalékkal csökkent, ami évi 1 százalékos valamivel meghaladó csökkenési rátának felel meg.

1. tábla

A kistermelők számának és arányának változása

Gazdaság	A kistermelő háztartások				
	száma (ezer)		1981-ben az 1972. évi százalékában	megoszlása (százalék)	
	1972-ben	1981-ben		1972-ben	1981-ben
Mezőgazdasági termelőszövetkezetek háztáji gazdaságai	782	674	86,3	46,5	44,9
Kisegítő gazdaságok	752	741	98,5	44,7	49,4
Szakszövetkezeti tagok és egyéni gazdaságok	147	85	57,8	8,8	5,7
<i>Kistermelők összesen</i>	<i>1681</i>	<i>1500</i>	<i>89,2</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A csökkenés két fő okra vezethető vissza. Az egyik a faluról való elvándorlás folytatódása, a másik a korábbi paraszti rétegekhez tartozók természetes kiöregedése, fogyása. Az elvándorlás következtében megszűnnek korábbi gazdaságok, a kiöregedettek utódai gyakran nem vállalják a kistermeléssel járó lekötöttséget olyan

² A felvételkor azokat a háztartásokat tekintették kistermelőknek (gazdaságoknak), amelyeknek mezőgazdasági területe az 1500 (kert, szőlő, gyümölcsösből a 800) négyzetmétert elérte, vagy egy ún. nagyállatot (szarvasmarha, sertés, ló, juh, kecske, öszvér, bivaly, szamár) vagy legalább 50 felnőtt baromfit, 20 anyanyulat vagy 20 méhcsaládot tartottak.

mértékben mint szüleik, így a termelés szűkül. A kistermelők számában bekövetkezett csökkenés üteme egyébként ugyanakkora, mint a falusi lakosság fogyásának üteme.

A folyton ható tendenciák érvényesülését az is érzékelteti, hogy a kistermelők száma a két fő gazdaságtípusban 1972 és 1981 között eltérően változott: a termelőszövetkezeti tagok háztáji gazdaságainak száma 14 százalékkal volt kisebb, mint 9 évvel korábban, a kiegészítő gazdaságok száma ugyanakkor gyakorlatilag nem változott.

Az egyéb gazdaságok közül a szakszövetkezeti tagok száma felére, a kisárutermelőké (önálló egyéni gazdák, kisiparosok, kiskereskedők stb.) egyharmadával csökkent. Rohamos csökkenésük világosan mutatja, hogy a nagyüzemektől függetlenül folytatott mezőgazdasági termelés jövőjét a termelők nem látják. (A tanulmány további részében ezeket a gazdaságokat – mint már korábban jeleztem – a kiegészítő gazdaságokkal együtt kezeljük.)

Ha a kistermelő háztartásokat a keresők foglalkozása szerint csoportosítjuk, a nem mezőgazdasági foglalkozású népesség növekvő szerepe még jobban kidomborodik.

A kistermelő háztartások több mint 30 százaléka 1981-ben a munkásosztályhoz tartozott. Számuk valamivel csökkent ugyan, de arányuk a szövetkezeti parasztsághoz tartozók arányának közel háromszorosa.

A paraszti réteg élénk mobilitására utal, hogy a „tisztán” paraszti háztartások száma (amelyekben csak mezőgazdasági termelőszövetkezetben fizikai munkát végző aktív keresők voltak) 1972 óta felére csökkent. Kevesebb volt 1981-ben a mezőgazdasági kistermeléssel foglalkozó kettős jövedelmű (mezőgazdasági termelőszövetkezeti és egyéb fizikai keresővel is rendelkező) háztartás is.

A tiszta paraszt családok jelentős mértékű fogyásával szemben az elmúlt években a nem fizikai foglalkozásúak, valamint a nyugdíjasok gazdaságainak száma és súlya megnövekedett a kistermelésben.

2. tábla

*A kistermelő háztartások összetétele
társadalmi osztályok és rétegek szerint*

Osztály, réteg	A kistermelő háztartások		
	megoszlása (százalék)		1981-ben az 1972. évi száza- lékában
	1972-ben	1981-ben	
Munkásosztályhoz tartozó	30,4	31,2	91,4
Szövetkezeti parasztsághoz tartozó	21,4	11,2	48,2
Kettős jövedelmű	11,8	8,9	67,1
Nem fizikai foglalkozású	9,2	18,1	167,6
Kisárutermelő, kiskereskedő	5,4	3,7	62,3
Inaktív	21,8	26,9	112,1
Összesen	100,0	100,0	89,2

A nem fizikai foglalkozású háztartások közül mintegy 260 000 – több mint a szövetkezeti parasztsághoz tartozók száma – vett részt 1981-ben a mezőgazdasági kistermelésben. Számuk 1972 óta közel 70 százalékkal nőtt, amiben közrejátszott a „hobby”-ból űzött földművelés, kertészkedés divatja, elterjedése is.

A munkásosztály után a második legnagyobb csoportot az inaktív keresők – nagyrészt nyugdíjasok és járadékosok – képezik, gazdaságaik száma 12 százalékkal volt nagyobb, mint 1972-ben. 1981-ben az összes kistermelő háztartásnak több mint egynegyedében csak nyugdíjas kereső volt. A kiöregedett parasztok, falusi munkások nyugdíjazáskor sem szakítanak korábbi életformájukkal, hagyományból és megszokásból tovább folytatják a gazdálkodást, annak volumenét csökkenő munkaképességükhöz igazítva.

A kistermelő háztartásokban élők többféle formában kötődnek a kistermeléshez. A munkaképes korúak nagyobb része, de még a nyugdíjasok közül is sokan dolgoznak a háztáji vagy kisegítő gazdaságban. Az előállított termékeknek azonban azok is fogyasztói, akik ott munkát nem végeznek. Különböző rokon és baráti kapcsolatok miatt a kistermelés nem csak a kistermelő háztartások tagjait, hanem lényegesen nagyobb kört érint. Különösen megnő ez a szám, ha a kiskertekben termelőket és az ott előállított termékek fogyasztóit is ide számítjuk.

A háztáji és kisegítő gazdaságokban végzett munkáról az 1972/1973. évi, egy teljes gazdasági évről készült munkaidőmérleg alapján számoltunk be. Kiderült, hogy a mezőgazdasági kistermelést folytató háztartások éves átlagban napi 4,5 órnyi kistermelői munkát végeztek. Ezek összesítve valamivel többet tesznek ki, mint a nagyüzemekben teljesített munkaórák száma együttesen. Az állami gazdaságokban és a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben azóta 39 százalékkal, a kistermelésben pedig a sok kézi munka miatt nem csökkent a mezőgazdasági munkában eltöltött idő. Valószínű, hogy ma a kistermelésre jóval több munkaidőt fordítanak, mint a nagyüzemi termelésre. Az 1982. évre vonatkozó kistermelői munkaidő-felvétel előzetes eredményei erre mutatnak.

A korábbi felvétel adatai szerint a munkaidő 55 százaléka a nőkre esett, 61 százaléka pedig a nyugdíjasokra és eltartottakra. Az eltartott nők napi 4 órát dolgoztak a kistermelésben.

A kistermelő háztartásokhoz tartozók gazdasági aktivitás szerinti megoszlása eltér az ország teljes lakosságának összetételétől. A foglalkoztatottak aránya az országotól eltérően valamivel növekedett, és nőtt az inaktív keresők száma is. Ugyanakkor csökkent a felnőtt eltartottak aránya. Ez utóbbi azonban az országosnál még mindig lényegesen nagyobb, és mint már jeleztük, továbbra is a kistermelés egyik legfőbb munkaerőforrását jelenti ez a réteg. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy a falusi munkalehetőségek még mindig jelentősen elmaradnak a várositól. E téren egyes körzetekben javulást hozott az elmúlt évtized vidéki ipartelepítése, de a falusi nők állandó munkahelyet még mindig nehezen találnak. Más munkahely hiányában a kistermelés ad számukra kereseti lehetőséget.

3. tábla

A népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint
(százalék)

Megnevezés	Az ország népessége		A kistermelő háztartásokhoz tartozó népesség	
	1970-ben	1980-ban	1972-ben	1981-ben
Aktív kereső	48,3	46,7	42,7	43,1
Inaktív kereső	13,5	21,6	14,3	20,7
Eltartott, 14 év felett .	18,4	11,0	23,9	17,3
Eltartott, 14 év alatt .	19,8	20,7	19,1	18,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

A kistermelők gazdaságaiban a felnőtt korú eltartottak és segítő családtagok száma több mint egynegyedével, 450 000 fővel visszaesett 1972 óta, ami a kistermelés munkaerő-kapacitását csökkentette.

A kistermelésben élők foglalkozását a statisztikai összeírás mind 1972-ben, mind 1981-ben hasonló csoportosításban vette figyelembe. A legnagyobb – egyharmados – arányt mindkét időpontban a fizikai munkások tették ki. Ezen belül azonban csökkent a mezőgazdasági fizikaiak aránya, és nőtt a nem mezőgazdaságiaké. Az inaktív keresők száma – ebből is elsősorban a nem mezőgazdasági fizikaiaké – jelentősen nőtt 9 év alatt. Feltűnő a nem fizikai dolgozók súlyának növekedése a kistermelő háztartásokban.

4. tábla

A kistermelő háztartásokhoz tartozók megoszlása főbb foglalkozási csoportok szerint

Foglalkozási csoport	A kistermelő háztartásokhoz tartozók		
	megoszlása (százalék)		1981-ben a 1972. évi százalékában
	1972-ben	1981-ben	
Mezőgazdasági aktív kereső . . .	17,5	14,7	73,6
Ebből:			
nagyüzemben dolgozó fizikai . . .	14,3	12,2	74,1
nagyüzemben dolgozó nem fizikai	1,3	1,6	111,1
Nem mezőgazdasági aktív kereső .	25,2	28,4	98,6
Ebből:			
fizikai	19,5	21,7	97,3
nem fizikai	5,1	5,9	101,6
Aktív kereső összesen	42,7	43,1	88,3
Inaktív kereső	14,3	20,7	127,3
Ebből:			
korábban mezőgazdaságban dolgozott	8,4	11,0	114,9
korábban nem mezőgazdaságban dolgozott	5,9	9,7	144,9
Eltartott	43,0	36,2	73,7
<i>Mindösszesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>87,5</i>

Az inaktív keresők számának erőteljes növekedése gyors elöregedési tendenciára utal. A háztartásokhoz tartozó valamennyi személy korát az összeírások közül csak az 1972. évi ölelte fel. Már akkor feltűnt, hogy az idősebb korosztályokhoz tartozók aránya magasabb, mint az egész lakosságban, a munkába lépő és fiatal keresőknek tekinthetők (14–34 évesek) aránya viszont csak 27 százalék volt az országos 33 százalékkal szemben.

1981-ben a megfigyelés csak a kistermelő (háztartásfő) korára terjedt ki, az öregedési folyamat azonban ebből is kitűnik. 1972 óta jelentős változás következett be a kormegoszlásban: az 50 évesek száma jelentősen megnövekedett, a többieké pedig csökkent, leginkább az amúgy is kislétszámú fiatalabb korcsoportoké. Ha figyelembe vesszük, hogy mindkét időpontban a nyugdíjas korúak képviselték a legnagyobb súlyt, akkor a korösszetétel további romlása előrevetíti annak árnyékát, hogy az idősebbek kiesésével a kistermelők száma a következő 10 évben gyorsabban fog csökkenni, mint az elmúlt évtizedben. Ez természetesen hatással lesz a kis-

termelés volumenére is, amelynek – változatlan jövedelmezőségi viszonyokat feltételezve – belátható időn belül szintén fokozottabb csökkenése várható.

5. tábla

A kistermelők kor szerinti összetételének változása

Életkor	A kistermelők számának		
	megoszlása (százalék)		alakulása (1981-ben az 1972. évi százalékában)
	1972-ben	1981-ben	
30 évesnél fiatalabb	7,2	5,5	69,3
30–39 éves	15,7	15,0	84,8
40–49 éves	22,1	19,9	79,7
50–59 éves	16,4	23,8	129,0
60 éves és idősebb	38,6	35,8	83,3
Összesen	100,0	100,0	89,2

A kieső idősebbek tevékenységét a termelés feltételeinek és jövedelmezőségének javulása csak ideig-óráig ellensúlyozhatja.

A KISTERMEELŐK TERMELŐESZKÖZEI

A mezőgazdasági kistermelés jellegzetes vonásai közé tartozik, hogy azt kevés új termelőberendezéssel, többnyire kis anyagi ráfordítással, főként sok kézi munkával végzik. Hangsúlyozni kell, hogy – némi traktormunkától eltekintve – a nagyüzemtől nem von el termelőeszközöket, hanem a nagyüzemben gazdaságosan nem hasznosítható saját régi eszközeit használja.

A földterület

A mezőgazdasági kistermelők a termőföldnek mindig lényegesen kisebb hányadával rendelkeztek, mint amekkora a részesedésük volt a növénytermelésből. Ez az azal magyarázható, hogy a kisgazdaságokban nagy, sőt növekvő az intenzív művelési ágak (kert, gyümölcsös, szőlő) területének aránya, és kis parcelláik jelentős része a lakóházak közvetlen közelében van, ami szintén növeli az intenzív termelés lehetőségét.

A kistermelők rendelkezésére álló összes földterület 1981-ben 23 százalékkal volt kisebb, mint 1972-ben. (Emlékeztetőül: a kistermelők száma ez idő alatt 11 százalékkal csökkent.) Egy gazdaság rendelkezésére átlagosan 0,54 hektár (csaknem egy kataszteri hold) állt (1972-ben 0,62 hektár).

A valóságban a kistermelők az említett földdel elméletileg rendelkeztek ugyan, de lényegesen kevesebbet műveltek. Az utóbbi években ugyanis a földhasználatban lényeges változás következett be: a kistermelők háztáji és illetményföldjének egy részét, amit korábban a nagyüzemi táblákból szakítottak ki, ma már gyakran nem osztják ki, hanem a nagyüzemek művelik. A kistermelő e terület fejében az ott termelt termékek egy bizonyos hányadát vagy pénzbeli ellenértékét kapja meg. A nagyüzem így „megváltja” a háztáji vagy illetményföld használatát. (Ezt a területet „eszmei” háztáji, illetve illetményföldnek is szokták nevezni.)

6. tábla

A kistermelők rendelkezésére álló földterület aránya
művelési áganként*

Év	Szántó-	Legelő-, rét-, erdő-, nádas	Kert-, gyümöl- csős-, szőlő-	Összes
	terület az országos százalékában			
1965	18,8	5,3	59,0	17,3
1970	18,9	5,6	59,7	17,3
1972	18,6	5,4	60,7	17,0
1975	15,8	5,0	61,6	15,2
1981	10,2	3,9	64,4	12,2

* Az egyéb szövetkezetek közös területével együtt.

A megváltás némi magyarázatra szorul. A termelőszövetkezeti törvény alapján a termelőszövetkezeti tagok bizonyos feltételek teljesítése esetén háztáji területre (általában 6000 négyzetméterre) jogosultak. Korábban a háztáji nagyobb részét a termelőszövetkezet saját földjéből mérte ki tagjai részére. Ez a nagyüzemi táblák ideiglenes megbontását, felaprózását jelentette. A termelési színvonal emelkedésével, a korszerű technológiák, termelési rendszerek alkalmazásával a nagyüzemi termésátlagok mindinkább meghaladták a háztáji átlagot. Ésszerű volt tehát a nagyüzemi termelést a háztáji terület egy részére is kiterjeszteni. A tagok a föld megváltása fejében – a művelési költségek levonásával – lényegében ugyanazt a takarmánymennyiséget kapják meg, mint amit a föld kisüzemi művelés mellett nyújtott volna. A nagyüzem pedig az elért terméstöbbletet és a művelési költségeket is természetben kapja meg. Jogilag a föld továbbra is a tagot illeti, e terület után az adót fizeti. A kistermelő tulajdonképpen a neki járó föld egy részét bérbe adja a nagyüzemnek.

Az 1981. évi felvétel kiterjedt mind a ténylegesen művelt, mind a megváltott területre. (Felvetődhet természetesen, hogy miért nem csak a ténylegesen művelt területtel számolunk. Ennek oka, hogy a megváltott területek takarmánnyal és más juttatásokkal is hozzájárulnak a kisgazdaság termeléséhez. Ezenkívül a nagyüzemi nyilvántartások ezt a területet nem különítik el.) A területmegváltás sok esetben formai jogügylet: a háztáji területet a nagyüzemek megművelik, a művelési költséggel a terméshozamot megterhelik, majd a tag részére a maradék termést kiosztják. Gyakran még ez is csak elvileg történik meg, mert a termést a nagyüzem visszavásárolja.

A kistermelés ténylegesen művelt területe az összes rendelkezésre álló földterületnél lényegesen kisebb volt, mivel a háztáji gazdaságok földjének 54 százalékán, a kisegítő gazdaságokénak kereken 10 százalékán nagyüzemi munka folyt. Végeredményben tehát 1981-ben a kistermelők fele akkora területet sem műveltek, mint 1972-ben. (Lásd a 7. táblát.) Az általuk ténylegesen művelt föld – 503 000 hektár – az ország mezőgazdasági területének mindössze 7,6 százalékát jelentette. A megváltás csaknem teljes egészében a szántóterületre vonatkozik, így a kistermelők az ország szántóterületéből a korábban jelzett 10,2 százalék helyett ténylegesen csak 6 százalékot műveltek 1981-ben.

1972-ben a területmegváltás még jelentéktelen volt, csak termelőszövetkezeti járadékosoknál és nyugdíjasoknál fordult elő. 1981-ben viszont a kistermelőknek kö-

A ténylegesen művelt terület alapján egy gazdaság átlagos termőterülete 1981-ben 0,34 hektár volt.

A kistermelő kora és az általa művelt terület nagysága között szoros az összefüggés. Az idősebbek általában több földet művelnek, mint a fiatalok. A nyugdíjkorhatár elérése után azonban csökkentik földterületüket. A területmegváltás gyakoriságában 60 éves korig alig van különbség, a legidősebbeknél viszont, akiket e rendszer elsősorban segíthetne, kisebb a megváltott terület nagysága és aránya.

9. tábla

A földterület nagysága a mezőgazdasági termelőszövetkezetek háztáji gazdaságaiban a gazdálkodó (háztartásfő) életkora szerint

Életkor	A száz gazdaságra jutó			Száz gazdaságból megváltott területtel rendelkezik
	összes	ténylegesen művelt	megváltott	
30 évesnél fiatalabb	72	25	47	80
30–39 éves	78	31	47	77
40–49 éves	86	38	48	75
50–59 éves	87	43	44	72
60 éves és idősebb	67	32	35	72
Összesen	76	35	41	74

A mezőgazdasági nagyüzemek és a kistermelők között az elmúlt években mindinkább megvalósuló ésszerű munkamegosztásnak a területmegváltás rendszere is részét képezi. A korszerű technikát alkalmazó nagyüzem nagyobb terméseredményeket ér el ugyanazon a földön. Így népgazdaságilag több takarmány előállítására van lehetőség. A felszabaduló munkaidővel és a háztáji földterület fejében kapott takarmányokkal a kistermelők a nagyüzemek által nehezebben bővíthető állattenyésztést és kertészeti termelést fejleszthetik.

A területmegváltás nem kedvező megnyilvánulásának tekinthető viszont az, hogy a kistermelők egy részénél nem járul hozzá a mezőgazdasági termeléshez. A területmegváltásban részesült kereken félmillió háztáji gazdaságból közel százezernek sem földje, sem állatállománya nem volt. Ezeknél tehát a háztáji és az illetményföld nem képezte a kistermelés részét, lényegében, a munkabérkiegészítés egyik formája volt. (A tapasztalatok alapján a közelmúltban a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium korlátozta a pénzbeli juttatások nyújtását.)

A földterület vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kistermelők állattenyésztésének alapját a nagyüzemek által előállított takarmányok képezték, a saját termelésű takarmány egyre kevesebb, az utóbbi 10 évben mintegy felére csökkent. Ha a kistermelőknek a szükséges takarmánymennyiséget saját maguknak kellene előállítaniuk, háromszor akkora területen kellene takarmányt termelniük, mint 1981-ben.

A háztáji és kisegítő gazdaságok ténylegesen művelt területe javarészt olyan kisparcellákból tevődik össze, amelyeken intenzív nagyüzemi művelést folytatni nem lehet. Különösen áll ez a kistermelők ültetvényeire, mivel azok ültetvénymódja, fekvése csak a hagyományos termelési módot teszi lehetővé. A lakóházak, üdülők kertjeivel kapcsolatban fel sem merülhet más megoldás, mint a családi kisüzemi művelés. A kert-, szőlő- és gyümölcsösterület együttevén a kistermelők megművelt területének 34 százalékát teszi ki. A földhasználat jelenlegi formája tehát az állami gazdasá-

goktól és a termelészövetkezetektől csak kis területet von el, a kistermelők nagyrészt olyan földeket művelnek, amelyeknek nagyüzemi hasznosítása nem lenne racionális.

Az állóeszközök

A kistermelők 1972-ben hozzávetőleg 42 milliárd forint értékű állóeszközzel rendelkeztek, a mezőgazdaság állóeszköz-állományának egynegyedével. Valószínű – bár erre még újabb számítások eredményei nem állnak rendelkezésre –, hogy a jelenlegi arány a gépállomány növekedése ellenére is kisebb az 1972. évinél, mivel a kistermelők épület- és egyéb állóeszköz-állománya fogyott.

A nagyüzemi átszervezés után az együttesen nagy értéket képviselő épületek, gépek és egyéb eszközök közül csak igen keveset lehetett a termelészövetkezetekben és az állami gazdaságokban használni. A kistermelés révén ezek a termelőkapacitások mégsem váltak kihasználatlanokká, jórésük továbbra is részt vett a termelésben. Egy korábbi számításunk szerint, ha a kistermeléssel előállított termékeket is a nagyüzemeknek kellett volna előállítaniuk, akkor azoknak olyan volumenű beruházásra lett volna szükségük, mint amennyit a harmadik és a negyedik ötéves tervben együttvéve az egész mezőgazdaság kapott. Erre pedig lehetőség akkor sem volt, ma pedig a beruházási korlátozások következtében még kevésbé van.

A kistermelők nagyobb része rendelkezett különböző gazdasági épületekkel. Számuk az elmúlt években csökkent, de az istállóktól eltekintve kisebb mértékben, mint a kistermelők száma. Akinek tehát megfelelő régi gazdasági épületei vannak, kevésbé számolja fel gazdaságát.

10. tábla

A mezőgazdasági épülettel rendelkezők az összes kistermelő százalékában

Épület	1972.	1981.	Az 1981. évi állomány az 1972. évi százalékában
	évben		
Szarvasmarha-istálló	28	22	75,5
Sertésól	75	75	93,7
Bortároló hely	22	22	90,3
Pajta	11	12	99,2
Kukoricagóré	29	28	92,0

Az épületek közül a legnagyobb értéket képviselő istállók nincsenek kellőképpen kihasználva: 1972-ben felükben volt ló vagy szarvasmarha, további egytizedükben kisebb állatokat tartottak, 40 százalékukban pedig egyáltalán nem volt állat. 1981-ben az istállók kapacitása még kevésbé volt kihasználva, mint 1972-ben.

Istállóval általában az idősebb kistermelők rendelkeznek: a 60 százalékot kitevő 50 éven felülieké volt az istállók 72 százaléka. Hasonló volt a helyzet a többi épületnél is.

A különböző társadalmi osztályokba és rétegekbe tartozó gazdaságok között érthetően nagyok a különbségek az istállóval való ellátottságban és az istállók kihasználtságában. A mezőgazdasághoz szorosabban kötődők (termelészövetkezeti tagok, kisárutermelők) 39 százalékos arányával szemben a nem fizikai foglalkozásúak 13 százalékának volt csak istállója. Az előbbieket istállóik kétharmadában tar-

tottak szarvasmarhát vagy lovat, az utóbbiak a felében sem. Az eredetileg lényegesen nagyobb mezőgazdasági termelésre épült gazdasági épületek közül jelenleg sok műhely, garázs céljára szolgál.

Az 1981. évi összeírás nem terjedt ki az épületek műszaki jellemzőire, 1972-ben viszont ezeket is megfigyelték. Az akkori istállóknak közel 60 százaléka a felszabadulás előtt épült, és közel hasonló arányú volt a vályogból, sárból építettek aránya is. Az új falusi lakóházakhoz ma már ritkán építenek istállókat és más gazdasági épületeket, legfeljebb lényegesen kisebb értékű sertés- és baromfiólakat. 1972-ben az épületek közműellátottsága sem volt megfelelő. E téren azóta javult a helyzet.

A kistermelés mezőgazdasági munkáinak gépesítésében gyors fejlődés következett be az elmúlt években. Ebben a legfontosabb szerepe a nagyüzemek gépei-nek volt. A kistermelők által megművelt terület nagyobb részén termelt két növény, a kukorica és a burgonya termelésében egy 1978-as felvétel szerint a nagyüzemek végezték a szántás 75, illetve 49 százalékát, a vetés, ültetés 60, illetve 7 százalékát, a szállítás 51, illetve 20 százalékát. A háztáji gazdaságokban az ilyen munkavégzés jóval nagyobb arányú volt, mint a kisegítő gazdaságokban.

A jelentős gépi segítség mellett a kistermelők mezőgazdasági gépeinek száma 1972 óta többszörösére nőtt. Ma már mintegy 13 000 kéttengelyes traktor és több tízezer más motoros – nagyrészt növényápolásra alkalmas – kisgép van a kistermelőknél, de a kisgépek száma távolról sem elegendő. Száz kistermelőre csak 3–4 gép jut, így érthető, hogy a munkák nagyobb részét a nagyüzemi gépekkel vagy kézzel kell elvégezni.

Kéttengelyes traktor ugyan csak negyedannyi van a kistermelőknél, mint a nagyüzemekben, de ez több, mint amennyi 1952 előtt az egész mezőgazdaságban volt. Figyelembe kell azonban venni, hogy nagy részük a nagyüzemek által kiselejtezt traktorok, amelyek eredeti teljesítményüket már nem tudják nyújtani, többnyire csak szállításra, növényápolásra alkalmasak.

11. tábla

A kistermelők gépállományának alakulása

Gép	A gépek száma			Minden hányadik kister- melőre jut
	1972-ben	1981-ben	1981-ben az 1972. évi százalé- kában	
	darab			
Kéttengelyes traktor 9 kW felett	3 141	9 037	288	166
Kéttengelyes traktor 9 kW alatt	1 239	4 397	355	341
Egytengelyes kerti traktor	1 388	7 224	521	208
Motoros kapa	733	20 424	2 786	73
Univerzális motoros kertigép	1 004	2 702	269	555
Motoros háti permetezőgép	2 519	9 841	391	152
Egyéb motoros permetezőgép	1 780	12 209	686	123

A kistermelők gépellátottsági szintje alacsony. A nem fizikai foglalkozású és a munkásosztályhoz tartozó kistermelőknek általában több gépük volt, mint a szövetkezeti parasztnak. Az idősebb korúak kevesebb géppel rendelkeztek, mint a fiatalok.

A lassan javuló gépellátottság mellett a kistermelőkre a fokozódó anyagfelhasználás jellemző. A műtrágya-felhasználás (hatóanyagban számítva) 1972 és 1982 között 90 százalékkal nőtt annak ellenére, hogy a ténylegesen művelt terület a felére

csökkent. Hasonló volt a fejlődés más kémiai anyagok és védőszerek alkalmazása tekintetében is.

A fokozott gépesítés és a nagyobb anyagfelhasználás következtében a termelés anyagigényessége 9 év alatt jelentősen megnőtt. A kistermelés folyó termelőfelhasználása 1972-ben 21 029 millió, 1981-ben 29 978 millió forint volt, ami a bruttó termelés 39,0, illetve 48,9 százalékát tette ki.

A mezőgazdaság nagyüzemeihez képest, amelyek bruttó termelésüknek több mint 60 százalékát fordították a termelésre, ez az arány még mindig alacsony. Az állóeszközök értékcsökkenési leírásában is nagy a különbség, a nagyüzemi 10 százalék áll szemben a kistermelés 3 százalékával. A kisebb anyag- és eszközráfordítás egyszersmind magyarázatát adja annak a sokszor félreértett és vitatott jelenségnek, hogy a kistermelők a mezőgazdaság nettó termelési értékének korábban több mint felét adták. A termelőfelhasználás növekedésével, azaz a termelés korszerűsödésével a nettó termelés aránya, amint azt az adatok is jelzik, fokozatosan csökken. A mezőgazdaság nettó termelési értékéből az utóbbi években már kevesebb mint 45 százalék származott a kistermelőktől. A sok kézimunka-igényes termék miatt azonban a kistermelés részesedése a nettó termelésből a jövőben is magasabb marad, mint a bruttóból.

A TERMELÉS FŐBB JELLEGZETESSÉGEI

A mezőgazdaságon belül a kistermelés lassúbb ütemben és kisebb mértékben (1970-től 1981-ig az egyéb szövetkezetek közös tevékenységével együtt 21 százalékkal) fejlődött, mint a nagyüzemek (58 százalékkal). Így részesedésük a mezőgazdaság bruttó termeléséből csökkenő tendenciájú (1970-ben 40,2, 1981-ben 34 százalék volt).

A kistermelés egyik jellegzetessége, hogy termelési struktúrája rendkívüli mértékben eltér a nagyüzemekétől. Bruttó termelésükben 1970-ben 44–56, 1981-ben pedig már 38–62 százalék a növénytermelés és az állattenyésztés aránya, szemben a nagyüzemek 1981. évi 59–41 százalékával. (A nagyüzemekben ez az arány a növénytermelés gyorsabb fejlődését jelzi, mivel 1970-ben 57–43 százalék volt.)

Tendenciáját tekintve az állattenyésztésben a kistermelők részesedése inkább stagnáló, a növénytermelésben pedig erősen csökkenő. A növénytermelésben a korszerű tudományos technológiák bevezetése és a tetemes anyagi ráfordítások következtében gyorsan nő a nagyüzemek túlsúlya, az állattenyésztésben a modernizálás lassúbb folyamat, és az eredmények a kisgazdaságokban is késedelem nélkül elterjednek, így a fejlődés párhuzamos a két üzemtípusban.

12. tábla

A mezőgazdaság bruttó termelési értékének megoszlása

Év	A nagyüzemek			A kistermelők*		
	növény termelése	állattenyésztése	bruttó termelése együtt	növény termelése	állattenyésztése	bruttó termelése együtt
	a mezőgazdaság bruttó termelésének százalékában					
1970	66,0	53,1	59,8	34,0	46,9	40,2
1975	72,7	52,9	63,7	27,3	47,1	36,3
1981	74,9	56,5	66,0	25,1	43,5	34,0

* Az egyéb szövetkezetek közös tevékenységével együtt.

A kistermelők növénytermelésén belüli részesedésének gyors csökkenése – amint arról már említés történt – elsősorban a nagyüzemek imponáló fejlődésével magyarázható. A kistermelők a ténylegesen művelt terület tetemes csökkenése ellenére 1981-ben csaknem ugyanakkora értéket állítottak elő, mint 10 évvel korábban. Ez főleg a gyümölcs- és zöldségtermelés, kisebb mértékben az ipari növények termelése fejlődésének köszönhető. A kertészeti termékeknek – ideértve a burgonyát is – több mint felét 1981-ben a kistermelők állították elő. A többi növény termeléséből egyre kisebb mértékben veszik ki részüket.

13. tábla

A fontosabb növények 1981. évi bruttó termelési értéke a kistermelésben*
(1976. évi változatlan áron)

Növény	A bruttó termelési érték			
	millió forint	megoszlása (százalék)	az 1971–1975. évek átlagának	az összes gazdaság bruttó termelési értékének
				százalékában
Búza, rozs	286	1,2	78,1	2,1
Árpa, zab	236	1,0	68,0	7,0
Kukorica	3 779	15,6	61,9	18,4
Szálas takarmányok	565	2,3	88,7	6,2
Cukorrépa	45	0,2	375,0	1,2
Napraforgó	63	0,2	140,0	1,2
Dohány	671	2,8	279,6	65,8
Egyéb ipari növények	353	1,4	261,5	17,1
Burgonya	3 029	12,5	92,2	59,1
Zöldségfélék	4 797	19,7	134,4	56,8
Gyümölcsök	5 334	22,0	126,4	53,4
Szőlő	4 318	17,8	89,2	58,6
Egyéb növények	796	3,3	114,4	12,7
Összesen	24 272	100,0	99,1	25,1

* Az egyéb szövetkezetek közös tevékenységével együtt.

A kis és egyre csökkenő területen folytatott növénytermeléshez képest a kistermelők állattenyésztése, melynek termelési értéke az utóbbi évtizedben 20 százalékkal nőtt, aránytalanul nagy. Kiemelkedően nagy a sertés- és a kisállattenyésztésben (baromfi-, házinyúl-, galambtenyésztés, méhészet) elfoglalt szerepük. A sertés-tenyésztés termelése egymagában csaknem akkora, mint a többi állatfajé együttevve. (Lásd a 14. táblát.) A kistermelők a dinamikus szaporítható, viszonylag kisebb befektetést igénylő állattenyésztési ágakat helyezik előtérbe.

A fejlődés ellenére a kistermelők részesedése az ország állatállományából és a főbb állati termékek termeléséből csökkent, mivel a nagyüzemekben a fejlődés még gyorsabb volt. (Lásd a 15. táblát.)

A kistermelők állattenyésztését vizsgálva nem téveszthető szem elől, hogy a felhasznált takarmányok nagyobb része a nagyüzemből származik, és hogy a nagyüzemekben fel nem használható sok melléktermék és hulladék hasznosítására is lehetőség nyílik a kistermelésben. 1981-ben 4 millió sertés felneveléséhez és meghízalásához elegendő takarmány került vásárlás vagy kölcsönjuttatás formájában a kistermelőkhöz, akik az általuk felhasznált szálas takarmány és alomszalma mennyiségnek még a 30 százalékát sem termelték meg.

14. tábla

Az állattenyésztés 1981. évi bruttó termelési értéke a kistermelésben*
(1976. évi változatlan áron)

Ágazat	A bruttó termelési érték			
	millió forint	megoszlása (százalék)	az 1971–1975. évek átlagának	az összes gazdaság bruttó termelési értékének
			százalékában	
Szarvasmarha-tenyésztés	7 553	19,2	102,5	27,3
Sertésenyésztés	18 832	47,8	119,2	57,7
Lótenyésztés	67	0,2	91,8	41,6
Juhtenyésztés	729	1,9	145,5	19,7
Baromfitenyésztés	9 976	25,3	131,3	42,7
Egyéb	2 218	5,6	150,0	74,6
Összesen	39 375	100,0	120,0	43,5

* Az egyéb szövetkezetek közös tevékenységével együtt.

15. tábla

A kistermelők részesedése az ország állatállományából és állattermék-termeléséből

Állat, termék	1972.	1981.	1981-ben az 1972. évi százalékában
	években		
Szarvasmarha	35,9	23,2	62,1
Sertés	60,2	51,6	117,5
Juh	15,6	14,6	161,7
Felnőtt baromfi	76,7	74,1	126,2
Vágóállat-termelés*	49,4	46,3	119,3
Tejtermelés*	43,4	28,0	113,5
Tojástermelés*	68,7	63,2	129,8

* 1976. évi változatlan áron.

A termelési kooperáció új formája, hogy a nagyüzemek részben a kevésbé rentábilis állattenyésztési telepek felszámolása, részben az állatállomány bővítése céljából az állatok egy részét tartósan vagy a fejlődés bizonyos szakaszában a kistermelőkhöz kihelyezik. 1982. végén saját állományukon felül 51 000 kihelyezett szarvasmarhát és 220 000 sertést gondoztak a kistermelők. Az együttműködés feltételei rendkívül változatosak, a kapcsolat bővülő, és jelenleg a nagyüzemek integrációs tevékenységének egyik fontos megnyilvánulási formája.

A termelésszabályozás és tervszerű befolyásolás hatékony módja lehetne a termelési és értékesítési szerződések jelenleginél feszesebb, mindkét fél érdekeit szem előtt tartó rendszere. Az állattenyésztésben e téren lényegesen jobb a helyzet, mint a növénytermelésben. Jelentős eredménynek tekinthető például, hogy a sertésciklust – a sertésállomány hároméves ciklusokban végbemenő hullámvázát – az utóbbi években összehangolt intézkedésekkel sikerült megakadályozni. A zöldség- és gyümölcsértékesítés gyakran tapasztalt problémáira azonban még nem találtak hasonló megoldást.

Az elmúlt években a kistermelésnek nemcsak a szerkezete, hanem a jellege is alaposan megváltozott. Míg korábban a falusi áruellátás hiányosságai miatt feladata elsősorban a háztartási, legjobb esetben a helyi szükségletek kielégítése volt, és csak kevés felesleget értékesítettek, addig újabban az árutermelés került túlsúlyba. Az árutermelők a nagyobb jövedelem érdekében bizonyos fokig specializálják gazdaságukat. Általános jelenség, hogy egyes termékek növekvő mennyiségét kevesebb kistermelő termeli ma meg, mint korábban. A termelt termékek nagyobb részét az állami és szövetkezeti vállalatok vásárolták fel.

16. tábla

A kistermelők áruértékesítése

Év	A kistermelők bruttó áruforgalma		
	az 1970. évi százalékában	termelésük százalékában	a mezőgazdaság összes áruforgalmának százalékában
1970	100	39,9	24,2
1975	156	54,7	26,5
1981	189	62,0	25,3

Az eladott áruk évről évre növekvő mennyiségét a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok juttatták el a felvásárló szervekhez.

Sok gondot okoz, hogy a kis tételekben felvásárolt termékekből nehéz homogén árut biztosítani. A nagyüzemi módszerekkel előállított termékek nagy mennyiségben is kiegyenlített, jó minőségűek, így a kereskedelmi forgalomban nagyobb az értékük. A kistermelők tervszerű vetőmag- és szaporítóanyag-ellátása, tenyészállatok kihelyezése hozzájárulhat e téren a helyzet javulásához.

A kistermelés eddigi eredményei a mezőgazdasági nagyüzemek segítségével, a két üzemforma szorosabbá váló együttműködésével jöhettek létre. A támogatás főbb területei: a gépi munka szolgáltatás, a takarmányjuttatás, a szaktanácsadás és a termékértékesítés. A kistermelés lehetőségeinek fokozottabb kihasználásához a nagyüzemek jobb szervező tevékenysége is hozzájárulhat. Többségük önálló üzemként kezeli a háztáji gazdaságokat, sőt mindinkább a kisegítő gazdaságokat is. 1981-ben közel 3000 – közülük 1800 függetlenített – nagyüzemi mezőgazdasági szakembernek munkaköri kötelessége volt a kistermelés szervezése, irányítása.

Terjednek a kistermelést integráló más formák is. Az általános fogyasztási és értékesítési szövetkezetek keretében 1981-ben közel 2500, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek keretében kerekén 200 kistermelői szakcsoport működött, mintegy 220 000 taggal. A szakcsoportok egyre nagyobb gazdasági erőt képviselnek.

A kis méretekben űzött földművelés a világ minden országában fellelhető. Mindenütt található „hobby”-kertek, másutt törpebirtokok és a szocialista országok többségében pedig háztáji gazdaságok. A kapitalista országok mezőgazdaságában a technikai színvonalhoz viszonyítva kis gazdaságméretük miatt egyre szélesebb körű lesz a részmunkaidőben vagy melléktevékenységben folytatott gazdálkodás. Ez sok tekintetben hasonlít a mi kistermelésünkhöz, de lényegét tekintve különbözik attól. Így számunkra a forma és a tartalom nagyobb hasonlósága miatt az

európai szocialista országokkal – Lengyelországtól eltekintve – való összevetésnek lehet jelentősége.

A nagyüzemi termelés mellett valamennyi szocialista országban folyik mezőgazdasági kistermelés. Az eltérő történelmi fejlődés és politikai megítélés miatt azonban különbségek vannak az egyes országok között. Az átfogó statisztikai összehasonlítást pedig a megfigyelések eltérő részletzettsége nehezíti.

A kistermelés aránya a Német Demokratikus Köztársaságban a legkisebb (kb. 11%), Magyarország és Románia egyharmados aránya pedig a legnagyobb.

A szokások, a természeti tényezők, a fejlődési sajátosságok különbségei következtében az egyes országok között a különböző termékek termelési arányai tekintetében jelentős eltérések vannak.

17. tábla

A kistermelés aránya 1980-ban az össztermelés százalékában

Termék	Magyarország	Románia	Szovjet-unió	Bulgária	Csehszlovákia	Német Demokratikus Köztársaság
Burgonya	69,5	58,4	64,1	53,4	19,7	5,8
Zöldség	46,6	41,7	32,8	27,6	39,3	28,3
Gyümölcs	51,0	49,5	42,1	39,8	59,6	59,7
Szőlő	55,0	25,5	23,1	37,0	34,2	.
Marhahús	23,8	44,7	18,9	26,1	4,1	3,4
Sertéshús	55,7	32,7	41,4	15,6	10,5	4,5
Juh- és kecskehús	18,0	46,2	41,0	47,4	30,2	3,8
Baromfi	36,1	47,0	28,6	35,4	6,4	5,0
Tej	31,1	55,6	18,8	26,1	5,0	.
Tojás	62,0	60,0	32,2	54,2	40,6	.

* *Megjegyzés.* A tábla fejrészében az országok a kistermelés arányának sorrendjében szerepelnek. (Az egyes KGST-országokra vonatkozó adatok a Magyarországra vonatkozók kivételével az 1981. évi KGST-évkönyvből származnak.)

A mezőgazdasági kistermelés hazai magas arányában a kistermelést segítő gazdaságpolitika eredményei is tükröződnek. Az, hogy nálunk nagyobb a kistermelés aránya, mint a többi országban, elsősorban annak a következménye, hogy nagyobb a kisegítő gazdaságok száma, az ágazatok közül pedig a szőlőtermelés és a sertéstenyésztés részesedése. Ezek nélkül a hazai kistermelés jelentősége nem haladná meg a többi ország átlagát. A háztáji és kisegítő gazdaságokkal kapcsolatos koncepció az idők folyamán valamennyi szocialista országban változott, a felszámolástól mindenütt eljutottak a kistermelés fejlesztéséhez. Az elmúlt években számos felelős politikai megnyilatkozás hangzott el e tekintetben, és ezek a tervkoncepciókban, a tervekben is helyet kaptak.

HATÉKONYSÁG ÉS JÖVEDELMEK

A kistermelés indítékai között az önellátást és a többletjövedelmet említettük. Mindkét tényező másként hatott e tevékenységre. A háztartás ellátását szolgáló termelés részben a ki nem elégítő falusi kereskedelmi élelmiszer-ellátásból, részben a hagyományokból fakadt. (Az önellátás bizonyos fokig és ideig feleslegessé tette a falusi élelmiszer-kereskedelem gyors fejlesztését.) A kereskedelmi ellátás javulása valószínűleg egyes termékek (például a tej) termelését csökkenteni fogják, másokét

az étkezési szokások továbbra is fenntartják. A friss gyümölcs, zöldség, baromfi fogyasztása, valamint a sertésvágás iránti igények csak lassú ütemben csökkennek. A zöldség- és gyümölcsstermelésben a kiskertek még bővítik is a korszerű fajták, a nagyobb fajtaválaszték iránti igényt. A háztartási szükségletre termelésnél a jövedelmezőségi szempontok nem játszanak szerepet. Különösen áll ez a kedvtelésből űzött kistermelésre, ahol a munkabér-jövedelmek felhasználása biztosítja a termelés kereteit, az ültetvényeket, a kerti gépeket, az öntözőberendezéseket stb.

Az árutermelés legfőbb célja a jövedelmszerzés. Erre lehetősége elsősorban a falusi lakosságnak van. A falusi családok elegendő munkaerő, termelőeszköz és termelési tapasztalat esetén vállalják a kistermelést. A munkaerőt elsősorban az alkalmazásban nem álló asszonyok és a nyugdíjasok adják, de jelentős a keresők túlmunkája is. A rendelkezésre álló munkaerő mellett a kistermelés méreteit az is jelentősen befolyásolja, hogy a háztartás mennyire kötődik a mezőgazdasághoz, mekkora a mezőgazdasági aktív keresők száma. Ettől függ ugyanis a háztáji juttatás mértéke.

A kistermelés egyes ágai – főként az állattartás – állandó kötöttséget jelentenek, és ez a kisparaszti életforma egyes tényezőinek konzerválását jelenti. A kötöttséget az idősebb generáció megszokásból vállalja, a fiatalabbak erre már kevésbé hajlandók. Ők többnyire egy-egy nagyobb cél (például házépítés, gépkocsivásárlás) érdekében átmenetileg vállalják ezt a munkát, rendszerint specializáltan, az átlagosnál nagyobb méretekben.

Az eltartottak és a nyugdíjasok által végzett munka (aránya 60 százalék körüli) nem teljes intenzitású. Jórészt a lakás környékén folytatható, ezért a naponta több szakaszban végzett munka részben összefolyik a háztartási és más ház körüli munkával. Ha ezt is figyelembe vesszük, nem okoz meglepetést, hogy a kistermelésben az élő munka termelékenysége igen alacsony, 1972-ben a nagyüzemi munkatermelékenység egyharmadát érte el. Azóta az arány még rosszabbodott, mivel a nagyüzemekben 118 százalékkal javult a termelékenység, a kistermelésben viszont alig érték el javulást.

1972-ben egy munkaóra 16 forint termelési érték jutott, és abból mintegy 9–10 forintos jövedelem származott. Többek közt ez az alacsony jövedelemszint a magyarázata annak, hogy a rendszerint több szakismerettel rendelkező ifjabb családtagok jelentős része legalább az üzemi túlmunka szintjét megütő egyéb kereseti lehetőséget keres. Az eltartottak és a nyugdíjasok esetében, mint már jeleztük, a kistermeléssel járó munka többnyire nem válik külön, hanem beleolvad az egész napi ház körüli foglalatosságba.

A társadalom különböző osztályainak, rétegeinek vagy egységeinek életszínvonalát elsősorban az egy főre jutó jövedelmek reálértékével jellemezzük. Emellett nem tagadhatók az életkörülmények nehezen mérhető hatásai sem. Teljesen objektív mérésére a társadalom két legfontosabb osztálya, a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság között már csak azért sincs lehetőség, mert többek között nem hagyhatók figyelmen kívül a falusi infrastruktúra és munkahely hiányosságai vagy az önfogyasztás értékelési problémái.

A háztartások jövedelem-színvonalát jelenleg Magyarországon csaknem kivétel nélkül elsősorban a munkahelyi keresetek nagysága szabja meg. A termelőszövetkezeti közös gazdaságból származó keresetek alatta maradnak mind az állami iparban, mind az állami gazdaságokban foglalkoztatott munkások keresetének. A különbség az elmúlt évek során csökkent, az átlagkeresetek közelítettek egymáshoz. Meg kell említeni, hogy a falun lakó munkások – akik közül sokan a kistermelésben érdekeltek – keresete sem éri el a városi munkásokét.

18. tábla

A fizikai munkát végzők keresetének alakulása

Év	A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben foglalkoztatott fizikaiak	Az állami iparban	Az állami gazdaságokban	A mezőgazdasági termelőszövetkezeti fizikaiak átlagos havi keresete	
		foglalkoztatott munkások		az állami iparban	az állami gazdaságokban
	átlagos havi keresete (forint)			foglalkoztatott munkások keresetének százalékában	
1970	1698	2163	2214	78,5	76,7
1975	2580	3007	2822	85,8	91,4
1981	3846	4332	4057	88,8	94,8

A keresetekhez a kistermelésből származó jövedelem járul. Ez a mezőgazdasági munkahelyen dolgozóknál nagyobb, de a lakosság valamennyi rétege részesezik belőle. Még ma sem ritka, hogy a közvélemény a kistermelői jövedelmeket túlértékeli, a „parasztok” gazdagságáról beszélnek.

Az általánosítás, mint minden általánosítás, ez esetben is sántít. Kétségtelen, hogy a kistermelők egy része évente egy vagy több alkalommal (például szüretkor, állatok eladásakor) jelentősebb pénzbevételhez jut. Ez azonban távolról sem azonosítható a jövedelemmel, mert a termelési költségek átlagosan mintegy a felét (az állattenyésztésben még nagyobb részét) teszik ki a kistermelés bruttó termelési értékének.

1981-ben a kistermelők átlagában 20–21 000 forint – azaz havi 1700 forint – körül volt az egy háztartásra jutó bruttó jövedelem, beleértve a saját fogyasztást is. Ezt azonban nem lehet tiszta jövedelemnek tekinteni, mert a munkavégzés értékét és az adót is magában foglalja. (Egy munkaóra az 1972. évi 10 forinttal szemben 1981-ben mintegy 16 forint bruttó jövedelem esett.) Korábbi számításaink szerint a kistermelőknek 3 százaléka ért el az átlag háromszorosánál nagyobb jövedelmet. Ha ezt az arányt 1981-re is érvényesnek tekintjük, a kistermelésből származó jövedelem talán 50 000 háztartásban haladhatta meg az évi 60 000 forintot. Nem kétséges, hogy ezek között olyanok is vannak, akik kiugró jövedelemre tesznek szert: 1981-ben 150 000 forintot meghaladó évi árbevétel után 3118, 1982-ben 4006 kistermelőt adóztattak.

1975-ben a kistermelésből származó jövedelem 30 százaléka a munkásosztálynak, 23 százaléka a szövetkezeti parasztságnak jutott. A parasztság létszámának gyors csökkenése miatt azóta ezek az arányok eltolódtak a munkásosztály javára. Az arányok világosan mutatják, hogy a kistermelés semmiképpen sem fogható fel kizárólag paraszti jövedelemforrásként, bár kétségtelen, hogy a háztájiban folyó nagyobb volumenű termelés miatt a szövetkezeti parasztság nagyobb mértékben részesül belőle.

1981-ben a mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelmek a munkás háztartásokban az összes jövedelemnek 9–10, a szövetkezeti parasztságnál 25–30 százalékát tették ki. Figyelembe véve a bérből és a kistermelésből származó jövedelmet, a szövetkezeti parasztság egy főre számított jövedelme 1981-ben kb. 4–5 százalékkal haladta meg a munkásosztályhoz tartozókat.⁴

⁴ Meg kell jegyezni, hogy a második gazdaság nem minden ágazatban mérhető fel azonos pontossággal. Míg a mezőgazdasági kistermelésből származó jövedelmek viszonylag jól nyomon követhetők, addig a nem mezőgazdasági kiegészítő tevékenységek csak durván becsülhetők.

A bérjellegű jövedelmek nagysága nem gyakorol egyértelmű hatást a kistermelésre. Az alacsonyabb jövedelmek az árutermelés fokozására ösztönöznek, de a keresetekből ilyen esetben kevesebb fordítható a termelés bővítésére, hacsak a háztartás fogyasztását nem szorítják meg. A magasabb keresetek megkönnyítik az árutermeléshez szükséges eszközök beszerzését, bővítését, de itt csak a keresettel arányos, illetve azt meghaladó jövedelmek esetén foglalkoznak kistermeléssel.

A kistermelésből származó jövedelmekkel kapcsolatban még két csökkentő tényező érdemel említést. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a mezőgazdasági kistermelés kockázattal jár. A rossz időjárás, a növény- és állatbetegségek, az árak kedvezőtlen alakulása nemcsak jövedelemkieséssel, hanem anyagi veszteséggel is járhatnak. Az idősebb, paraszti származású réteg ennek ellenére fokozottan kiveszi részét a kistermelésből. A termelési kockázatvállalás kisparaszti beidegződése hagyományos, takarékos életvitelt alakított ki bennük, és a jövedelmek növekedésével életviszonyaik csak kismértékben változtak, ami tartalékok felhalmozódására vezetett. A fiatalok közül viszont sokan elhagyták a falut, vagy a városba járnak dolgozni. A városba szakadt gyerekek támogatása pénzzel, élelmiszerrel elég általános. Ennek becslésére kevés a támpont, de bizonyos, hogy nem elhanyagolható mértékű, egyirányú folyamatról van szó. (Ennek valamiféle ellentétele a városiak közreműködése a kistermelésben, főként munkacsúcsok idején.)

*

A kistermelés rendkívül sok társadalmi–gazdasági tényező hatásának van kitéve. A jövőben ezek eredőjeként alakul a háztáji és kisegítő gazdaságok termelése. Mivel a különböző hatások sokszor különböző, sőt ellentétes irányúak, a termelési volumen attól függően alakulhat, hogy melyik erősebb.

A kistermelés jövőjének előrejelzésénél alapvetően az össztársadalmi érdekekből kell kiindulni. Nem kétséges, hogy a kistermelés termékeire a népgazdaságnak még hosszabb ideig szüksége lesz.

Számos példa bizonyítja, hogy a kistermelés élénken reagál a közgazdasági környezet változásaira. Romló jövedelmezőségi viszonyok esetén különösen gyorsan és nagymértékben esik vissza a termelés. A fejlődés viszont rendszerint lassúbb ütemben következik be, több időt kíván. A termelést befolyásoló gazdasági intézkedések ezért a gyors fordulatokat lehetőleg el kell kerülniük. Előrelátó, távlatokat sem nélkülöző közgazdasági szabályozással a termelés tervszerűen alakítható és biztonsággal beilleszthető a tervekbe is. Termelési szerződések, garantált árak és a felvásárlás hibáinak kiküszöbölése azok a tényezők, amelyek segítségével mind a termelő, mind a társadalom részére a termelés biztonsága és tervszerűsége fokozható.

A kistermelők számát és termelését a termelők kiöregedése – tekintettel az idősebb réteg átlagosnál nagyobb arányára – a jövőben gyorsabban fogja csökkenteni, mint eddig, különösen a háztáji gazdaságokban. Ezt teljes mértékben sem az ösztönzés, sem a specializálódás és a technikai feltételek javítása nem ellensúlyozhatja. A hagyományos paraszti módszerekkel folytatott termelést az ifjabb generáció általában nem vállalja, a kistermelés továbbfejlesztésére rászűkről csak abban az esetben lehet számítani, ha lehetőségük lesz a kézzel végzett fizikai munkát gépi munkával felváltani.

A termelés szakosodása a jövedelmek növekedését és differenciálódását hozza. Ezért meg kell határozni a jövedelemszabályozás reális módját, és azt előre ismertté kell tenni. A jövedelmek adóztatásában több következetességnek kell érvényesülnie. Az árbevételtől függő adóztatás ugyanis nem a tényleges jövedelmeket veszi alapul, ezért egyenlőtlen terheket ró a kistermelőkre.

A termelészervezés leghatásosabb módjának eddig a nagyüzemek integráló tevékenysége bizonyult. Sok jel arra mutat, hogy a fejlődés ebbe az irányba kiszélesedik. Ha a nagyüzemek a kistermelést kellően kézben tartják, és beillesztik a nagyüzemi keretekbe, valószínű, hogy a fejlődés leginkább az ipari bedolgozó rendszerhez hasonló termelési kapcsolatok kialakulására fog vezetni. Bizonyos ágazatokban újabb szövetkezeti és kisvállalkozási formák is előtérbe kerülhetnek.

РЕЗЮМЕ

Отечественное сельскохозяйственное производство в период с 1970 по 1981 год возрастало ежегодно на 3%. Ведущую роль в развитии сыграли повышающие концентрацию производства госхозы и производственные кооперативы. Рядом с крупными хозяйствами сложилась специфичная форма сельскохозяйственного мелкого производства. В течение истекшего десятилетия возрастала также и продукция мелких производителей, поскольку между крупными и мелкими хозяйствами сложилось целесообразное разделение труда. Крупные хозяйства интегрируют деятельность мелких хозяйств и машинной работой, фуражем и т. д. помогают последним. В мелком производстве принимают участие все слои населения, но наибольший объем приходится на долю приусадебных участков членов сельскохозяйственных производственных кооперативов.

Согласно данным проведенного в 1981 году сельскохозяйственного переписи 1,5 млн. домашних хозяйств (42% населения) располагают участками площадью в 1500 квадратных метров или поголовьем скота, превышающим минимальный уровень. Перепись рассматривает их как мелких производителей. Начиная с 1972 года численность мелких производителей сократилась на 11%. В этой деятельности пожилые поколения участвуют в большей мере, чем молодые. В мелком производстве работает особенно большое число не активных самодеятельных.

Земельная площадь мелких производителей с 1972 года сократилась на 23%, но на одной ее части с тех пор осуществляется крупное производство 75% мелких производителей располагают участками менее 0,5 га. Мелкие производители обычно обрабатывают земли, малопригодные для экономической культивации в рамках крупного производства, используют старые постройки, маломощные или списанные крупными хозяйствами машины.

В 1981 году мелкое производство дало 34% валовой сельскохозяйственной продукции. Их доля в продукции огородничества и свиноводства превышает 50%. 62% их продукции поступает в розничный оборот, а остальное потребляется в самих мелких хозяйствах.

Эффективность труда из-за высокой доли ручного труда является низкой. Валовой доход от мелкого хозяйства в расчете на одно хозяйство составлял примерно 20 000 форинтов в год.

В результате интегрирующей деятельности крупных хозяйств и распространения договорной формы производства повысилась степень планомерности мелкого производства, причем в этой области имеет место возникновение новых форм.

В отдельных сельскохозяйственных отраслях в большинстве социалистических стран мелкое производство дает значительную долю продукции.

SUMMARY

Agricultural production in Hungary increased, on yearly average, by 3 per cent between 1970 and 1981. It originated primarily from the development of state and co-operative farms, being more and more concentrated. Besides large farms small-scale production of a peculiar form has developed. The production of small producers also increased in the last decade, due to the expedient division of labour between the large and small agricultural units. The activity of small producers is integrated by the large farms which promote their work through providing farm machinery, feedstuffs etc. Different strata of the population are represented in small-scale agricultural production but the largest volume is represented by the household plots of the members of cooperatives.

According to the census of agriculture performed in 1981 1.5 million households (42 per cent of the population) disposed of a land area of 1,500 m² or livestock exceeding the

minimal level. They were considered as small producers in the census. The number of small producers decreased by 11 per cent as compared to 1972. The older generations take a larger part in the work than the younger ones. Many inactive earners are also engaged in small-scale production in agriculture.

The land area of small producers decreased by 23 per cent since 1972, moreover the remaining land is cultivated partly by the large farms. 75 per cent of small producers own land area under 0.5 hectare. Small producers cultivate mostly areas which cannot be utilized rentably by the large farms. They use old stables, sheds and machinery of small capacity or sorted out by the large farms.

Small-scale production represented 34 per cent of gross agricultural production on Hungary in 1981. Their share in the horticulture and pig-breeding is over 50 per cent. 62 per cent of the output of small producers was put on the market, the rest was consumed in their households.

Labour productivity is at a low level because of the substantial use of live labour. The value of gross income originating from small-scale production per household unit was, on yearly average, some 20,000 Forints.

As a result of the integrating activity of the large farms and the extension of the contractual production, the planned small-scale production has increased, the new forms of which are beginning to take shape.

Small-scale production is of considerable importance in certain sectors of agricultural activity in several socialist countries.

AZ EXPORTORIENTÁLT GÉPIPARI FEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI AZ EZREDFORDULÓIG (II.)

DR. TÖRÖK ÁDÁM

A gépipari fejlesztés lehetőségeinek vizsgálata során tanulmányunk első részében (lásd a *Statistikai Szemle* 1983. évi 11. számában az 1093–1102. oldalakon) a nemzetközi összehasonlítás általános tanulságait vontuk le. Ezen összehasonlításban Magyarország az öt vizsgált ország egyikeként szerepelt. A továbbiakban az eddigi tanulságok alapján a magyar kitermelő és gépipar 1982 előtti fejlődésének elemzésével foglalkozunk, amely egy előrejelzési kísérlet alapját képezi.

A MAGYAR IPARPOLITIKA ÉS A HAZAI KITERMELŐ IPAR

Az elmúlt évtizedben a magyar bányászat és gépipar termelési tényezőigényességi adatai a nemzetközi tapasztalatoktól eltérő képet mutattak. A legtöbb országban az ipar bruttó beruházásaiból, illetve hozzáadott értékéből a bányászat az ipari átlagnál jelentősen nagyobb, a gépipar pedig az ipari átlagnál némileg kisebb arányban részesedett. Magyarországon viszont a hetvenes évek beruházásai a bányászatban, de különösen a gépiparban nem feleltek meg a tőkeigényesség mutatójának, ezért a tőkehatékony és a tőkeigényesség szétválasztása körülményessé vált. A nemzetközi összehasonlítás alapján annyit valószínűsíteni lehetett, hogy a két ágazatban folytatott fejlesztéspolitika nem tekintette elsődleges szempontnak a tőkeigényesség alakulását.

A hazai bányászat és gépipar bruttó termelése és bruttó beruházásai trendjének (lásd az ábrát) értékelése a fejlesztéspolitika irányai, illetve a beruházások hatékonysága szempontjából egyaránt tanulságokkal szolgálhat:

a) a vizsgált 20 éves időszakban a bányászat részesedése az ipar termeléséből és beruházásaiból is csökkent; a bányászati beruházások súlyának 1978-tól kezdődő emelkedését a bányászati termelés csökkenő irányzata kísérte, és fordulatra e tekintetben 1984–1985 előtt aligha lehet számítani;

b) az elmúlt 20 évben a bányászatban négy ízben is megélénkült a beruházási tevékenység, ennek ellenére a termelési részesedése szinte mindvégig folyamatosan csökken;

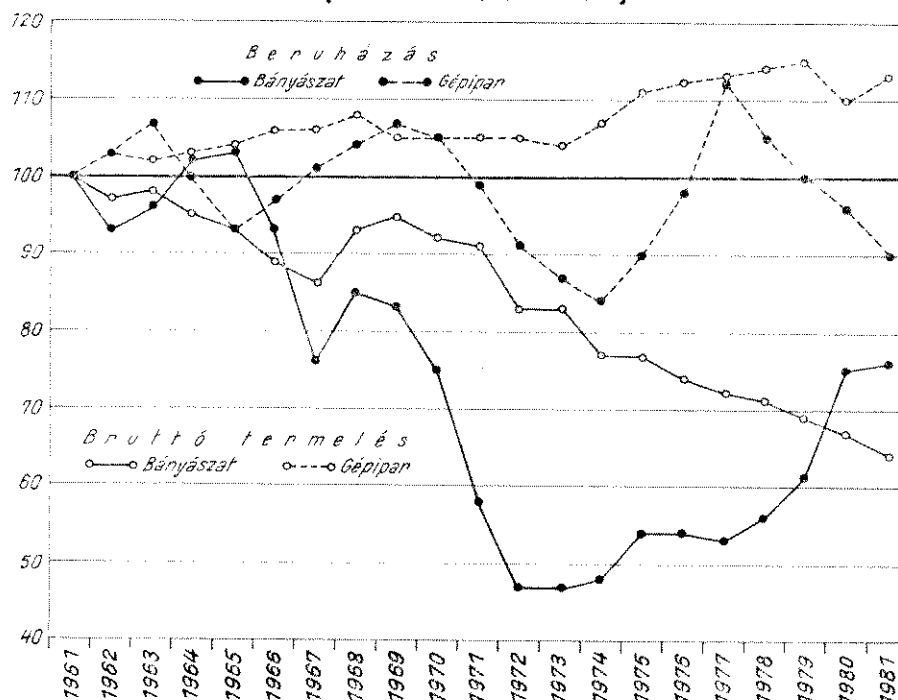
c) 1967 és 1970 között a gépipari beruházások ipari átlaghoz viszonyított növekedése viszonylag erőteljes volt, és valószínűleg ez a fejlesztéspolitikai preferálás alapozta meg azt, hogy 1971-től egészen 1981-ig a gépipar mindig nagyobb arányban részesedett az ipar termeléséből, mint a beruházásokból;

d) 1970 után a gépipari termelés ipari ágazathoz viszonyított változása teljesen független volt a bruttó beruházások relatív változásától.

A kitermelő ipar magas tőkeigényessége sem a nemzetközi, sem a hazai adatok alapján nem vitatható. Éppen ezért feltűnő, hogy a bányászat beruházási görbéje

1967 és 1979 között mindvégig a termelési görbe alatt maradt. Ez annyit jelent, hogy az állótőke pótlási üteme kisebb volt erkölcsi avulása üteménél, így a bányászati állótőke átlagos életkora 1980-ban magasabb volt, mint 1965-ben. Ez már önmagában is nehézségeket okozhat a munkakörülmények javítása, a termelés energia- és pótalkatrész-felhasználása, illetve a kitermelési mutatók alakulása terén egyaránt. Kérdéses azonban, hogy a beruházások 1977-ben növekedni kezdő és 1978-ban felgyorsult üteme mennyiben teheti jóvá a kitermelő ipar korábbi elhanyagolását.

A két ágazat bruttó termelése és bruttó beruházása iparon belüli részesedésének alakulása
(Index: 1961. év = 100)

1977 és 1981 között a hazai kitermelő ipar számos új kapacitással gazdagodott. Többek között üzembe lépett a Nagyalföldi Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat Szeged környéki összes kapacitása, a Bakonyi Bauxitbánya Vállalat deáki bányája, és az energiaellátást javító több állami nagyberuházás (1978-ban a százhalombattai Dunamenti Hőerőmű, továbbá a Testvériség gázvezeték két szakasza, 1979-ben a leninvárosi hőerőmű 1–4. gépegyisége, 1980-ban pedig a Tiszai Kőolajipari Vállalat évi 3 millió tonnás kapacitású feldolgozó üzeme Leninvárosban, valamint az országhatár és Albertirsa közötti 750 kV-os távvezeték és az Adria Kőolajvezeték egy része). Ugyancsak ebben az időszakban fejeződött be több jelentős vállalati beruházás: többek között a Tatabányai Szénbányák Vállalat barnaszénbányája, az Országos Villamostávvezeték Vállalat albertirsai transzformátorállomása, a Dunai Kőolajipari Vállalat százhalombattai gázolaj-kénmentesítő üzeme és az Országos Villamostávvezeték Vállalat 400 kV-os távvezetéke Sajószöged és Felsőzsolca között.

A felsorolt beruházások egy része elsődleges energiahordozók szállítására, illetve átalakítására szolgál, ezért szorosan véve nem tartozik a kitermelő ipari beruházások közé. Mindenképpen feltűnő azonban, hogy a felsorolt beruházások, a deáki bauxitbánya kivételével, az energiaszektor teljesítőképességét bővítették. A magyar gazdaságpolitika válasza a hetvenes évek világgazdasági fejleményeire tehát egy tekintetben feltétlenül hasonló volt a négy kis tőkés gazdaságnál tapasztaltakhoz: a kitermelő iparra vonatkozó gazdaságpolitikai döntések túlnyomó részét itt is, ott is az energiaszektorral kapcsolatban hozták. Ez azonban csak Magyarország és Görögország esetében jelentett egyet számottevő kapacitásbővítéssel.

A hazai kitermelő ipar beruházásainak az ipar átlagánál továbbra is gyorsabb növekedése esetén számolni kell az ágazat néhány sajátosságával. Ezek rövid áttekintése ismételten azt mutatja, hogy az alapvető fejlesztési dilemmák okait félrevezető volna csupán külső, világgazdasági eredetű hatásokban keresni.

Az 1979 végén folyamatban levő 106 ipari beruházásból¹⁴ 22 bányászati, amivel az ágazat az iparon belül az első helyen áll, a következő helyet – 20 beruházással – az élelmiszeripar foglalja el (47. old.). A bányászati beruházások ugyanakkor a viszonylag magas költségelőirányzatú beruházások közé tartoznak. Ezzel összefüggésben elgondolkodtató kutatási eredmény, hogy „A beruházások vállalati jövedelmezősége száz forint fejlesztési költségre átlagosan nyolc forint . . . A vállalati jövedelmezőség mutatója igen szoros kapcsolatot mutat a rendelkezésre álló ismérvek többségével. A fejlesztési költségek különböző nagyságú sávjait képezve szembevetve, hogy a viszonylag kisebb előirányzatokhoz magas jövedelmezőség tartozik, a költségelőirányzat emelkedésével a jövedelmezőség lényegesen csökken” (48. old.). A hivatkozott tanulmány szerzői mindenesetre árrendszeri okokkal is összefüggésbe hozzák, hogy az energiatermelés jövedelmezősége még az alapanyaggyártáshoz mérten is alacsony. A feldolgozó ipar beruházásai általában véve is az ipar átlagánál nagyobb jövedelmezőséget (10 Ft/100 Ft) biztosítanak, ezen belül különösen magas a vegyipari (26 Ft/100 Ft) mutató, a könnyűipari és a gépipari pedig (11 Ft/100 Ft, illetve 10 Ft/100 Ft) lényegében megegyezik a feldolgozó ipari átlaggal.

A kitermelő ipar viszonylag alacsony jövedelmezősége mellett a fejlesztési irány kijelölése során más nehézséggel is kell számolni. – Ezt *Berend Iván* az egész magyar gazdaságra vonatkozóan a következőkben foglalja össze: „Az előttünk álló két évtized gazdaságfejlesztésének egyik kritikus pontja a fejlesztési–beruházási politika új struktúrája lesz. A probléma: a múlthoz képest jelentősen növekvő pótlási beruházási igény és a felhalmozási–beruházási lehetőségek ugyancsak a múlthoz képest erős mérséklődése.”¹⁵ Ez a feszültségforrás azonban – állapítja meg később (38. old.) *Berend* – a bányászatban és az energiatermelésben, várhatóan az átlagosnál jóval erősebben érezteti majd hatását. Míg ugyanis a gépek és berendezések esetében a pótlási igény a termelő ágazatokban előreláthatóan 1986 és 1990 között, az építési beruházások esetében a feldolgozó iparban és a mezőgazdaságban is az 1991–1995. években, addig a kitermelő iparban mind a gépi, mind pedig az építési beruházások esetében a 80-as évtized második felében éri el csúcspontját.

A kitermelő ipar fejlesztése az elkövetkező másfél-két évtizedben két okból is a beruházási erőforrások korábbinál jelentősen magasabb arányát teszi szükségessé. Egyrészt, mert nem lehet számolni a feldolgozó ipari átlagot elérő jövedelmezőséggel, másrészt, mert még a termelés jelenlegi szinten tartása is – és éppen az adóság-visszafizetési terhek szempontjából kulcsfontosságú hetedik ötéves tervidőszakban – a gépi és az építési pótlási csúcs egybeesése miatt, legalább fél évtizeden át, a kitermelő ipar jelentős támogatását teszi indokolttá.

A GÉPIPAR EXPORTORIENTÁLT FEJLESZTÉSÉNEK TÉNYEZŐI

A gépipar hosszú távú fejlesztési koncepciója a hatodik ötéves tervvel párhuzamosan készült el, akkor még 15 éves időtávra, azaz 1990-ig.¹⁶ Ez kisebb-nagyobb módosításokkal ma is érvényben van. A hosszú távú koncepció alapján Laki és Ván-

¹⁴ Az itt közölt adatok és megállapítások *Barát Mária* és *Gegesy Ferenc* tanulmányából (A folyamatban levő beruházások néhány jellemzője. *Gazdaság*, 1981. évi 3. sz. 43–53. old.) származnak.

¹⁵ *Berend Iván*: Fejlesztéspolitikai dilemmák, megújítási korszakok. *Gazdaság*, 1981. évi 3. sz. 33. old.

¹⁶ Ez a tény nem áll ellentétben a bevezetőben mondottakkal. Nincs szó ugyanis a gépipar kiemelt fejlesztését előíró gazdaságpolitikai programról.

dorffy tanulmányukban három típusú célt, illetve feladatot határoznak meg. Ezek közül kettő (amelyeket a szerzők műszaki–gazdasági kritériumoknak, illetve specifikus követelményeknek neveznek) elsősorban műszaki, illetve mikroökonómiai jellegű. Az általános követelményeket a következőkben foglalják össze:

- „– a gépipari termelés növekedési üteme haladja meg az ipar átlagos fejlődési ütemét,
- a termelési és értékesítési szerkezetben az eddiginél sokkal nagyobb mértékben növekedjen a kvalifikáltabb munkával, korszerű technológiával előállított és versenyképesen értékesíthető termékek részaránya,
- a gépipar fokozatosan érjen el pozitív szaldót a nem rubel elszámolású export viszonylatában,
- a munkahelyek számának csökkenése mellett nagymértékben növekedjen a termelékenység, mivel ebben nemcsak a fejlett tőkés országoktól, hanem a szocialista országoktól is elmaradtunk,
- a beruházásoknál az anyag- és energiafelhasználásban relatív megtakarítás érvényesüljön,
- a gépipar biztosítsa a lakosság jobb ellátását.”¹⁷

A fentiekből világosan kitűnik, hogy a fejlesztési koncepció szerint makroökonómiai szempontból a gépipar fejlődésének mércéje a jövőben nem elsősorban a nem rubel relációjú export és az ágazat ipari termelésen belüli arányának növelése lesz. A koncepcióhoz kapcsolódva az Ipari Minisztérium gépipari prognózist is készített. Noha ez hosszú távra szól, az 1985–2000. évekre vonatkozó adatai önmagukban aligha értékelhetők. Érdekes tanulságokkal szolgál viszont az előrejelzés néhány alapvető trendje.

A termelés várhatóan erőteljesen növekszik, és 2000-ben az 1978. évinek több mint háromszorosa lesz. Lassabb ütemben nő az állóeszköz-állomány, a létszám viszont a kívánt mértéknél kevésbé csökken, így a termelékenység nem emelkedik megfelelő mértékben. A prognózis készítői szerint a gépipar hosszú távú fejlesztési koncepcióját csak az állami gazdaságirányítás rendszeres korrekciós lépéseivel lehet megvalósítani. A gépipari vállalatokat ugyanis „tehetetlenségi erejük” a létszám kívánatosnál lassabb csökkentésére, a szükségesnél több beruházásra és a nem rubel elszámolású kivitel növelése helyett a KGST-piacokon való értékesítés fokozására készíti.

Felvetődött a kérdés, hogy mindezt valóban egyfajta „tehetetlenségi erő” idézi elő, vagy pedig inkább a szabályozó rendszer néhány fogyatékosága (például a nem eléggé differenciáló bérrendszer, a teljes foglalkoztatottságnak a vállalati gazdálkodás terhére való fenntartása; vagy az, hogy a vállalatok számára a beruházásra kifizetett egységnyi összeg még mindig kevesebbet ér, mint az egységnyi bérköltség; végül pedig a vállalat közvetlenül nem érzi annak előnyét, hogy tőkés devizát szerzett a népgazdaságnak, ugyanakkor a nem rubel relációjú értékesítés a gyártót általában magasabb követelmények elé állítja, mint a KGST-országokba irányuló kivitel). A szabályozó rendszer változásait nem lehet előrejelezni, tehát azzal is kell számolni, hogy a gépipari vállalatok a továbbiakban sem lesznek érdekeltek a hosszú távú koncepció alapelemeinek megvalósításában.

A magyar gépipar exportorientációjának foka a hetvenes évtized második felében az említett gátló tényezők ellenére viszonylag jelentősen megnőtt.¹⁸ A gépipar bruttó termeléséből 1975 és 1979 között a rubel elszámolású export részesedése 25,1 százalékról 28,6 százalékra nőtt, a dollár elszámolású értékesítés hányada pedig 8,6-ről 10,7 százalékra emelkedett.

¹⁷ Laki György – Vándorffy József: A gépipar IV. ötéves tervkoncepciójának fő témakörei. *Iparpolitikai Tájékoztató*. 1981. évi 4. sz. 2. old.

¹⁸ A következő adatok dr. Krajcsovits József tanulmányából származnak. (Lásd: A magyar gépipar exportorientációja az V. ötéves tervidőszakban. *Iparpolitikai Tájékoztató*. 1980. évi 12. sz. 10–12. old.)

A tőkés export aránya egyes termékcsoportoknál 1976 és 1979 között nagymértékben megnőtt. A gördülőcsapágyaknál például 36,3-ról 50,0, a közúti járműveknél (autóbusz nélkül) 8,4-ről 36,5, a hűtőszekrényeknél 80,8-ről 95,6, az izzólámpáknál 87,8-ről 91,8, a tv-készülékeknél 49,2-ről 62,3, a félvezetőknél 26,9-ről 38,5, a fénycsöveknél 67,7-ről 82,3, az orvosi gyógyászati eszközöknél 14,3-ről 38,1, az orvosi röntgenkészülékeknél 39,6-ről 48,2, a komplett laboratóriumoknál 7,4-ről 30,1, a komplett kórházaknál pedig 63,8-ről 96,6 százalékra nőtt a nem rubel elszámolású értékesítés teljes kivitelén belüli aránya. Tartósan 50 százalék fölötti volt ez az arány a szerszámgépek, a villamos vezetékek és kábelek, illetve a villamos forgógépek esetében, és folyamatosan 90 százaléknál nagyobb a tehergépkocsik, a transzformátor-állomások és a hűtőgépek kivitelében.

A felsorolt adatok nem jelzik a forgalom nagyságát, márpedig a sikeresnek mutató exportorientáció számos cikk esetében csekély tőkés exportot jelent. Hasonló az úgynevezett egypiacos termékek problémája. Ezeknél egyes esetekben – mint például a hosszú időn át elsősorban Jugoszláviába exportált RÁBA-kamionok vagy az 1979-ig csak Kínába szállított, azóta pedig nem is exportált Csepel F 750 tehergépkocsik esetében – a hosszú éveken át biztosnak tűnő piac kiesése súlyos értékesítési gondokhoz vezet.

Nem egy esetben az is számottevően gyengíti a sikeresnek látszó exportorientáció népgazdasági hasznosságát, hogy a tőkés piacra kerülő termék értékében magas a tőkés import hányada. 1978-as adatok alapján néhány jellegzetes példát mutatunk be a tőkés exportra kerülő termékek értékének nem rubel elszámolású importtartalmáról.¹⁹

- 20–30 százalék: NC-marógép, kábelgép, NC-furógép, NC-eszterga, konténer, magnetofon, többcsatornás jelentéstároló, hidraulika;
- 30–40 százalék: kerékpár, kazán, acélalumínium kábel, transzformátor, hűtőszekrény, Anker pénztárgép, MP-kondenzátor;
- 40–50 százalék: gőzturbina, NC-köszörű, kamion, IKARUS 212;
- 50 százalék fölött: helytakarékos mosógép, félvezetők és integrált áramkörök, egyes tv-készülékek.

A hazai háttéripár gyakran említett alacsony színvonala és mennyiségileg sem kielégítő termelése a jövőben az eddiginél is jobban megnehezítheti a gépipari exportot. A fent felsorolt termékek között nem egy olyan van (például a konténer, a kerékpár, a kábel, a kondenzátor), amelyek egyáltalán nem tartalmaznak élvonalbeli technológiával gyártott alkatrészeket. A jelek szerint viszont alkatrészeik egy részénél az anyagminőség és/vagy a megmunkálás pontossága a hazai háttéripár számára teljesíthetetlen követelményeket jelent.

A gépipár exportorientált fejlődését szemlélteti, hogy 1970 és 1978 között összes értékesítése 139,1 százalékkal nőtt, a rubel elszámolású kivitel viszont 162,8, a nem rubel viszonylatú kivitel pedig 192,8 százalékkal emelkedett. A tőkés kivitel kedvező növekedése alapján azonban korai volna jónak értékelni az ágazat ez időszaki teljesítményét. 1970 és 1978 között ugyanis a tőkés eredetű gépek importja 337,8 százalékkal nőtt. E gépeknek azonban csupán egy részét használta fel a gépipár, így nem szolgálhatták a gépimport szerkezetének sokkal kedvezőbbé válását. A vizsgált nyolcéves időszakban a nem rubel viszonylatú gépbehozatalban – a belföldi háttéripár fejletlensége miatt – az alkatrészek és a részegységek aránya 25,2-ről 30,2 százalékra nőtt.²⁰

¹⁹ Dr. Krajcsovits József: Mit takar az alkatrészimport dinamikus növekedése? *Iparpolitikai Tájékoztató*, 1980. évi 2. sz. 20. old.

²⁰ Az adatok forrása: dr. Krajcsovits 19. jegyzetben idézett mű 18. old.

A hazai gépipar tőkés exportjának növelése az említett hiányosságok mellett más gondok megoldását is szükségessé tenné. Fontos volna egyebek között olyan kooperációs légkör megteremtése, amelyben a vállalatok nem csupán felső szintű kezdeményezésre bocsátkoznának együttműködésbe bel- vagy külföldi cégekkel. A végtermékszemplélet visszaszorítására nem csupán a már említett háttérpári probléma szolgáltat indokot, hanem az a tapasztalat is, hogy számos gépipari alágazatban a világpiacon viszonylag jobban értékesíthetők az alkatrészek, mint a késztermékek.²¹ A hazai termelőeszköz-kereskedelem szervezete túlságosan merev, e vállalatok gyakran nem rendelkeznek megfelelő alkatrész-készletekkel, az eladók és a vevők között nélkülük is funkcionáló piaci kapcsolatot viszont feleslegesen bonyolítják. A gépipar fejlődését elősegítő alapvető célok megvalósítása kétségtelenül szükségessé tenné az említett gondok megoldását. Arról azonban nem szabad elfeledkezni, hogy a szükséges reformokat további hatékonyságromlás esetén csakis több beruházással lehet pótolni.

EGY ELŐREJELZÉSI KÍSÉRLET

Módszertani apparátus, valamint a kitermelő iparon és a gépiparon kívüli egyéb ágazatok fejlesztési elképzeléseinek és lehetőségeinek ismerete híján nemigen vállalkozhatunk olyan átfogó ipari prognózis kidolgozására, amely alapul szolgálhatna a két vizsgált ágazat fejlődési kölcsönhatásainak részletesebb előrejelzésére. Nem készítettünk tehát szokásos értelemben vett prognózist. A két ágazat eddigi fejlődésének bemutatott egyes sajátosságai azonban módot adnak további kétévtizedes pályájuk egyik-másik jellemzőjének számszerű becslésére.

Minthogy a különféle alágazatok fejlődése végső soron a magyar gazdaság, illetve ipar növekedése talaján megy végbe, kiindulópontként 20 évre szóló makroökonómiai növekedési prognózisra lenne szükség. Ez azonban jelentősen megnövelné az előrejelzés bizonytalanságát, amellet pedig olyan mutatók feltételezett alakulásától tenné függővé a következtetéseket, amelyeknek vizsgálata a tanulmányban nem is lehet célunk. Akkor viszont, amikor nem a különböző termelésnövekedési ütemek által reprezentált ipari fejlődési pályák közötti választás megalapozása a kutatás feladata, hanem annak bemutatása, hogy adott pályán maradván egyes ágazatok kiemelt fejlesztése milyen követelményeket támaszthat, és milyen korlátokba ütközhet, elegendőnek látszik a termelés ágazati, illetve ágazaton belüli struktúrájára vonatkozó előrejelzés. Ez ugyanis – természetesen bizonyos korlátok között – független attól, hogy az ipari termelésre milyen növekedési ütemet lehet előrejelezni.

A bányászat fejlesztésének 1980 előtti visszafogását jelzi, hogy az ipar termelő állóeszközeinek bruttó értékén belüli részesedése a hetvenes években folyamatosan csökkent:²² 1970-ben még 12,4 százalékos volt, 1975-ben csupán 9,0, 1980-ban pedig 8,1 százalékot ért el. Az ipar folyó áras bruttó termelési értékén belül az ágazat súlya 1970 és 1979 között szintén mérséklődött (5,4-ről 4,7 százalékra)²³ 1980-ban azonban hirtelen 6,3 százalékra emelkedett. Ez a növekedés szinte teljes mértékben a kőolaj- és földgáztermelés – az árak emelkedésével is összefüggő – térnyeréséből származott. Ez volt az egyetlen kitermelő ipari alágazat, amelynek az ipar termelő állóeszközeinek bruttó értékéből való részesedése nem csökkent 1975 és 1980 között.

²¹ Lásd erről a kérdéstről dr. Krajcsovits 19. jegyzetben idézett tanulmányát, valamint Bossányi Katalin – Kovács Mihály – Somjai Péter: Vállalati stratégiák (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981. 141 old.) c. művet.

²² A Központi Statisztikai Hivatal adatai (lásd a Statisztikai évkönyv 1977. és 1980. évi kötetét).

²³ Az adatok forrása: Iparstatisztikai évkönyv, 1981. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1982. 407 old.

A hazai iparpolitika kitermelő ipari célkitűzéseinek egységesen elfogadott számszerű megfogalmazására még nem került sor. Ezek kidolgozására a leírt tendenciák alapján erre – természetesen csak munkahipotézis jelleggel – két lépésben lehet kísérletet tenni.

Az egyik lépés beruházáspolitikai, a másik tőkehatékonysági követelményt helyez előtérbe.

A beruházáspolitikai követelmény figyelembevételére esetén a bányászat termelő állóeszközeinek az ipar egészéhez viszonyított bruttó értékét vissza kell állítani az 1970-es értékre.²⁴

Ezzel bizonyos idő múlva a fizikai tőkeállomány szempontjából ellensúlyozni lehetne azt, hogy az ágazatok fejlesztése hosszabb időn át háttérbe szorult.

A tőkeigényességi követelmény érvényesítése esetén a hetvenes években tapasztalt, a meglévő állóeszközök megfelelő karbantartása és pótlása nélküli gyakori „túlkihasználása” miatt kedvezőnek csak fenntartásokkal nevezhető folyamat vetíthető ki a jövőbe. E folyamatot az jellemzi, hogy míg 1970-ben a bányászat az ipari termelő állóeszköz-állomány 12,3 százalékával az ipar bruttó termelésének csupán 5,4 százalékát állította elő, addig 1979-ben 8,2, 1980-ban pedig 8,1 százalékos állóeszköz-hányaddal 4,7, illetve 6,3 százalékos részesedést ért el az ipar bruttó termelésében.

Mind a beruházáspolitikai, mind pedig a tőkehatékonysági követelményt két-két változatban látszik célszerűnek számszerűsíteni.

A beruházáspolitikai követelmény két változata: a bányászat termelő állóeszközei bruttó értékének iparon belüli részesedése 1990-ben, illetve 2000-ben érje el a 12,3 százalékot, vagyis az 1970. évi szintet. Az első esetben (A változat) a bányászat bruttó termelő beruházásainak évi átlagos növekedési üteme 1980 és 1990 között 1,043-szerese, a második esetben (B változat) pedig 1980 és 2000 között 1,021-szerese kell legyen az ipari bruttó termelő beruházások évi átlagos növekedési ütemének.

A tőkehatékonysági követelmény szintén két változatban érvényesíthető. A kevésbé optimista első változat szerint a bányászat ipari bruttó termelési értéken belüli hányadosának növekedése a következő húszéves időszak átlagában legalább 80 százalékát érje el az ipari termelő állóeszköz-állomány bruttó értékén belüli bányászati rész esedékes változásának (C változat). Ez a korábbi évekhez hasonlítva szinte ugrásszerű javulást jelentő 1980-as tőkehatékonysági adatot tükrözi, amelyet folyó áron számítottak. A tőkehatékonysági követelmény első változata ezért csak a bányatermékek csökkenő reálára mellett eredményezhetné a tőkehatékonyság valódi javulását a hetvenes évekhez viszonyítva.

A második változat szerint a hetvenes években megfigyelhető folyamatos javulás változatlan ütemben folytatódik (D változat) és az 1980. évihez hasonló esetleges csúcspontok rövid távon ható olyan okok eredményeként alakulnak ki, melyek hosszabb távra nem változtatják meg a trendvonalat. E feltevés szerint a bányászat bruttó termelése és bruttó termelő állóeszköz-állománya iparon belüli részesedésének hányadosa az 1979. évi 57,5 százalék után 1990-ben 75,2 százalék, 2000-ben pedig 99,0 százalék lesz. Az e változat szerinti trend 1991–1992-ben éri el a tőkehatékonysági követelmény első változata alapján kialakulót.

Érdemes röviden áttekinteni, hogy a vázolt követelményeket és változataikat kombinálva milyen adatokkal lehetne jellemezni a bányászat következő két évtizedre el-

²⁴ Az ábra szerint az ágazat háttérbe szorulása korábban kezdődött. Az energiaválság előtt azonban ennek aligha lehetett külgazdasági oka, (eltekintve a folyamatos és alacsony árszintű szovjet nyersanyag-importtól) 1970 után viszont az ágazat fejlesztésével kapcsolatos döntésekben a belgazdasági szempontok mellett a külgazdasági tényezőknek is fokozott szerepet kellett kapniuk.

képzelt fejlődési pályáját akkor, ha a gazdaságpolitika az ágazat korábbi háttérbe szorulásának megszüntetése mellett foglal állást.

8. tábla

<i>A bányászat iparon belüli súlyának várható alakulása</i>						
Megnevezés	A	B	AC	AD	BC	BD
	változat szerint (százalék)					
A termelő állóeszközök bruttó értékének aránya						
1990-ben	12,3	10,2	–	–	–	–
2000-ben	18,7*	12,3	–	–	–	–
A bruttó termelési érték aránya						
1990-ben	–	–	8,2	7,8	9,8	9,3
2000-ben	–	–	9,8	12,2	15,0	18,5

* Az 1990-ig megadott trend alapján kivetítve.

Talán nem érdektelen szemügyre venni, hogy a négy változat az ipari termelő állóeszközök bruttó értéke, illetve az ipari bruttó termelési érték ágazati szerkezetében 2000-ig milyen módosulásokra vezetne, és ebben az új – feltételezett – ágazati struktúrában milyen hely jutna a gépiparnak.

AC változat. Eszerint a bányászat a termelő állóeszközök bruttó értékén belül 2,1, az ipar bruttó termelésén belül pedig 3,5 százalékponttal növelné részesedését. A hazai ipar 1980. évi szerkezeti adataiból kiindulva ez annyit jelent, hogy az előbbi villamosgép- és -készülékgyártás vagy az alumíniumkohászat, az utóbbi a hűtő- és vákuumtechnikai ipar, vagy az építőanyag-ipar hasonló hányadának megfelelő mértékben emelkednék²⁵. Más szóval: a magyar ipar más ágazatainak súlya az említett alágazatok hányadával azonos mértékben csökkenne. Mindehhez még hozzá kell tenni, hogy a négy változat közül ez tartalmazza a legszerényebb előirányzatot.

AD változat. A bányászat az ipari termelő állóeszközök bruttó értékén belüli hányadát ez esetben is 2,1, az ipari bruttó termelési értékén belüli súlyát pedig 5,9 százalékponttal növelné 1980-hoz viszonyítva, tehát csaknem megkétszerezné. Ezzel bruttó ipari termelésén belüli aránya a hűtő- és vákuumtechnikai ipar és a fémtömeggyártás- és -elosztás együttes súlyával, illetve a szerves és szervetlen vegyipar festékipar szakágazatának 1980. évi termelési hányadával nőne.

BC változat. A bányászat részesedése az ipari termelő állóeszközök bruttó értékén belül 10,6, az ipari bruttó termelési értékén belül pedig 8,7 százalékponttal emelkedne. Ezzel mindkét érték a teljes kohászat állóeszköz-állományon belüli súlyát 1,0 százalékponttal meghaladná, és megközelítőleg a kőolajfeldolgozó ipar, valamint a gázgyártás és -elosztás vegyipari szakágazatok együttes bruttó termelési hányadát érné el.

BD változat. Az ipari termelő állóeszközök bruttó értékén belül a bányászat részesedése az alábbi változattal megegyező mértékben (10,6%) nőne, az ipari bruttó termelési értékén belüli súlya viszont 12,2 százalékponttal emelkedne. Ez valamivel meghaladná a gép- és gépi berendezés ipar, valamint a közlekedési eszköz ipar 1980. évi együttes bruttó termelési hányadát.

²⁵ Itt és a többi változat értékelésénél is a példaként szereplő ágazatok kiválasztására kizárólag termelési arányuk alapján került sor.

A négy változat szerinti elképzelt ágazati szerkezetet nemigen lehet csupán azon az alapon értékelni, hogy a bányászat részesedése az ipar termelőeszközeinek bruttó állományán és bruttó termelési értékén belül jelentős feldolgozó ipari alágazatok, sőt esetenként ágazatok 1980-as részesedésének megfelelő mértékben nőne. A feldolgozó iparnak a bányászatnál lassabb fejlesztésével két évtized alatt bizonyára el lehetne érni a vizsgált négy változat valamelyikével, talán nem is a legszerényebbel kapott eredményt. Például úgy, hogy a bányászat részesedési növekedésének mértékét a többi ágazat súlyának arányosan „felosztott” csökkenése egyenlítené ki. Mire vezetne azonban mindez a gépipar esetében?

A már idézett gépipari fejlesztési koncepció célkitűzései közül a továbbiakban az ágazat nem rubel viszonylatú külkereskedelmi forgalmának pozitív egyenlegére vonatkozó követelményt érdemes kiindulópontul választani. Ennek az adatok alapján rendelkezésre álló, illetve a többféle módon elképzelt ágazati termelési szerkezettel való összefüggését ugyanis viszonylag könnyen számszerűsíteni lehet.

Az 1979. évi adatok szerint a gépipar bruttó termeléséből 10,7 százaléknyi jutott a nem rubel viszonylatú kivitelre. A gépipari termékek határparitáson számított nem rubel kivitele 1979-ben 30,3 milliárd, 1980-ban pedig 30,4 milliárd, 1981-ben 33,1 milliárd forint, nem rubel relációjú behozatala pedig 1979-ben 46,0 milliárd, 1980-ban 41,6 milliárd és 1981-ben 47,4 milliárd forint volt.²⁶

Az exportfedezeti arány a három évben 65,9, 73,1, illetve 69,8 százalék. Az adatok alapján feltételezhető, hogy a gépipar bruttó termelési értékének a tőkés piacokon gazdaságosan értékesíthető és tőkés gépiportot nem tartalmazó cikkekből 1979-ben 6,6 százalékkal kellett volna nagyobbak lennie ahhoz, hogy az ágazat nem rubel relációjú forgalma egyensúlyban legyen (feltéve, hogy a többlet teljesítés egészében tőkés kivitelre kerül). 20 százalékos átlagos tőkés gépiport-tartalmat feltételezve a többlettermelésnek el kellene érnie a 8,2 százalékot.²⁷

Ez annyit jelent, hogy a gépipari ágazatnak az ipar bruttó termelési értékéhez viszonyított arányát az 1979. éviről (27,2%) 29,0, illetve 29,4 százalékra emelve kialakulhat a nem rubel viszonylatú külkereskedelmi forgalmának egyensúlya. Az ágazat részesedése az ipar bruttó termelő állóeszköz-állományából 1979-ben 18,4 százalék volt. Feltéve, hogy a kapacitások kihasználtsági foka nem változott, a tőkés külkereskedelem ágazati egyensúlya esetén ennek a hányadnak 19,6–19,8 százalékosnak kell lennie.

A számítási eredmények a gépipari fejlesztési koncepció megvalósulását (ebből természetesen a tőkés kivitel növelésének követelményét tekintve) leíró trendvonal végpontjaiként is felfoghatók. Feltehető tehát, hogy az ágazat tőkés forgalmának egyensúlya 1990-ben a gépipar bruttó ipari termelésen belüli 29,0–29,4 százalékos, illetve bruttó ipari termelő állóeszköz-állományon belüli 19,6–19,8 százalékos hányada mellett jönne létre, természetesen egy sor, ehelyütt nem részletezhető feltétel teljesülése esetén. Aligha túlzás továbbá azt feltételezni, hogy ha az egyensúly 1990-re létrejön, 2000-ig is fennmarad, illetve – és itt elsősorban ez a lényeges – a gépipar ipari bruttó termelésen, valamint bruttó állóeszköz-állományon belüli súlya sem változik.

Ekkor pedig szembeötlővé válik, hogy a korábban már részletezett feltételek mellett a kitermelő ipar fejlesztése és a gépipar hosszú távú fejlesztési koncepcióján alapuló exportorientált fejlesztés együtt nem valósítható meg. Ennek igazolására célszerű felidézni a bemutatott négy változat közül a legszerényebb (AC) és a leg-

²⁶ A Külkereskedelmi Minisztérium adatai.

²⁷ Nem feladatunk a tanulmányban a gépipari fejlesztési koncepció célkitűzéseit értékelni, jogos lenne azonban a kérdés: népgazdaságilag feltétlenül a tőkés gépexport fokozása a tartósan aktív kereskedelmi mérleg elérésének leggazdaságosabb útja?

derülátóbb (BD) változat adatait. Ezekből kitűnik, hogy a bányászat és a gépipar együttes iparon belüli termelési hányada 2000-ben 11,6–12,0, illetve 20,3–20,7 százalékponttal, az ipar bruttó termelő állóeszköz-állományán belüli összevont hányaduk pedig 13,5–13,7, illetve 19,9–20,1 százalékponttal lenne nagyobb, mint 1980-ban. Ha e két ágazat hányadának növekedése a többi ágazat részesedésének arányos csökkenésével párhuzamosan menne végbe, a vegyipar bruttó ipari termelésen belüli súlya (1980-ban 19,2 százalék) 2000-ben 15,0–16,8 százalék között, az ipar bruttó értéken számba vett termelő állóeszközein belüli hányada (1980-ban 16,3 százalék) pedig 12,3–13,6 százalék között alakulna. Aligha szükséges részletesebben vázolni a bányászat és a gépipar együttes erőteljes fejlesztése következtében 2000-re kialakuló magyar iparszerkezetet, amely egyáltalán nem tűnik reálisnak, de az ipar adottságainak megfelelő fejlesztési célnak sem.

*

Az eddig elmondottakból kitűnt, hogy Magyarország nemigen koncentrálhat a kitermelő és a gépipar együttes fejlesztésére. Mindkét ágazat fejlesztése mellett és ellen is számos érvet lehet felhozni. Fontos ellenérv, hogy a bányászat túlságosan intenzív fejlesztésének mindenekelőtt az ágazat több évtizeden át tartó beruházási elhanyagolását kellene „jóvátennie”, és csak azután lehetne a szó szoros értelmében vett fejlesztési célkitűzésekre gondolni. Mindezt a feladatot egy közismerten tőkészegény gazdaságban kellene végrehajtani.

A gépipar esetében egészen más a helyzet. Ez az ágazat tőkeigényességi mutatói alapján kétségtelenül jobban megfelel a magyar gazdaság adottságainak, amit – legalábbis beruházási és fejlesztési szempontból – a gazdaságpolitika el is ismert. Az ágazat kiemelt fejlesztése viszont – elsősorban a nem rubel viszonylatú kivitel versenyképessége tekintetében – eddig nem hozta meg a várt eredményeket. Ez a tény sokak szemében azt a látszatot kelthette, hogy a gépipar fejlesztése mégsem a magyar gazdaság adottságai alapján történt, és a fejlett tőkés országok gépiparától való lemaradás esetén sem csökkenthető.

Ezek után célszerűnek látszik a tanulmány főbb következtetéseit a két legfontosabb ellenérv tükrében összegezni.

1. A hazai bányászat fizikaitőke-igénye nemzetközi összehasonlításban viszonylag alacsonynak, a gépiparé magasnak mutatkozik. Az ezekre vonatkozó adatok azonban önmagukban nem alapozhatják meg a kitermelő ipar fejlesztése melletti döntést. Nem lehet a döntés alapja az, hogy a hazai bányászat alacsony tőkeigényessége nemzetközi viszonylatban kedvező kitermelési feltételeket tükröz. A számított tőkeigényességi mutatók ugyanis olyan helyzetet jeleznek, amely a fizikai tőkének évtizedeken át fizikai munkával való helyettesítése következtében alakult ki. Ez nemcsak túlfoglalkoztatást és sokhelyütt kedvezőtlen munkakörülményeket eredményezett, hanem az állótőke-állomány jelentős előregedését is. Mindezek a tényezők jelentősen növelik a bányászat talpraállításához szükséges beruházások volumenét. Ugyanakkor a romló munkakörülmények miatt előbb-utóbb egyes üzemek bezárását csak jelentős beruházásokkal lehet elodázni vagy elkerülni.

A tőkeigényességi mutatók alapján kirajzolódó kép tehát a gépipari fejlesztés melletti döntést indokol, de azt is érzékelteti, hogy a bányászatnak még ebben az esetben is a hetvenes évek átlagánál nagyobb hányadot kell biztosítani a népgazdaság teljes beruházási volumenéből.

2. Magyarország energiapolitikájának jelenleg is a hetvenes évek második feléhez hasonlóan nem ugyanolyan kihívásra kell választ találnia, mint a négy vizs-

gált tőkés országénak. Ausztria, Finnország, Görögország és Írország esetében az energiaszektor irányítói előtt „csak” a világgazdasági változásokra való célszerű reakció kidolgozásának feladata állott. Hazánk esetében ugyanehhez még más feladat is járult. A bányászat tartós háttérbe szorulása ugyanis olyan helyzetet teremtett, amelyben az ágazat (és ennek következtében az energiaszektor) zavartalan működési feltételeinek biztosítása jelenleg sürgetőbb, mint a válasz arra, hogy miként alkalmazkodják az újabb világpiaci folyamatokhoz. A gépiparnál viszont a világgazdaság változó feltételeihez való alkalmazkodás kérdése közvetlenül is napirendre kerülhet.

Mindezek más szavakkal: a bányászat és a gépipar közül jelenleg csak az utóbbi ágazatban érettek a feltételek ahhoz, hogy a világpiaci követelményekhez igazodó fejlesztés rövid időn belül megkezdődhessen. Természetesen ez nem jelentheti azt, hogy a bányászat korszerűsítésénél nem kell figyelembe venni a külgazdasági szempontokat.

Igy a gépipar fejlesztése melletti döntést teszi logikussá az a tény is, hogy ezt az ágazatot – a kitermelő iparral ellentétben – a „gazdaságpolitikai preferátság”²⁸ állapotában érték a hetvenes éveknek azok a világgazdasági fejleményei, amelyek az egész magyar gazdaságtól is minél gyorsabb és határozottabb választ várnak.

3. Finnország példája arról győz meg, hogy a gépipar fejlesztése esetén a Szovjetunióval való kereskedelem megfelelő érdekeltségi, illetve elszámolási–fizetési mechanizmusának megteremtése hosszabb távra továbbra is biztosíthatja a magyar gazdaság számára szükséges energia és nyersanyag túlnyomó részét.

Ehhez azonban feltétlenül szükséges, hogy a szovjet fél Magyarországról kitermelő ipari termékek, nem pedig konvertibilis deviza ellenében szerezhessen világszínvonalú iparcikkeket, illetve gépeket. Ez a lehetőség tehát csak a gépipar megfelelő hatékonyságú fejlesztése esetén indokolja a kitermelő ipar kiemelt fejlesztésének elvetését.

4. A jelenlegi állótőke-állomány pótlása iránti igény a gépiparban – a feldolgozó ipar egészéhez hasonlóan – több hullámban éri el csúcspontját az 1986 és 1995 közötti időszakban. A kitermelő iparban viszont az állótőkék megújításának szükséglete a feldolgozó ipartól, illetve a gépipartól eltérően a nyolcvanas évtized második felére jelentkezik koncentráltan.

A bányászati állótőke-állomány pótlása tehát még a gépipar kiemelt fejlesztése esetén is éppen az adósság-visszafizetési terhek miatt különösen nehéz, beruházási feszültségekkel terhes hetedik ötéves tervidőszakban tesz szükségessé jelentős beruházásokat. Ez a körülmény szintén a fajlagosan kevésbé tőkeigényes gépipar kiemelt fejlesztése mellett szól.

A fenti érvekből kirajzolódó összkép olyan következtetést sugallhat, hogy egyértelműen a gépipar kiemelt fejlesztése mellett foglalunk állást. Ebből pedig az a látászat keletkezhethet, hogy nincs is gazdaságpolitikai válaszút. A gazdaságpolitikai dilemma azonban kétségtelenül létezik, ha nem is abban a formában, ahogyan a tanulmány bevezetőjében felvetődött. A dilemma ugyanis kettős – ha úgy tetszik, „két-szintű” annak függvényében, hogy milyenek az egyik, illetve a másik ágazat kiemelt fejlesztésének kilátásai.

Az első kérdés: milyen mértékben lehet elvárni a két ágazattól, hogy – kiemelt fejlesztése esetén – az előre megszabott kritériumok alapján sikerrel teljesítsék az adott célkitűzéseket? E tanulmány következtetései alapján a válasz egyértelmű:

²⁸ Pontosabb kifejezéssel élve találóbb lenne a „nem diszpreferátság” fogalmát használni.

népgazdasági szempontból a gépipar erőteljes fejlesztése lenne hasznosabb. Ez azonban egyértelműen offenzív, külgazdaságilag nyitott gazdaságpolitika és -stratégia kidolgozását és véghezvitelét követelné meg.

A második kérdés: ha a siker egyik ágazatban sem megfelelő mértékű, célszerű-e a gépipari fejlesztés mellett dönteni? Ilyen kilátások a gazdaságpolitikai defenzíva szükséges voltát jelentenék, azaz nem a nyereség maximalizálására, hanem a veszteség minimalizálására való törekvést. Ez pedig csakis a kitermelő ipar kiemelt fejlesztésével érhető el, mert az a kockázatosnak ítélt feldolgozó ipari fejlesztéssel szemben legalább az ország energia- és nyersanyagellátásának a jelenleginél magasabb színvonalát biztosítaná.

Mindent összevetve megállapítható, hogy mindkét ágazat szempontjából kulcskérdés a gépipar jövője. A gépipar kiemelt fejlesztését azonban csak akkor célszerű javasolni, ha a gazdaságirányítás megnyugtató ellenszert talál e feladat jelenlegi körülmények közötti megvalósításának alábbi veszélyeire.

1. Feltétlenül kudarccal kell számolni, ha a gépipar fejlesztésére szánt összegekből az ágazat vezető, de nem feltétlenül a legjövedelmezőbb nagyvállalatai erejük, politikai súlyuk vagy nem a szorosan vett hatékonysági kritériumokkal összefüggő más szempontok alapján részesülnek. Ezért feltétlenül szükség lenne egyrészt a jelenleginél sokkal szigorúbb szankciórendszerre a megtérülési követelmények betartása érdekében – a megfelelő szankciók hiánya miatt nem elég eredményes a hitelek felhasználása –, másrészt a kis- és középvállalatok fejlesztéspolitikai támogatásának fokozását célzó gazdaságpolitikai programra. E támogatás azonban csak kivételesen indokolt esetben jelenthet költségvetési juttatást, és elsősorban a kis- és középvállalatok termelési súlyuknál kedvezőbb versenypozícióinak megteremtését célozná (a többi között ehhez nyújthatna segítséget bér, illetve adózási rendszerünk liberalizálása, valamint műszaki fejlesztési törekvéseik és piaci munkájuk központi támogatása).

2. A gépipar kiemelt fejlesztésének sikere feltételezi azt, hogy az ágazat termelését a tőkés piacokra gazdaságosan kivihető termékek termelésének fokozásával növelje. Ez azonban nehezen képzelhető el a magyar külkereskedelem jelenlegi szervezete mellett, főleg az eladás utáni szolgáltatásokra különösen érzékeny gépek esetében. A gépipari külkereskedelem megfelelő hatékonyságú külpiaci szervezetének (beleértve a szervizhálózatot is) a megteremtése igen nagy befektetéseket igényelne, így a megoldás mindenekelőtt a hasonló hálózattal már rendelkező tőkés cégekkel való szoros kooperációs kapcsolatok kiépítésében kereshető. Az elmúlt két-három év tapasztalatai egyre inkább egyértelműen jelzik, hogy a szerviz-, illetve a garanciális szolgáltatások egy összegben való előzetes megváltását már a fejlődő országok gépimportőrei is csak elvétve fogadják el.

3. A magyar gépipar tőkés piaci exportoffenzívájának sikere érdekében szükség lenne gépkivitelünk egyik legsúlyosabb versenyhátrányának, az igen korlátozott hitellezési lehetőségeknek a felszámolására. Ez természetesen főként külső források bevonásával képzelhető el. Ehhez jelentős hozzájárulás lehet, ha Magyarország a Nemzetközi Valuta Alaphoz és a Világbankhoz való csatlakozás nyomán számottevően fokozza részvételét a nemzetközi pénzügyi kooperációban.

4. A gépipar a felsorolt követelmények teljesülése esetén is csak akkor válhat a kitermelő iparral szemben hosszabb távon célszerű alternatívát jelentő ágazattá, ha tőkeigényessége abszolút értelemben és a kitermelő iparhoz viszonyítva is csökken. A termelés fizikaitőke-igényének mérséklésére az egész magyar iparban szükség lenne. Ez az alighanem nehezen vitatható általános követelmény azonban, a jelenleg ismert gazdaságpolitikai eszköztár segítségével, a gyakorlatban nem érvé-

nyesíthető gyorsan és visszafordíthatatlan folyamatként. Ezt a körülményt különösen érdemes tekintetbe venni a két ágazat tőkeigényességi irányzatainak összehasonlításakor. Itt ugyanis egyrészt vállalatok, sőt üzemek adatainak átlagértékeiről van szó, ami önmagában nem jelzi az ágazaton belüli eltérések mértékét. Másrészt pedig azzal is számolni kell, hogy az Ipari Minisztérium megalakításával nem változott meg teljesen a korábbi helyzet, amelyben általános irányításrendszeri elvek sokszor teljesen eltérő módon jutottak érvényre az egyes ágazatok irányításában. Így a gépipar kiemelt fejlesztése sikerének említett negyedik kritériumát csak igen óvatosan és lehetőleg alágazatokra, sőt talán nagyobb vállalatokra részletezve lehetne megfogalmazni. Itt döntő szerep juthatna olyan hitelpolitikai eszközöknek, amelyek adott termék egységnyi termelésének tőkeigényéhez is kapcsolnak hitelfeltételeket. Így például az ágazati átlagnál magasabb tőkeigény arányos kamatfelárat vagy arányosan rövidebb megtérülési időkövetelményt vonhatna maga után.

*

Összegzésként talán egy általános következtetést érdemes hangsúlyozni. A vizsgált gazdaságpolitikai dilemma elemzéséből a magyar bányászat, illetve a gépipar számos sajátosságától függetlenül is figyelemre méltó tanulság vonható le: egyes döntéseknél a korábbi tendenciák extrapolációja tévútra vihet, illetve a normatív és deskriptív előrejelzés követelményeinek végső soron káros összekeveréséhez vezethet. A vizsgált esetben ugyanis végül az volt a választás fő szempontja, hogy a két ágazat közül a jövőben melyik tudja majd várhatóan jobban felülmúlni jelenlegi önmagát. Ennek eldöntésében pedig a múltbeli teljesítményüknek nem volt indokolt elsődleges szerepet tulajdonítani.

РЕЗЮМЕ

Для венгерской экономической политики означает проблему вопрос о том, следует ли в предстоящий период отдавать предпочтение развитию добывающей или же перерабатывающей промышленности. В случае преферирования перерабатывающей промышленности ассигнования очевидно сосредоточены в машиностроительной промышленности.

При сравнении положения венгерской добывающей промышленности с таковым в четырех аналогичных по уровню развития небольших капиталистических странах с похожей сырьевой базой бросается в глаза, что соотношения производственных факторов в венгерской добывающей промышленности складываются специфичным образом. Одна из причин этого явления состоит в том, что, с одной стороны, в этой отрасли на протяжении десятилетий физическим трудом компенсировалось развитие основных фондов и, с другой стороны, здесь постепенно устарели существующие мощности, то есть не доставали средства и для пополнения износа. Одновременно венгерская машиностроительная промышленность является более фондоемким, чем эта отрасль в рассматриваемых капиталистических странах.

Перспективы развития двух отраслей в значительной степени подвержены влиянию упомянутых соотношений производственных факторов. Ожидаемый быстрый рост фондоемкости в добывающей промышленности выдвинул бы на передний план приоритетное развитие машиностроительной промышленности. Однако в настоящее время имеются значительные препятствия на пути успешной экспортной ориентации. Они связаны с проблемами производства промежуточной продукции и структуры производства, и соответственно, с трудностями конкурентоспособности, вызванными недостаточной быстротой темпов структурной перестройки. Таким образом окончательный вывод автора сводится к тому, что в условиях нынешней системы управления и функционирования предприятий машиностроительная промышленность не составляла бы поистине целесообразной альтернативы развития по сравнению с добывающей промышленностью. Развитие машиностроительной возможно в такой управленческой и организационной обстановке, которая во многих отношениях отличается от нынешнего положения в этой области.

SUMMARY

Hungarian economic policy is, even now, in a dilemma whether priority should be given to extractive or manufacturing industry. If deciding in favour of manufacturing industry development funds would obviously be concentrated on engineering industry.

The comparison of extractive industry in Hungary with four small, developed capitalist countries relying on similar amount of raw materials points out that extractive industry in Hungary is characterized with particular factor shares. It is due to the fact that the need for the extension of the capital stock of the sector was met by live labour through several decades and that the production capacity aged gradually thus the available capital did not allow even its replacement. Capital intensity of engineering industry in Hungary is, at the same time, higher than in the investigated capitalist countries.

The prospects of the development of the two sectors are influenced considerably by the factor shares mentioned above. The demand of fixed assets of the extractive industry is likely to grow at a high rate which would give priority to the development of engineering industry. However, successful export orientation in this field has notable obstacles at present. These are connected with the problems of background industry, with the production pattern and also with the difficulties in competitiveness caused by slow structural changes. The final conclusion of the study is that, because of the condition of the present management system and the given possibilities of the activities of enterprises engineering industry would not be a really expedient alternative as against extractive industry. The development of engineering industry might be possible in an environment of management and institutional system being different in several aspects from those at present.

A 100 MILLIÓ FORINTNÁL NAGYOBB BERUHÁZÁSOK HELYZETE

DR. DRAVICZKY TAMÁS

A Gazdaságkutató Intézet felmérte az 1982 közepén folyamatban levő 100 millió forint teljes költségelőirányzatot meghaladó beruházások helyzetét.

A felvétel során elsősorban a beruházási folyamat pillanatnyi állapotát tükröző kérdésekre kerestük a választ, azt vizsgáltuk, hogy a beruházások mennyiben állnak összhangban a népgazdaság jelenlegi céljaival és lehetőségeivel, illetve hogy a beruházások csökkentése oldotta-e a beruházási piac ismert feszültségeit.

A vizsgálat ezért – a célokkal egyezően – elsősorban rövid távra érvényes következtetések levonására adott lehetőséget, de számos, hosszabb időtávlatú összefüggés is feltárult, elsősorban a beruházások szerkezetével, illetve a megvalósítási költségek és idő összefüggéseivel kapcsolatosan.

A munka bizonyos mértékig kísérleti jellegű volt. Az Intézet hosszabb múltra visszatekintő rendszeres vállalati véleménykutatásai mellett – melyek hagyományosan a gazdálkodás körülményeinek teljes keresztmetszetét vizsgálják – egyes részterületek mélyebb áttekintésére (legalábbis a szóban forgóhoz hasonló széles körű felméréssel) korábban nem került sor. Ezért a szerzett tapasztalatok jól hasznosíthatók annak megítélésében, hogy szükség van-e egyáltalán hasonló, a gazdálkodás egyes funkcionális területeit nagyobb mélységben áttekintő véleménykutatásra, de hasznosíthatók a vállalati véleménykutatások módszertanának továbbfejlesztésében is.

A FELVÉTEL MÓDSZERE ÉS A MINTA JELLEMZŐI

A folyamatban levő beruházások állományából a 100 millió forint költségvetési előirányzatot meghaladó kör kiválasztását több lényeges szempont indokolta. Egyrészt az ebbe a körbe eső, egyidejűleg megvalósítás alatt álló beruházások száma egy ilyen vizsgálat szempontjából optimális: részint nem túlzottan nagy, viszont statisztikailag már értékelhető. E beruházási nagyság kiválasztása mellett szólt az is, hogy a Központi Statisztikai Hivatal által megfigyelt, megvalósítás alatt álló 5 millió forint feletti beruházások költségelőirányzatán belül arányuk mindenkor magas, 1981 végén például meghaladta a 85 százalékot. Ugyancsak magas (50 százalék) az arányuk az éves beruházási kifizetéseken belül, ezért a jelentősebb volumenű fejlesztések körében a rövid távú beruházási folyamatok megítélésében is támpontot nyújtanak.

Kétségtelen azonban az, hogy a beruházások nagy terjedelme miatt a megvalósításuk során szerzett tapasztalatok helyenként csak fenntartással általánosít-

hatók az egész beruházási folyamatra, a lényegesen kisebb beruházásoknál eltérő problémák, jellemzők is felmerülhetnek. Viszont a nagyobb terjedelmű fejlesztések komplexebbek, általában magukba foglalják a megvalósítás valamennyi részfolyamatát, s belépésük után a beruházásokat megvalósító vállalatok, sőt gyakran egy egész ágazat gazdálkodásában érzékelhető, jelentős változást idéznek elő. Így az ezeken a beruházásokon szervezett tapasztalatok jól tükrözik a beruházási részfolyamatok adott időszakban jellemző minőségét, valamint a beruházások belépését követően az adott vállalatok, ágazatok gazdálkodásának várható alakulását.

A felvételek megszervezése során a kiindulópontot a Központi Statisztikai Hivatal beruházási nyilvántartásai, a beruházások törzslapjai jelentették. A kérdőívek szétküldését és a visszaérkezett kérdőívek elsődleges feldolgozását a Hivatal területi igazgatóságai végezték. A munka ilyen szervezése igen hasznosnak bizonyult, mivel a területi statisztikai szervek – részletesebb helyi ismeretük birtokában – a válaszok nyilvánvaló tartalmi problémáit azonnal ki tudták szűrni.

Ezt követően a kérdőívek feldolgozása – nagy számukra tekintettel – számítógéppel történt.

A kérdőívek szerkesztésekor alapvető szempont volt, hogy az adatszolgáltatók ne érezzék – az egyébként nem kötelező – kitöltésüket jelentős többletterhernek. Ezért egyes nyilvántartott és nem változó adatokat a kérdőíveken – kitöltésük előtt – az igazgatóságok feltüntettek. A beruházóktól bekért adatok igen szűk körűek voltak, lényegében csak a beruházási költségekre és a beruházás megvalósításának idejére vonatkoztak, szolgáltatásuk különösebb számításokat nem igényelt. A többi bekért információ a beruházásokkal kapcsolatos folyamatok irányának („jobb”, „változatlan”, „rosszabb” típusú válaszokkal) globális becslését igényelte. Az ilyen jellegű kérdésfeltevés természetesen magában hordozza a szubjektív alapokon álló válaszadás veszélyét. Ennek ellenére a különböző kérdésekre a beruházóktól érkezett azonos irányú válaszok a vizsgált folyamatokat végül is határozottan jellemezték.

Valószínűleg a kérdőívek egyszerűsített jellegének is szerepe volt abban, hogy a felvételben való részvétel aránya magas volt. A részvételi kedvet az is táplálhatta, hogy a beruházóknak módjuk nyílt saját tevékenységük különleges erőfeszítést nem igénylő áttekintésére, ami számukra sem érdektelen.

A visszaküldött kérdőívek alapján a szocialista szervek 1982. június 30-án megvalósítás alatt álló (és a Központi Statisztikai Hivatalnál nyilvántartott) ilyen nagyszámú beruházásaiból a felvételben való részvétel arányát, valamint a kérdőíveken szereplő beruházások számát és várható beruházási költségét – ágazati csoportosításban és döntési körönként – az 1. tábla mutatja.

A beruházások számát tekintve az átlagosnál alacsonyabb volt a részvétel az építőiparban és a mezőgazdaságban. A beruházások költségelőirányzata szerinti részvétel viszonylag alacsony volt a fenti ágazatokon kívül az iparban, a szállítás és hírközlésben, valamint a döntési körök közül az állami nagyberuházásoknál. Ennek oka, hogy három, igen nagy költségelőirányzatú állami nagyberuházásról a kérdőívek nem érkeztek vissza. Ezek: a Paksi Atomerőmű, a mecseki kokszolható szén termelésének fejlesztése és az észak–déli metró, melyek figyelembevétele nélkül a részvétel mértéke az ipari beruházásoknál 86, a szállítás–hírközlésnél 83, az állami nagyberuházási körben pedig 86,8 százalék. (Az említett igen nagy volumenű fejlesztések figyelmen kívül hagyása – bonyolult egyedi problémáik és a súlyozás során fellépő torzító hatásuk miatt – egyébként is indokolt.)

A részvétel mértéke tehát mind a beruházások döntési kategóriája, mind az egyes ágazatok szerint közel arányos volt. Ez alól csupán az építőipar és a mező-

gazdaság kivétel, ezekre az ágazatokra (és ide tartozik még részben a kereskedelem is) viszont amúgyis elsősorban a kisebb volumenű fejlesztések a jellemzők.

1. tábla

A részvétel mértéke

Döntési kör – népgazdasági ág	A visszaküldött kérdőíveken		A részvétel aránya	
	a beruházások száma (darab)	a várható beruházási költség (milliárd forint)	a darabszám	a költség- vetési elő- irányzat
			szerint (százalék)	
Beruházások összesen	758	460,1	86,2	69,6
Állami beruházások	15	63,9	68,2	28,1
Állami nagyberuházás	294	229,7	91,9	96,8
Célcsoportos beruházás	118	27,4	79,7	76,3
Egyéb állami beruházás	427	321,1	87,1	64,2
Vállalati beruházások	331	139,0	85,1	86,2
Ipar	253	160,2	88,8	53,8
Mezőgazdaság	4	0,8	33,3	40,0
Építőipar	19	3,8	57,6	50,0
Szállítás és hírközlés	114	59,3	82,6	56,1
Vízgazdálkodás	29	16,2	78,4	87,6
Kereskedelem	99	31,8	100,0	100,0
Anyagi ágak összesen	518	272,1	85,8	58,7
Nem anyagi ágak	240	188,0	87,9	94,9

A kérdőíven feltett kérdések az alábbi témakörök áttekintését célozták:

- a beruházási költségek, valamint finanszírozásuk forrásösszetételének és a kifizetések évenkénti ütemeinek várható alakulása a tervezetthez képest; a költségváltozások a beruházások melyik anyagi–műszaki rovatára koncentrálódnak;
- a megvalósítási idő alakulása;
- az egyes kivitelezési munkaszakaszok hatékonyságának minősítése a beruházó szemszögéből;
- a beruházások teljes kapacitása belépésének várható időpontja és a kapacitásuk, illetve a tervezett értékesítés várható alakulása;
- a belépő beruházás termelési feltételeinek, illetve eredményességének várható alakulása.

A RÖVID TÁVÚ NÉPGAZDASÁGI CÉLKITŰZÉSEK ÉRVÉNYESÜLÉSE

A népgazdaság külső egyensúlyi helyzetének javítása szempontjából – az utóbbi néhány évben különösen – a beruházási terület fontossá vált; ennek megfelelően a beruházási folyamatoknak már rövid távon történő megváltoztatását célzó számos intézkedés született a nyolcvanas évek elején. A belföldi felhasználás csökkentése döntően a beruházási területen ment végbe, elsősorban nem a folyamatokba történő közvetlen beavatkozás, hanem a népgazdaság éves beruházási színvonalának fokozatos csökkentését biztosító szabályozó (forrás megvonó) intézkedések sorozata mellett. 1982-ben határozottan szükségessé vált a nem rubel importgépek beszerzésének korlátozása is. A beruházások visszafogásának eddigi időszakában ugyanakkor a gazdaságirányítás mindvégig előnyben részesítette a fizetési mérleg javítását szolgáló – exportárualap-bővítő, importkiváltó, energiaracionalizáló – fejlesztések megvalósítását.

Ha lehet még a korábbiaknál is égetőbb kérdéssé vált a beruházási folyamat minőségének a javítása, a beruházások minél gyorsabb és tervezett költségeken belüli megvalósítása és üzembe helyezése, valamint a belépő objektumok gazdaságos üzemeltetése.

A vizsgált nagyságrendű fejlesztésekre fordított kifizetések 1982-ben számításaink szerint meghaladták a népgazdaság beruházási ráfordításainak felét. Mivel ezek általában hosszabb megvalósítási idejű beruházások, így a rövid távra hozott beruházási vásárlóerő-korlátozó intézkedések a népgazdaság éves beruházási lehetőségeinek kisebb „sávjában” fejtették ki hatásukat. Ezért lényeges kérdés, hogy ez a nagy beruházási tömeg (melynek megvalósítása korábbi döntések alapján a visszafogás ideje alatt is „zavartalanul folyik”) a megfogalmazott követelményekkel mennyire áll összhangban.

A vállalatok véleménye ellentmondásos helyzetet tükröz. Ami a beruházási folyamat hatékonyságát illeti, a beruházók nagy része (a beruházások 38 százalékánál és a nem rubel elszámolású importgépek beszerzése esetében a beruházások 41 százalékánál) korábbi tapasztalataihoz képest annak romlását jelölte meg, különösen az építési munkáknál. Ami az építési munkák helyzetének romlását illeti, úgy tűnik, hogy a beruházások visszafogása önmagában nem teremtette meg az építési igények és a kapacitások közti egyensúlyt. Az építési munkák helyzetének romlását tükrözi az is, hogy a tervezett költségekhez képest ugyancsak legtöbbször (a beruházások 39 százalékánál) az építési költségeknél jeleznek nagyobb arányú (10 százalékot meghaladó) növekedést.

A nem rubel elszámolású importgépek beszerzési körülményeinek romlását érzékelő beruházók nagy aránya tükrözi a különösen 1982-ben életbe léptetett szigorító intézkedéseknek – legalább pszichikai – hatását. Annak ellenére azonban, hogy a beruházók a beszerzési nehézségeket már érzékelték, egy részük (a nem rubel elszámolású importgépek beszerzésével összefüggő beruházások 23 százalékánál) mégis az erre a rovatra fordított kiadások növekedésével számol. Igaz, hogy ugyanekkor arányban számolnak a nem rubel elszámolású importgépek beruházásának csökkenésével is, ez azonban messze alatta marad az import beszerzési problémákat érzékelő beruházók, illetve beruházások arányának, ami arra utal, hogy még a szigorú feltételek és adminisztratív akadályok ellenére is általában az eredeti elképzelések megvalósítására, sőt egyes esetekben a nem rubel elszámolású importgépek beszerzésének növelésére számítanak.

Valószínű, hogy ebben műszaki–technológiai okok is szerepet játszanak. Mindenesetre, ahol mégis a nem rubel import csökkenését jelzik, ott várhatóan a belöldi gépek beszerzése nő. Azt lehet azonban mondani, hogy a gépbeszerzési relációk konvertibilis devizát kímélő átrendezésének szándéka nem túlzottan erőteljes, sőt – valószínűleg kínálati problémák miatt – több beruházásnál a szocialista importból származó gépek beruházásának elmaradásával egyidejűleg a nem rubel relációból történő beszerzés növekedésére is számítanak.

A megvalósítási folyamat problémáit tükrözi a megvalósítási idő és költségek növekedése is. Ezek összefüggéseinek részletes elemzését a következő fejezet adja. Ami a folyamatok rövid távú megítélése szempontjából különösen fontos az az, hogy a többletköltségek és a beruházások ütemének változása milyen mértékben terhelik az 1982–1983. éveket, illetve, hogy a többletköltségek finanszírozása mely beruházási forrásokra, milyen mértékű többletterheket ró.

Ami a reális többletköltségek feltárását illeti, a felvételt ebből a szempontból nem lehet egyértelműen sikeresnek tekinteni. Bebizonyosodott – amire számítani is lehetett –, hogy míg egyéb kérdéseknél a beruházók úgy tűnik, törekedtek a va-

lóságos helyzetet tükröző válaszok adására, addig a beruházási költségek várható alakulását illetően (nyilván a valós helyzetnek kifelé történő feltárása iránti ellenérdekeltségük miatt) kevés kivétellel csak a már amúgy is ismertté vált, az engedélyokmányokban rendezett, várható költségnövekedéseket mutatták ki. Az eredetileg tervezett költségelőirányzathoz képest a kimutatott költségnövekedés azonban így is mintegy 8 százalék (33 milliárd forint). A válaszadási magatartás, valamint az egyes beruházások készültségi fokának és a beruházások jellegének ismeretében a vizsgált folyamatban levő beruházásoknál a várható költségnövekedés – becslésünk szerint – elérheti a 15 százalékot (mintegy 60 milliárd forintot) is. A beruházók által kimutatottnon felüli, általunk becsült költségnövekedés már valószínűleg az 1983 utáni éveket terheli, a beruházók által is jelzett 33 milliárd forint viszont éppen a szűkös forráshelyzettel küzdő 1982–1983. éveket.

Itt nem arról van szó, hogy a korábbi időszakokban a folyamatban levő beruházásokból felhalmozódó költségtöbbletek nem terhelték volna a népgazdasági beruházási lehetőségeket. Sőt, nem nehéz belátni, hogy amíg a beruházások hosszú időszakon keresztül átlagosan jelentős költségtöbblettekkel valósulnak meg, addig természetesen folyamatosan keletkezik egy ilyen, jórészt műszaki tartalom nélküli költségtömeg. A figyelemre méltó ebben az esetben a nagyságrend. Míg ugyanis a vizsgált beruházásoknál 1981 végéig átlagosan közel az eredetileg tervezett kifizetési ütemek valósultak meg, addig 1982-ben az eredetileg tervezett ütemhez képest már 10 milliárd, 1983-ban pedig 12 milliárd forint többletkifizetést jeleznek a beruházók.

Ami a többletköltségek finanszírozását illeti, a beruházók ezeknek nagyobb részét a költségvetési (juttatás és állami kölcsön) forrásból kívánják fedezni, de az eredetileg tervezett forrásmegoszláshoz képest a költségek finanszírozásába saját forrásaikat is nagyobb mértékben kívánják bevonni, miközben a bankhitel aránya némileg csökken (a beruházások eredetileg tervezett forrásmegoszlása a költségvetési, a bankhitel és a saját források között 61, 15, 24 százalék, a várható pedig 61, 13, 26 százalék). A saját források fokozottabb bevonása a finanszírozásba kedvező lenne, de nagyon valószínű, hogy a beruházók itt túlbecsülték lehetőségeiket. A felvétel időpontjában ugyanis nem ismerhették a beruházási vásárlóerő korlátozását célzó 1983. évi intézkedéseket. Ezek hatásaként a beruházások továbbfolytatásához, befejezéséhez szükséges források biztosítására a külső források iránti igény véleményünk szerint növekszik, ami tovább növelheti ezeknek a forrásoknak jelenlegi amúgy is igen magas hányadát, vagy (ha további külső források bevonására nincs lehetőség) a forráshiány a beruházások további elhúzódásához vezethet.

A felvételben szereplő beruházások 36 százaléka irányul termelőkapacitások létrehozására. Ez – ha figyelembe vesszük a felvételtől kimaradt, igen nagy volumenű fejlesztéseket is – nagyjából megfelel az anyagi termelő ágazatok (ipar, építőipar, mezőgazdaság) állóeszközei népgazdaságon belüli súlyának. A termelőkapacitások belépését és teljes felfutását követően hatásukra mintegy 80 milliárd forint éves többletbevétel keletkezik, melynek mintegy harmada nem rubel elszámolású exportbevételből származik.

Könnyűszerrel belátható, hogy az árbevételből kiinduló, igen optimista eredménybecslés alapján is (ha az eredményt az árbevétel átlagosan 20 százalékaival számítjuk) a beruházásoknak csupán az állóeszközök alapján számolt eszközarányos nyeresége átlagosan 10 százalék alatt van, ami nyilvánvalóan az eszközök (beleértve most már a forgóeszközöket is) igen lassú megtérülését jelenti.

Kedvezőtlen az is, hogy a kapacitások teljes belépése vontatott. A felfutás utáni éves összes árbevételben mért kapacitások csupán közel 37 százalékának az 1982

végéig történő belépését jelezték a beruházók, az 1983. év pedig a belépések szempontjából – legalábbis a vizsgált körben – mélypontnak számít: az összes árbevétel 11 százalékának megfelelő belépés várható, így 1983 utánra tolódik a teljes kapacitás belépésének több mint fele. Az exportkapacitások esetében a kép ennél is kedvezőtlenebb.

A beruházók véleménye szerint a kapacitások teljes belépése utáni összes árbevétel lényegében a tervezett körül alakul, de ezen belül a nem rubel elszámolású export várhatóan elmarad a tervezettől. Az elmaradás legnagyobb mértékű (közel 30 százalék) a könnyűiparban lesz, majd sorrendben a gépiparban, a vegyiparban és az élelmiszeriparban. Egyedül a mezőgazdaság számít nagyobb arányú – 30 százalék körüli – többlet devizabevételekre.

Várhatóan romlanak a beruházások üzemelési feltételei is, ezek közül elsősorban (a beruházások 36 százalékánál) az anyag- és alkatrészellátás, különösen a könnyűiparban és a gépiparban. A beruházási döntéskor a feltételezettnél lényegesen rosszabb a munkaerőhelyzet is, elsősorban a gépiparban.

A romló termelési feltételek és piaci (elsősorban tőkés piaci) helyzet hatására csökkennek a beruházások várható eredményei: a nyereség a beruházások egyharmadánál, a nettó devizahozam pedig az exporttal összefüggő beruházásoknak több mint felénél.

A kedvezőtlen összképből levonható következtetés az, hogy a beruházók a termelési és értékesítési feltételek, valamint a beruházások várható eredményeinek romlása ellenére sem változtatták meg eredeti elképzeléseiket. Természetes, hogy ennek számos objektív oka is lehet, például egyes beruházások magas műszaki készültsége vagy különböző technológiai szükségszerűségek. Az is valószínű, azonban hogy „valahogy majd csak lesz” alapon arra számítanak, hogy a jelentős fejlesztések végrehajtását vállaló beruházót az állam nem engedi tartósan nehéz helyzetbe kerülni.

További és ennél lényegesebb következtetés a beruházások visszafogásának eddigi végrehajtási gyakorlatára vonatkozik, s annak nem megfelelő szelektivitására utal.

A visszafogás a folyamatban levő beruházások állományát nem érintette, pedig az éves beruházási lehetőségek igen nagy hányadát ezek teszik ki. A beruházási kezdések korlátozása ugyan elejét veszi a beruházási folyamat fellendülésének, és egyidejűleg a beruházási folyamatok éves szinten történő mederben tartását is biztosítja, ez utóbbi szerepe azonban jelenleg már kimerülni látszik: jelentősebb beruházások indítására már nem állnak rendelkezésre szabad források. Ahol viszont források rendelkezésre állnak, ott a gazdálkodók nem az eszközök koncentrálására, hanem – éppen a gyakori forráscsökkentő intézkedések hatására – gyors elköltésére törekednek. Így egyfelől az éves beruházási folyamatok jelentős része a folyamatban levő fejlesztésekkel (melyek egy részének megvalósítása, úgy tűnik, a megváltozott körülmények között már inkább hátrányokkal jár) túldeterminált, ugyanakkor a jelentéktelen még szabad források nagymértékben szétforgácsozódnak.

A beruházási folyamatba való közvetlen, a beruházások visszafogását szolgáló beavatkozás lehetősége egyre inkább csökken, főként annak következtében, hogy a folyamatban levő beruházások készülségi foka egyre növekszik, így ezek leállítása mind nagyobb népgazdasági veszteséggel jár.

Viszont bármilyen magas készülségi fok mellett is célszerű azoknak a beruházásoknak a leállítása, amelyek belépésüket követően veszteségforrásokat jelentenek. Ezen túlmenően elképzelhető egyes, mai szemmel nem alapvető célokkal ösz-

szefüggő beruházások megvalósításának lassítása, aminek eredményeként források lennének felszabadíthatók.

A beruházások visszafogása ellenére a megvalósítás folyamatában tapasztalható változatlanosság nemcsak a fentiekkel magyarázható, hanem azzal is, hogy a változás hiánya feltehetően összefügg a beruházások döntési mechanizmusával. A vizsgált körön belül az állami beruházások súlya a tervezett összköltségek 69 százaléka. Ezek megvalósítása a különböző szintű központi döntések alapján minden körülmények között – ellenkező döntés hiányában – gyakorlatilag zavartalanul (illetve csupán hazai beruházási gyakorlatunk szokásos zökkenőivel) folyik.

A mintában szereplő vállalati beruházások 45 százalékának megvalósítására ugyancsak valamilyen állami döntés (központi fejlesztési program vagy egyéb központi program keretében hozott, illetve kormányközi megállapodás végrehajtását célzó vagy valamilyen egyedi döntés) vonatkozik. Függetlenül attól, hogy azok forma szerint vállalati döntésű beruházások, és valójában a felsőbb szintű döntéseket kifejezetten a vállalat kezdeményezte, megvalósításuk során előnyök és kööttségek egyaránt jelentkeznek: az utóbbi azt jelenti, hogy a beruházások megvalósítása során bekövetkező változások egyidejűleg az állami döntés felülvizsgálatát is igényelnék. Ennek kezdeményezése azonban a beruházóknak nem érdeke.

A felvétel rövidebb távra, jelen időszakra érvényes eredményei végül is az alábbiakban összegezhetők:

- a megvalósítás alatt álló beruházások igen nagy hányadát teszik ki a jelentős, a 100 millió forint költségelőirányzatot meghaladó fejlesztések, és a népgazdaság éves beruházási lehetőségeit a következő években is nagymértékben fogják terhelni az ezeknél bekövetkezett költségnövekedések is;

- mindezek következtében a beruházási folyamat rugalmatlanná vált, a beruházások visszafogását célzó, eddig alkalmazott forrásmegvonó jellegű intézkedések hatóköre egyre inkább beszűkülni látszik (a folyamatok rugalmasabbá válására csak az 1983 utáni években lehet számítani, amikor a jelenleg megvalósítás alatt álló beruházások fokozatosan befejeződnek);

- végül a vizsgált fejlesztéseknél számos, a belépésüket követő időszakra is vonatkozó problémát jeleztek a beruházók, akiknek ezzel kapcsolatos magatartásuk ellentmondásos: bár a fejlesztéseket problematikusnak tartják, mégsem változtattak az eredeti elképzeléseiken (ezt az ellentmondást – a folyamatok műszaki kööttségein túl – magyarázza, hogy sok esetben a beruházások megvalósítására vonatkozó döntések nem vállalati szinten születtek, valamint az állami döntésekkel közvetlenül alá nem támasztott beruházásoknál is valószínűleg széles körben számítanak központi segítségre).

BERUHÁZÁSI KÖLTSEGEK ÉS MEGVALÓSÍTÁSI IDŐ

Az elemzések során néhány hosszabb időszakra érvényes jelenség is felszínre került. Ezek általában a megvalósítási idő és a beruházási költségek különböző beruházási csoportokon (elsősorban döntési körökön) belül érvényesülő összefüggéseivel kapcsolatosak.

A *beruházási költségek* az eredetileg tervezettekhez képest várhatóan valamennyi beruházási döntési körben növekszenek, a költségnövekedésnek a teljes mintára jellemző 7,8 százalékos átlagát az egyéb állami beruházások közel kétszeresen, a célcsoportos beruházások pedig kismértékben haladják meg. A népgazdasági ágak közül csupán az iparban jóval átlag alatti a költségtúllépés, az összes többi népgazdasági ágban viszont mértékük eléri vagy meghaladja a 10 százalékot. Kitűnt az is, hogy a célcsoportos és az egyéb állami beruházásokon belül a tanácsok által megvalósított beruházások költségtúllépése az egyéb beruházók által megvalósított beruházásokhoz képest lényegesen kedvezőtlenebb: a célcsoportos beruházások átlagos költségnövekedését a tanácsi beruházások átlagosan 8 százalékponttal halad-

ják meg, míg az egyéb állami beruházásoknál ez a különbség közel 15 százalékpont. A tanácsok által megvalósított állami beruházások átlagos megvalósítási ideje és annak növekedése ugyancsak meghaladja az ugyanabba a döntési körbe tartozó, de egyéb beruházók által bonyolított fejlesztések átlagát. Úgy tűnik, hogy a tanácsi beruházások körében a megvalósítási folyamat minősége az átlagosnál gyengébb. Itt az okok feltárása részletesebb vizsgálatot igényelne, de enélkül is látszik, hogy nem csupán az idetartozó beruházások különös (technikai–technológiai) jellemzőiről van szó. Erre utal, hogy az azonos jellegű, de nem tanácsi beruházásként megvalósuló fejlesztések általában kedvezőbb képet mutatnak. Valószínű, hogy a tanácsi beruházásoknak szinte egységesen kedvezőtlenebb alakulása mögött a döntési mechanizmus problémáin, valamint tisztán gazdasági természetű okokon kívül jelentős társadalmi feszültségek (például a kommunális infrastruktúra krónikus hiányából eredő nyomás a beruházások indítására) is meghúzódnak.

A költségtúllépések vizsgálata során az is felszínre került, hogy a beruházási tartalék szerepe a költségelőirányzatokban nem tisztázott. Köztudott például, hogy a vállalati beruházásoknál a kötelezően előírt tartalék elsősorban a vásárolóerő korlátozását célozza. Egyébként a vállalati beruházásoknál a legnagyobb a tartalék aránya a beruházási költségeken belül, mégis e döntési körben is átlagosan több mint 5 százalékos költségtúllépés várható. Figyelembe véve tehát a tartalékok felélését is, számításaink szerint az objektumok megvalósítására tétélesen, anyagi–műszaki rovatokra tervezett költségek a vállalati beruházásoknál 20 százalékot meghaladó mértékben, de az állami döntési körben is hasonló mértékben növekszenek. A rovatonként tervezett költségek valamennyi döntési körben szinte azonos mértékben növekednek, viszont ezeket a tervezett tartalékok eltérő mértékben kompenzálják. A vállalati döntési körben a tartalék felhasználásával valószínűleg már eleve számolnak (így az erre a célra elkülönített források már a beruházás menetében és nem csupán annak befejezése után mobilizálhatók). Ugyanakkor az állami döntési körben a tartalék aránya lényegesen kisebb, ennek következtében a fejlesztés indítása érdekében az anyagi–műszaki rovatokon esetleg alátervezett költségek későbbi növekedését a tartalék kisebb mértékben kompenzálja. Végül is azonban mindkét döntési körben az egyes anyagi–műszaki rovatokon tervezett költségek növekedése közel azonos mértékű, csupán ezt a vállalati beruházási költségeken belüli magasabb tartalékok jobban elfedik. A beruházások költségtervezésének pontosabbá tételét elősegítené (önmagában ugyan meg nem oldaná) a tartalékok szerepének tisztázása és a tartalék felhasználásán is túlmenő többletköltségek finanszírozásának erőteljes megszorítása.

A beruházók által jelzett (a 8 százalék többletköltséget tartalmazó) költségváltozások koncentrációja – tehát az, hogy a beruházási költségek eltérése mennyire oszlik meg a beruházások között, azaz a tartalékok felhasználásán túli költségnövekedés a beruházások széles körére jellemző-e vagy csak néhány beruházásra korlátozódik – eltérő képet mutat a különböző körök között. (Lásd a 2. táblát.)

Az állami nagyberuházások kivételével valamennyi döntési körben a költségmegtakarítással megvalósuló beruházások aránya egyaránt 20 százalék körül van, viszont ezen belül a nagyobb mértékű költségmegtakarítással megvalósuló fejlesztések aránya igen alacsony. A költségtúllépéssel megvalósuló beruházások aránya magas, különösen az egyéb állami beruházásoknál (ahol ráadásul a beruházások 45 százaléka 15 százalék feletti költségnövekedéssel valósul meg), legalacsonyabb, de szintén nem csekély az állami nagyberuházásoknál. A költségnövekedések tehát nem koncentrálnak csak néhány beruházásra, hanem – ha figyelembe vesszük azt is, hogy a „változatlan” csoportban nagy a közelmúltban megkezdett beruházá-

sok súlya, melyeknél változást ugyan még nem jeleztek a beruházók, de valószínűleg itt sem alakulnak ki a beruházási folyamat jelenlegi jellemzőivel ellentétes folyamatok – szinte általánosnak tekinthetők.

2. tábla

A beruházási költségek változása
(százalékos megoszlás a beruházások száma alapján)

Döntési kategória	A csökkenés		A költségek változatlanok	A növekedés	
	15 százaléknál nagyobb	0–15 százalék közötti		0–15 százalék közötti	15 százalék feletti
Állami nagyberuházás	0	33,0	41,0	13,0	13,0
Célcsoportos beruházás	5,7	17,0	37,5	18,7	21,1
Egyéb állami beruházás	5,1	10,2	26,1	13,6	45,0
Állami beruházások	5,4	15,7	34,4	17,1	27,4
Vállalati beruházások	3,0	15,4	44,5	18,7	18,4
<i>Beruházások mindösszesen</i>	4,4	15,6	38,7	17,8	23,5

Figyelemre méltó az is, hogy a jelentős, 15 százalék feletti költségnövekedéssel megvalósuló beruházások átlagos tervezett megvalósítási költsége az átlagosnál alacsonyabb.

3. tábla

A beruházások tervezett átlagos megvalósulási költsége

Döntési kategória	Az átlagos megvalósulási költség		
	az összes megfigyelt beruházásnál (millió forint)	a 15 százaléknál nagyobb költségnövekedéssel megvalósuló beruházásoknál	
		millió forint	az összes megfigyelt beruházás átlagának százalékában
Állami nagyberuházás	4033	3000	74
Célcsoportos beruházás	717	549	77
Egyéb állami beruházás	201	139	69
Állami beruházások	691	405	59
Vállalati beruházások	398	273	69
<i>Beruházások mindösszesen</i>	563	360	64

A jelentős arányú költségnövekedések tehát a kisebb fejlesztéseknél következtek be, ami több szempontból is ellentmondásos jelenség. Egyrészt feltételezhető, hogy ezek terjedelmüknél fogva is kevésbé bonyolult fejlesztések, így elvileg a tervezési hiba lehetősége is kisebb. Másrészt a beruházók véleménye szerint a kivitelezési folyamatok romlása elsősorban a nagyobb terjedelmű fejlesztéseknél következett be, mégsem ott keletkezik nagyarányú költségnövekedés.

Mindez közvetetten arra utal, hogy a jelentős költségtúllépések nem elsősorban műszaki–technológiai okokra vezethetők vissza, sokkal inkább szerepe lehet ebben a költségek tudatos alultervezésének. Egyfelől a nagyobb terjedelmű fejlesztések jobban a figyelem előterében állnak, azokat a helyi és a központi szervek folyamatosan nyomon követik, így a megvalósításuk során keletkező negatívumok

a beruházó munkáját viszonylag széles kör előtt kedvezőtlenül minősítik. Ezért a költségelőirányzatok ezeknél eleve kevésbé feszítettek, de a megvalósítási folyamat problémáinak elhárításához is gyakoribb a külső segítség. Viszont a kisebb fejlesztéseknél ezek az előnyök nagyrészt hiányoznak, ugyanakkor a beruházások megkezdésére erőteljes helyi nyomás nehezedhet, aminek hatására a fejlesztést – alátervezett előirányzatokkal – akkor is elkezdik, ha a megvalósításhoz szükséges források teljes egészében nem állnak rendelkezésre.

A beruházások átlagos megvalósítási ideje igen hosszú.

4. tábla

*Az átlagos megvalósítási idő
(hónap)*

Döntési kategória	Az eredetileg tervezett	A várható	A növekedés	A várható megvalósítási idő a tervezett százalékában
	megvalósítási idő			
Állami nagyberuházás	69,4	71,7	2,3	103,3
Célcsoportos beruházás	86,1	108,3	22,2	125,8
Egyéb állami beruházás	63,7	77,1	13,4	121,0
Állami beruházások	80,9	98,4	17,5	121,6
Vállalati beruházások	50,5	62,1	11,6	123,0
<i>Beruházások mindösszesen</i>	71,5	87,4	15,9	122,2

A megvalósítási idő az állami nagyberuházások kivételével valamennyi döntési körben közel azonos arányban és nagymértékben nőtt. Hónapban mérve legnagyobb a növekedés a célcsoportos beruházásoknál, s ugyanitt leghosszabb a beruházások várható megvalósítási ideje is (kerekén 9 év). A leggyorsabban a vállalati beruházások valósulnak meg, de azok is átlagosan több mint 5 év alatt. A megvalósítási idő 36 hónapos időlimitje tehát egyik döntési körben sem érvényesül: az eredetileg tervezett megvalósítási idő csak igen kevés beruházásnál kevesebb, mint 36 hónap, és ezen beruházások nagy részénél is jelenleg már jelentős csúszásokat jeleznek.

A megvalósítási idő növekedése még általánosabb jelenségnek tekinthető, mint a többletköltségek felmerülése.

5. tábla

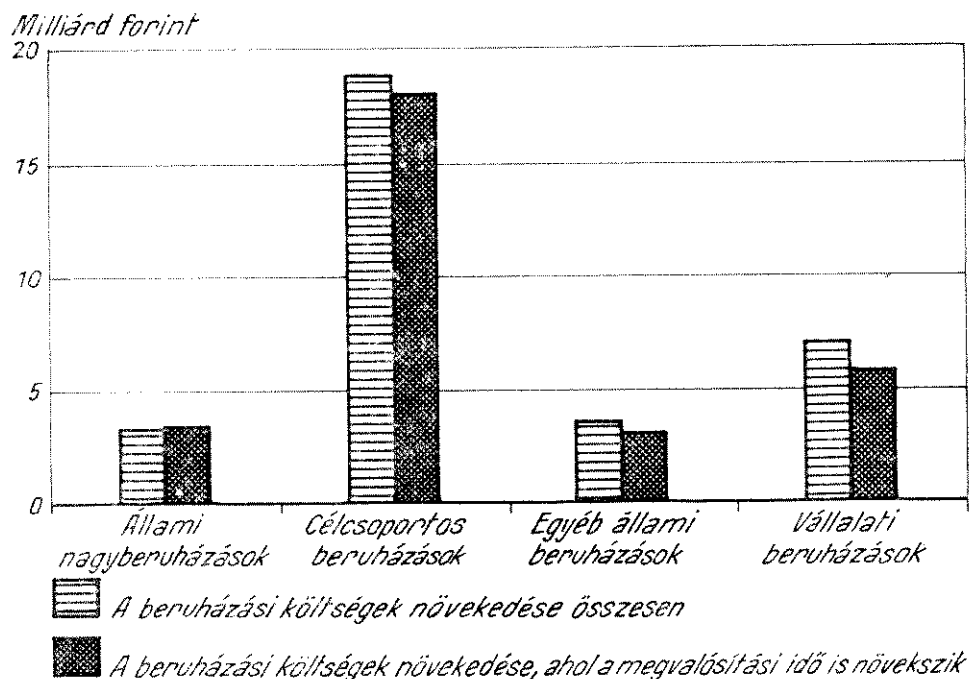
*A beruházások koncentrációja a megvalósítási idő változása alapján
(százalékos megoszlás a beruházások száma alapján)*

Döntési kategória	A koncentráció			25 százaléknál nagyobb mértékben nő
	csökken	változatlan	növekszik	
Állami nagyberuházás	13,3	53,4	33,3	13,3
Célcsoportos beruházás	12,6	37,4	50,0	28,6
Egyéb állami beruházás	7,6	25,5	66,9	46,6
Állami beruházások	11,2	34,7	54,1	33,0
Vállalati beruházások	7,6	37,1	55,3	33,2
<i>Beruházások mindösszesen</i>	9,6	35,8	54,6	33,1

A megvalósítási időnek a tervezettől eltérő alakulása a felvétel tapasztalatai szerint a beruházások nagyságával nem hozható összefüggésbe; a befejezés határidejének eltolódása ugyanúgy jellemző a kisebb, mint a nagyobb volumenű fejlesztésekre, beruházásokra egyaránt.

Viszont kapcsolatot lehetett tapasztalni a beruházások megvalósítási ideje és megvalósítási költségei között. Ennél is lényegesebb azonban, hogy a költségtúllépések és a megvalósítási idő növekedése között a kapcsolat igen szoros. Sok beruházás ugyan anélkül húzódik el, hogy költségtúllépés keletkezne, de amely beruházásoknál a költségek növekszenek, azoknál nagyon valószínű a késedelmes megvalósítás is.

A beruházási költségek és a megvalósítási idő növekedése közötti kapcsolat

A felvétel adatai szerint valamennyi döntési körben a beruházások megvalósításával kapcsolatos tapasztalatok kedvezőtlenek, de az átlagosnál is rosszabb a kép a célcsoportos és az egyéb állami beruházásoknál. Ezekben belül is, úgy tűnik, jelentős a különbség a tanácsok és az egyéb beruházók által megvalósított beruházások között. A beruházási célok tekintetében egyébként is meglehetősen eltérő jellegű döntési körökön belül a beruházások (a beruházó szervezetek jellege szerint) polarizálódtak. Mindez azt jelenti, hogy ebből a szempontból is célszerű lehet felülvizsgálni ezeknek a döntési köröknek a tartalmát, „testre szabottabbá” tenni a lényegesen nagyobb problémákat mutató tanácsai beruházások döntési és finanszírozási mechanizmusát.

Ettől természetesen önmagában nem várható a beruházások megvalósítási folyamatának lényeges javulása, az előzőkben bemutatott általános jellegű problémák megoldása.

Úgy tűnik, hogy automatikus javulást a beruházás visszafogásától sem lehet remélni, előrelépés csak a beruházási folyamatokra ható feltételek széles körű megváltoztatásával lehetséges. Nyilvánvaló az is, hogy ez csak a gazdasági mechanizmus továbbfejlesztésének egyik fő irányaként valósulhat meg érdemi módon.

Ehhez a munkához az ismertett felvétel és az adatai alapján készült elemzés csupán a beruházások egy igen fontos területén adott időszakban megfigyelhető folyamat minőségét bemutató tükör kívánt lenni.

РЕЗЮМЕ

Автор подытоживает результаты проведенного в 1982 году выборочного обследования капиталовложений, сметная стоимость которых превышает 100 млн. форинтов. Он рассматривает соответствие осуществляемых крупных инвестиций с важнейшими народно-хозяйственными целеустановками и финансовыми возможностями. В ходе своего анализа — на основании мнения опрошенных инвесторов — предоставляет ответы на следующие вопросы: каковым является качество процессов реализации капиталовложений, в чем заключаются вызывающие напряженности факторы и каковой будет ожидаемая эффективность капиталовложений.

Автор рассматривает действительные в краткосрочной и долгосрочной перспективе признаки капиталовложений, причем первые во взаимосвязях с экономической политикой, а вторые в функции сроков осуществления и издержек.

SUMMARY

The paper summarizes the experiences of a sample survey carried out in 1982 on investments exceeding 100 million Forints. The author analyses the co-ordination of large investments in progress with a view to the priorities and financial conditions of the national economy. The analysis, relying on the opinion of investors, deals with the following problems: the quality of implementation processes, the factors leading to tensions and the probable efficiency of investments.

The study considers separately the characteristics of investments on the short and long run; the former is analysed in relation to economic policy, while the latter as the function of time and costs of realisation.

A MUNKAPIACI INFORMÁCIÓK

DR. OLAJOS ÁRPÁD

A munkapiaci jelenségek felerősödésével egyre inkább nehéz a dolgozóknak eligazodni a munka világában, a társadalmi munkamegosztás és a képzés sok átételen keresztül érvényre jutó kapcsolatában. A munkaerő-kereslet és -kínálat területenként és szakmánként eltérő jelzéseket ad, a munka értékelése a piac különböző területein gyakran speciális és egymásnak ellentmondó. A munkapiac önszabályozó mechanizmusa a mindenkori gazdasági környezet befolyása alatt fejti ki hatását, teremti meg a maga egyensúlyát, mely egyensúly a valós arányok vagy aránytalanságok felszíni – és tegyük hozzá gyakran megtévesztő – megjelenési formája.

A munkavállalók többsége nehezen lát a piaci jelenségeken túl, nehezen ismeri fel a túlzott kereslet vagy kínálat mögött megbújó, hosszan ható, tartós tendenciákat, a tényleges szükségletet és annak strukturáltságát. Ilyen körülmények mellett mind nehezebb a képzettségnek és a képességnek leginkább megfelelő munkahely megválasztása. Még ennél is bonyolultabb probléma elé állítják a munkavállalókat a hosszabb távú előrelátást igénylő döntések, olyanok, mint a piaci hatások által kényszerített pályamódosítások, a pályakorrekciót kiváltó elhatározások.

A fejlett munkapiaccal rendelkező országok többségében létezik olyan intézményrendszer, amely a munkavállalók elhelyezését, pályairányítását, a pályakorrekciós tanácsadást és a rehabilitációt is segíti. Ezekben az országokban a munkapiac működésének figyelemmel kísérése fontos központi feladat. E feladat ellátását szintén a területenként szervezett intézményrendszer, a munkaerő-közvetítéssel foglalkozó irodák segítik. A munkaközvetítés számítógépes rendszerekre, nyilvántartásokra és adatbankok használatára épül. A legfontosabb munkapiaci információk a munkaközvetítés forgalmának számbavételéből és értékeléséből származnak.

Hazánkban csak a közelmúltban ismertük fel azt, hogy a piacra orientált gazdálkodás a munkaerőt sem hagyja érintetlenül. A munkavállalók munkahelyek közötti mozgását, a munka anyagi értékelését a piac által közvetített hatások szabályozzák, befolyásolják. A munkaerő-gazdálkodás humánus jellege megköveteli azt, hogy a munkát vállalni kívánó népességet ne hagyjuk magára, hanem kulturált módon segítsük a piacon való eligazodásban.

A MUNKAPIACI JELENSÉGEK STATISZTIKAI MEGFIGYELÉSE AZ 1970-ES ÉVEKBEN

A munkapiacra vonatkozó ismereteink az 1970-es években nagyrészt a munkaerőmozgás mérésére rendszeresített statisztikai megfigyelésekre támaszkodtak. A szocialista szektorhoz tartozó munkáltatók (vállalatok, szervek) az egységes munkaügyi adatszolgáltatási rendszer keretében közölték a munkaerő-vándorlás adatait, a

beszámolási időszakban felvett vagy kilépett dolgozók számát, a váltás mutatóját, a munkaerő-forgalom összetételét. A folyamatos statisztikai megfigyelés mellett a munkaerőmozgás minőségi mutatóinak megismerése érdekében számos rövidebb időszakra vonatkozó vagy egyszeri statisztikai felmérésre is sor került. Kialakultak a munkaerőmozgás mérésének szociológiai módszerei, amelyeket elsősorban vállalati szintű vagy reprezentatív felvételek során alkalmaztak.¹

Az adatok a piaccal összefüggő számos új jelenségre is felhívták a figyelmünket. A teljesség igénye nélkül az alábbiakat említjük meg:

- az információk alapján a munkaerő-kereslet és -kínálat dinamizmusára is következtethettünk;
- meggyőződhattünk a munkaerőmozgás keresetnövelő hatásáról;
- hiány- és divatszakmák alakultak ki, jelentősen átrendeződött a foglalkozások presztízse;
- egyre nagyobb hányadot tett ki a féléven belül el nem helyezkedő munkavállalók száma és aránya.

A munkaerő-mozgásra vonatkozó – többségében vállalati szinten aggregált információk – az egyén piaci helyzetéről nem adtak tájékoztatást.

Mivel a munkaerő-vándorlás a dolgozók munkába lépéseinek és kilépéseinek eseteiről (számáról) tájékoztat, csak közvetett információkat nyújt a kereslet és a kínálat alakulásáról. Ugyanis a munkapiacon megjelenő tényleges és realizálódott kereslet és kínálat között időszakonként, területenként és szakmánként számottevő eltérések lehetnek. A be- és kilépési forgalom pedig csak a realizálódott keresletről és kínálatról ad képet. Nem kétséges, hogy még a nagy volumenű – és a munkapiacon időnként jelentős feszültséget kiváltó – munkaerő-kínálat mellett is előfordulhatott az, hogy bizonyos szakmákban vagy területeken a munkát keresők nem találtak megfelelő munkaalkalmat.

Az 1970-es évekről közölt statisztikai információk mind arról tájékoztattak, hogy a munkaerő-vándorlás pusztán ténye keresetnövekedést eredményezett. Ez a jelenség a munkapiac létére és beralakító szerepére utal.

A piaci viszonyok felerősödése nem marad hatástalan a társadalmi értékrendszerre sem. Az átalakuló értékrendszernek szerves részét képezi a foglalkozások, szakmák presztízse is. A foglalkozások presztízisének és vonzásának alapját a megszerzett tudás mellett egyre inkább az elérhető jövedelem adja. A presztízsjelenséget – véleményem szerint – a közgazdasági környezet változásával összefüggésben célszerű megítélni. A köztudatban kialakult értékítéletek és ennek kapcsán az egyes szakmák tekintélyének növekedése vagy elnéptelenedése – bár társadalmi-gazdasági hatásokat tükröz – nem mindig akkor jelentkezik, amikor azt a foglalkozások rangsorát kialakító objektív tényezők is kellően indokolják. Ily módon a „divat” esetenként túléli a piac értékítéletét, vagy fordítva, a hiány egyes foglalkozásokban a magas jövedelem elérésének lehetősége mellett is fennmarad.² Ezt a megállapítást támasztják alá az állami iparban foglalkoztatottakról³ és a 7. osztályos iskolai tanulók pályaválasztásáról közreadott szakmai-foglalkozási adatok.⁴

A munkapiaci jelenségek felerősödéséhez jelentős mértékben hozzájárult a második gazdaság egyre nagyobb térhódítása. A második gazdaság nemcsak a jöve-

¹ Andicsi Jenő – Olajos Árpád: A munkaerőmozgás és mérése. *Statisztikai Szemle*. 1971. évi 7. sz. 688–705. old.

² Dr. Olajos Árpád: A technikai színvonal változásának hatása a szakmák presztízisére. *Pályaválasztás*. 1978. évi 1. sz. 3–10. old.

³ Adatgyűjtemény az állami iparban foglalkoztatottak létszám-, bér- és kereseti arányairól. *Statisztikai Időszaki Közlemények*. 495. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1982. 210 old.

⁴ Az általános iskolák 7. osztályos tanulóinak iskola és pályaválasztási szándéka. Országos Pedagógiai Intézet. 1983. 160 old. (Kézirat.)

delmek átcsoportosítását és új jövedelemarányok kialakítását eredményezi, hanem közvetlen hatással is van a munkaerő hatékony felhasználására. Az említett jelenségek kettős kihívást jelentenek a szocialista szektor számára: a kereseti arányok alakulására jelentős mértékben hatnak a második gazdaságban elérhető jövedelmek, valamint a második gazdaságban jelentkező eredmények versenyszituációt teremtenek.

A második gazdaság hatására is engednek következtetni azok az adatok, amelyeket a Központi Statisztikai Hivatal a munkaerő-vándorlás mérésének keretében gyűjt be: a munkahelyet változtatók közül a 6 hónapon túl elhelyezkedők száma és aránya. Azoknak a munkavállalóknak a száma, akik valamely munkahelyről kiléptek, és ezt követően csak 6 hónapon túl álltak ismét munkaviszonyba, 1981-ben már meghaladta a 90 000 főt.⁵ 1978-ban 16 000 fővel, az 1970-es évek közepén pedig 30 000 fővel kisebb volt ez a szám, mint 1981-ben. A munkából való kilépést – az esetek többségében – nem azért nem követte hamarosan újabb munkavállalás, mert nem találtak munkaalkalmat, hanem azért, mert a második gazdaságban jövedelmezőbb munkalehetőség kínálkozott.

A vázlatosan ismertetett munkapiaci részinformációkból nehéz kialakítani a munkapiacot általánosan jellemző képet, és ezek a jelzések az egyén számára is rendkívül keveset mondanak pályaválasztási, munkavállalási szándékaik végleges eldöntéséhez. Az 1970-es évek második felétől egyre erőteljesebbé vált a tényleges munkapiaci információk iránti igény.

A MUNKAÜGYI IGAZGATÁSI STATISZTIKAI RENDSZER

Régi problémája a munkaerő-gazdálkodásnak és -tervezésnek az, hogy míg a munkaerőforrás volumene, összetétele megbízható pontossággal ismert, addig a tényleges munkaerő-szükséglet megállapítására nem alakultak ki kielégítő módszerek. Ez a körülmény az extenzív gazdálkodás időszakában nem okozott nagy gondot, hiszen a fejlesztés mértékét alapvetően a mobilizálható extenzív források, köztük a társadalmi termelésbe bevonható népesség száma alapján határozták meg. A munkaerőforrások számottevő apadása és a kereslet megélénkülése azonban a figyelmet egyre inkább a munkaerőigények alakulását befolyásoló tényezőkre irányította. A munkapiaci jelenségek felélénkülésével pedig a kereslet nagyságának, összetételének vizsgálata előtérbe került.

A munkaerő-kereslet felmérése

A munkaerő-kereslet felmérésére a Munkaügyi Információs Központ – az egész piacot és egyes területeit illetően – több kísérletet is tett. A legrégebben begyűjtött ilyen információ a felsőoktatási intézmények nappali tagozatán végzett pályakezdő szakemberek számára meghirdetett álláshelyek számbavétele volt. Ezek az adatok már a tényleges keresletet jellemezték. A munkapiaci helyzetről csak az ifjúsági munkaerőforrás viszonylag szűk rétegére, a diplomásokra vonatkozóan alkothattunk képet.

A munkapiac negatív hatásaitól leginkább az első ízben munkába lépő fiatalokat kívántuk és kívánjuk megóvni, nem csoda, hogy kezdetben az informálódás elsősorban a velük kapcsolatos problémákra szorítkozott. A felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatalok munkapiaci helyzetét követően bevezettük a teljes ifjúsági mun-

⁵ Foglalkoztatottság és kereseti arányok, 1981. Adatgyűjtemény. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1982. 126. old.

kaerőforrás elhelyezkedési lehetőségeit feltáró statisztikai megfigyelést, a telephely szerint illetékes közigazgatási egység területi bontásának megfelelően. Ezek az információk bár részletesebbek, pontosabbak voltak a fluktuációból nyert ilyen témájú adatoknál, mégsem elégítették ki az igényeket, hiszen aggregált információk voltak, újabb ismérvek, témák szerinti feldolgozásukra nem nyílt lehetőség.

Igényesebb statisztikai feldolgozások készítésére és a teljes munkapiaci kereslet várható alakulásának rövid távú előre jelzésére is alkalmas a „Jelentés a várható munkaerőigények alakulásáról” c. munkaügyi igazgatási statisztika. Ez az egy évre szóló előrejelzés az adatszolgáltatóktól a vállalati munkaerőhelyzet és munkaerő-politika alapos ismeretét igényli.

A munkaerő-kínálat felmérése

A munkaerő-kínálat nagyságának és összetételének a meghatározása nagyobb hagyományokkal rendelkezik a statisztikai felvételek és becslések történetében, mint a keresleté. Az oktatási statisztika nagy múltra visszatekintő tájékoztatásaiból képzettségi szintenként és szakirányonként évente rendelkezésre állt a tanulmányait befejező ifjúság száma és összetétele. A munkaerő-mérlegek⁶ alapján jól érzékelhetjük a munkaképes korú eltartott népesség által alkotott munkaerőforrás beszőkülését, volumenét és összetételét.

Ha az első ízben munkát vállalni szándékozók számára – az említett információkból – megfelelő következtetéseket vonhattunk is le, nem volt képünk a munkaerő-kínálat piaci fogadtatásáról, arról, hogy milyen gyorsan és milyen feltételek mellett helyezkedtek el, találtak munkalehetőséget. Ezeket az információs igényeket igyekszik a napjainkban először begyűjtésre kerülő „Betétlap az első ízben munkába lépők munkakönyvéhez” c. adatszolgáltatás. Ez utóbbi alapján teljesen feltérképezhetjük az első ízben munkát vállalni szándékozók elhelyezkedési esélyeit, feltételeit, tájékozódhatunk a megszerzett ismeret hasznosításáról, esetleges konvertálásáról vagy a képzettségnek nem megfelelő elhelyezkedés arányáról. Képet alkothatunk arról is, hogy a különböző szintű és szakirányú ismeretek hogyan értékesülnek a gyakorlatban, milyen kezdő kereseteket biztosítanak.

*

Megjegyezzük, hogy a munkaügyi igazgatási statisztika törekvései a munkapiaci helyzet megismerésére mindaddig csak részeredményekhez vezetnek, amíg a munkaközvetítéssel foglalkozó területi munkaerő-szolgálati irodák munkájának számítógépes támogatása és egységes információs rendszere kidolgozásra nem kerül. Ezt követően a szolgáltatások színvonalának emelésével el kell érni azt, hogy a munkaerő-forgalom túlnyomó többsége ezeknek az irodáknak a közvetítésével valósuljon meg.

A MUNKAERŐ-SZOLGÁLATI IRODÁK INFORMÁCIÓ-RENDSZERE⁷

A munkaerő-közvetítés egyike a munkaerő-gazdálkodás területén folyó olyan tevékenységeknek, amelyek – mint a gazdasági élet más folyamatai – időnként új szabályozást igényelnek. (Az új szabályozáson új gazdasági célok kitűzését vagy az adott célok elérésének új, hatékonyabb formáját értjük.) Ahogy a munkaügyi políti-

⁶ A népesség munkaerő mérlege, 1982. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1982. 72 old.

⁷ E fejezet megírásához felhasználtam munkatársaim: dr. Légár János és dr. Piller Károly „A munkaközvetítés számítógépes információ-rendszerének kialakítása” (Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal, Munkaügyi Információs Központ) c. tanulmányát.

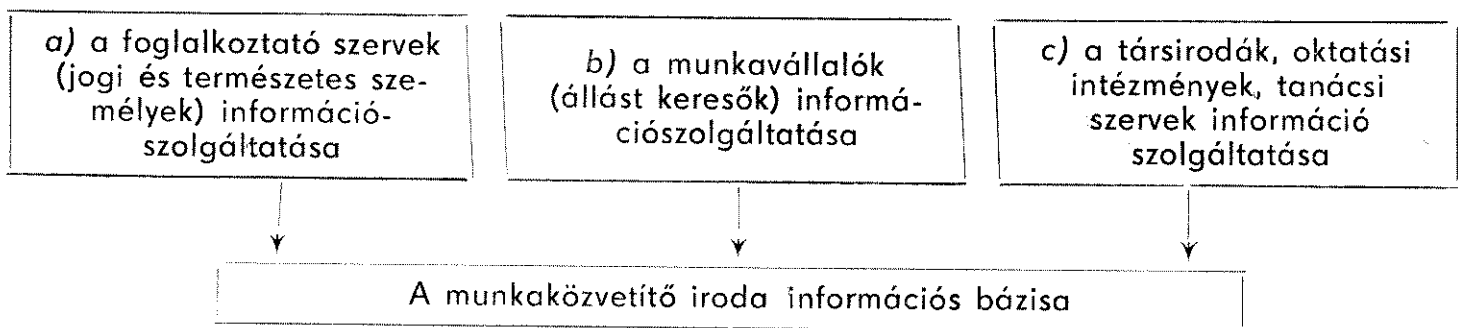

ka alkalmazkodik a változó gazdasági feltételekhez, úgy válik nyilvánvalóvá a rendeletek módosításának szükségessége, a felesleges adatgyűjtések megszüntetése vagy a megfigyelendő jelenségek körének bővítése. Természetesen felmerülhet a meglévő feladatok ellátására létrehozott szervezetek korszerűsítésének az igénye is.

Az a felismerés, hogy a munkaerő-közvetítés elsősorban szolgáltatás (még hozzá kétirányú: a munkáltató és a munkavállaló számára is az), elvezetett az új munkaközvetítő irodák létesítésének javaslatához, majd megszervezéséhez.

A munkaközvetítő irodák feladatkörét – a megyei elképzelések és azok realizálása összesítéseként – az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal (ÁBMH) határozta meg. Az irányelvek szerint a közvetítő irodák információs bázisát alapvetően a 29/1980. (XII. 29.) MüM sz. rendeletben meghatározott vállalati adatszolgáltatások jelentik. Ezen túl az információs háttérrel biztosítja a foglalkoztató szervekkel kiépített közvetlen kapcsolattartás is.

Véleményünk szerint az irodák információs bázisa a tevékenység kapcsolati rendszerének vizsgálata alapján határozható meg. Eszerint az információs bázis a következőképpen ábrázolható:

Az információs bázis részei:

a) a 29/1980. (XII. 29.) MüM sz. rendelet, illetve annak tervezett módosítása szerint meghatározott munkaerőigény és az egységes (konkrét) munkaerőigény közlése, továbbá a humán szolgáltatások igénybe vevőinek bejelentései;

b) egységes munkavállalói adatnyilvántartás;

c) kötetlen formátumú és változó tartamú, rendszeres időközökben adott és ad hoc típusú információk közlése.

A c) típusú információk területén indokolatlan bármiféle központi megkötést vagy akár egységesítést erőltetni: e területen az irodák és az adott szervek között a kooperáció során kialakulnak az információszolgáltatás, illetve -csere megfelelő formái.

Az első munkaerő-szolgálati iroda is alig több mint egy esztendő múlva tekinthet vissza. Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal irányelvei az irodák tevékenységére ugyan kiterjedtek, de arra nem utaltak, hogy ahhoz milyen adatokra lesz szükségük. Az adatkör és a különböző házi nyomtatványok aszerint alakultak ki, hogy az iroda miként kategorizálta a munkát keresőket és a munkafajtákat. Általánosan jelentkező elvárás volt azonban, hogy az ÁBMH egyrészt közölje azt az információigényt, amelyet az irodák tevékenységével szemben támaszt, és egyidejű igényként merült fel az adatnyilvántartás központi szabályozása is. Az igények mögött feltételezhető a hirtelen kapott „önállóság” kapcsolódó tanácsalanság és az a korábbi tapasztalat, hogy gyakorta vált szükségessé olyan információk szolgáltatása, amelyekhez nem álltak megfelelő formában adatok rendelkezésre.

Az egységesítés előnyei elsősorban nem helyi szinten mutatkoznak meg, hanem az irodák egymás közti információcseréjében és természetesen a különféle statisztikák

tikai adatszolgáltatásokban. Ez utóbbi megkívánja egyes adatok kötelező nyilvántartását. Megjegyezzük azonban, hogy az információ önmagában nem cél. Nem a létrehozott információszolgáltatási kapacitás határozza meg az információk mibenlétét, hanem a célok, amelyek megvalósítása érdekében a munkaerő-közvetítés új szervezetei létrejöttek.

Figyelembe kell vennünk azt is, hogy az adatnyilvántartási lapokból csak akkor szerezhető jelentős kvantitatív információ, ha a munkaerő-szolgálati irodák a munkaerő- kereslet és -kínálat döntő hányadát regisztrálják. Mivel napjainkban a munkaviszony létesítésének csak kisebb része (egyharmada) bonyolódik le az irodák közbejöttével, az adatnyilvántartásokból nyert információk elsősorban az irodák munkájára vonatkoznak, s a munkapiaci jelenségekre csak tendenciaszerűen utalnak.

Az adatok megnevezésénél alapvető szempontnak tekintettük a bonyolult munkaügyi terminus technicusok elkerülését. Az volt a célunk, hogy a munkahely-bejelentő nyomtatvány – manuális rendszerben – katalóguskartonként is használható legyen. A munkaközvetítő iroda dolgozói – ezen túlmenően – az érdeklődők rendelkezésére állnak az adatkör-megnevezések magyarázatával, és segítséget nyújtanak a munkavállalói jelentkezések kitöltésében.

Az adatok egységes adatnyilvántartó lapokon való vezetése alapvető fontosságú azért is, hogy a jövőben az országos egységes számítógépes rendszer kiépíthető legyen. Elképzelésünk lényege tehát az, hogy az egységes adatlap a munkáltatók, valamint a munkavállalók oldaláról több olyan információ közlésére biztosítson lehetőséget, amely már most is megkönnyíti a kereslet és a kínálat megfeleltetését. Az adatszolgáltatás egységesítésének igazi jelentőségét és előnyét a számítástechnika alkalmazása hozza meg. A spontán kialakult jelenlegi nyilvántartásokhoz képest a közlendő többletinformáció nem kifejezetten a számítástechnika által generált speciális igény, hanem olyan kérdésekre adott tájékoztatás, amelyeket későbbi időpontban eddig is megkérdeztek és megválaszoltak. Ezen azt értjük, hogy amikor az iroda a jelenlegi gyakorlat szerint, a rendelkezésre álló információk alapján kiközvetítette a munkát keresőt valamely munkáltatóhoz, a személyes interjú során számos további olyan kérdés tisztázódott, amelyek befolyásolták a munkaszerződés létrejöttét. Az interjú teljes mértékben – természetesen – nem küszöbölhető ki (mindig maradnak olyan kérdések, amelyek csak akkor tisztázódnak), az egységes adatlap szélesebb információköre azonban mindkét fél számára részletesebb tájékoztatást nyújt, és fokozza a közvetítés hatékonyságát.

A munkaerő-közvetítés információ-rendszerének legalább két szintjét különböztetjük meg: a helyi és az országos szintet. Amíg a munkaerő-közvetítés helyi rendszere operatív jellegű (konkrét személyek számára ajánl konkrét munkahelyeket és fordítva), addig az országos rendszer aggregátumokkal számol, a funkcionális irányítás és a szakmai felügyelet információs bázisát alkotja.

A közvetítési tevékenységnek két alapvető eleme van: a munkáltató és a munkavállaló. A megfigyelésnek és az adatgyűjtésnek mindkettőre ki kell terjednie. E két alapvető elem a munkaerő-közvetítő szervnél található, így kézenfekvő megoldás, hogy az országos rendszer alapját képező adatszolgáltatáshoz – közbülső, gyűjtő állomásként – a munkaerő-közvetítő hálózatot használjuk fel.

A munkapiacra vonatkozó információk igényelői és felhasználói a munkaügyi folyamatok más-más jellemzőit minősítik fontosnak, és eltérő idődimenzióban, aggregátumokban számolnak.

A munkaerő-közvetítés a munkáltató számára létszámgondjai megoldásának egyik útját jelentheti, ezért valószínűleg elsősorban a dolgozók munkavégző képessége (ismeretei, képzettsége, képessége, gyakorlottsága stb.) iránt érdeklődnek. A

munkavállalókat a munkáltató által felajánlott lehetőségek (a végzendő munka jellege és tartalma, a kereseti lehetőségek, a szociális ellátottság stb.) érdeklik.

A munkaerő-közvetítő szerv a foglalkoztatás területi felelőssége szempontjából tartja szükségesnek a betöltendő munkahelyek és a munkát keresők számának számbavételét, jellemzőik megfigyelését. A felső funkcionális irányítás a foglalkoztatás országos helyzetének áttekintését igényli, beleértve a tartósan kielégítetlen munkaerőigények és a hosszabb időn keresztül elhelyezkedési nehézségekkel küzdő munkavállalók összetételének vizsgálatát.

Mindezekre a követelményekre tekintettel folyik a munkaerő-szolgálati irodák tevékenysége számítógépes támogatásának kialakítása és az erre épülő információrendszer kidolgozása. A munkálatok eredményeként születő rendszertervről a későbbiekben számolunk be.

РЕЗЮМЕ

Оживление движения рабочей силы как в Венгрии, так и в других странах вызывает необходимость в создании специальной информационной системы.

Спрос и предложение рабочей силы весьма различны по специальностям и территориям, в чем сказываются эффекты материального вознаграждения за труд и опосредствованные через рынок воздействия.

Осведомление поступающего на работу населения — исходя из гуманного характера экономики труда — возможно только при наличии в распоряжении соответствующих информации, которые способствуют правильной ориентации. Автор и приводит источники такой информации.

В начале 1970-ых годов наблюдение положения в области трудовых ресурсов распространялось на движение рабочей силы: между тем во второй половине десятилетия уже имело место стремление к учету потребностей в рабочей силе путем учета спроса и предложения.

В наши дни посреднические бюро по труду помогают примерно трети ищущих работу в установлении нового трудового отношения. Повышению эффективности деятельности этих организаций способствует создание соответствующей современным требованиям информационной системы, построенной на применении ЭВМ.

SUMMARY

Liveliness of the labour market in Hungary, similarly to other countries, makes necessary to evolve a special system of information.

The demand for and supply with manpower differs significantly by professions and sectors of activity and stands under the influence of the evaluation of labour and due to the indirect market effects.

Informing the economically active population — in view of the humane nature of labour force administration — can only be based on adequate information. The author presents the labour market information system in Hungary providing help in giving information.

The surveys of the labour market in the early 1970ies covered manpower mobility while in the second part of the decade efforts presented themselves for accounting manpower requirement through measuring the demand and supply.

Employment bureaus assist nowadays some one third of employees in finding a new job. The activity of the bureaus became more efficient by the creation of a computerized system of information which meets up-to-date needs.

AZ EURÓPAI STATISZTIKUSOK ÉRTEKEZLETÉNEK 31. PLENÁRIS ÜLÉSE

DVORÁK FERENC

Amíg 1982-ben a 30. plenáris ülés légkörét és hangulatát a visszaemlékezés, a végzett munka sokoldalú értékelése hatotta át, és számvetésre készítette mindazokat, akik rövidebb-hosszabb ideje szolgálják az egyetemes statisztika ügyét az európai régióban,¹ addig az 1983. június 13. és 17. között tartott plenáris ülést – bár ennek is megvolt a maga személyes jellege – joggal nevezhetjük munkaülésnek. Az ülés középpontjában most az előrenézés, a következő évek tennivalóinak meghatározása volt, és átitatta annak elemzése, hogy miként tudna megújhódni az Európai Statisztikusok Értekezlete.

E beszámoló bizonyos mértékig alkalmazkodik is, meg el is tér a szokványos keretektől és tartalomtól. Alkalmazkodik, mert beszámol például a résztvevőkről, de eltér a tekintetben, hogy a tárgysorozaton volt 38 napirendi pont közül kiemel néhányat, azokat, amelyek az Értekezlet egésze vagy a magyar statisztika szempontjából fontosak, illetve valamilyen vonatkozásban a magyar statisztikához kötődnek.

Az Értekezleten 29 tagország legmagasabb szintű statisztikai delegációja volt jelen. Visszatért az Egyesült Államok, méghozzá négytagú delegációval, és ismét részt vett az Értekezlet munkájában. (Mint ismert, az Egyesült Államok delegációja tavaly tiltakozásul amiatt, hogy nem választották be az Egyesült Államokat az ENSZ Statisztikai Bizottságába, nem vett részt a közös munkában.) Távol maradt Spanyolország, amelynek képviselői az elmúlt plenáris ülésen igen aktív szerepet játszottak.

Az eddigi gyakorlatnak megfelelően jelen volt több kormányközi és nem kormányzati nemzetközi szervezet és tudományos intézet vezető munkatársa. Így képviselve volt az Egyesült Nemzetek Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD), a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO), az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO), az Egészségügyi Világszervezet (WHO), az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST), az Európai Gazdasági Közösség (EEC), a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI), az Északi Statisztikai Titkárság (NSS) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD). Ugyancsak jelen voltak megfigyelőként sok év óta először a japán statisztikai szolgálat képviselői is.

Az Értekezletet K. A. Sahlgren, az Európai Gazdasági Bizottság (EGB) új főtitkára nyitotta meg. Bevezetőjében tiszteletel adózott az Értekezlet kiemelkedő teljesítményeinek, valamint annak az alkotó és pozitív szellemnek, amelyben munkáját

¹ Az Európai Statisztikusok Értekezletének 30 éves munkáját értékelő beszámolót lásd a *Statisztikai Szemle* 1982. évi 11. számában (1107–1113. old.).

végzi. Úgy értékelte, hogy az Értekezlet az elmúlt három évtizedben jelentős mértékben járult hozzá az EGB munkájához.

A főtitkár tájékoztatta az Értekezletet arról, hogy miután az év elején átvette a főtitkári teendőket, volt szerencséje találkozni az Értekezlet Bürojával és megismerni az itt végzett munka számos vonását. Nem fér kétség ahhoz – vélekedett –, hogy az Értekezlet, amely a régió élenjáró statisztikai szakértőiből áll, vezető szerepet játszik a statisztikai adatok gyűjtésében és elemzésében a gazdasági és társadalmi élet szinte minden területén. Így többek között kiváló tevékenységet folytat a fogalmak, osztályozások és nomenklatúrák nemzetközi összehangolásában, az SNA (System of National Accounts) és az MPS (Material Product System) típusú statisztikai aggregátumok egyeztetésében, különösen a különböző gazdasági és társadalmi berendezkedésű országok közötti jobb összehasonlítások érdekében.

Rámutatott arra: az Értekezlet egyik fontos feladata, hogy a statisztika területén hatékony nemzetközi együttműködést alakítson ki; ezt a tevékenységet az EGB a legutóbbi, 38. ülészakán is nagyra értékelte. Itt több delegáció is elismerte, hogy az Értekezlet fontos szerepet játszik Európában a statisztikai tevékenységek koordinálásában; javaslatok hangzottak el arra vonatkozóan, hogy további nagy erőfeszítéseket kell tenni a statisztikai tevékenységek koordinációjára az EGB-n belül és az európai kormányközi szervezetek titkárságaival is.

Ugyancsak az EGB legutóbbi ülészakán hangzott el – mondotta a főtitkár –, hogy az Értekezlet milyen fontos tevékenységet fejt ki a nemzetközi összehasonlíthatóság megteremtésében, az SNA és az MPS közötti kapcsolatok kifejlesztésében. Nagyra értékelte azt a tevékenységet, amelyet az Értekezlet a gazdasági osztályozások harmonizációjában, valamint a különböző társadalmi és gazdasági berendezkedésű országokban használt nemzetközi osztályozások közötti átszámítási kulcsok kidolgozásában tesz.

A következőkben a főtitkár két kérdést emelt ki, amelyek rendkívüli érdeklődésre tartanak számot, és nagy hatással vannak az EGB tevékenységére.

Először arra emlékeztetett, hogy az Értekezlet a múlt évi 30. jubileumi ülésén milyen nagy figyelmet szentelt a jövőbeni tevékenység megszervezésének és a munka irányainak. Ezzel összefüggésben informálta az Értekezletet arról, hogy az EGB legutóbbi ülésén több delegáció is hangot adott annak a reménynek, hogy az Értekezlet a munkaprogramjában prioritásokat fog megállapítani, és ezek a prioritások teljesen összhangban lesznek a Bizottság határozataival és döntéseivel.

Úgy vélte, hogy a statisztikusok kitűnő helyzetben vannak ahhoz, hogy teljesértékűen hozzájárulhassanak az átfogó értékelési programhoz, amelyet ebben az évben dolgoznak ki. Az Európai Statisztikusok Értekezletének jövőbeni munkájával kapcsolatos viták nemcsak nagy lépést jelentenek előre a statisztikusok testületében, hanem az EGB-t is támogatják hatékonyabb munkamódszerek kidolgozásában, figyelembe véve az erőforrások korlátozottságát és a növekvő igényeket.

Másodszor a statisztikai számítástechnikai projekthez tett néhány megjegyzést. Emlékeztetett arra, hogy a projekt végrehajtó szerve az EGB. E projekt célja az, hogy a legbonyolultabb technológiát koordinálja, mint például a „software-termelést”, szem előtt tartva azt a célt, hogy az egyes nemzeti statisztikai hivatalokban használható, gyakorlati jellegű eredményeket érjenek el. A projekt másik célkitűzése, hogy az elért eredményeket átadják a fejlődő országoknak. Jóllehet a projekt nem az Értekezlet munkaprogramjának része, mégis az Értekezlet ösztönözte létrehozását; eddig 19 tagország csatlakozott hozzá.

Beszámolt arról, hogy már a projekt múlt évi vezetőségi ülésén elkezdődött a vita a projekt 1984 utáni sorsáról, amikor is az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Prog-

ramja (United Nations Development Programme – UNDP) pénzügyi támogatása megszűnik. Ezért az EGB Titkárságon belül egyeztető megbeszélések kezdődtek az UNDP-vel, valamint más ENSZ szervezetekkel (regionális bizottságokkal) karöltve arról, hogy az 1984. évet követően mi legyen a projekttel. Fontosnak ítélte azt is, hogy mind a részt vevő mind pedig más érdeklődő országok is bekapcsolódjanak a jövő tervezésébe. Ezért úgy nyilatkozott, hogy sürgős lenne rövid időn belül konzultációkat kezdeményezni arról, hogy milyen módon folytassák a nemzeti statisztikai hivatalok közötti együttműködés e kiemelkedően jó modelljének fejlesztését az 1984. évet követő időszakban.

Végül hangsúlyozta, hogy az Értekezlet az egyedüli olyan fórum az európai régióban, amely rendkívül széles tagsági alappal rendelkezik a régió minden országának érdeklődésére számot tartó statisztikai ügyek vizsgálatához, és kiemelte az Értekezlet egyedülálló szerepét a statisztikai tevékenység fejlődésének elősegítésében a különböző területeken.

A nagy tetszéssel fogadott megnyitó beszéd után néhány szóval bemutatkozott *Yoshimasa Kurabayashi*, akit május 31-i hatállyal neveztek ki az ENSZ Statisztikai Hivatalának igazgatójává. Fontosabb események az új igazgató „curriculum vitae”-jéből: a tokiói Hitotsubashi Egyetemen szerzett diplomát, az 1960-as évek első felében az ENSZ-ben dolgozott különböző területeken tanácsadói és szakértői minőségben. Ezután Rockefeller ösztöndíjasként a Cornell Egyetemen a nemzetgazdasági elszámolások és mérlegek szakterületén folytatott kutató munkát, majd a Hitotsubashi Egyetem Gazdaságkutató Intézetében tevékenykedett; 1972-től mint az Intézet közgazdaságtudományi professzora, 1978–1980-ban pedig mint az Intézet igazgatója. Tagja a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társaságnak (IARIW,) ahol két ízben töltött be tisztséget.

Áttérve a szorosán vett szakmai eseményekre, az Értekezlet ez alkalommal is két fő elvi–módszertani témát vitatott meg. Az elsőhöz („A statisztikai szervezetek analitikai és parastatisztikai munkájának szerepe és célja”) a francia Statisztikai és Gazdaságkutató Intézet (INSEE) készítette el az alapszöveget, kiegészítő dolgozatot nyújtott be a dán, a norvég, a német demokratikus koztársasági, a magyar, a lengyel, a jugoszláv és a kanadai statisztikai hivatal. A vitában 29 delegátus fejtette ki a véleményét.

A másik fő vitatémához („Jogi és technikai eszközök az adatvédelem érdekében, kapcsolat az adatbankhoz”) a svéd Központi Statisztikai Hivatal szolgáltatta az alapszöveget, és a finn, a holland, az olasz, a francia és a kanadai statisztikai hivatal terjesztett be kiegészítő dolgozatot. A vita során a témához 33 delegátus szólott hozzá.

A két elvi–módszertani téma felett kibontakozott vita ismertetésére nem tér ki, mert a benyújtott dolgozatokat és a dolgozatok vitájának bő összefoglalóját a Központi Statisztikai Hivatal rövidesen közreadja a „Statisztikai hivatalok és nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből” című sorozatában.

Az Értekezlet külön napirendi pontot szentelt annak, hogy áttekintse jövőbeni munkájának irányait és az alkalmazandó munkamódszereket is. A Titkárság még 1982 augusztusában körlevélben fordult a tagországokhoz, kérve, hogy adjanak véleményt az Értekezlet munkájának jövőbeni fő irányára (például prioritások, új témák, más nemzetközi szervezetekkel fenntartandó statisztikai kapcsolatok, a különböző szintű és minőségű értekezletek tartalma, keretei).

E körlevélre 19 ország – köztük a magyar statisztikai hivatal is – adott választ. A válaszok alapján a Titkárság dokumentumot állított össze, amelynek főbb megállapításai a következőkben foglalhatók össze.

Annak érdekében, hogy az Értekezlet továbbra is fenntarthassa vezető szerepét a nemzetközi statisztikai együttműködésben, három feltételt kell teljesítenie:

1. a nemzeti statisztikák harmonizálása;
2. szoros együttműködés a nemzetközi szervezetek statisztikai részlegeivel és tevékenységével;
3. nemzetközileg is összehasonlítható adatok szolgáltatása.

Az Értekezletnek mind az Európai Gazdasági Bizottsághoz, mind az ENSZ Statisztikai Bizottsághoz fűződő kapcsolatai révén alapvető tevékenységét a következő célokra kell irányítania:

1. munkaprogramjának szorosan kell kapcsolódnia az EGB-hez tartozó más testületek munkaprogramjához;
2. munkaprogramja teljes mértékben legyen összhangban az ENSZ Statisztikai Bizottságának tevékenységével;
3. különleges figyelmet kell fordítani a különböző társadalmi–gazdasági berendezkedésű országokban alkalmazott osztályozások és nomenklatúrák összehasonlíthatóságára.

Ami az Értekezlet munkamódszerét illeti, a vélemények alapján a Titkárság azt ajánlja, hogy:

1. az eddigi két elvi–módszertani vitatéma helyett három vitatéma kerüljön napirendre, és a harmadik ne csupán elvi legyen, hanem egy-egy projekt teljes „életútját” tekintse át az EGB-ben és más ENSZ intézményeknél;
2. egy-egy napirendi pont szóbeli ismertetésére csak abban az esetben kerüljön sor, ha a szóban forgó napirendi ponthoz nincsen írásos anyag;
3. az egyik elvi–módszertani vitatémát csak korlátozott terjedelmű dokumentáció alapján vitassa meg az Értekezlet.

A különböző típusú értekezletek munkájának hatékonyságát elősegítendő, a Titkárság kidolgozott egy dokumentumot, amely körvonalazza az értekezletek összehívásának rendjét, a résztvevők körét, a napirendet, az értekezlet munkanyelvét, a dokumentumok terjesztését stb.²

A nemzeti statisztikai hivataloktól kapott válaszok alapján az Értekezlet meghatározta a prioritást élvező projekteket.

A fontosabb témák, amelyek elsőbbséget élveznek a következők:

- a számítógépek felhasználása statisztikai célokra,
- statisztikai módszertani kérdések,
- kapcsolat az SNA és az MPS között,
- nemzetközi összehasonlítások,
- a gazdasági tevékenységek, javak és szolgáltatások osztályozása,
- átszámítási kulcs az ENSZ és a KGST szabványosztályozások között,
- általános energiastatisztika,
- népesség- és lakásösszeírás,
- környezetstatisztika,
- környezeti jelzőszámok.

Az Értekezlet kiemelten vitatta meg a statisztikai hivatalok vezetőinek részvételével tartandó harmadik szeminárium³ előkészületi munkálatait. Az Értekezlet úgy döntött, hogy – mivel a moszkvai szemináriumon jóváhagyott két fő téma szorosan kapcsolódik egymáshoz, ezért integrálhatók – a fő vitatéma a következő legyen:

² E dokumentumot a KSH Nemzetközi kapcsolatok önálló osztálya lefordította és széles körben terjesztette.

³ A Washingtonban 1977-ben tartott első szeminárium anyagát lásd a „Statisztikai hivatalok és nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből” című sorozat 46. kötetében, a Moszkvában 1981-ben tartott második szeminárium anyagát pedig a sorozat 56. kötetében. (Lásd továbbá: *Statisztikai Szemle*, 1977. évi 7. sz. 718–736. old.; 1982. évi 10. sz. 1016–1028. old.)

„A statisztikai szolgálatok szerepe és funkciója az országot átfogó tájékoztatási rendszerben: technikai és egyéb kapcsolatok más tájékoztatási szolgálatokhoz”. Az Értekezlet egyetértett azzal a javaslattal, hogy e szemináriumot 1986 őszén tartsák meg. A Titkárság véleményt fog kérni a tagországoktól a részletes napirendre vonatkozóan, és a részletes napirendet a válaszok birtokában az 1984. évi plenáris ülés elé terjeszti jóváhagyásra.

Az Értekezlet megerősítette, hogy az 1984. évi plenáris ülés az alábbi két fő elvi-módszertani témát vitassa meg:

1. az elektronikus adatfeldolgozás szervezete a nemzeti statisztikai hivatalokban; centralizáció-decentralizáció;
2. a statisztikai hivatalok személyzetének kiképzése az új technológia alkalmazására.

Az első témához az alapszöveget a Német Demokratikus Köztársaság készíti, kiegészítő dolgozatot vállalt Bulgária, Finnország, Lengyelország, Svájc, a Szovjetunió és az Egyesült Királyság. A második témához az alapszöveget Magyarország terjeszti be, kiegészítő dolgozatot készít Románia, Törökország, Olaszország és Jugoszlávia.

Kísérleti jelleggel egy harmadik vitatémát is kijelölt 1984-re az Értekezlet, éppen a tagországoktól kapott javaslatok alapján. Ez annyiban kísérleti és újszerű, hogy nem egy adott helyzet elemzéséről lesz benne szó, hanem egy huzamosabb ideje fennálló projektben végzett munka áttekintéséről, értékeléséről. Az Értekezlet úgy foglalt állást, hogy e kísérleti jellegű áttekintés a „Nemzetközi összehasonlítások” projektről készüljön. Az alapanyagot a Titkárság és Magyarország közösen dolgozza ki és terjeszti be az 1984. évi plenáris ülésre.

Tekintsünk még előbbre: az Értekezlet döntött az 1985. évi plenáris ülés elé kerülő elvi-módszertani vitatémákról is. Ezek:

- az adatok bemutatásának, publikálásának, terjesztésének problémái;
- a statisztikai rendszer megbízhatóságának hatása a statisztika minőségére.

E témák feldolgozására, vagyis az alap- és kiegészítő dolgozatok készítésére az 1984. évi plenáris ülésen lehet majd vállalkozni.

Az Értekezlet meghallgatta az ECE/UNDP Statisztikai Számítástechnikai Projektben elért előrehaladásról készített beszámolót is. (Mint ismeretes, a projektet csak 1984 végéig finanszírozza az UNDP, a továbbiakról, elsősorban a finanszírozás problémáiról a projekt Igazgató Tanácsának ülésén, 1983 novemberében, Belgrádban tárgyaltak.) Természetes, hogy a projekt jövőre élénken foglalkoztatta az Értekezlet résztvevőit is. E napirendi pontnál kilenc delegátus szólalt fel, köztük a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke is. Megelégedettségüknek adtak hangot az elért eredményekkel kapcsolatban, szóltak a projekt hasznáról, és kifejezték reményüket, hogy a projekt 1984 után is fennmarad. Egyedül az Egyesült Királyság képviselője volt borúlátó, és kérte, hogy mielőtt döntés születne a projekt sorsáról, gondosan tanulmányozzák az elért eredményeket. Bejelentette, hogy az Egyesült Királyság 1984 után nem vesz részt a közös munkában. Az Értekezlet felkérte a Titkárságot készítsen javaslatot az 1984. évi plenáris ülésre a projekt jövőjéről. E napirendi pont keretében az Értekezlet jóváhagyólag tudomásul vette a SZÁMALK (Számítástechnika Alkalmazási Vállalat, Budapest) oktatási tevékenységéről beterjesztett jelentést, és kérte, hogy az 1984. évi plenáris ülésre is készüljön hasonló információ.

Mint minden évben, most is napirenden volt a Nemzetközi Összehasonlítási Projekt (ICP). Az Értekezlet korrekt tájékoztatást kapott a program menetéről. Az Értekezlet megkezdése előtt néhány nappal kaptuk kézhez az „ICP Europe Group

II." összehasonlítás táblaanyagát, amelyet – a tagországok hozzájárulásával – az Értekezleten is szétszítottak. Bizonyos sietség volt érezhető a Titkárság részéről annak érdekében, hogy az eredményeket az Értekezlet érdemben vitassa meg, erre azonban a táblaanyag helyszíni ellenőrizhetetlensége miatt nem kerülhetett sor. Az általános vitában kilenc ország delegációja vett részt. Az osztrák delegáció bejelentette Ausztria készségét arra, hogy vállalja a bázisország szerepét a „Phase V.”-ben is. Többen rámutattak arra, hogy sikerült javítani az összehasonlítás megbízhatóságát, és ugyanakkor kiemelték a kiváló együttműködést Ausztriával. A magyar delegáció vezetője hozzászólásában nagyra értékelte Ausztria és a Titkárság tevékenységét, és felhívta a figyelmet arra, hogy a Statisztikai Bizottság ez év márciusában tartott ülésén az egyes régiók országait felölelő összehasonlításoknak adott prioritást a világméretű összehasonlítások helyett. Elismerőleg szólt Ausztria szerepéről, és arról, hogy bár még nem sikerült minden problémát megoldani, de látjuk, ismerjük azokat. Az Értekezlet további információkat hallgatott meg, többek között az OECD és a KGST keretében folyó összehasonlításokról is.

A környezetstatisztikai tevékenység áttekintésekor terjesztette be a finn Központi Statisztikai Hivatal elnöke azt a magyar–svéd–finn közös javaslatot, hogy e három ország környezetstatisztikai együttműködését az Értekezlet vegye fel a munkaprogramjába. E bejelentés után szót kért *W. Haeder*, az EGB Statisztikai főosztályának vezetője, és meleg hangon méltatta a három ország együttműködését, támogatta e közös tevékenység felvételét a munkatervbe. Az ír és a csehszlovák delegátus szintén egyetértését fejezte ki. Az Értekezlet a környezetstatisztikai felvételre vonatkozó javaslatot egyhangúan elfogadta.

Az Értekezlet végül tisztségviselőket választott. A következő két ülés elnöke *Sir John Boreham* (Egyesült Királyság) lesz, elnökhelyettesek: *D. Balevszki* (Bulgária), *W. Begeer* (Hollandia) és *A. Donda* (Német Demokratikus Köztársaság).

РЕЗЮМЕ

Отчет о 31 заседании Конференции Европейских Статистиков излагает вступительное слово нового генерального секретаря Европейской Экономической Комиссии *K. A. Залгнера*, в котором он с признанием отзывается об осуществляемом в рамках Конференции статистическом сотрудничестве и о той помощи, которую она оказывает работе Комиссии.

В дальнейшем в отчете приводятся материалы о будущей рабочей программе Конференции, о рекомендациях, направленных на модернизацию ее рабочих методов и о приоритетных проектах. Автор вкратце излагает дискуссии по отчетам о прогрессе в Проекте статистической вычислительной техники и Проекте международных сравнений, и отмечает, что Конференция включила в свою рабочую программу венгеро-шведо-финское сотрудничество в области охраны окружающей среды.

SUMMARY

The report on the 31st Plenary Session of the Conference of European Statisticians presents *K. A. Sahlgren's*, recently elected Secretary-General of the Economic Commission for Europe, inaugural address in which he appreciated the statistical co-operation within the framework of the Conference of European Statisticians and the contribution given by the Conference to the activities of the Economic Commission for Europe.

The report shows the programme of work of the Conference, the recommendations for improving the working methods and the projects enjoying the benefits of discussion of reports delivered on the progress of the Statistical Computer Project and the International Comparison Project (ICP) are reviewed. The scheduling of the Hungarian–Swedish–Finnish co-operation in environmental statistics is also mentioned.

DR. KISS ALBERT A GÖDÖLLŐI AGRÁRTUDOMÁNYI EGYETEM TISZTELETBELI DOKTORA

A Gödöllői Agrártudományi Egyetem 1983. szeptember 5-én tartotta tanévnyitó ünnepi tanácsulását. Az ünnepi ülésen dr. Biró Ferenc egyetemi tanár, az Egyetem rektora bejelentette, hogy az Egyetemi Tanács a Mezőgazdaságtudományi Kar Tanácsának ajánlását elfogadva dr. Kiss Albert egyetemi tanárt, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét – egyhangú határozattal – *tiszteletbeli* (honoris causa) *doktorrá* avatja.

Ezután dr. Barcsák Zoltán egyetemi docens, a Mezőgazdaságtudományi Kar dékánhelyettese ismertette dr. Kiss Albert egyetemi tanár munkásságát és a részére kiadni javasolt oklevél szövegét.

Dr. Kiss Albert Székesfehérvárott 1920-ban született, Egyetemi tanulmányait a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztályán végezte. 1943-ban az agrárstatisztika tárgykörből doktori címet szerzett.

Az egyetem elvégzése után a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó Mezőgazdaságpolitikai Intézetben kutatóként tevékenykedett (1949-ig), és egyidejűleg egyetemi gyakornokként, majd tanársegédként az agrárstatisztika oktatásában is közreműködött. 1949-től 1952-ig a Mezőgazdasági Szervezési Intézetben volt tudományos intézeti osztályvezető.

1952-ben kinevezték a Gödöllői Agrártudományi Egyetem újonnan létesített Statisztikai Tanszékének vezetőjévé, amit előbb docensi, majd (1958–1969-ig) egyetemi tanári minőségben látott el.

1964-ben dékánhelyettes, 1954–1956-ban a Földművelésügyi Minisztérium Szakoktatási Főigazgatóságának helyettes vezetője, 1957–1960-ban az egyetem oktatási rektorhelyettese, 1966–1969-ben rektora volt.

1969. október 12-én a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány dr. Kiss Albertet – miniszterhelyettesi rangban – a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesévé nevezte ki.

Eredményes munkásságának elismeréséül számos kitüntetésben részesült. 1953-

ban a Felsőoktatás Kiváló dolgozója lett. 1958-ban a Munka Érdemrenddel, 1967-ben a Munka Érdemrend ezüst fokozatával, 1976-ban a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntették ki.

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának, a statisztikusok e tudományos testületének megalakulása (1960. január 14.) óta vezetőségi tagja. Társasági munkájáért 1968-ban a Magyar Közgazdasági Társaság Elnöksége által létesített Széchenyi Emlékéremmel tüntették ki.

1971-ben az egyetemen végzett munkája elismeréseként megkapta az Agrártudományi Egyetem Emlékérmét.

1981-ben a Magyar Agrártudományi Egyesület Országos Elnöksége kiemelkedő társadalmi–tudományos tevékenységének elismeréséül „A mezőgazdaság fejlesztéséért” emlékéremmel tüntette ki.

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottságának megalakulása (1967. február 22.) óta tagja, 1973 óta elnöke. Az MTA Agrártörténeti Bizottságának elnökhelyettese. Az *Agrártörténeti Szemle* és a *Statisztikai Szemle* szerkesztő bizottságának tagja.

Külföldön is ismert és elismert tudós. 1970 óta a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI) tagja.

Egyetemi oktatói és kutatói tevékenysége során megszervezte a tanszéki kollektívát, s annak bevonásával kialakította a szocialista agrárstatisztika egyetemi oktatási rendszerét és tananyagát.

Számos alapvető statisztikai mű, tanulmány szerzője. Ezek közül is kiemelkedő jelentőségű munkái:

– Mezőgazdaságunk fejlődése, 1895–1935. Mezőgazdaságpolitikai Intézet, Budapest. 1944. 137 old.

– Állattenyésztésünk belterjességének alakulása az elmúlt száz évben (1857–1957). *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 1–2. sz. 1–33. old.

– A statisztika módszertana és alkalmazása a mezőgazdaságban. (Manczel Jenővel társszerzésben.) Gödöllő. 1962. 421. old. és Mezőgazdasági Kiadó, Budapest. 1965. 463 old.

– Az agrárnépességi viszonyok területi alakulása Magyarországon 1880–1960-ig. *Demográfia*. 1961. évi 1. sz. 50–90. old.

Szarvasmarhaállományunk történeti fejlődésének és jelenlegi helyzetének sajátosságai nemzetközi összehasonlításban. *Tudomány és Mezőgazdaság*, 1963. évi. 1. sz. 40–54. old.

Vizsgálatok a falusi fiatalságról. Megjelent: Tanulmányok a mai faluról. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1964. 147–194. old.

Áttekintés a magyar növénytermesztési statisztika történetéről. *Statisztikai Szemle*, 1965. évi 11. sz. 1136–1146. old.

Mezőgazdasági termelésünk területi differenciálódásának történeti fejlődése és a tervszerű specializálás összefüggései. Az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Közleményei 1965. évről. Gödöllő, 1966. 345–353. old.

– Mezőgazdaságunk távlatai és az agrárszakemberek feladatai a XX. század utolsó harmadában. Agrártudományi Egyetem Tudományos Értesítője. 1. Gödöllő, 1966. 24 old.

– Az agrárnépesség statisztikai számbavétele Magyarországon. Megjelent: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Budapest, 1968. 49–68. old.

– Die Ungarische Landwirtschaft betreffenden wichtigsten Datenquellen in der amtlichen österreichischen Statistik, 1829–1867. *Mitteilungsblatt der Österreichischen Gesellschaft für Statistik und Informatik*, 1979. december. (Ünnepi különkiadás.)

A mezőgazdasági termelés struktúrájának változásai, 1960–1980. *Statisztikai Szemle*, 1982. évi 4. sz. 341–353. old.

– Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1983. Szerk. dr. Manczel Jenő. (Társ szerző.)

– A statisztikai szolgálat küzdelme az aratási statisztika valódiságáért az 1870-es években. *Statisztikai Szemle*, 1983. évi 10. sz. 982–1016. old.

Folyamatosan részt vesz a tudományos kádernevelői és tudományszervezési munkában. Aktív kapcsolatot tart az egyetemmel: konzultációkat, előadásokat tart, részt vesz az államvizsgabizottsági munkában, biztosítja tanszék oktatási és kutatási tevékenységéhez szükséges friss adatanyagot.

„... jelenleg is – olvassuk az ünnepi táncsülés jegyzőkönyvében – folyamatosan, sokféle közvetlen és közvetett módon járul hozzá az egyetemi munka fejlesztéséhez. Mindezek alapján dr. Kiss Albert egyetemi

tanárt, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét élete és munkássága alapján a *honoris causa* doktori címre érdemesnek tartjuk és részére az erről tanúskodó szövegű oklevél kiadását javasoljuk.”

Az oklevél magyar nyelvű szövege:

„Mi

a Gödöllői Agrártudományi Egyetem
Rektora és Tanácsa

dr. Kiss Albert

egyetemi tanárt, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét, aki Székesfehérvárott 1920. január hó 1-én született, az egyetemi ifjúság oktatása–nevelése terén hosszú időn át kifejtett fáradhatatlan munkásságáért, a Statisztikai Tanszék megszervezéséért, a szocialista agrárstatisztika egyetemi oktatási rendszerének és tananyagának megalapozásáért, továbbá a statisztika kimagasló elméleti és módszertani kutatásaiért, a mezőgazdasági tudományok tiszteletbeli doktorává nyilvánítjuk. Ennek hitelül ezt az oklevélet részére kiszolgáltattuk, és Egyetemünk pecsétjével, valamint saját kezű aláírásunkkal megerősítettük.

Kelt, Gödöllő, 1983. szeptember 5-e napján.

Mezőgazdasági Kar
dékánja

Rektor

Az Agrártudományi Egyetem rektora – az ünnepélyes kézfogás és az oklevél átadása után meleg szavakkal köszöntötte az Egyetem új tiszteletbeli doktorát „... azzal a bensőséges óhajtással, hogy az Egyetemünk által adományozott legmagasabb kitüntető cím birtokában még hosszú időn át, töretlen egészségben fejtsse ki munkásságát a mezőgazdaság fejlesztése és a tudományos haladás érdekében az emberiség javára, Egyetemünk dicsőségére és az egymást váltó nemzedékek gazdagodására.”

Dr. Gy. F.

A KGST SZÁMÍTÁSTECHNIKAI ÁLLANDÓ MUNKACSOPORT 22. ÜLÉSE

ARANYI ATTILA

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága keretében működő Számítástechnikai Állandó Munkacsoport 22. ülését Berlinben tartották 1983. szeptember 13. és 16. között. Az ülésen kilenc KGST-tagország (Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió) delegációja vett részt. A KGST Titkárság meghívására jelen volt a Számítástechnikai Kormányközi Bizottság Koordinációs Központjának képviselője.

Az ülésen a magyar Központi Statisztikai Hivatal delegációját *Pesti Lajos* elnökhelyettes vezette, tagjai *Kalás Zoltán*, a KSH Számítóközpont igazgatója, *Aranyi Attila*, a KSH

főosztályvezető-helyettese és *Szilvássy Olga*, a KSH főelőadója voltak.

A Számítástechnikai Állandó Munkacsoport 1963-ban alakult, így ezen az ülésen ünnepelték 20 éves jubileumát. *L. M. Volodarszkij*, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságnak elnöke levélben (lásd: *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. évi 8. sz. 56. old.) köszöntötte a Munkacsoportot.

„Kedves Elvtársak!

Engedjék meg, hogy a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság és magam nevében őszinte szívvel és meleg szeretettel köszöntsem Önöket a Számítástechnikai Állandó Munkacsoport fennállásának 20. évfordulója alkalmából.

Szarvasmarhaállományunk történeti fejlődésének és jelenlegi helyzetének sajátosságai nemzetközi összehasonlításban. *Tudomány és Mezőgazdaság*, 1963. évi. 1. sz. 40–54. old.

Vizsgálatok a falusi fiatalságról. Megjelent: Tanulmányok a mai faluról. Kossuth Könyvkiadó. Budapest, 1964. 147–194. old.

Áttekintés a magyar növénytermesztési statisztika történetéről. *Statisztikai Szemle*, 1965. évi 11. sz. 1136–1146. old.

Mezőgazdasági termelésünk területi differenciálódásának történeti fejlődése és a tervszerű specializálás összefüggései. Az Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Közleményei 1965. évről. Gödöllő, 1966. 345–353. old.

– Mezőgazdaságunk távlatai és az agrárszakemberek feladatai a XX. század utolsó harmadában. Agrártudományi Egyetem Tudományos Értesítője. 1. Gödöllő, 1966. 24 old.

– Az agrárnépesség statisztikai számbavétele Magyarországon. Megjelent: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Budapest, 1968. 49–68. old.

– Die Ungarische Landwirtschaft betreffenden wichtigsten Datenquellen in der amtlichen österreichischen Statistik, 1829–1867. *Mitteilungsblatt der Österreichischen Gesellschaft für Statistik und Informatik*, 1979. december. (Ünnepi különkiadás.)

A mezőgazdasági termelés struktúrájának változásai, 1960–1980. *Statisztikai Szemle*, 1982. évi 4. sz. 341–353. old.

– Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1983. Szerk. dr. Manczel Jenő. (Társ szerző.)

– A statisztikai szolgálat küzdelme az aratási statisztika valódiságáért az 1870-es években. *Statisztikai Szemle*, 1983. évi 10. sz. 982–1016. old.

Folyamatosan részt vesz a tudományos kádernevelői és tudományszervezési munkában. Aktív kapcsolatot tart az egyetemmel: konzultációkat, előadásokat tart, részt vesz az államvizsgabizottsági munkában, biztosítja tanszék oktatási és kutatási tevékenységéhez szükséges friss adatanyagot.

„... jelenleg is – olvassuk az ünnepi táncsülés jegyzőkönyvében – folyamatosan, sokféle közvetlen és közvetett módon járul hozzá az egyetemi munka fejlesztéséhez. Mindezek alapján dr. Kiss Albert egyetemi

tanárt, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét élete és munkássága alapján a honoris causa doktori címre érdemesnek tartjuk és részére az erről tanúskodó szövegű oklevél kiadását javasoljuk.”

Az oklevél magyar nyelvű szövege:

„Mi

a Gödöllői Agrártudományi Egyetem
Rektora és Tanácsa

dr. Kiss Albert

egyetemi tanárt, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesét, aki Székesfehérvárott 1920. január hó 1-én született, az egyetemi ifjúság oktatása–nevelése terén hosszú időn át kifejtett fáradhatatlan munkásságáért, a Statisztikai Tanszék megszervezéséért, a szocialista agrárstatisztika egyetemi oktatási rendszerének és tananyagának megalapozásáért, továbbá a statisztika kimagasló elméleti és módszertani kutatásaiért, a mezőgazdasági tudományok tiszteletbeli doktorává nyilvánítjuk. Ennek hitelül ezt az oklevélet részére kiszolgáltattuk, és Egyetemünk pecsétjével, valamint saját kezű aláírásunkkal megerősítettük.

Kelt, Gödöllő, 1983. szeptember 5-e napján.

Mezőgazdasági Kar
dékánja

Rektor

Az Agrártudományi Egyetem rektora – az ünnepélyes kézfogás és az oklevél átadása után meleg szavakkal köszöntötte az Egyetem új tiszteletbeli doktorát „... azzal a bensőséges óhajtással, hogy az Egyetemünk által adományozott legmagasabb kitüntető cím birtokában még hosszú időn át, töretlen egészségben fejtsse ki munkásságát a mezőgazdaság fejlesztése és a tudományos haladás érdekében az emberiség javára, Egyetemünk dicsőségére és az egymást váltó nemzedékek gazdagodására.”

Dr. Gy. F.

A KGST SZÁMÍTÁSTECHNIKAI ÁLLANDÓ MUNKACSOPORT 22. ÜLÉSE

ARANYI ATTILA

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága keretében működő Számítástechnikai Állandó Munkacsoport 22. ülését Berlinben tartották 1983. szeptember 13. és 16. között. Az ülésen kilenc KGST-tagország (Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia és a Szovjetunió) delegációja vett részt. A KGST Titkárság meghívására jelen volt a Számítástechnikai Kormányközi Bizottság Koordinációs Központjának képviselője.

Az ülésen a magyar Központi Statisztikai Hivatal delegációját *Pesti Lajos* elnökhelyettes vezette, tagjai *Kalás Zoltán*, a KSH Számítóközpont igazgatója, *Aranyi Attila*, a KSH

főosztályvezető-helyettese és *Szilvássy Olga*, a KSH főelőadója voltak.

A Számítástechnikai Állandó Munkacsoport 1963-ban alakult, így ezen az ülésen ünnepelték 20 éves jubileumát. *L. M. Volodarszkij*, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságnak elnöke levélben (lásd: *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. évi 8. sz. 56. old.) köszöntötte a Munkacsoportot.

„Kedves Elvtársak!

Engedjék meg, hogy a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság és magam nevében őszinte szívvel és meleg szeretettel köszöntsem Önöket a Számítástechnikai Állandó Munkacsoport fennállásának 20. évfordulója alkalmából.

Az 1963-ban létrehozott Állandó Munkacsoport célja az volt, hogy segítse a KGST-tagországok közötti tudományos–műszaki együttműködést és tapasztalatcserét a korszerű számítástechnika statisztikai bevezetése és alkalmazása terén.

Az eddig eltelt időben a munkacsoport jelentős előrehaladást ért el a legújabb számítástechnikai eszközök hatékony állami statisztikai alkalmazási módszereinek kutatásában, és számos módszertani anyagot dolgozott ki a számítógépes statisztikai információ-feldolgozás területén, amelyek megfelelnek a KGST-tagországok számítógépes állami statisztikai rendszerei kialakítása általános elveinek és céljainak.

A tagországok együttműködésének jelenlegi szakaszában az Állandó Munkacsoport előtt álló megoldandó gyakorlati feladatok egyre összetettebbé válnak. A tagországok gyors ütemben térnek át az önálló statisztikai beszámolójelentések feldolgozásáról az integrált statisztikai információ-rendszerek alkalmazására.

Napjainkban az Állandó Munkacsoport a statisztikai információfeldolgozás korszerű technológiai folyamatai kialakításának időszerű kérdéseivel, a rendszerek programtechnikai, informatikai, szervezési és műszaki megalapozásával, a statisztikai távfeldolgozással, az ESZR számítógépekre alapozott osztott statisztikai adatbank létesítésével és alkalmazásával, a KGST-tagországok statisztikai szervei számítástechnikai hálózatának irányításával és egy sor más kérdéssel foglalkozik.

Az Állandó Munkacsoport tevékenységéhez valamennyi KGST-tagország delegációja jelentős mértékben járul hozzá, a kölcsönös érdekek alapján aktívan keresik a bonyolult gyakorlati problémák ésszerű megoldását.

Engedjék meg, hogy valamennyi Számítástechnikai Állandó Munkacsoportban részt vevő delegációnak további sikeres munkát kívánjak a számítógépes statisztikai információ-feldolgozási rendszer kérdéseivel kapcsolódó tudományos–műszaki együttműködésben, mely a szocializmus és a kommunizmus javát szolgálja testvéri országainkban.

Tisztelettel

L. Volodarszkij

a KGST Statisztikai Együttműködési
Állandó Bizottság elnöke"

W. Haacke, a Német Demokratikus Köztársaság Állami Központi Statisztikai Hivatalának elnökhelyettese, a Munkacsoport elnöke ünnepi beszédében áttekintette a 20 év munkáját, melynek legfontosabb állomásait (valamennyi felszólalóhoz hasonlóan) meleg szavakkal idézte vissza.

A Munkacsoport az 1960-as években a lyukkártya-rendszerű gépi adatfeldolgozás statisztikai hivatali alkalmazásának kérdéseivel foglalkozott. Figyelmét az akkor rendelkezésre álló technika hatékony felhasználásának szentelte, de foglalkozott a gépi adatfeldolgozó központok munkaszervezésével és a statisztikai adatfeldolgozó szakemberek képzésével is. Megvitatták többek között az olyan nagy statisztikai felvételek, mint a háztartásstatisztika, a népszámlálás és lakásösszeírás gépi feldolgozási munkáinak szervezési kérdéseit. Az 1960-as évek vége felé a KGST-országok statisztikai hivatalai áttértek az elektronikus adatfeldolgozásra, majd az 1970-es évek elejétől az ESZR-gépek tömeges munkába állásával kiszélesedett a számítástechnika statisztikai alkalmazása. A Munka-

csoport tevékenységének középpontjába ezzel a számítógépes statisztikai információ-rendszer fejlesztésének kérdésköre került.

A számítógépes statisztikai információ-rendszer informatikai megalapozásának területén a következő fontosabb témákat dolgozták ki: a számítógépes adatfeldolgozásra alkalmas kérdőívek szerkesztése, a statisztikai beszámolójelentések egységesítése, a statisztikai információ formalizált leírásának eszközei, az adatkódmentációs rendszer.

A számítógépes statisztikai információ-rendszer software-jének egységesítése és fejlesztése terén több alkalommal foglalkoztak a statisztikai adatfeldolgozás olyan fontos software eszközeivel, mint a statisztikai adatok ellenőrzésére és javítására, a statisztikai elemzésre és eredményközlésre szolgáló általános programrendszerek. A Munkacsoport rendszeresen áttekinti a tagországok statisztikai hivatalaiban folyó software-fejlesztés helyzetét, és az itt szerzett információk alapján kétoldalú kapcsolatok keretében kölcsönösen előnyös software-csere alakult ki a tagországok között.

A statisztikai információ gyűjtésére, feldolgozására, tárolására és közlésére szolgáló számítástechnikai eszközök rohamos fejlődését a Munkacsoport mindig nyomon követte, és ajánlásokat dolgozott ki kiválasztásuk kritériumrendszerére. Megvizsgálták többek között a kisszámítógépek statisztikai célú alkalmazásának feltételeit, a közvetlenül géppel olvasható alapbizonylatokat feldolgozó grafitjel és kézírásos optikai bizonylatolvasókat. Kidolgozták a nagyszámú felhasználót kiszolgáló kollektív számítóközpontok technikai eszközei kiválasztásának elveit. Az utóbbi években áttértek a statisztikai távfeldolgozás műszaki és szervezési feltételeinek tanulmányozására.

A Munkacsoport keretében 1977 óta egy ideiglenes nemzetközi tudományos kutató kollektíva működik a statisztikai adatbankok fejlesztésének témakörében, amely típus-rendszertervet készített az ESZR-gépen működő statisztikai adatbankrendszer létrehozására. Ezt a rendszertervet a tagországok saját adatbankjaik konkrét kivitelezési munkálataiban iránymutatásul használják.

A jubileumi ülés alkalmából a közös munkában hosszú ideje részt vevőket emléklappal tüntették ki. A magyar Központi Statisztikai Hivatal munkatársai közül *Pesti Lajos*, *dr. Ormai László*, *dr. Varga Lajos*, *Kalas Zoltán*, *Aranyi Attila*, *Karsai István*, *dr. Dörnyei József*, *Hajdu Imre* és *Pál Sándorné* kapott emléklapot. Az emléklap szövege, amelyet W. Haacke írt alá, a következő:

„Engedjék meg, hogy a Számítástechnikai Állandó Munkacsoport fennállásának 20. évfordulója, e nevére...
„Engedje meg, hogy a Számítástechnikai Állandó Ont.

A Számítástechnikai Állandó Munkacsoport az elmúlt húsz év folyamán sikerrel oldotta meg a tagországok sokoldalú együttműködését a számítástechnika statisztikai alkalmazása terén, melyben Ön aktívan és eredményesen vett részt.

Kívánok Önnek jó egészséget és a KGST-országok barátságát és együttműködését szolgáló további eredményes munkát."

Az ünnepi megemlékezés után a Munkacsoport ülése a tervezett napirendi pontok megvitatásával folytatódott.

Az első napirendi pont keretében megvitták az ideiglenes nemzetközi tudományos kutató kollektíva által kidolgozott anyagot a statisztikai osztott adatbank létrehozásának és alkalmazásának típusfeladattervéről. A téma azért vált rendkívül fontossá napjainkban, mert a statisztikai szervezetek központi és területi számítóközpontjainak új típusú, nagyobb teljesítményű számítógépekkel való felszerelése és a számítóközpontok távközlési csatornákon történő összeköttetése megteremtette a műszaki bázisát olyan adatbank-rendszereknek, amelyekben a központi és a területi adatbankok tartalmi, működési és szervezési szempontból egységes egész, egy integrált adatbankhálózatot képeznek. Az ilyen területileg megosztott adatbankok létrehozása statisztikai környezetben sokféle rendszertechnikai és informatikai problémát vet fel, melyeknek közös kidolgozása a KGST keretében megkezdődött. A most elfogadott típusfeladatterv alapján a következő két évben együttműködéssel szándékoznak kialakítani az osztott adatbank-rendszer típusrendszertervét.

A második napirendi pontban a statisztikai táv-adatfeldolgozó rendszernek a szovjet delegáció által előterjesztett feladattervét vitatták meg. A feladatterv alapul szolgál a táv-adatfeldolgozásnak a statisztikai hivatalok országos hálózatában történő bevezetéséhez szükséges rendszertechnikai tervezésnél. Ennek módszereit a következő két évben a tagországok együttműködésével dolgozzák ki.

A harmadik napirendi pontban a magyar delegáció előterjesztette a kollektív felhasználású számítóközpontok műszaki eszközei kiválasztásának szimulációs modellezéséről szóló módszertani anyagot. Az anyag a KSH Államigazgatási Számítógépes Szolgálat ez irányú tapasztalatait foglalta össze. A módszertani anyagot az értekezlet alkalmasnak tartotta arra, hogy a tagországok az ilyen számítóközpontok szervezéséhez és működésük vizsgálatához felhasználják.

A negyedik napirendi pont keretében a Német Demokratikus Köztársaság Állami Központi Statisztikai Hivatalának előadása hangzott el a statisztikai információfeldolgozás időszerű kérdéseiről. Az előadást bemutató követte az Adatfeldolgozási Kombinát Statisztikai Számítóközpontjában, ahol a résztvevők megismerkedhettek a Központi Adatbank

működésével és a statisztikusok által történő közvetlen használatának előnyeivel. A delegációk meglátogatták a Potsdam megyei statisztikai igazgatóságot is.

Az ötödik napirendi pont keretében a KGST-tagországok statisztikai szerveinek számítóközpont-hálózatában jelentkező vezetési és irányítási feladatokkal foglalkoztak. A központi és a területi számítóközpontok egységes irányításának, különösen a feldolgozási munkák termelésirányításának és elszámolásának általános érvényű rendszerelemeit a tagországok a megvitatott tervezet szerint közösen fogják kidolgozni.

A hatodik napirendi pont kölcsönös többoldalú konzultáció volt a statisztikai információ hatékony közlési módszereiről. A tagországok beszámoltak a számítástechnikai eszközök alkalmazásán alapuló és a hagyományos kiadvány formájú tájékoztatás mellé lépő új formák bevezetésével szerzett tapasztalataikról. Így többek között áttekintették a gyorsabb átfutási idejű tájékoztatást biztosító táblageneráló programrendszerekkel, a számítógépes kiadványszerkesztéssel, a számítógépes grafikonkészítéssel, a statisztikai adatállományok adathordozóin történő cseréjével, a statisztikai adatbázisok közvetlen lekérdezésén alapuló tájékoztatással szerzett tapasztalatokat. A többoldalú konzultációt előkészítő és vezető csehszlovák delegáció a vita tanulságait a KGST Titkárság Statisztikai Osztálya által szerkesztett információs bulletinben fogja publikálni.

A hetedik napirendi pontban a Számítástechnikai Kormányközi Bizottság Koordinációs Központjának képviselője a szocialista országok együttműködésével fejlesztett számítástechnikai eszközök választékáról, a fejlesztés előtt álló aktuális feladatokról nyújtott áttekintést, míg a Robotron Kombinát képviselője a Német Demokratikus Köztársaság számítástechnikai iparának termékeit ismertette.

A Munkacsoport kidolgozta a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság határozatának tervezetét a statisztikai információ számítógépes feldolgozásáról, melyet munkarendben terveznek elfogadni és a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság 41. ülésének jegyzőkönyvébe felvenni. A határozat jóváhagyja a Munkacsoportban kidolgozott legfontosabb módszertani anyagokat (első, második, harmadik és ötödik napirendi pont). Elkészítették a Munkacsoport beszámolóját a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság részére és az 1983–1984. évi munkaterv tervezetét.

A Munkacsoport elnöki tisztét a kialakult rotációs rendnek megfelelően a következő ülésig T. Walczak, a lengyel Statisztikai Főhivatal elnökhelyettese látja el. A következő ülésre 1984 szeptemberében, Lengyelországban kerül sor.

NYILAS ANDRÁS KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

VADNAI TIBOR

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságának Bíráló Bizottsága 1983. június 23-án nyilvános vitára bocsátotta Nyilas Andrásnak, a Központi Statisztikai Hivatal Gazdaságkutató Intézete igazgatóhelyettesének „Magyar válasz a világgazdasági kihívásra” c. kandidátusi értekezését. A Bíráló Bizottság tagjai voltak: Balassa Ákos, a közgazdaságtudományok kandidátusa, Bácskai Tamás, a közgazdaságtudományok kandidátusa, Gyenge Zoltán, a közgazdaságtudományok kandidátusa, Kozma Ferenc, a közgazdaságtudományok doktora (elnök), Köves András, a közgazdaságtudományok kandidátusa, Simai Mihály akadémikus, Szilágyi György, a közgazdaságtudományok doktora.

RÉSZLETEK AZ ÉRTEKEZÉS TÉZISEIBŐL

Kandidátusi értekezésként Nyilas András „Magyar válasz a világgazdasági kihívásra” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 300 old.) c. könyvét, illetve a könyv alapján összeállított téziseit nyújtotta be. A könyv statisztikai adatbázisként csupán az 1980-ig terjedő időszak tényeit, gazdasági folyamatait vehette figyelembe. Az azóta eltelt években a világgazdaságban további olyan eseményeknek voltunk tanúi (a kamatháború a hitelebargó, a protekcionizmus erősödése, az elhúzódozó recesszió stb.), amelyek kivétel nélkül súlyosbították a magyar gazdaság helyzetét. A vizsgálati téma szempontjából fogalmazva: megerősítették azokat a veszteségeket okozó tendenciákat, amelyeket az értekezés az elemzés fő problémaköréül választott. A közreadott tézisekben a szerző ezért néhány helyen a vizsgált idősorokat 1982-ig továbbvezette.¹

Az alábbiakban vázlatosan összefoglaljuk a tézisek főbb mondanivalóját.

Az értekezés megkísérli a világgazdasági korszakváltás lényegét leírni. A világgazdaság mostani korszakos változása – a szerző szerint – hosszú, igen összetett folyamat. A kutatás célja az volt, hogy a rendkívül bonyolult világgazdasági folyamatokat megkísérelje leegyszerűsíteni és megragadni azt a fő tendenciát, amellyel a változás elfogadhatóan magyarázható. Továbbá: keresett egy olyan fordulópontot is, amikor a folyamatok nyilvánvalóan és érzékelhetően megváltoztak. E fordulópont, tendenciaváltás – a szerző

álláspontja szerint – 1973–1974-ben volt, amikor az ásványi eredetű energiahordozók és nyersanyagok árai (a késztermékekhez viszonyított árarányai, reálárai) „robbanásszerűen”, „forradalmi módon” megváltoztak. Az árrobbanás hosszú, esetenként évszázados folyamat fordulópontja volt, és olyan „korszakváltásnak” tekinthető, amelynek nyomán – több más tényezővel együtt – gyökeresen megváltoztak a világgazdaság feltételei, követelményei.

Az értekezés hosszasan elemzi az új világgazdasági feltételekhez való illeszkedés, hozzáigazodás lehetséges útjait és periódusait, a világgazdasági kihívásra adható válaszokat, az alkalmazkodás spontán és tudatos módozatait a következő szakaszok szerint:

1. a külső források (hitelek) bevonása;
2. a hazai felhasználás korlátozása;
3. a gazdálkodás hatékonyságának és az exportnak a fokozása.

Az értekezés nagyobb része azzal foglalkozik, hogy a magyar gazdaság mikor, hogyan, milyen eredménnyel élt e lehetséges válaszokkal. A válasz eredményességét elsősorban a külkereskedelmi forgalom egyenlegének alakulásán méri, az erre ható tényezőket pedig a *volumentfolyamatok, az árszintek és a cserearányok alakulása* alapján vizsgálja.

Az értekezés sokoldalúan vizsgálja gazdálkodásunk hatékonyságának alakulását. Arra a következtetésre jut: át kell értékelnünk a gazdasági hatékonyság népgazdasági szemléletű értelmezését. A jelenlegi helyzetben (és valószínűleg hosszú éveken keresztül) gazdálkodásunk eredményességét nem elsősorban a klasszikus hatékonysági mutatók jellemzik. A szerző szerint olyan hatékonysági mutatót kell alkalmazni, amely a gazdálkodás eredményességét nemzetközi mércével minősíti.

A hatékonyság vizsgálatát azzal egészíti ki a szerző, hogy a magyar exportárak alakulását összehasonlítja versenypartnereink exportárainak alakulásával. Következtetése az, hogy gazdálkodásunk hatékonysága nem elegendő, és a vizsgált időszak alatt – nemzetközi mércével mérve – nem javult.

Összefoglalóan: a világgazdasági árszintek forradalmi átrendeződése, a hazai túlfelhasználás és a gazdálkodás alacsony hatékonysága, az a három tényező, amely Nyilas András szerint együttvéve ad magyarázatot nemcsak a vizsgált időszak gazdasági helyzetére, hanem a mai problémákra is. Külön-külön egyik tényezővel sem magyarázható gaz-

¹ A tézisek részletes bemutatásától itt eltekintünk, mert ezt már megtette Vértes András, az alapul szolgáló könyv ismertetésével. (Lásd: *Statisztikai Szemle*, 1983. évi 11. sz. 1177–1180. old.)

dasági helyzetünk. Mindamellet a szerző arra a következtetésre jutott, hogy a három tényező közül meghatározó a cserearányromlás, amit enyhíteni lehetett volna a hazai felhasználás mérséklésével, a hatékonyság (az export) jelentős fokozásával. A cserearányromlás és következményeinek teljes felszámolása csak hosszabb időszak alatt lehetséges. Ez az időszak azonban – a szerző szerint – csak megkésve, valójában 1979-ben kezdődött az 1978 év végi gazdaságpolitikai pályakorrekció nyomán. Az értekezés foglalkozik a gazdaságpolitikai pályakorrekció szükségességével és a pályakorrekció eredményeivel. A nem rubel elszámolású egyenleg javulása azonban még csak kezdet az alkalmazkodási folyamatban, mert az egyenleg elsősorban a hazai felhasználás (és az import) erőteljes mérséklése és az élelmiszer-gazdaság kiemelkedő teljesítménye nyomán javult. Ez a megállapítás – a szerző véleménye szerint – nemcsak 1979–1980-ra, hanem 1981–1982-re, sőt 1983-ra is érvényes.

Nyilas András téziseinek végén a következőket írja. „Tanulmányom a gazdaságpolitika tudományos megalapozásához kíván adalékokkal szolgálni azzal, hogy az 1973-as olajárrobbanást követő, ma már csaknem egyévtizedes bonyolult gazdasági folyamatokról próbál diagnózist adni, abból a megfontolásból kiindulva, hogy a jó diagnózis előfeltétele a gyógyításnak. Ebből kiindulva az értekezés azoknak a kezdeményezéseknek, intézkedéseknek ad hangsúlyt, amelyek a mechanizmus továbbfejlesztését, a nyereségérdekeltség fokozását, egyensúlyi helyzetünk javítását célozzák. Remélem, hogy könyvem hasznosítható lesz a makrogazdasági elemzésekben, a népgazdasági összefüggések feltárásában, a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztését célzó döntések előkészítésében. Hasonló összefüggésekben hasznosíthatók az értekezésben alkalmazott módszerek, megállapítások és következtetések a népgazdasági tervezésben, elsősorban a népgazdasági mérlegek tervszámításaiban. Az értekezés több területen is elindíthatja a gazdaságstatisztika és a népgazdasági mérlegszámítások továbbfejlesztését, valamint a gazdasági előrejelzések eszköztárának bővítését is.”

RÉSZLETEK DR. BALASSA ÁKOS
OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

Balassa Ákos opponensi véleményében rámutatott arra, hogy a közgazdaságtudományok kandidátusa fokozat elnyerése céljából benyújtott könyv címe, a „világgazdasági kihívás” fogalom eléggé elterjedt és szinte közgazdasági kategóriává lett, mégis úgy tűnik, Magyarországra való alkalmazása csak közvetve lehetséges. A „magyar válasz” pe-

dig a címben kíváncsiságot ébresztő és sokat ígérő, de végül is nem tudjuk meg, hogy létezik-e valóban magyar válasz a kihívásra.

Hozzá kell tenni, abból, hogy egy könyv tölti be az értekezés szerepét, adódik, hogy a szerző egyszerre két követelménynek igyekezett eleget tenni. Egyrészt tudományos igényű művet írt, másrészt népszerű művet. E kettős követelménynek nem könnyű eleget tenni. Nyilas Andrásnak azonban ez lényegében sikerült.

Az opponens megállapítja: „Nyilas András igen komoly és jelentőségteljes, lényegében eredményes munkát végzett. Könyve tulajdonképpen hézagpótló. Eddig ugyanis még nem jelent meg ilyen széles összefüggéseket megragadó és ugyanakkor az alapvető kérdések feltárására és bemutatására orientált mű az 1970-es évtized magyar gazdaságpolitikájának a világgazdasági korszakváltással összefüggő vonásairól és változásairól.”

Balassa Ákos véleménye szerint: a könyvnek értékes része az, amely bemutatja a világgazdasági árarányok változását, a magyar cserearányromlást, annak okait és tényezőit. Ezzel kapcsolatban azonban két észrevételt tesz.

„1. Úgy tűnik, hogy a szerző a nyersanyagok és az energiahordozók árrobbanását nem teljesen egyértelműen értékeli. Előbb azt írja: „Az árrobbanás ... helyreállította a kialakult aránytalanságokat” (66. old.), majd: „A történelmi szükségszerűség mellett a nyersanyagok és az energiahordozók árrobbanását közgazdasági összefüggések is indokolják”. (68. old.) A későbbiekben a második olajárrobbanást is védelmébe veszi azt állítva, hogy az csak „... visszaállította az olaj reálárát az 1974-ben kialakult szintre”. (82. old.) Kétségtelen, hogy az árrobbanásnak (különösen az elsőnek) objektív közgazdasági alapjai és indokai is voltak. Ami azonban a mértékeket illeti, ott csatlakozom a szerzőhöz, amikor a későbbiekben arról ír, hogy az új olajárak lényegében monopolárak, azaz óriási monopolprofitokat is tartalmaznak, és hogy ezek kialakulásához politikai tényezők is hozzájárultak. (Ezek az utalások a könyv 76–77. és 83. oldalán található.)”

„2. Egyet lehet érteni azzal az összefoglaló megállapítással, hogy „... külkereskedelmi árvesztésünknek ... nem elsősorban a nemzetközi gazdasági kapcsolatok nagyfokú intenzitása ... az oka, hanem alapvetően a termelés szerkezete és ebből adódóan az export és az import struktúrája”. (95. old.) Ezzel kapcsolatban azonban érdemes lett volna részletesebben elemezni, hogy a termelés, az export és az import szerkezetét mennyiben befolyásolják és mennyire determinisztikusak olyan objektív tényezők, mint az ország földrajzi adottságai, méretei, fejlettségi

szintje stb., illetve milyen szerepet játszanak a kialakult szerkezet hiányosságaiban, a cserearányromlás okozásában gazdálkodási folyamatélességek.

Az opponens a mű érdemének tartja, hogy a cserearányok romlásából adódó veszteségeket számszerűen is bemutatja és értékeli, hiszen még ma is találkozunk olyan véleményekkel, amely ezt a hatást lebecsüli. „A szerző következtetése egyértelmű: a helyzetet, azaz a betegséget lényegében felismertük, törekedtünk is bizonyos változtatásokra, azaz gyógyításra, de a betegségre kialakított gyógymód nem volt elég hatásos, és a beteg még a viszonylag kis hatású gyógyszereket sem szedte a kellő alaposítással. Ennek megnyilvánulásaival a szerző foglalkozik. Így rámutat arra, hogy miközben a cserearányromlásból annak szükségessége adódott volna, hogy a nemzeti jövedelem tényleges értéke csökkenésének megfelelően mérsékeljük a belföldi felhasználást, a belföldi jövedelmek keletkezését, ehelyett a terhek jórészt a költségvetés vállalta magára, és (1976-tól eltekintve) a belföldi felhasználás emelkedett.

Talán kevésbé fejti ki azt a gondolatot, hogy a megfelelő reagálás mindenképpen igen nagy strukturális változásokat igényelt volna a termelésben, és ehhez teremtett volna kedvezőbb feltételeket a gazdaságnövekedés ütemének tudatos lelassítása. Ehelyett a növekedési ütem mérséklődésének fékezésére törekedtek, amivel adott helyzetben megnehezül a struktúraátalakulás folyamata. Ha lehet is vitatkozni a szerzővel bizonyos hangsúlyokat illetően, végül is úgy ítélem meg, hogy nemcsak a világgazdasági árröbbség következményeit, hanem az arra való reagálásunk hiányosságait is alapvetően helyesen mutatja be.

Balassa Ákos szerint a magyar gazdaság fejlődésének ilyen alapvető jelentőségű kérdéseiben az olvasót természetesen a kiváltó okok és tényezők is érdeklik. Adott esetben az, hogy miért nem találta meg a magyar gazdaság az 1970-es évtized közepén a megfelelő reagálási módokat. Úgy tűnik, ennek megválaszolására a szerző nem vállalkozott. Helyenként vannak ugyan ezzel kapcsolatos utalások, de e problematika mélyreható elemzése még várat magára. A szerző ebben a kérdésben például azt a megállapítást teszi: „A gazdasági növekedést és a hazai felhasználást némileg visszafogó és a hatékonyságra ösztönző gazdaságpolitikai szándékok ... megtörték az évtizedek óta kialakított gazdasági gyakorlatban”. (129. old.) Ez a magyarázat azonban kevésnek tűnik.

Opponensi véleményét Balassa Ákos a következőkben foglalja össze: „Nyilas András könyvét – a kiegészítő jellegű észrevételek ellenére is – ... e rendkívül fontos proble-

matikát lényegében helyesen tárgyaló, a kitűzött célt jól megoldó, tudományos igényű műnek tartom, amely megfelel a kandidátusi értekezésekkel szemben támasztott igényeknek. Javasolom ezért Nyilas Andrásnak a közgazdaságtudományok kandidátusa fokozat odaítélését.”

RÉSZLETEK SIMAI MIHÁLY OPPONENSI VÉLEMÉNYÉBŐL

Simai Mihály akadémikus opponensi véleményében kifejti: „A disszertációként benyújtott könyv: 'Magyar válasz a világgazdasági kihívásra'. Bátor és sokat ígérő cím ez, amelytől az olvasó egyrészt azt várja, hogy megfogalmazza benne a szerző a világgazdasági kihívás természetét, következményeit és magyar vonatkozásait, másrészt áttekinti azt, hogy a magyar gazdaság miként reagált a megváltozott világgazdasági feltételekre. A téma valóban igen fontos, időszerű és mind elméleti, mind gyakorlati szempontból sok lehetőséget ajánl a kutató számára. Ezzel egyidejűleg azonban tudomásul kell venni azt is, hogy a címmel vállalt feladat teljesítése szinte lehetetlen.”

A könyv önálló elemző részeként emeli ki Simai Mihály a cserearányok alakulásának statisztikai vizsgálatát és részben ehhez kapcsolódóan a belső túlfelhasználás okainak és következményeinek, vagyis a nemzetközi eladósodás alapvető belső összefüggéseinek feltárását. Ezt a mintegy 120 oldalnyi részt tartja a könyv legértékesebb, leginkább kidolgozott blokkjának. E részben is vannak természetesen olyan kérdések, amelyek ma már alaposabb megvilágításban állnak előttünk. Ilyen például a közületi felhasználás felelőssége a túlfogyasztásért vagy a beruházások terén történő túlfutás. Jók és továbbra is helytállóak a hatékonysággal, illetve annak romlásával összefüggő elemzések. A disszertáció érdemei között emeli ki az opponens a cserearányromlás strukturális okainak vizsgálatát is, jóllehet e téren a szerző részletesebb elemzést is adhatott volna. Helyes a szerző törekvése a komparatív elemzésre is, bár ezt is lehetett volna mélyíteni.

Simai Mihály opponensi véleményében a disszertációként benyújtott könyv legkevésbé kimunkált részének a világgazdasági változások értékelését, ezek okainak és követelményeinek elemzését tekinti. Szerinte az árröbbség és az árráncok megváltozása nem egyedüli oka, hanem csupán egyik kétségkívül lényeges tényezője volt a változásoknak. A korszakváltás több tényező eredménye: lényege a világgazdaság rendező erőinek, a hatalmi viszonyoknak átalakulása, a műszaki-tudományos fejlődés új irányainak kibontakozása, a kölcsönös függőség erősödése, a globális problémák megjelenése, a gyarma-

ti rendszer politikai szétesésének befejeződése és a gazdasági dekolonizáció feladatainak előtérbe tolódása.

Simai Mihály kifogásolja: „Nem ad a szerző választ arra az igen kézenfekvő kérdésre, ... miért késett a magyar válasz a világgazdasági kihívásra, s amikor végül is 1976-tól kezdve szaporodtak a vonatkozó határozatok, végrehajtásuk érdekében miért történt oly kevés 1979–1980-ig. Miért veszített a magyar gazdaság gyakorlatilag 5 értékes esztendőt?”

A jelenlegi lassú fejlődést Simai Mihály szerint a szerző azzal igyekszik részben menteni, hogy mivel az ütem korábban túl gyors volt, a jelenlegi lassú ütem csupán a korábbiak korrekciója. Az opponensi vélemény szerint az új fejlődési szakasz követelményei nem tekinthetők kizárólag növekedési korrekcióként, jóllehet bizonyos hibákat valóban korrigálni kell.

Befejezésül az opponens megállapítja: „A könyvet külön is és Nyilas András egész munkásságát együttesen is értékeltem akkor, amikor kijelentettem, méltó a kandidátusi fokozatra, és teljesítette a kívánt feltételeket. A fokozat megítélését javaslom a tisztelt Bíráló Bizottságnak, illetve a Tudományos Minősítő Bizottságnak.”

*

Az opponensi vélemények elhangzása után kérdéseket tettek fel a jelöltnak, illetve véleményüket fejtették ki a disszertációban felvetett kérdésekről: *Botos József, Balázsi Sándor, Gacs István, Bácskai Tamás, Kozma Ferenc, Köves András és Rába András.*

RÉSZLETEK NYILAS ANDRÁS VÁLASZÁBÓL

Nyilas András az opponensi véleményekkel és a hozzászólásokkal lényegében egyetértett. Utalt azonban arra, hogy a vitára benyújtott disszertáció tárgyát képező könyv kéziratát 1981 közepén adta le, és ezért az azt követő lényeges világgazdasági és nemzetközi változásokat és annak magyarországi hatásait már természetesen nem tudta figyelembe venni. Majd így folytatta: „Sokan vitatták a könyv címének jogosságát. Könyvemben a ‚választ‘ (a regálást, az alkalmazkodást, a kiigazítást, az illeszkedést stb.) általában is és Magyarország vonatkozásában is három szakaszra osztottam. Ezek közül az első kettő csupán átmeneti megoldás. A végső megoldás (tehát az igazi, a tényleges válasz) mindenképpen csakis a harmadik lehet: a hatékony termelés és a gazdaságos export fokozása. Ettől függetlenül az eladósodás és a restriktív válasz, ha átmeneti is, ha kényszerű intézkedések sorozata is, de véleményem szerint mindenképpen valamiféle vá-

lasz, válasz akkor is, ha azt negatívan értékeljük.”

Nyilas András egyetértett Simai akadémikus azon véleményével, hogy az árrobbanás és az arányok megváltozása nem egyedüli oka, hanem csupán egyik kétségkívül lényeges tényezője volt a változásnak. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy tanulmányában részletezi azokat az okokat, történelmi, gazdasági, politikai folyamatokat, amelyek végül is kiváltották az ásványi eredetű energiahordozók és nyersanyagok árának robbanását.

Nyilas András véleménye szerint az intenzív gazdaságfejlődési szakaszra való áttérés egyik kényszerítő tényezője éppen a világgazdasági kihívás, a korszakváltás volt. Az extenzív szakaszra – mint ismeretes, egyebek között – az olcsó és a bőségesen rendelkezésre álló ásványi eredetű anyagok és energiahordozók, a csaknem korlátlan piac és a rendszeresen növelhető beruházási ráta volt a jellemző. Mindezt szinte visszajára fordította az árrobbanás, amely kikényszerítette az anyaggal, energiával való maximális takarékoskosságot, lényegesen szűkítette és szigorította a piacot, és rákényszerített a beruházási ráta mérséklésére, a tőke, a beruházások hatékonyságának fokozására, azaz együttvéve az intenzív fejlődési szakaszra. Az intenzív szakaszra való áttérés tehát nemcsak a gazdaság belső reálfolyamataiból adódik, hanem a külső feltételek megváltozásának kényszeréből is.

Azzal az elhangzott véleménnyel kapcsolatban, amely szerint „megszűnt funkcionálni az a dinamizáló tényező, amely korábban elsősorban az energia- és anyagszállítások növekedéséből adódott,” Nyilas András a következőket mondotta: „Ezt a korábban kifejtettek fényében – akár optimistán is lehet értékelni. Közismert ugyanis, hogy fajlagos anyag- és energiafelhasználásunk igen magas. Különböző számítások szerint egységnyi nemzeti termék (GDP) létrehozásához jóval több anyagot, valamint energiát használunk fel, mint a nálunk fejlettebb ipari országok, ... például egy lakosra jutó energiafelhasználásunk nem sokkal kisebb, mint Ausztriában és Franciaországban, de több, mint Olaszországban, Svájcban vagy akár Japánban! Egy főre jutó acéltermelésünk messze meghaladja Dániáét, az Egyesült Királyságét, a norvégiai és a svájci szintet; nem is beszélve arról, hogy például az egy főre jutó cementtermelés nálunk jóval magasabb, mint Dániában, az Egyesült Királyságban, Hollandiában és magasabb, mint az Egyesült Államokban. Ilyen összefüggésben pozitívan is lehet értékelni az anyag- és energiaimport stagnálását, mert ez rákényszeríthet bennünket a fajlagos anyag- és energiaráfordítások csökkentésére, ami jelenleg és még hosszú

ideig a hatékony gazdálkodás egyik fontos, talán a legfontosabb követelménye.”

*

A Bíráló Bizottság *Nyilas András* válaszát elfogadta, és összefoglalásként – egyebek között – megállapította, hogy a jelölt: „Dolgozatának legfontosabb tudományos értéke annak logikus levezetése, hogy a magyar gazdaságnak a világgazdasági korszakváltásra adott késedelmes reagálása milyen tényezőkből tevődött össze, és azok milyen hatást

gyakoroltak a magyar gazdaság fejlődésére.” Egyetértett a disszertáció jelentőségét és értékeit illetően, és kiemelte: „A felölelt téma a közgazdaságtudományon belül interdiszciplináris jellegű.” Javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy *Nyilas Andrásnak* a közgazdaságtudományok kandidátusa címet ítélje oda.

A Tudományos Minősítő Bizottság Közgazdaságtudományi Szakbizottsága 1983. október 27. ülésén *Nyilas Andrást* a közgazdaságtudományok kandidátusává nyilvánította.

MAGYAR SZAKIRODALOM

PÓCS ERVIN:

A VILÁGGAZDASÁG HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI

Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1982. 153 old.

A magyar népgazdaság nemzeti jövedelmének közel 50 százaléka a külkereskedelemben realizálódik, nemzetgazdaságunk számos területen kapcsolódik a világgazdasághoz. Ebből természetesen az következik, hogy hazánk gazdasági fejlődése, gazdaságpolitikánk helyes kialakítása és megvalósítása nagymértékben függ a világgazdasági folyamatok, hatások és fejlődési irányok objektív értékelésétől, elemzésétől, nem utolsósorban pedig az ezekhez történő megfelelő alkalmazkodástól. Különösen fontos ez az utóbbi években, amikor előre alig felmérhető, nem ritkán drámai gyorsasággal bekövetkező változások játszódtak le a világgazdaságban.

Pócs Ervin ezeket a világgazdasági folyamatokat elemzi könyvében, nagy hangsúlyt helyezve az összefüggések feltárására, valamint a jövőbeli (a nyolcvanas évtized végéig várható) kilátásokra. A mű négy fő részre tagolva tekinti át a világgazdaság helyzetét. Az első fejezet a világgazdaság általános helyzetét és távlatait tárgyalja. A második rész az európai KGST-országok gazdasági helyzetével, a harmadik a fejlett tőkés országokkal, az utolsó pedig a fejlődő országokkal foglalkozik.

Az első fejezet a világgazdaság egészét tárgyalja. A termelőerők gyors fejlődése, a tudományos–technikai forradalom térhódítása, a foglalkoztatás bővülése, struktúrájának átalakulása, a termelési szerkezet korszerűsödése, a nemzetközi munkamegosztás elmélyülése, a viszonylag olcsó energia- és alapanyagárak kedvező feltételeket teremtettek a világgazdaság második világháború utáni fejlődéséhez. A gazdasági fejlődés a KGST-országokban volt a leggyorsabb 1950 és 1970 között (évi 8 százalékos ütem, szemben a fejlődő országok 5, valamint a fejlett tőkés országok 4,5 százalékos növekedési ütemével), így ebben az időszakban a gazdasági

erőviszonyok is jelentősen eltolódtak a szocialista országok javára.

A világgazdaság gyors ütemű fejlődése ugyanakkor több ún. globális problémát, ellentmondást és aránytalanságot is felszínre hoz. Ezek közül szerző a következőket tartja legfontosabbnak: a fejlettségi színvonal országok, országcsoportok közötti differenciálódásának fokozódása (a fejlődő országokban élő tömegek, körülbelül 800 millió ember nyomoruságos életkörülményei); a tőkés monetáris rendszer válságából adódó nemzetközi pénzügyi feszültségek; az ún. meg nem újítható anyag- és energiaforrások hiányának kialakulása; a korszerű technika monopóliumának hátrányos következményei; az élelmiszer-termelés súlyos problémái (a fejlődő országokban élt 1978-ban a világ lakosságának 50 százaléka, ugyanakkor a világ mezőgazdasági termelésének csak 25 százalékát termelik, és az élelmiszer-termelés növekedése a fejlett tőkés országokban 9-szer, a KGST-országokban 11–12-szer nagyobb 1 főre vetítve, mint a fejlődőkben). Ezek az aránytalanságok olyan súlyos feszültséget idéztek elő, és annyira áthatják a világgazdaságot, hogy megoldásuk csak nemzetközi koordinációval, globálisan képzelhető el. Ennek esélyeit pontosan nem lehet előre körvonalazni, bár kétségtelenül több síkon is történtek kezdeményezések (például a GATT keretében, az Észak-Dél regionális értekezleteken stb.), ezért a szerző is csak a várható kilátások felvázolására vállalkozik, a három nagy országcsoport helyzetének elemzése alapján.

Az európai KGST-országok a hatvanas évtized gyors ütemű, a világgazdaságban is szokatlan arányú fejlődése után a hetvenes években új helyzettel kerültek szembe. Mindenekelőtt a munkaerőforrások beszűkülése és a magas beruházási hányad okozott nehézségeket, s ezek hatását erősítették fel az ismertett külső világgazdasági folyamatok. Gyakorlatilag kettős feladat állt a KGST-országok előtt: egyrészt népgazdaságuk által-

ideig a hatékony gazdálkodás egyik fontos, talán a legfontosabb követelménye.”

*

A Bíráló Bizottság *Nyilas András* válaszát elfogadta, és összefoglalásként – egyebek között – megállapította, hogy a jelölt: „Dolgozatának legfontosabb tudományos értéke annak logikus levezetése, hogy a magyar gazdaságnak a világgazdasági korszakváltásra adott késedelmes reagálása milyen tényezőkből tevődött össze, és azok milyen hatást

gyakoroltak a magyar gazdaság fejlődésére.” Egyetértett a disszertáció jelentőségét és értékeit illetően, és kiemelte: „A felölelt téma a közgazdaságtudományon belül interdiszciplináris jellegű.” Javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy *Nyilas Andrásnak* a közgazdaságtudományok kandidátusa címet ítélje oda.

A Tudományos Minősítő Bizottság Közgazdaságtudományi Szakbizottsága 1983. október 27. ülésén *Nyilas Andrást* a közgazdaságtudományok kandidátusává nyilvánította.

MAGYAR SZAKIRODALOM

PÓCS ERVIN:

A VILÁGGAZDASÁG HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI

Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1982. 153 old.

A magyar népgazdaság nemzeti jövedelmének közel 50 százaléka a külkereskedelemben realizálódik, nemzetgazdaságunk számos területen kapcsolódik a világgazdasághoz. Ebből természetesen az következik, hogy hazánk gazdasági fejlődése, gazdaságpolitikánk helyes kialakítása és megvalósítása nagymértékben függ a világgazdasági folyamatok, hatások és fejlődési irányok objektív értékelésétől, elemzésétől, nem utolsósorban pedig az ezekhez történő megfelelő alkalmazkodástól. Különösen fontos ez az utóbbi években, amikor előre alig felmérhető, nem ritkán drámai gyorsasággal bekövetkező változások játszódtak le a világgazdaságban.

Pócs Ervin ezeket a világgazdasági folyamatokat elemzi könyvében, nagy hangsúlyt helyezve az összefüggések feltárására, valamint a jövőbeli (a nyolcvanas évtized végéig várható) kilátásokra. A mű négy fő részre tagolva tekinti át a világgazdaság helyzetét. Az első fejezet a világgazdaság általános helyzetét és távlatait tárgyalja. A második rész az európai KGST-országok gazdasági helyzetével, a harmadik a fejlett tőkés országokkal, az utolsó pedig a fejlődő országokkal foglalkozik.

Az első fejezet a világgazdaság egészét tárgyalja. A termelőerők gyors fejlődése, a tudományos–technikai forradalom térhódítása, a foglalkoztatás bővülése, struktúrájának átalakulása, a termelési szerkezet korszerűsödése, a nemzetközi munkamegosztás elmélyülése, a viszonylag olcsó energia- és alapanyagárak kedvező feltételeket teremtettek a világgazdaság második világháború utáni fejlődéséhez. A gazdasági fejlődés a KGST-országokban volt a leggyorsabb 1950 és 1970 között (évi 8 százalékos ütem, szemben a fejlődő országok 5, valamint a fejlett tőkés országok 4,5 százalékos növekedési ütemével), így ebben az időszakban a gazdasági

erőviszonyok is jelentősen eltolódtak a szocialista országok javára.

A világgazdaság gyors ütemű fejlődése ugyanakkor több ún. globális problémát, ellentmondást és aránytalanságot is felszínre hoz. Ezek közül szerző a következőket tartja legfontosabbnak: a fejlettségi színvonal országok, országcsoportok közötti differenciálódásának fokozódása (a fejlődő országokban élő tömegek, körülbelül 800 millió ember nyomoruságos életkörülményei); a tőkés monetáris rendszer válságából adódó nemzetközi pénzügyi feszültségek; az ún. meg nem újítható anyag- és energiaforrások hiányának kialakulása; a korszerű technika monopóliumának hátrányos következményei; az élelmiszer-termelés súlyos problémái (a fejlődő országokban élt 1978-ban a világ lakosságának 50 százaléka, ugyanakkor a világ mezőgazdasági termelésének csak 25 százalékát termelik, és az élelmiszer-termelés növekedése a fejlett tőkés országokban 9-szer, a KGST-országokban 11–12-szer nagyobb 1 főre vetítve, mint a fejlődőkben). Ezek az aránytalanságok olyan súlyos feszültséget idéztek elő, és annyira áthatják a világgazdaságot, hogy megoldásuk csak nemzetközi koordinációval, globálisan képzelhető el. Ennek esélyeit pontosan nem lehet előre körvonalazni, bár kétségtelenül több síkon is történtek kezdeményezések (például a GATT keretében, az Észak-Dél regionális értekezleteken stb.), ezért a szerző is csak a várható kilátások felvázolására vállalkozik, a három nagy országcsoport helyzetének elemzése alapján.

Az európai KGST-országok a hatvanas évtized gyors ütemű, a világgazdaságban is szokatlan arányú fejlődése után a hetvenes években új helyzettel kerültek szembe. Mindenekelőtt a munkaerőforrások beszűkülése és a magas beruházási hányad okozott nehézségeket, s ezek hatását erősítették fel az ismertett külső világgazdasági folyamatok. Gyakorlatilag kettős feladat állt a KGST-országok előtt: egyrészt népgazdaságuk által-

lítása egy új, intenzív fejlődési útra, másrészt megtalálni a védekezés módszerét a külső kedvezőtlen hatásokra, megfelelő választ adni a nemzetközi (esetenként politikai elemekkel tarkított) gazdasági kihívásra.

A hetvenes évek második felében a KGST-országok gazdasági növekedési üteme mérséklődött, általában nem érte el az átlagosan tervezett 5–5,3 százalékot (4,2 százalék volt a tényleges), sőt 1980-ban két országban – Lengyelországban és Magyarországon – csökkenés következett be a nemzeti jövedelem képzésében.

Általános jelenség volt, hogy a KGST-országok gazdasági fejlődését továbbra is erőteljes exportorientáció jellemezte és nem az elzárkózás. Kedvezőtlen viszont, hogy az importhelyettesítésnek csak kiegészítő szerep jutott. Az import növekedését az export bővülése többnyire nem ellensúlyozta, a cserearányok romlását, a belső egyensúly megbomlását külső forrásokkal (hitelfelvételekkel) fedezték. Nem véletlen, hogy 1979–1980-ban az egyensúlyi helyzet javítása lett a központi gazdaságpolitikai célkitűzés. Lengyelország kivételével nagy lendülettel meg is kezdődött ez a folyamat, bár eredménye a legtöbb KGST-országban csak hosszabb idő után érzékelhető.

Lényegében két egymást erősítő folyamat hatását kell a jövőben összhangba hozni. A külső források fokozódó igénybevétele ugyanis nem szubjektív döntés volt a KGST-országokban, hanem fejlődési kényszer, hiszen a korábbi évekre jellemző magas beruházási ráta fenntartását az adott helyzetben másféleképpen nem lehetett elérni. Az export erőteljes fokozását és a termelési szerkezet átalakítását igénylő – szintén reális – gazdaságpolitikai célkitűzés tovább erősítette ezt a folyamatot, mert a fejlesztéseknél nyilvánvalóan a fejlett tőkés országokból importálható legkorszerűbb technikát és technológiát kellett választani. Mivel az export növekedése tartósan elmaradt az importétól, s így az eladósodás nem csökkent a kívánt mértékben, a KGST-országok erőteljesen visszafogták a gazdasági növekedés ütemét és a beruházási tevékenységet is. Ez jellemző ma is, bár egyes országokban már csökkent az eladósodás mértéke. Véleményünk szerint azonban a gazdasági növekedés ilyen erőteljes visszafogása – ha kényszerből is – hosszabb periódusra nem lehet cél, mert idővel fékezheti a termelési szerkezet korszerűsítését, az export növelését és a fizetési mérleg egyensúlyának javítását is. Ezért egyetérthetünk a szerzővel, hogy a mostani időszakban kell – rövid idő alatt – hatásos fellépést elérni a „... cserearányromlással szemben ...” (68. old.), mert ez alapvetően meghatározza a jövőbeli gazdasági növekedés dinamikáját. A fejlődés perspektíváját is

reálisan fogalmazza meg a szerző, mert az lényegében két tényezőtől függ:

1. mennyire gyorsan sikerül a gazdasági fejlődés minőségi mutatóit kibontakoztatni? (ezzel összefüggésben a termékszerkezet korszerűsítését, a műszaki-tudományos eredmények gyorsabb alkalmazását, a munka termelékenységének fokozását, a beruházási ráta javítása érdekében a fejlesztési tevékenység gazdaságosságának javítását, végül az egész gazdaságirányítási, ár- és szabályozási, valamint szervezeti rendszer korszerűsítését állítja követelményként a szerző);

2. mennyire kedveznek a külső feltételek a világ-gazdaság és az egyes országok gazdasági fejlődésének?

A vázolt tényezőket figyelembe véve, a szerző véleménye szerint az 1980-as években is a KGST-országok csoportja marad a világ legerősebben fejlődő régiója, évenként átlagosan 4 százalékos ütemmel. A külkereskedelmi forgalom bővülése továbbra is meghaladja a termelés és a nemzeti jövedelem növekedési ütemét, és „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok legfontosabb eleme változatlanul a KGST gazdasági integrációjának kibontakoztatása marad.” (69. old.)

A mű harmadik fejezetében a fejlett tőkés országok helyzetét vizsgálja a szerző. Az 1973. évi kőolajár-robbanást megelőző évtizedben a 16 legfejlettebb tőkés ország átlagos növekedési üteme 5,0 százalék volt, 3,0 és 9,9 százalék közötti – országonként egyenlőtlen fejlődésre valló – szóródással. A hetvenes évek elejére azonban súlyos feszültségek halmozódtak fel ezekben az országokban. „Ezek közül megkülönböztetett fontossága volt a belső gazdasági egyensúlyi helyzet általános rosszabbodásának ... és a gazdaságokat egymással összekötő nemzetközi kapcsolati (pénzügyi) rendszer fokozatosan mélyülő válságának.” (72. old.). A válságot még inkább elmélyítette a beruházások erőltetett növelése, a gyorsított amortizációs politika és a termelés fellendülési szakaszának mindenáron való meghosszabbítását célzó törekvés. Mivel a gazdaságfejlesztés alapvetően inflációs módszerekre támaszkodott, e módszerek a pénzügyi és hitelszféra zavarai-val együtt azt eredményezték, hogy az infláció konjunktúraciklusonként előbb fokozatosan, majd a hetvenes évek elején – tehát már az olajválságot megelőzően – erőteljesen felgyorsult.

Az 1973. évben kirobbanó első olajválság felkészületlenül érte a fejlett tőkés országokat is, ezért hatása – bár ekkor még tulajdonképpen csak átmenetileg – sokkoló volt: az ipari termelés másfél év alatt 13–20 százalékkal csökkent, visszaestek a beruházások, ugrásszerűen nőtt a munkanélküliség, még jobban felgyorsult az infláció, növekedett számos ország fizetésimérleg-hiánya stb. Bár a megfelelő intézkedéseket a tőkés országok sem találták meg 1978–1979-ig, mégis jelentős gazdasági fellendülés következett. Kár,

hogy ennek az átmenti fellendülésnek az okait nem elemzi kellő mélységben a szerző. Ez talán választ adott volna arra az izgalmas kérdésre, hogy számos tőkésország (de több KGST-ország is) milyen tendenciák miatt kezdett el későn alkalmazkodni a világ-gazdaság új jelenségeihez.

Ez a felismerés csak az 1979. évi újabb olajárrobbanás után érzékelhető, amikor túl késő volt. Ez a kőolajár-robbanás az energiahordozók és a különböző nyersanyagok piacán láncreakciószerű áremelkedések sokaságát váltotta ki. Ezek az áremelkedések azután kielezték a fejlett tőkés országok egyensúlyi problémáit. A gazdasági helyzet általános romlásában azonban más tényezők is szerepet játszottak (például elhibázott gazdaságpolitikai döntések, a gazdaságirányítás gyengéi, a nemzetközi koordináció kialakításával kapcsolatos sikertelen kísérletek).

A két olajárrobbanás hatását vizsgálva, a szerző elsősorban a hasonló vonásokat emeli ki: így az átlagárak jelentős emelkedése, a gazdasági konjunktúra megtörése és a termelés csökkenése, az infláció gyorsuló üteme, a belföldi kereslet visszaesése, a munkanélküliség növekedése, a termelőkapacitások kihasználtságának csökkenése, a kül-gazdasági egyensúly számottevő romlása. A hasonlóságok kiemelésére koncentráció megközelítés miatt nem domborodnak ki azok a különbségek, eltérések a két árrobbanás hatása között, amelyek pedig hazánk számára is igen fontosakká váltak az azóta eltelt időszakban.

A fejlett tőkés országok gazdasága a nyolcvanas években legfeljebb 2,5–3 százalékos átlagos növekedésre lesz képes, a szerző prognózisa szerint. Az egyes országok növekedési rátáinak eltérése valószínűleg nem fog növekedni. A kisebb államok – főként a koncentrált műszaki fejlődést igénylő ágazatok fejlesztésének nehézségei és gazdaságuk nagyobb sebezhetősége miatt – azonban lassabban fejlődnek az átlagosnál. A tőkés világkereskedelem valószínűleg a jövőben is gyorsabban bővül a termelésnél, várható viszont egyes országok viszonylatában az elzárkózási tendenciák, a diszkrimináció és a gazdasági nyomás felerősödése, esetenként politikai indítékokból. Szervezeti szempontból tovább nő a multinacionális vállalatok súlya, ami nemcsak az országok belső fejlődését befolyásolja, hanem módosítja a nemzetközi gazdasági, pénzügyi, műszaki–tudományos kapcsolatokat is, erősítve a koncentrációt és az új típusú nemzetközi koordinációs igényeket.

Az utolsó fejezet a világ lakosságának több mint a felét kitevő fejlődő országokkal foglalkozik. Ezt az országcsoportot szemléletes adatokkal jellemzi a szerző. A világ ipari termelésében részesedésük nem haladja meg a

8 százalékot, a népesség nagy része mezőgazdasági tevékenységből él, a népszaporulat rátája átlagosan évi 5 százalék, a magas fogyasztási arány miatt kicsi a felhalmozás, alacsony a fejlődési ütem (a hatvanas években évi átlagban 5,5, de egy lakosra számítva csak 2,5 százalék). A mintegy 100 ország azonban fejlettség szempontjából erősen heterogén tömböt alkot. Az első olajárrobbanást és a világpiaci árak tartós átrendezését követően ezek a különbségek tovább fokozódtak. Egyfelől – az olajexportáló országokban – ugrásszerűen nőttek a jövedelmek, a beruházások, másfelől, – a fejlődő országok egészében – mérséklődött a fejlődési ütem, nőtt az eladósodás. Az 1973. évi olajárrobbanás (illetve az ennek nyomán keletkező árvesztés) a vizsgált országcsoport nemzeti jövedelmét 2,5 százalékkal, az 1979–1980. évi újabb áremelés további 2 százalékkal csökkentette.

Az olajimportáló fejlődő országokban 1973 és 1980. között 250–260 milliárd dolláros hiány, az olajexportáló államokban 345 milliárd dollár aktívum keletkezett. Az eladósodott fejlődő országok gazdasági növekedése 3–3,5 százalékra esett vissza, és esélyük a gyorsabb fejlődésre alig van.

A fejlődő országok egy része ugyanakkor megfelelően alkalmazkodni tudott a változásokhoz. Több ország az importhelyettesítő iparfejlesztési stratégiáról áttért az exportorientált fejlesztésre. Ezt a váltást legjobban a már közepes vagy annál magasabb fejlettségi szintet elért országok (például Hongkong, Szingapur, Dél-Korea, Brazília, Mexikó, India) tudták megvalósítani. A szerző értékelése szerint olyan általános tendencia figyelhető meg, hogy az ipar aránya az egy lakosra jutó 200–1000 dollár GNP-szint közötti országokban emelkedik a leggyorsabban. A nagyobb országokban az iparosítás korábban, alacsonyabb fejlettségi szint mellett kezdődik, és magasabb feldolgozó ipari részesedés alakul ki. (140. old.) A kisebb országokban a nyersanyagokban való gazdagság és a feldolgozó ipari orientáció segíti az iparosítást, legalábbis bizonyos fejlettségi szint eléréséig. A prognózis realitását a jövő igazolhatja.

Hasonló optimizmussal szemléli a szerző a fejlődő országok mezőgazdasági fejlesztésének lehetőségét is. Tény, hogy az utóbbi években mérséklődött a népesség növekedési üteme. Az egyes államok és a nemzetközi szervezetek egyre nagyobb figyelmet és anyagi eszközöket fordítanak az élelmiszer-termelés fejlesztésére. Ha még számításba vesszük azt is, hogy a mezőgazdasági területnek kevesebb mint egyharmadát művelik csak, s ez az arány 20–30 százalékkal már rövid távon bővíthető, a lehetőségek oldaláról nézve nem irreális a bizakodó megkö-

zelítés. Ha a szerző által is említett nehézségeket tekintjük, akkor viszont merész célkitűzésnek tűnik a prognózis. Elég itt olyan tényekre utalni, mint az afrikai „éhségövezet” krónikus élelmezési gondjai, az alacsony növénytermelési hozamok, az alacsony műtrágya-felhasználás, a szerény gépesítés, illetve a kézi művelés elterjedt volta, sok helyen elavult birtokviszonyok, alacsony állattenyésztési hozamok stb.

A felzárkózás esélyeit illetően a fejlődő országok két alapvető utat látnak. **Az egyik a kereskedelmi feltételek nagymértékű megváltozása, ezzel új világgazdasági rend kialakítása, a másik „... gazdasági fejlődésük meggyorsításával a világ feldolgozó iparában kialakult arányuk jelentős növelése.”** (151. old.) Ez esetben nem számíthatnak világgazdasági pozícióik megjavítására, belső problémáik megoldására. Gazdasági növekedésük üteme az 1980-as évek első felében várhatóan nem éri el a hetvenes éveket. A lassú növekedés következtében a fejlődő országok mintegy felénél továbbra is fennmarad a tömeges szegénység, a létfenntartásért folyó mindennapi küzdelem. A tökefelesleggekkel rendelkező olajexportáló országok és a közepes jövedelmű sávba tartozók viszont az átlagosnál gyorsabban fejlődhetnek.

Pócs Ervin rendkívül nehéz feladatra vállalkozott. A világgazdaság gyors, nem ritkán drámai folyamatait elemezve fejlődési tendenciákat, prognózisokat határoz meg a világgazdaság három nagy országcsoportjában. Sajnálatos, hogy a téma kifejtését a terjedelem korlátozta, mert az érdekes mondanivalót teljes összetettségében érezhetően nem tudta kifejteni a szerző. Művét azonban az elméleti és a gyakorlati szakemberek részére egyaránt ajánljuk.

Dr. Homolya Ferenc

A NÉPESEDÉS ÉS A NÉPESEDÉSPOLITIKA

Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1983. 235 old.

A kötet, melyet *Kulcsár Kálmán* szerkesztett, a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok osztálya és a Központi Statisztikai Hivatal által 1981-ben szervezett népesedéspolitikai konferencia bevezető referátumait és néhány hozzájuk kapcsolódó tanulmányt tesz közzé.

A szerkesztői bevezető a kötet célját elsősorban abban jelöli meg, hogy a népesedési kérdésekkel kapcsolatban elkerüljük a „kivánsággondolkodás” buktatóját. Ugyanez az óvatosságra intő alapgondolat csendül ki *Kulcsár Kálmán* bevezető tanulmányából a népesedés befolyásolásának lehetőségeiről. Szerző – a különféle szemléleti megközelítések vázolója után – társadalmi gyakorlatunk

történeti tanulságaiból arra következtet, hogy a realitásokra való figyelmeztetés szükséges és helyénvaló. Az elmúlt évtizedek népesedési jelenségei – és népesedéspolitikai sikertelenségei – ugyanis azt jelzik, hogy a népesedés befolyásolását szolgáló eszközeink korlátozottak. Szerző kétségesnek tartja, hogy a tudatra való hatás eszközeivel az értékrend kialakításán túl a magatartást is befolyásolni lehetne. A kívánt (a házasságkötéskor tervezett), illetve a valóban megszületett gyermekek száma közötti eltérés is figyelmeztet arra, hogy az elfogadott családmodell nem mindig valósul meg.

A népesedés problémái egyébként sem vizsgálhatók és kezelhetők egy szűkebb értelemben vett népesedéspolitika szemszögéből, azokat általánosabban, a gazdaságpolitikával és a társadalompolitikával való összefüggéseikben kell megközelíteni. Különösen fontosnak tartja szerző a népesedéspolitikának a társadalompolitikával való együttes kezelését, mivel „A társadalom nyugodt, kiegyensúlyozott fejlődése, kultúrájának növekedése szaporodásának és egészségének is legalapvetőbb feltétele” (28. old.).

Az egyébként széles körű ismeretanyagot – különösen a demográfia és szociológia határterületein, ideértve a jogszociológiát is – tudományos éleslátással párosító tanulmány csupán érintőleg utal a gazdaságpolitikai összefüggésekre. Ezzel kapcsolatban a szerző szerint „... nem eléggé meggyőző a kérdés olyan kezelése, mintha távlatilag például a termékenység csökkenésében az lenne az alapprobléma, hogy 'ki tart majd el bennünket' ... A technika fejlődése és ... a gazdaság hatékonyságának növelése egyaránt hozzásegíthet a termékenység növekedéséhez és az esetleg csökkent munkaerőbázis technikával való pótlásához is” (26. old.). E rövid – kissé sommás – megállapítás korrektségének elismerése mellett egy kritikai ismertetés során – véleményem szerint – utalni kell azokra a téves asszociációkra, amelyeket a mondat sugallhat. Az olvasóban ugyanis azt a képzetet is keltheti, mintha ezek szerint a népességfejlődés – és az ezzel szorosan összefüggő korösszetétel – gazdasági szempontból önmagában irreleváns vagy kiszámíthatatlan hatású lenne. Ez pedig – véleményem szerint – nincs így. A korösszetételnek a technikai fejlettség minden szintjén megvan a maga sajátos, autonóm és jól körülírható hatása a gazdasági jelenségekre. Ezt a technikai tényezők módosíthatják, de ki nem iktathatják.

Klinger András a termékenység befolyásolásának eszközeit átekintve hangsúlyozza a tényleges (befejezett) termékenység, illetve a születésszám naptári évek szerint való alakulásának különbségét. A születésszám éven-

zelítés. Ha a szerző által is említett nehézségeket tekintjük, akkor viszont merész célkitűzésnek tűnik a prognózis. Elég itt olyan tényekre utalni, mint az afrikai „éhségövezet” krónikus élelmezési gondjai, az alacsony növénytermelési hozamok, az alacsony műtrágya-felhasználás, a szerény gépesítés, illetve a kézi művelés elterjedt volta, sok helyen elavult birtokviszonyok, alacsony állattenyésztési hozamok stb.

A felzárkózás esélyeit illetően a fejlődő országok két alapvető utat látnak. **Az egyik a kereskedelmi feltételek nagymértékű megváltozása, ezzel új világgazdasági rend kialakítása, a másik „... gazdasági fejlődésük meggyorsításával a világ feldolgozó iparában kialakult arányuk jelentős növelése.”** (151. old.) Ez esetben nem számíthatnak világgazdasági pozícióik megjavítására, belső problémáik megoldására. Gazdasági növekedésük üteme az 1980-as évek első felében várhatóan nem éri el a hetvenes éveket. A lassú növekedés következtében a fejlődő országok mintegy felénél továbbra is fennmarad a tömeges szegénység, a létfenntartásért folyó mindennapi küzdelem. A tökefelesleggekkel rendelkező olajexportáló országok és a közepes jövedelmű sávba tartozók viszont az átlagosnál gyorsabban fejlődhetnek.

Pócs Ervin rendkívül nehéz feladatra vállalkozott. A világgazdaság gyors, nem ritkán drámai folyamatait elemezve fejlődési tendenciákat, prognózisokat határoz meg a világgazdaság három nagy országcsoportjában. Sajnálatos, hogy a téma kifejtését a terjedelem korlátozta, mert az érdekes mondanivalót teljes összetettségében érezhetően nem tudta kifejteni a szerző. Művét azonban az elméleti és a gyakorlati szakemberek részére egyaránt ajánljuk.

Dr. Homolya Ferenc

A NÉPESEDÉS ÉS A NÉPESEDÉSPOLITIKA

Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1983. 235 old.

A kötet, melyet *Kulcsár Kálmán* szerkesztett, a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok osztálya és a Központi Statisztikai Hivatal által 1981-ben szervezett népesedéspolitikai konferencia bevezető referátumait és néhány hozzájuk kapcsolódó tanulmányt tesz közzé.

A szerkesztői bevezető a kötet célját elsősorban abban jelöli meg, hogy a népesedési kérdésekkel kapcsolatban elkerüljük a „kivánsággondolkodás” buktatóját. Ugyanez az óvatosságra intő alapgondolat csendül ki *Kulcsár Kálmán* bevezető tanulmányából a népesedés befolyásolásának lehetőségeiről. Szerző – a különféle szemléleti megközelítések vázolója után – társadalmi gyakorlatunk

történeti tanulságaiból arra következtet, hogy a realitásokra való figyelmeztetés szükséges és helyénvaló. Az elmúlt évtizedek népesedési jelenségei – és népesedéspolitikai sikertelenségei – ugyanis azt jelzik, hogy a népesedés befolyásolását szolgáló eszközeink korlátozottak. Szerző kétségesnek tartja, hogy a tudatra való hatás eszközeivel az értékrend kialakításán túl a magatartást is befolyásolni lehetne. A kívánt (a házasságkötéskor tervezett), illetve a valóban megszületett gyermekek száma közötti eltérés is figyelmeztet arra, hogy az elfogadott családmodell nem mindig valósul meg.

A népesedés problémái egyébként sem vizsgálhatók és kezelhetők egy szűkebb értelemben vett népesedéspolitika szemszögéből, azokat általánosabban, a gazdaságpolitikával és a társadalompolitikával való összefüggéseikben kell megközelíteni. Különösen fontosnak tartja szerző a népesedéspolitikának a társadalompolitikával való együttes kezelését, mivel „A társadalom nyugodt, kiegyensúlyozott fejlődése, kultúrájának növekedése szaporodásának és egészségének is legalapvetőbb feltétele” (28. old.).

Az egyébként széles körű ismeretanyagot – különösen a demográfia és szociológia határterületein, ideértve a jogszociológiát is – tudományos éleslátással párosító tanulmány csupán érintőleg utal a gazdaságpolitikai összefüggésekre. Ezzel kapcsolatban a szerző szerint „... nem eléggé meggyőző a kérdés olyan kezelése, mintha távlatilag például a termékenység csökkenésében az lenne az alapprobléma, hogy 'ki tart majd el bennünket' ... A technika fejlődése és ... a gazdaság hatékonyságának növelése egyaránt hozzásegíthet a termékenység növekedéséhez és az esetleg csökkent munkaerőbázis technikával való pótlásához is” (26. old.). E rövid – kissé sommás – megállapítás korrektségének elismerése mellett egy kritikai ismertetés során – véleményem szerint – utalni kell azokra a téves asszociációkra, amelyeket a mondat sugallhat. Az olvasóban ugyanis azt a képzetet is keltheti, mintha ezek szerint a népességfejlődés – és az ezzel szorosan összefüggő korösszetétel – gazdasági szempontból önmagában irreleváns vagy kiszámíthatatlan hatású lenne. Ez pedig – véleményem szerint – nincs így. A korösszetételnek a technikai fejlettség minden szintjén megvan a maga sajátos, autonóm és jól körülírható hatása a gazdasági jelenségekre. Ezt a technikai tényezők módosíthatják, de ki nem iktathatják.

Klinger András a termékenység befolyásolásának eszközeit átekintve hangsúlyozza a tényleges (befejezett) termékenység, illetve a születésszám naptári évek szerint való alakulásának különbségét. A születésszám éven-

kénti alakulásában ugyanis az időzítésnek (a születések előrehozásának vagy elhalasztásának) nagy szerepe van. Hazai tapasztalataink azt mutatják, hogy a népesedéspolitikai befolyásolásnak inkább az időzítésre van hatása; ennek következtében állott elő a születésszám hullámmozgása az 1953., illetve az 1973. évi intézkedések nyomán. Szerző összehasonlítva a házasságkötéskor tervezett, a megvalósuló és az egyszeri reprodukció megvalósításához szükséges gyermekszámot rámutat arra, hogy a tervezett gyermekszám Magyarországon megközelíti az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szintet, a megvalósult (tényleges) gyermekszám azonban jelentősen elmarad attól. Ennek az a magyarázata, hogy az eredetileg két, esetleg három gyermeket tervező házaspárok jelentős része megmarad egygyermekesnek.

Befejezésül a szerző hangsúlyozza, hogy a népesedési kérdés távlati megoldásához rövidebb távon is szükségesek bizonyos lépések, minthogy egy mélypontról történő irányváltatás sokkal nehezebb feladatnak bizonyulna.

Hutás Imre a halandóság befolyásolásának lehetőségeit tárgyalja. Történeti áttekintést ad a morbiditási és mortalitási elemzések európai kialakulásáról és újkori fejlődéséről. Részletesebben elemzi a legutóbbi évtizedek korszecifikus halandóságának és halálloki struktúrájának alakulását. Megkülönbözteti ebben a biológiai és a társadalmi rizikótényezőket, ideértve elsősorban az életmód egészségügyi szempontból is fontos változásait. Véggkövetkeztetése szerint „A legelterjedtebb halálokok vizsgálata azt mutatja, hogy ezekkel szemben ott tartunk, ahol a XIX. század elején a fertőző betegségek elleni küzdelemben. Jórészt ismeretlen eredetű, de kétségtelenül sok tényező betegség ellen harcolnunk, oki terápia nélkül. . . Jelentős kedvező fordulatra belátható időn belül nem számíthatunk” (89. old.). Ennek az óvatosságot következtetésnek az indokoltságát alátámasztják a halálloki halandósági táblázatok különféle számításai is, melyek arra utalnak, hogy feltételezve a halálozásban ma domináló egyes megbetegedések (például a daganatos megbetegedések) kiiktatását, a többi haláloki (az időskori halálozásban) viszonylag gyorsan ezek helyébe lép; a halandóság lényeges javításának feltételei tehát korlátozottak.

Zafir Mihály a népesedés és a gazdaság összefüggéseit vizsgálva rámutat arra, hogy a gyermekszám csökkenésének gazdasági motivációja van. Ez – a szerző véleménye szerint – részben visszavezethető az általánossá vált öregségi nyugdíjra. Jelentős szerepe van továbbá annak, hogy az egy főre, illetve fogyasztási egységre számított jövedelem a gyermekes háztartásokban lényege-

sen kisebb. Jelenlegi gazdasági helyzetünkben a szerző szerint „A gyermek nélküli háztartások szinten maradó életszínvonalával egyidejűleg a gyermekesek szűkülő szükségletkielégítési lehetősége olyannyira nem áll összhangban társadalmi céljainkkal, hogy ez utóbbi kialakulását jövedelem-átcsoportosítás árán is el kellene kerülni”.

Cseh-Szombathy László tanulmánya a népesedés és a család közötti összefüggéseket vizsgálja, rámutatva arra, hogy a népesedési események és a család intézményének alakulása, működése között szoros, kétoldalú kapcsolat áll fenn. A népesedési folyamatok változása szükségszerűen módosítja a családok alakulását, a család intézményében lezajló módosulások pedig új helyzetet teremtenek a népesedési folyamatok tekintetében.

A házasságok túlnyomó részét kereső nő és kereső férfi köti. Ez elősegíti a szimmetrikus családi rendszer kialakulását. A gyermekek születése azonban szükségképpen együtt jár a családi szerepkörök módosulásával, a szimmetrikus rendszertől való eltávolodással.

Szerző áttekinti a halálozások hatását egyrészt a család megszűnésére, másrészt a csonka (rész-) családok kialakulására. Majd rátérve a válásokra utal arra, hogy az érzelmi orientációjú párválasztási döntéseknél nagyobb a tévedési lehetőség, mint az ellenőrizhető tények alapján történő anyagi, gazdasági motivációnál. Ezen túlmenően az érzelmi szükségletek időben változnak, ami újabb bizonytalansági elemet visz a házasságba. A szerző véleménye szerint a családi élet motívumaiban beállt változás a házasság fennmaradása szempontjából fontosabb, mint a makrotársadalmi változások. (Érdekes lenne e némileg szokatlan véleményre – vagy feltételezésre – vonatkozóan empirikus anyagokat is megismerni.)

Kozma Tamás a „Népesedési folyamatok és művelődéspolitikai” című tanulmányában egyrészt a demográfiai hullámoknak az oktatási helyzetre való hatását elemzi. Megállapítja, hogy „A korosztályok száma, aránya befolyásolhatja kulturális esélyegyenlőtlenségeket, nyomást gyakorolhat a szervezeti kezekre, és változtathatja a képzés szerkezetét” (126. old.). Az oktatási intézmények és a lakosság területi elhelyezkedésének különbözősége növelheti a fentiekből adódó feszültségeket. A technikai adottságok következtében is új fázisban levő művelődési koncepciónak és kulturális politikának fokozottabban figyelembe kell vennie a népesedési folyamatokat, ideértve a korösszetétel változásait is.

Másfelől a népesedéspolitikának is számba kell vennie azt, hogy mozgásterét a művelődési folyamatok módosítják. Azok a népesedéspolitikai eszközök, amelyek az ala-

cseny iskolázottságú rétegekre hatottak, nem hatásosak a magasabb műveltségi, iskolázottsági szintet elért népességben.

Végül a szerző – fenntartásai ellenére – a művelődéspolitikai feladatának tekinti azoknak a társadalmi–családi modelleknek a kialakítását, amelyek nemcsak kulturálisan, hanem demográfiaileg is kívánatosak.

S. Molnár Edit részben empirikus vizsgálati adatokból, részben a szakirodalomból kiindulva az ideálisnak tartott család nagyságát és összetételét, az ebben szerepet játszó tényezőket elemzi. Különböző források alapján összeállított mozaikképe szerint az ideális család nukleáris (2 generációs), alacsony gyermekszámú, a szülők fiatalok (a termékenység tehát időben is erősen korlátozódik); végül kétkeresős, az anya is szakmai ambíciókkal rendelkezik. (A szerző hozzáteszi, hogy az utóbbi kritérium ma még inkább csak a diplomás nők körében általános.) A szerző a továbbiakban vizsgálja a gyermekvállalással kapcsolatos társadalom-lélektani motívumokat, valamint a közvélemény – gyakran negatív – reagálását a nagyobb gyermekszámú családokkal szemben. Hangsúlyozza, hogy a demográfiai kutatások sem nélkülözhetik annak ismeretét, hogy a kultúra csatornáin közvetített egyéni és társas értékek miként koordinálják az egyes emberek népesedési magatartását. Az eddigi tapasztalatok arra utalnak, hogy a családlétszám korlátozásának motívumai hosszú idő alatt alakulnak ki, ezért változtatásukra rövid távon nem lehet számítani.

Andorka Rudolf és Vukovich György „A népesedéspolitikai elvi és elméleti kérdései” című tanulmányukban áttekintik a termékenység társadalmi tényezőit, a termékenységcsökkenéssel kapcsolatos elméleteket és magyarázó kísérleteket részben a hazai, részben a nemzetközi irodalom alapján. Vázolják a különböző típusú népesedéspolitikákat egyes intézmény-, illetve intézkedéstípusokkal kapcsolatban, összehasonlító táblázatokat is közölve néhány európai országra. A népesedéspolitikai hatásosságát illetően a szerzők véleménye szerint a kényszerintézkedéseket alkalmazó politikák hatása csak átmeneti, a gyermekes családok anyagi helyzetét javító politikák viszont kisebb-nagyobb mértékben tartós hatással lehetnek. Ennek alapján a szerzők úgy vélik, hogy az 1965 és 1980 között bevezetett népesedéspolitikai programok Magyarországon sem voltak hatástalanok, amennyiben mérsékeltek, esetenként pedig meg is állították a termékenységcsökkenési tendenciát. Ezért a szerzők indokoltnak tartják az ilyen politika folytatását. Ebben érezhetően befolyásolják őket a termékenység azon közgazdasági elméletei, amelyek a jövedelem és a gyermekszám között – ceteris paribus – pozitív összefüggést feltételeznek.

Barta Barnabás és Monigl István záró tanulmánya a gyakorlat és a tudomány, a népesedés és a népesedési kutatások közötti kapcsolat kérdését vizsgálja. Megállapítja, hogy az utóbbi negyedszázadban a magyar népességtudomány – reagálva a hazai népesedési helyzetre is – nagyarányú, bár nem egyenletes fejlődésen ment keresztül. A különböző periódusok áttekintése után a legutóbbi évek fejleményeit vizsgálva a szerzők szerint a demográfiai kutatások az 1970-es évek második felében a szükségesnél kisebb koncentrátsággal és hatékonysággal foglalkoztak népesedésünk egyes új vonásaival. Ezért a kutatások célszerűbb koncentrációja, az interdiszciplináris gyakorlat bővítése látszik szükségesnek.

Külön hangsúlyozzák a szerzők azt az igényt, hogy a népesedési kutatások feleljenek meg a társadalmi szükségleteknek, prioritást adva azoknak a kutatásoknak, amelyek közvetlenül felhasználhatók politikai (népesedéspolitikai) döntésekben és a hosszú távú társadalmi–gazdasági tervezésben. Ennek alapján a tanulmány három kutatási irány kiemelését tartja célszerűnek: a társadalmi–demográfiai prognózisok, a halandóság és a népesedéspolitikai kutatási irányát.

A kötet 9 tanulmányát a témakör tágabb értelemben vett azonosságán kívül a szakmai igényesség és a társadalmi felelősségtudat közös vonása is összekapcsolja. Ezen túl viszont nemcsak az eltérő megközelítések, hanem a szerzők egyéni beállítottsága következtében is meglehetősen tarka, helyenként kissé ellentmondásos képet kap egyes kérdésekre vonatkozóan az olvasó. Már a jelenlegi helyzet megítélésében is vannak bizonyos hangsúlyeltolódások, de a várható fejlemények és különösen a népesedéspolitikai befolyásolás lehetőségei, esélyei kérdéskörben érzékelhető véleményeltérések is vannak. Ez értelemszerűen következik abból, hogy minden jövőre vonatkozó előrejelzés, következtetés szükségképpen feltételes jellegű, s a különböző feltételek közötti választás bizonyos fokig önkényes. Hozzájárul ehhez az ok–okozati kapcsolatok mérésében és megítélésében mutatkozó bizonytalanság a társadalomtudományok, így a demográfia területén. Ezzel magyarázható, hogy a népesedés társadalmi befolyásolásának lehetőségeit illetően a vélemények a meglehetősen pesszimistától az óvatos derülátóig terjednek.

A kötet mozaikszerűségével magyarázható, hogy egyes témák ismétlődése mellett az olvasóban hiányérzet is támadhat. A népesedés és a gazdaság összefüggéseit például kizárólag a háztartás, a fogyasztás szemszögéből vizsgálja a kötet, jóllehet ismeretes, hogy ezek az összefüggések sokkal szélesebb ská-

lájúak és többirányúak. Elvéve és közvetve történnek csak utalások a társadalmi mobilitás demográfiai szempontból is lényeges témakörére.

Mindez lényegében nem érinti a könyv alapvető és jelentős érdemét; egy időszerű, társadalmi és nemzeti közérzetünk szempontjából is fontos témának sokoldalú, színes elemzését. Mindezt olyan stílusban, ami a nem szakemberek számára is könnyen követhető, és mindenki számára élvezhető. S ha a könyv nem is vállalkozhatott a felvetett – vagy az olvasóban felmerülő – kérdések hiánytalan megválaszolására, a témakör racionális, higgadt megítéléséhez hasznos és színvonalas eligazítást adhat.

Dr. Miltényi Károly

DR. SIPOS BÉLA:

IPARVÁLLALATI ÁRPROGNÓZISOK

Időszerű gazdaságirányítási kérdések. 4. PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat. Budapest. 1982. 122 old.

A PRODINFORM kiadványsorozatában megjelent könyv egy egészségesebb gazdasági mechanizmuson belül a vállalati árképzés prognosztikai megalapozását kívánja szolgálni. Gazdaságpolitikánk megcélózta vállalatunk világpiaci versenyztetését és a külpiazi versenyáraknak a belföldi árakban való érvényesítését. Az 1980. január 1-vel bevezetett „kompetitív” árképzés sok vállalatnál rövid távú sikereket hozott, de hosszú távon a vállalatokat az optimális devizaszerzésben és takarékoságban kell érdekeltté tenni. Ehhez viszont alapos áru- és piaciismeret, konjunktúrafigyelés, a piaci mozgások helyes értelmezése és előrejelzése szükséges. Azonkívül lebonyolító intézményrendszerünkben az ésszerű cselekvéseket gátló szervezeteket ki kell iktatni.

A szerző a gyakorlatban felmerülő feladatok és kérdések megoldására kínál elveket, eljárásokat. A szorosan vett árprognosztikai alkalmazáson túlmenően a szaktudomány hazai haladó múltját is bemutatja. Vegyük sorra a könyv egyes szakaszait, fejezeteit.

Dr. Sipos Béla, aki a Pécsi Janus Pannónius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán a Vállalatgazdaságtan Tanszék docense, a lehetséges piaci változatok feltárására és előrejelzésére a pécsi bőripar vezetőivel együttműködve, évtizedes kutatómunkával másutt is alkalmazható, számítógépre viheto eljárásokat dolgozott ki. A Pécsi Bőrgyár export–import árprognózisai az elvi közelítésekben és a módszerekben példának tekinthetők más vállalatok számára.

A könyvet *dr. Kádas Kálmán* Állami díjas ny. egyetemi tanár lektorálta, aki a piaci

mozgások és az árak tudományának úttörő művelője, és a gazdasági matematika, illetve matematikai statisztika alkalmazásáért nagyon sokat tett.

A szerző a sokoldalú műhelymunkát a „Bevezetés”-ben vázolja, majd a „Tudományos előzmények”, valamint „A Heller Farkas iskola eredményei” című rövid szakaszokban a magyar közgazdaságtan úttörő művelőinek, tudós közgazdászainak munkáik időtálló eredményeinek újra használatba vételével igazságot szolgáltat.

„Az iparvállalati prognosztizálás és tervezés” cím alatt a szerző jól érzékelteti a vállalati önállóság kiteljesedésével, valamint az igazi tervezés kényszerével a szemléletmódban bekövetkezett változásokat. Ugyanis a tervezés az adottságokat és lehetőségeket, valamint a döntések következményeit feltáró prognózisváltozatok információi nélkül nem képes előrelátóan határozni. El szeretné osztalni a termékek vagy termékcsoportok hosszú piaci élettartamában gondolkodók állandóságba vetett tévhitét, amely annyi beruházásnak későbbi csődjét okozza. A piaci élettartamok valóban rendkívül bizonytalanok lehetnek, különösen a leszálló ág környezetében.

Az árprognózisokat a hasonló című szakaszban, mint a vállalati ármunka soktényezős analíziseinek–szintéziseinek eredményét értelmezi, kiemelve a gyorsan változó világ-gazdasági feltételek között az ármozgások követésének sajátos nehézségeit.

Az „Ökonometriáról” című szakaszban a kvantitatív összefüggések s műveleti megoldások kutatásának eredményességét bizonyítja a termelési viszonyok jellegétől függetlenül.

„A statisztikai idősorok vizsgálata” c. alatt ismert szerzők munkáira hivatkozással támasztja alá az idősorok prognosztikai alkalmazásának elterjedtségét. A tartós irányzatok (a trendek), az idényszerű (szezónális) mozgások és a konjunktúrahullámzások tanulmányozását ajánlja. A későbbiekben a Pécsi Bőrgyár esetében valamennyi vizsgálatra példát mutat be. Ezeket is egybevéve a következő eredményeket emelhetem ki:

– sikerrel végzi a statisztikai idősoroknak alapirányzatra, szezonális, valamint konjunkturális ingadozásokra és reziduumok komponensekre bontását, az összetevők értelmezését s matematikai ábrázolásuk számítógépre programozását;

– a konjunktúraciklus ismétlődése feltételezésének (hipotéziseinek) ellenőrzése a reálisabb változat felismerésére vezetett;

– magasabb fokú parabolákkal (polinomokkal) és mozgó átlagolású előrebecsléssel a modell ábrázolásának illeszkedését finomítja.

Talán azt lehet még hozzáfűzni, hogy az idősorok extrapolációja a stratégiai megoldások sajátosságait nem jelzi. Úgy vélem, a szerző szóban forgó kutatási eredményei az

lájúak és többirányúak. Elvéve és közvetve történnek csak utalások a társadalmi mobilitás demográfiai szempontból is lényeges témakörére.

Mindez lényegében nem érinti a könyv alapvető és jelentős érdemét; egy időszerű, társadalmi és nemzeti közérzetünk szempontjából is fontos témának sokoldalú, színes elemzését. Mindezt olyan stílusban, ami a nem szakemberek számára is könnyen követhető, és mindenki számára élvezhető. S ha a könyv nem is vállalkozhatott a felvetett – vagy az olvasóban felmerülő – kérdések hiánytalan megválaszolására, a témakör racionális, higgadt megítéléséhez hasznos és színvonalas eligazítást adhat.

Dr. Miltényi Károly

DR. SIPOS BÉLA:

IPARVÁLLALATI ÁRPROGNÓZISOK

Időszerű gazdaságirányítási kérdések. 4. PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat. Budapest. 1982. 122 old.

A PRODINFORM kiadványsorozatában megjelent könyv egy egészségesebb gazdasági mechanizmuson belül a vállalati árképzés prognosztikai megalapozását kívánja szolgálni. Gazdaságpolitikánk megcélolta vállalatunk világpiaci versenyztetését és a külpiazi versenyáraknak a belföldi árakban való érvényesítését. Az 1980. január 1-vel bevezetett „kompetitív” árképzés sok vállalatnál rövid távú sikereket hozott, de hosszú távon a vállalatokat az optimális devizaszerzésben és takarékoságban kell érdekeltté tenni. Ehhez viszont alapos áru- és piaciismeret, konjunktúrafigyelés, a piaci mozgások helyes értelmezése és előrejelzése szükséges. Azonkívül lebonyolító intézményrendszerünkben az ésszerű cselekvéseket gátló szervezeteket ki kell iktatni.

A szerző a gyakorlatban felmerülő feladatok és kérdések megoldására kínál elveket, eljárásokat. A szorosan vett árprognosztikai alkalmazáson túlmenően a szaktudomány hazai haladó múltját is bemutatja. Vegyük sorra a könyv egyes szakaszait, fejezeteit.

Dr. Sipos Béla, aki a Pécsi Janus Pannónius Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karán a Vállalatgazdaságtan Tanszék docense, a lehetséges piaci változatok feltárására és előrejelzésére a pécsi bőripar vezetőivel együttműködve, évtizedes kutatómunkával másutt is alkalmazható, számítógépre vihető eljárásokat dolgozott ki. A Pécsi Bőrgyár export–import árprognózisai az elvi közelítésekben és a módszerekben példának tekinthetők más vállalatok számára.

A könyvet *dr. Kádas Kálmán* Állami díjas ny. egyetemi tanár lektorálta, aki a piaci

mozgások és az árak tudományának úttörő művelője, és a gazdasági matematika, illetve matematikai statisztika alkalmazásáért nagyon sokat tett.

A szerző a sokoldalú műhelymunkát a „Bevezetés”-ben vázolja, majd a „Tudományos előzmények”, valamint „A Heller Farkas iskola eredményei” című rövid szakaszokban a magyar közgazdaságtan úttörő művelőinek, tudós közgazdászainak munkáik időtálló eredményeinek újra használatba vételével igazságot szolgáltat.

„Az iparvállalati prognosztizálás és tervezés” cím alatt a szerző jól érzékelteti a vállalati önállóság kiteljesedésével, valamint az igazi tervezés kényszerével a szemléletmódban bekövetkezett változásokat. Ugyanis a tervezés az adottságokat és lehetőségeket, valamint a döntések következményeit feltáró prognózisváltozatok információi nélkül nem képes előrelátóan határozni. El szeretné osztani a termékek vagy termékcsoportok hosszú piaci élettartamában gondolkodók állandóságba vetett tévhitét, amely annyi beruházásnak későbbi csődjét okozza. A piaci élettartamok valóban rendkívül bizonytalanok lehetnek, különösen a leszálló ág környezetében.

Az árprognózisokat a hasonló című szakaszban, mint a vállalati ármunka soktényezős analíziseinek–szintéziseinek eredményét értelmezi, kiemelve a gyorsan változó világ-gazdasági feltételek között az ármozgások követésének sajátos nehézségeit.

Az „Ökonometriáról” című szakaszban a kvantitatív összefüggések s műveleti megoldások kutatásának eredményességét bizonyítja a termelési viszonyok jellegétől függetlenül.

„A statisztikai idősorok vizsgálata” c. alatt ismert szerzők munkáira hivatkozással támasztja alá az idősorok prognosztikai alkalmazásának elterjedtségét. A tartós irányzatok (a trendek), az idényszerű (szezónális) mozgások és a konjunktúrahullámzások tanulmányozását ajánlja. A későbbiekben a Pécsi Bőrgyár esetében valamennyi vizsgálatra példát mutat be. Ezeket is egybevéve a következő eredményeket emelhetem ki:

– sikerrel végzi a statisztikai idősoroknak alapirányzatra, szezonális, valamint konjunkturális ingadozásokra és reziduumok komponensekre bontását, az összetevők értelmezését s matematikai ábrázolásuk számítógépre programozását;

– a konjunktúraciklus ismétlődése feltételezésének (hipotéziseinek) ellenőrzése a reálisabb változat felismerésére vezetett;

– magasabb fokú parabolákkal (polinomokkal) és mozgó átlagolású előrebecsléssel a modell ábrázolásának illeszkedését finomítja.

Talán azt lehet még hozzáfűzni, hogy az idősorok extrapolációja a stratégiai megoldások sajátosságait nem jelzi. Úgy vélem, a szerző szóban forgó kutatási eredményei az

időbeli piaci ármozgások számszerű vállalati vizsgálatának eljárásait jelentős lépésekkel viszik előre.

A „Konjunktúraelemzési és prognosztizálási módszerek gyakorlati alkalmazása a magyar bőriparban” című szakaszban az ár-meghatározó tényezők között hangsúlyt kap a részletekbe menő áru- és piacismeret elsődlegessége. A bőripari import-export áru-piacokon a számunkra érdekes kereslet-kínálat jelentkezésének, az import nyersbőr árukategóriáinak, valamint az export készbőr-áru minőségi ismérveinek feldolgozását az ármozgásokkal összefüggésben a témaismeret szükségzerű bővítésének, a kutatómunka fontos szakaszának (és jó példájának) tekintem. Feltárja a ható tényezők tulajdonságait, a feltételrendszerek kialakulását, az ármozgások természetét, majd összességében ezek felismerési lehetőségeit.

„Az import- és exportárak közötti kapcsolatot vizsgálata” című fejezetben az importált nyersbőr és az exportált készbőr árának összefüggését kutatja sikeresen. A két áru-kategória hasonló jellegű árgörbéi között módszertani fogalmazásban a „késleltetés” mértékét keresi. Előrejelzésre pedig regressziószámításokat alkalmaz. A szerény vállalati információkészlet miatt a regressziós együtthatókra közgazdasági megfontolások alapján szabályszerűséget vezet be. Két nálunk újszerű matematikai statisztikai módszert használ. A „Koyck” eljárásnál a közelítést mértani haladvánnyal, az „Almon” metodikánál magasabb fokú polinommal végzi. A számítások közgazdaságtani alátámasztása tanulságos útmutatás a vállalati szakemberek számára.

Az „Árprognosztizálás a bőriparban idő-sorkutatási módszerekkel (Import nyersbőr-árak prognosztizálása)” című fejezetben találkozunk „A statisztikai idősorok vizsgálata”, c. részben már említett bőrgyári számítási példával. Az árucsoportok extrapolált trendjének összehasonlító elemzésével választja ki a prognózis számára a legjobban illeszkedő függvényt. Ezzel a műhelymunka fontos gyakorlati szakaszán végig vezeti a prognóziskészítő szakembert.

„A szezonális vizsgálata árelőrejelzéseknél” c. szakaszban lényegileg folytatódik az idősorelemzésen alapuló felbontó kutatás, számszerű példán alkalmazva. A szerző az

ingadozás állandó, növekvő vagy váltakozó amplitudójú kategóriáit különbözteti meg. A szezonális megléte feltételezi annak prognosztizálását. Összegezi az idevágó bőrgyári prognózisokat, azok anyagi hatását rögzíti, vagyis eljut a gazdasági eredmény mérhetőségéig.

„A kész sertésbőr exportárainak prognosztizálása” ugyancsak folytatása az idősorelemzéseknek. Lineáris, exponenciális és hatványfüggvényekkel dolgozik. Érdemes az egyenletek együtthatóinak közgazdasági értelmezésére felfigyelni. A számítások eredményeit a grafikonok jól szemléltetik. Négynegyedéves szezonalitást fogad el, de megállapítja, hogy a hatnegyedéves sem áll távol a valóságtól. A kutatások a piaci ciklikusság tudatos szemléletében elmélyülten vizsgálódó vállalati irányítást tükröznek.

„Árprognózisok készítése a korreláció- és regressziószámítás felhasználásával” lényegileg az ok- és okozati összefüggések feltáró kutatását képviseli. A matematikai statisztikai módszerek sajátosságaiból adódó esetenkénti multikollinearitás, autokorreláció létét és mértékét nálunk újszerű eljárással (step-wise) az exportált készbőrök ársoraira számítva vizsgálja. A vállalati vezetés az árak véletlenszerű elmozdulásait is figyelemmel kíséri.

Összefoglalásában befejezésül a szerző tárgyyszerűen értékeli a kutatási eredményeket. A folyamatos tervezés híve, és sürgeti az újratermelési szakaszok mesterséges elkülönítésének megszüntetését, mivel gyorsan változó világunkban csak a részletekben is tájékozott vállalati vezetés képes idejében cselekedni.

Új elméleti és gyakorlati kutatási eredmény az árprognózis modellezésének bemutatott kidolgozása. Ezen belül kiemelem az ármozgások fő összetevőinek értelmezését, külön-külön történő és együttes matematikai ábrázolásukat, valamint a hipotézis-ellenőrzések többféle kimunkálását. A példa remélhetőleg ösztönöznö fogja a vállalatok által igényelt árelőrejelzések specifikumainak kiterjedt kutatását, amit az olcsó személyi számítógépek elterjedése nyilván segíteni fog.

A vállalati szakemberek színvonalas, hézagpótló szakkönyvet vehetnek kézbe.

Dr. Korán Imre

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 66. évfordulója alkalmából eredményes munkájuk elismerésül a

MUNKA ÉRDEMREND arany fokozata

kitüntetést adományozta *Csépes Jánosnak*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatóság igazgatójának, valamint *Meixner Lászlónak*, a Gazdaságkutató Intézet főosztályvezetőjének; a

MUNKA ÉRDEMREND ezüst fokozata

kitüntetést adományozta *Albert Jenőnének*, a KSH Gazdasági-Műszaki Ellátó Szolgálat főelőadójának, *Aranyi Attilának*, a Statisztikai Rendszerfejlesztő és Koordináló főosztály főosztályvezető-helyettesének, *Hevesi Lászlónak*, a KSH Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Szombathelyi Számítóközpontja igazgatójának, *Molnár Antalnak*, a Mezőgazdasági Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének, *Szalay Dezsőnek*, a KSH Csongrád megyei Igazgatóság osztályvezető-helyettesének; *dr. Szitó Baláznénak*, a Személyzeti és Oktatási főosztály osztályvezetőjének és *dr. Trencsényi Lajosnak*, a Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének; a

MUNKA ÉRDEMREND bronz fokozata

kitüntetést adományozta *dr. Csahók Istvánnénak*, a Társadalmi Statisztikai főosztály osztályvezetőjének, *Horváth Tihaménnénak*, az Iparstatisztikai főosztály osztályvezető-helyettesének, *Kovácsné dr. Martos Máriának*, a Népesedésszatisztikai főosztály osztályvezetőjének és *dr. Tanai Jánosnének*, a Közgazdasági főosztály főelőadójának.

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 66.

évfordulója alkalmából kiemelkedő munkájuk elismerésül a Minisztertanács 1006/1977. (II. 17.) Mt. h. sz. határozatával alapított

KIVÁLÓ MUNKÁÉRT

kitüntetésben részesítette a Hivatal, illetve a felügyelete alá tartozó szervek alábbi dolgozóit: *Bán Ervinnét*, az Iparstatisztikai főosztály főelőadóját, *dr. Dániel Györgyöt*, a Társadalmi Statisztikai főosztály főelőadóját, *Fehér Bélát*, a KSH Számítóközpont osztályvezető-helyettesét, *Győri Józsefet*, az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal osztályvezetőjét, *dr. Herter Hildát*, a Tájékoztatási főosztály osztályvezető-helyettesét, *Kátay Lászlót*, a KSH Számítóközpont osztályvezetőjét, *Kovács Józsefnét*, a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály főelőadóját, *dr. Lakatos Miklóst*, a Népesedésszatisztikai főosztály csoportvezetőjét, *Molnár Endrét*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály osztályvezető-helyettesét, *dr. Pető Mártont*, a Gazdaságkutató Intézet főosztályvezetőjét, *Révész Tibort*, az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat főosztályvezetőjét, *Sárkány Bélánét*, a Személyzeti és Oktatási főosztály főelőadóját, *Sódar Józsefet*, az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal főosztályvezetőjét, és *Szemes Bálintot*, a KSH Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Szolnoki Számítóközpontja programozóját.

*

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyugdíjba vonulása alkalmából *dr. Kovács Istvánnét*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat könyvtárosát eredményes munkája elismerésül, a Fegyveres Erők Napja alkalmából *Fazekas Gyula* munkásőr szadparancsnokot a KSH Számítóközpont főelőadóját példamutató társadalmi munkája elismerésül

KIVÁLÓ MUNKÁÉRT

kitüntetésben részesítette.

*

A honvédelmi miniszter a magyar néphadsereg érdekében végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréséül a Központi Statisztikai Hivatal dolgozói közül

HONVÉDELMI ÉRDEMÉREM

kitüntetésben részesítette *Kiss Júliát*, a Társadalmi Statisztikai főosztály előadóját, *Szántó Lajost*, a Számítástechnikai Felügyeleti Titkárság csoportvezetőjét, és *Takács Jánost*, a Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály osztályvezetőjét.

Elnöki dícséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke sikeres munkájuk elismeréséül elnöki dícséretben részesítette: *dr. Busman Sándort*, az Állami Népszénelnyilvántar-

tó Hivatal osztályvezetőjét, *dr. Csahók Istvánnét*, a Társadalmi Statisztikai főosztály osztályvezetőjét, *Friss Pétert*, a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály csoportvezetőjét, *Gyalóka Csabánét*, a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály főelőadóját, *dr. Harcsa Istvánt*, a Társadalmi Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesét, *Hornyák Ferencet*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály főelőadóját, *dr. Józsa Pétert*, a Népesedéssztatistika főosztály osztályvezetőjét, *Kamarás Ferencet*, a Népesedéssztatistika főosztály osztályvezetőjét, *dr. Késedi Ferencet*, a Közgazdasági főosztály osztályvezetőjét, *Tassi Istvánnét*, az Állami Népszénelnyilvántartó Hivatal főelőadóját és *Varga Lajost*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály főelőadóját.

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

A Nemzetközi Statisztikai Intézet 44. ülése Madridban. 1983. szeptember 12. és 22. között tartották meg az ISI (International Statistical Institute) kétévenként megrendezésre kerülő ülését.

Az ülészakon mintegy harminc tudományos program szerepelt, amelyekben jelentős volt a magyar részvétel.

Nyitrai Ferencné dr. államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke a nemzeti és nemzetközi gazdaságpolitika integrációjával és a népesség becslésének egyes kérdéseivel foglalkozó tudományos ülés elnöke volt. Erre az ülésre – többek között – *Barta Barnabás*, a KSH elnökhelyettese, *dr. Horváth Róbert* tanszékvezető egyetemi tanár, *dr. Köves Pál* egyetemi tanár, valamint *dr. Párniczky Gábor* egyetemi tanár nyújtott be dolgozatot.

Az indexszámítás legújabb eredményeit tárgyaló szekcióban – melynek szervezője *dr. Párniczky Gábor* volt – *dr. Szilágyi György* statisztikai főtanácsos, a KSH osztályvezetője felkért hozzászólóként szerepelt.

Dr. Dörnyei József, a KSH Számítóközpont igazgatóhelyettese a „Metainformációk szerepe a statisztikai integrációban” és *Szász Józsefné*, a KSH főelőadója „Eredmények az adatedítálásban: alkalmazási feltételek és kívánalmak a nemzeti statisztikai hivatalokban” címmel nyújtott be – felkért – dolgozatot az ülésre.

A közgyűlés – a Jelölő Bizottság javaslata alapján – *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkárt, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét kétéves időtartamra az Intézet egyik alelnökévé választotta.

A közgyűlés az Intézet rendes tagjává választotta *dr. Gömbös Ervint*, a KSH főosztályvezetőjét.

Elnöki rendelkezés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a 2/1983. (X. 13.) KSH számú rendelkezésében kijelölte a Statisztikai Koordinációs Bizottságban részt vevő állami szerveket. A Bizottság munkájában – amely a Hivatal mellett véleményező és tanácsadó testületként működik – az alábbi szervek vesznek részt:

Belkereskedelmi Minisztérium
Egészségügyi Minisztérium
Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium
Ipari Minisztérium
Közlekedési Minisztérium
Külkereskedelmi Minisztérium
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
Művelődési Minisztérium
Pénzügyminisztérium
Országos Tervhivatal
Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal
Magyar Nemzeti Bank
Magyar Posta
Magyar Tudományos Akadémia
Minisztertanács Tanácsi Hivatala
Országos Anyag- és Árhivatal
Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal
Országos Vízügyi Hivatal

Az ENSZ Társaságok Világszövetsége (World Federation of United Nations Association – WFUNA) Genfben, 1983. október 2. és 9. között tartotta 29. közgyűlését, amelynek fő témája az ENSZ szerepe és jövője volt. A közgyűlésen *dr. Davidson Nicol*, serra-leonei tudós-politikus személyében megválasztották a világszövetség új elnökét, alelnöknek pedig *dr. Gömbös Ervint*, a KSH főosztályvezetőjét, a Magyar ENSZ Társaság főtitkárát választották.

A Nemzetközi Népszénelnytudományi Uniónak a „Demográfiai ismeretek felhasználása a politikában és a tervezésben” elnevezésű Bizottsága 1983. október 15. és 19. között ülést tartott Kairóban. Az ülés keretében

konferenciára került sor Egyiptom népesedéséről és népesedéspolitikájáról.

A Bizottság tagjaként az ülésen részt vett *dr. Andorka Rudolf* kandidátus, statisztikai főtanácsos, a KSH osztályvezetője, aki felkért bírálója volt *G. Gonzales* „Társadalomtudományi kutatás a népesedéspolitika kialakításának szolgálatában” című előadásának.

Vitaülés az ifjúság társadalmi helyzetéről.

„Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások” című MTA tárca szintű főirány Programbizottsága, a KISZ Központi Bizottságával és a Központi Statisztikai Hivatal Ifjúsági Szakmai Munkaközösségével együttesen 1983. szeptember 26. és 28. között Budapesten vitaülést rendezett az ifjúság társadalmi helyzetével kapcsolatos kérdésekről. Megvitatásra kerültek *dr. Harcsa Istvánnak*, a KSH osztályvezető-helyettesének „Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének főbb jellemzői, konfliktusai”, valamint a KISZ Központi Bizottsága Gazdaságpolitikai és Érdekképviseleti Osztálya által összeállított „A pályakezdő fiatalok élet- és munkakörülményeinek alakulásáról, várható tendenciáiról” c. tanulmányok. Az összefoglaló tanulmányokon kívül az alábbi résztanulmányokat vitatták meg a tanácskozáson:

dr. Belyó Pál: A fiatal háztartások szolgáltatás-fogyasztási szokásai;

dr. Faluvégi Albert: Az egészségügyi diplomás fiatalok demográfiai, foglalkozási jellemzői, lakáshelyzete;

dr. Harcsa István: A fiatal értelmiségiek anyagi-egzisztenciális helyzete;

Kamarás Ferenc: A családalapítást és a pályakezdést meghatározó néhány tényező alakulása;

dr. Késedi Ferenc: A fiatal munkavállalók kereseti viszonyai a magyar népgazdaságban;

dr. Lakatos Miklós – Szűcs Zoltán: A felsőfokú végzettségű fiatalok foglalkozási jellemzői;

dr. Probáld Akos: A fiatalok üdülési, utazási szokásai;

Szénai Márta: A segéd munkásként pályakezdő fiatalok;

Vajda Agnes – Zelenay Anna: A korral változó lakásmód;

Ujvári József – Varqa István: A fiatal háztartások jövedelmi helyzetének és lakásfelszereltségi, vagyoni jellemzőinek kapcsolata;

Zelenay Anna: A családi életkörülmények.

Az INFO XIII. Vándorülése. A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szekciója, valamint a Magyar Közgazdasági Társaság Tolna megyei Szervezete 1983. október 11-én és 12-én Szekszárdon rendezte meg a Szekció XIII. Vándorülését. A vándorülés témája a „Beruházás és gazdasági egyensúly” volt.

A vándorülést *dr. Kiss Albert*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, a Szekció elnöke nyitotta meg, majd *K. Papp József*, az MSZMP Tolna megyei Bizottságának első titkára, az ülés társelnöke üdvözölte a résztvevőket. Ezt követően *dr. Hoós János*,

az Országos Tervhivatal államtitkára „A beruházási politika időszerű kérdései”, *dr. Medgyessy Péter* pénzügyminiszter-helyettes „A beruházási vásárlóerő szabályozása” *dr. Perczel György*, az MSZMP Központi Bizottsága Gazdaságpolitikai osztályának osztályvezetője „A fejlesztések területi sajátosságai” és *Dudás János*, a KSH főosztályvezetője „A beruházási információs rendszer fejlesztése, a hatékonysági és az egyensúlyi követelmények nyomán követése” című előadása hangzott el.

A második napon három szekcióban folyt tovább a munka. Az Ipari Szekció ülésén *Nyers József*, a KSH főosztályvezetője, a szekció vezetőségi tagja elnöklése alatt *dr. Cséh József*, az Ipari Minisztérium főosztályvezetője „Beruházási szelekció az iparpolitikai koncepció tükrében”, *dr. Drechsler László*, az OT Tervgazdasági Intézetének igazgató-helyettese „Felhalmozási rátánk nemzetközi összehasonlításban” (társszerző *Szarvas Péter*), valamint *dr. Nyilas András*, a KSH Gazdaságkutató Intézet igazgatóhelyettese „A beruházások és a gazdasági növekedés néhány összefüggése” című előadása hangzott el. Az Építőipari Szekció ülésének elnöke *Dudás János* volt. *Dr. Szűcs Endre* építésügyi és városfejlesztési miniszterhelyettes „Beruházási-építőipari piac és a kivitelezők versenyztetése” címmel tartott előadást. Az Idegenforgalom-közlekedés Szekció ülésének elnöke *Végvári Jenő*, a KSH főosztályvezetője volt. Az ülésen *Czeplédi József*, az Országos Idegenforgalmi Hivatal vezetője tartott előadást „Az idegenforgalmi fogadóképesség fejlődése, szerepe a versenyképesség és a népgazdasági egyensúly javításában” címmel.

Valamennyi előadást korreferátumok egészítették ki, majd az előadásokat vita követte. (A Vándorülés munkájának részletes ismertetésére visszatérünk.)

Módszertani kiadvány. A Statisztikai Módszertani Füzetek 6. száma a sorozatban már megjelent „Bevezetés az időszaki módszerek gyakorlatába” c. (1. sz.) anyag szerves folytatása. A jelen munka az oksági kapcsolatok explicit figyelembevételével írja le az elemzés tárgyát képező folyamatokat. Mindenekelőtt arra kíván választ adni, hogy melyek azok a tényezők, amelyek a gazdasági-társadalmi folyamatok bonyolult kölcsönhatásai közül egy adott jelenség alakulásának magyarázására a leginkább alkalmasak, és így mint ható tényezők kiválasztandók. Az ok-okozati kapcsolatoknak csak az egy egyenletből álló modelljeivel foglalkozik. A kötetet gazdag irodalomjegyzék egészíti ki.

(Módszertani és esettanulmányok a regressziószámítás köréből. Statisztikai Módszertani Füzetek 6. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 61 old.)

A Népeségtudományi Kutató Intézet közleményei c. sorozat két új kötettel gazdagodott. „Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után” c. kiadvány I. fejezete összefoglaló áttekintést nyújt az elmúlt három és fél évtized európai házasságkötési mozgalmának főbb tendenciáiról és történeti visszapillantás keretében a magyar népesség házassági viszonyainak múltbeli és jelenlegi főbb sajátosságairól. A II. fejezet a vizsgálat módszerét és célkitűzéseit ismerteti, a III. fejezet a megfigyelt születési kohorszok várható magatartásának becslése során megvizsgált demográfiai tényezőket és a becslés hipotéziseit tárgyalja. A IV. fejezet a második világháború után házasságkötési kohorszok első házasságkötéseire vonatkozó táblabeli mutatók alapján az első házasságkötések naptárát és intenzitását, továbbá a megfigyelt kohorszmagatartások és az első házasságkötések naptári éves mutatói közötti összefüggéseket tekinti át. Az elemzést módszertani tájékoztatást nyújtó függelék és bőséges táblaanyag egészíti ki.

(Az első házasságkötések alakulása Magyarországon a II. világháború után. (Születési kohorszok házassági táblái.) A KSH Népeségtudományi Kutató Intézete közleményei, 54. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1983. 295 old.)

A 18 éves sorköteles fiatalok testi fejlettségéről, biológiai egészségi állapotáról ad alapos áttekintést a sorozat 53. kötete. Az interdiszciplináris kutatócsoport 1973-ban hajtotta végre az 1955. évben született, 18 éves sorkötelesek biodemográfiai, antropometriai, egészségügyi vizsgálatát. A tanulmánykötet három egységre tagoltan részletezi a vizsgált sorköteles fiatalok testfejlettségi szintjét, néhány demográfiai jellemzőjét, egészségi állapotát és ezek összefüggéseit. Az elemzés során követett matematikai módszerekről külön tájékoztatást nyújt a kiadvány. Az elemzést bőséges területi (megyei) bontású táblaanyag egészíti ki.

(A 18 éves sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota. A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 53. Központi Statisztikai Hivatal. Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1983. 675 old.)

A Statisztikai Hivatalok és Nemzetközi Szervezetek statisztikai tevékenységéből. c. kiadványsorozat „Az információ-technológia új fejlesztéseinek hatásai” címmel megjelent 63. száma mind a hardware, mind a software terén végigkíséri a számítógépes adatfeldolgozás jelenlegi fejlettségi szintjét és szerepét a statisztikai munkában. Az ENSZ által összegyűjtött információk alapján beszámol a technológiák alkalmazásának jelenlegi módzatairól és színvonaláról a különböző or-

szágokban. Végül az információtechnológia jövőbeni kiaknázási lehetőségeit tárgyalja a statisztikai munkában.

(Statisztikai hivatalok és nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből. (Ismertetések és fordítások.) 63. szám. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 40 old.)

Az 1980. évi népszámlálás kiadványsorozatának újabb kötetei a következők:

Kecskemét népessége és társadalma, 1980. évi népszámlálás 3.b. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 387 old.

Békéscsaba népessége és társadalma, 1980. évi népszámlálás 4.b. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 393 old.

Az 1981. évi mezőgazdasági összeírás újabb köteteként megjelent „A mezőgazdasági kistermelés II. 1981.” című kiadvány, mely az azonos című I. számú kötet folytatása. Míg az első kötet az eredmények összefoglalása, ez utóbbi a kombinatív feldolgozás eredményeit tartalmazza a társadalmi osztályok és rétegek, a gazdálkodó életkora, az összes földterület nagysága, a ténylegesen művelt (megváltott területek nélküli) földterület nagysága és az állatállomány nagysága szerint. A kötetet módszertani megjegyzések és fogalommagyarázatok egészítik ki.

(A mezőgazdasági kistermelés II. 1981. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 548 old.)

Évkönyvek. A Belkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1982. az összefoglaló adatokon kívül közzéteszi az áruforgalomról és -készletekről, a kiskereskedelmi árakról, a piaci felhozatalról és árakról, az üzlethálózatról, a beruházásokról, a munkaügyről és a vállalati gazdálkodásról szóló adatokat. A kiadvány hagyományai szerint a fentieket nemzetközi adatok és módszertani megjegyzések egészítik ki.

(Belkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1982. Összeállította a KSH Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály Belkereskedelmi osztálya. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 268 old.)

A Számítástechnikai évkönyv, 1981 hazánk számítógép-állományáról, a számítástechnika eszközállományának értékadatairól, a berendezések kihasználásáról, a számítástechnikai szolgáltatásokról, a gépparkok anyagi-műszaki software-ellátásáról nyújt áttekintést. A kiadvány a számítástechnika-alkalmazás területén dolgozók munkaügyi adatai mellett nemzetközi tájékoztató információkat is közlé tesz a világ számítógép-állományának helyzetéről és várható változásáról.

(Számítástechnikai évkönyv, 1981. Készült a KSH Számítástechnika-alkalmazási főosztályán. Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1983. 126 old.)

A Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1982 című kiadvány négy fejezetben számol be a külkereskedelem elmúlt évi alakulásáról. A külkereskedelmi forgalom (kivitel és behozatal) legfőbb mutatóit árucsoportonként, országcsoportonként fontosabb országok szerint is tartalmazza. Megtalálhatók ezen kívül a kötetben a műszaki–szellemi termékek külkereskedelmi forgalmáról és a nemzetközi kereskedelemről szóló adatok, valamint az ár- és volumenindexek. A kötetet módszertani megjegyzések egészítik ki, és részletes tárgymutató zárja.

(Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1982. Készült a KSH Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztályán. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 436 oldal.)

*

A közlekedési és hírközlési évkönyv, 1982 az összefoglaló adatokon túl részletesen foglalkozik a különböző szállítási alágazatokkal; a nemzetközi járműforgalommal és szállítási teljesítményekkel, a közúti járműforgalom legfontosabb jellemzőivel, a lakosság tulajdonában levő személygépkocsik teljesítményével, üzemanyag-felhasználásával és üzemeltetési költségeivel, adatokat közöl a közlekedési eszközök állományáról, teljesítményéről és a közlekedési balesetekről. A kötet tartalmazza a postaforgalom, a távíró- és távbeszélő-szolgálat, valamint a rádió- és televíziószolgálat fontosabb adatait is. Végül fogalommagyarázatot is ad a kötet.

(Közlekedési és hírközlési évkönyv, 1982. Készült a KSH Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztályán. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 208 old.)

KÜLFOLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

ANCIFEROVA, L.:

ÚJ IRÁNY A KGST-TAGORSZÁGOK ÖSSZEHASONLÍTÁSÁBAN

(Novoje napravlenie v mezsduarodnüh szposztavlenijah sztran-cslenov SZÉV.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. 1. sz. 41–49. p.

A KGST keretében 1959 óta rendszeresen – általában ötévente – végeznek nemzetközi összehasonlításokat abból a célból, hogy a tagországok gazdasági fejlődésének jellemzésére összehasonlító információk álljanak rendelkezésre. Ennek az összehasonlításnak hagyományos területe a nemzeti jövedelem és összetevői, valamint a beruházások, az ipari és a mezőgazdasági termelés értékbeni mutatószámai. Az alkalmazott módszer az egyes aggregátumok nemzeti valutában adott értékének elemenkénti, tételes átszámítását jelenti közös valutára (rubelre), konkrét termék-reprezentánsok áraiból képzett paritás segítségével. Az eljárás eredményeképpen a résztvevő országoknak a Szovjetunióval való közvetlen, kétoldalú összehasonlítása válik lehetővé az adott tárgyre vonatkozóan.

Az ilyen, részletes átszámításon alapuló összehasonlításnak azonban az eredmények nagyobb pontosságának előnye mellett számos gyakorlati hátránya van más – esetenként egyszerűbb – eljárásokhoz képest. Az összehasonlítás elvégzése rendkívül idő- és munkaigényes feladat; eredményeket kizárólag az összehasonlítás tárgyidőszakára kapunk, tehát a közbülső évekre nem rendelkezünk információval. A KGST-összehasonlítás eddigi gyakorlatában két ország összehasonlítását csak a Szovjetunió közbeiktatásával lehetett elvégezni.

A továbbfejlesztés lehetősége már régóta foglalkoztatja a KGST összehasonlításokkal foglalkozó statisztikus szakembereit. Az 1982 júniusában, Moszkvában tartott tudományos

szemináriumon az összehasonlítás más, aktuális kérdései mellett az említett problémák is napirendre kerültek. A cikk szerzője, és a szovjet delegáció éppen az ún. extrapoláció és a sokoldalú összehasonlítási módszerek témájával szerepelt az említett szemináriumon. A szerző cikkében a moszkvai tanácskozásra benyújtott dolgozatának mondanivalóját foglalta össze.

Az *extrapolációs eljárás* arra hivatott, hogy összehasonlító adatokat nyerjünk olyan időszakokra is, amelyekre nem folytattak részletes összehasonlítást. A gyakorlatban bebizonyosodott, hogy ehhez nem elegendő valamely összehasonlítás eredményeit kiinduló adatokként kezelve, a fő aggregátumok szintjén nemzeti dinamikai indexekkel továbbvezetést végezni. A KGST keretében jelenleg olyan extrapolációs módszerrel kísérleteznek, amely az összehasonlítás tárgyveve óta bekövetkezett mennyiségi változásokon kívül a strukturális és árváltozásokra is tekintettel van. A KGST keretében kipróbált, jelenleg legfejlettebbnek tűnő módszer az ún. árindexes extrapoláció, amelynek során nem közvetlenül az összehasonlítás eredményeit, hanem az arányokat kifejező koefficienseket extrapolálják. Ennek eredményeképpen a továbbvezetésre kitűzött év tényleges, folyó árain, egységes valutában kapják meg – némileg összevont átszámítási csoportok szintjén – az összehasonlítás eredményeit képező adatokat.

L. Anciferova cikke második felében a *sokoldalú összehasonlítási módszerekkel* és ezeknek a KGST keretében való alkalmazásával foglalkozik.

A KGST összehasonlítások hagyományosan alkalmazott eljárása alapján kétoldalú, páros összehasonlítások sorozatát végzik el a centrumország (Szovjetunió) és a többi részt-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikksismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

vevő között. Így bármely két ország összehasonlítása csak közvetetten, a centrum-országokon keresztül történő láncolással oldható meg. Ennek az eljárásnak – kétségtelen egyszerűsége ellenére – az a fogyatéksága, hogy nem biztosít a centrum-országtól független eredményeket, és nem teljesül a mutatók közös valutában (rubelben) kifejezett abszolút adatainak összhangja az országok közötti volumenindexekkel.

Az utóbbi években a KGST-ben is napi-rendre került a fenti hiányosságokat kiküszöbölő, sokoldalú módszerek alkalmazása. Folyamatban van a KGST-összehasonlítás céljaira leginkább megfelelő eljárás kiválasztása, amely kíséri a sokoldalú index-rendszerekkel szemben támasztott követelményeket (tranzitívitas, függetlenség, additív konzisztencia stb.). Ennek során maximálisan támaszkodtak más nemzetközi szervezetek tapasztalataira, tanulmányozták mindenekelőtt az ENSZ nemzetközi összehasonlítási programjában alkalmazott módszer tulajdonságait. A számításba jövő eljárások közül kísérletképpen kettőt: a nemzetközi átlagárak módszerét; az átlagsúlyok módszerét már kipróbálták.

Az elvégzett kísérleti számítás tapasztalatainak felhasználásával tovább keresik a KGST keretében legcélszerűbben alkalmazható sokoldalú összehasonlítások módszereit.

(Ism.: *Csizmadia Magdolna*)

CHIZMAR, J. F. – ZAK, T. A.:

TOBBVÁLTOZÓS MODELLEZÉS
AZ OKTATÁSÜGY TERMELÉSI FÜGGVÉNYEIBEN

(Modeling multiple outputs in educational production functions.) – *American Economic Review*, 1983. 2. sz. 18–22. p.

A közgazdászok már korábban is próbálkoztak az oktatási teljesítmények termelési függvény segítségével történő vizsgálatával. Ezekben a függvényekben a függő változó, az output, rendszerint az ismeretek elsajátításának, a teljesítménynek valamilyen formában kifejezett mutatója. A jelen tanulmány annyiban lép túl ezeken a kereteken, hogy az outputot nem egyetlen változó segítségével közelíti, hanem megoldást kínál arra az esetre, amikor az output fogalmat kifejező különböző változók egyidejű specifikációjáról van szó.

Ez mindenekelőtt azt a kérdést veti fel, hogy összefüggésben állnak-e, és ha igen, milyen összefüggésben a termelési függvény segítségével meghatározni kívánt outputok, tehát például az oktatási teljesítmények. Egymástól függetlenül vagy szimultán módon jönnek-e létre? Esetleg egymást kiegészítő,

kapcsolt „termékek”-e? Ezekre az elméleti kérdésekre vonatkozólag természetesen a modellező állít fel hipotéziseket, amelyeket, azután a későbbiekben megkísérel igazolni. Ezekről függően kell eldönteni, hogy a modellt milyen módszerrel becsülik.

A jelen tanulmány a problémát több oldalról közelíti meg. A szerző a termelési függvények outputjára vonatkozólag háromféle feltételezést tart lehetségesnek;

1. a termelési függvények outputjai függetlenek egymástól; ekkor az egymástól független termelési függvények specifikálандók, különböző függő változókkal és esetenként azonos vagy részben azonos magyarázó változókkal;

2. az outputok egyidejűleg, tehát szimultán módon jönnek létre, vizsgálatuknak nyilvánvalóan szimultán egyenletekből álló rendszer segítségével kell történnie; a szimultaneitást ebben az esetben az biztosítja, hogy – például két egyenletről álló rendszer esetében – az első egyenlet output változója a második egyenletben a független változók között szerepel; hasonlóképpen a második egyenlet függő változója ráfordításként jelentkezik az első egyenletben;

3. ha az outputok ugyanazon termelési ráfordítások eredményeképpen létrejövő, egymással szoros kapcsolatban álló, sőt esetleg egymást helyettesíteni is képes termékek, akkor a szerzők szerint a modellnek egyetlen termelési függvényből kell állnia, amely elvben a függő és független változókul alkalmas valamennyi tényezőt tartalmazza.

Nyilvánvaló, hogy az első esetben a regressziós becslés hatékonysága mindössze a legkisebb négyzetek klasszikus módszerének alkalmazását kívánja meg. A szimultán rendszer esetében már a legkisebb négyzetek két-fokozatú módszerének alkalmazására van szükség. A harmadik eset az előző kettőtől különbözik; a szerzők szerint ebben az esetben a becslés legalkalmasabb módszerül a Hotelling-féle kanonikus korreláció-számítás egy adaptációja kínálkozik.

Az, hogy a három modell típus közül melyik a legalkalmasabb az oktatási teljesítmények hű jellemzésére, attól függ, hogy az output-változók „osztóznak-e” a ráfordításokon, vagy más szóval: ha az egyik output növelése érdekében a ráfordításokat fokozni kell, ezzel csökken-e a másik „termék” előállítására felhasználható ráfordítások mennyisége vagy nem? Természetes, hogy kapcsolt termékek esetében ez nem fordulhat elő. Ha az oktatási termelési függvényrendszer output-változói a különböző oktatási szinteken (például alsó-, közép- és felsőfokú intézmények szintjén) mért teljesítményeket fejeznek ki, nyilvánvaló, hogy az oktatásügyi költségvetésben biztosított összeg bármelyik szint szempontjából kimeríthető erőforrás, míg a teljesítmény magyarázó – a tanulók rátermettségét, korábbi teljesítményét, társadalmi vagy demográfiai jellemzőit kifejező – változók, amelyek tetszés szerinti szimultán egyenletben szerepelhetnek magyarázó változókul, nem azok.

A tanulmányban az illinoisai egyetem hallgatóinak 150 főnyi mintája volt a vizsgálat

vevő között. Így bármely két ország összehasonlítása csak közvetetten, a centrum-országokon keresztül történő láncolással oldható meg. Ennek az eljárásnak – kétségtelen egyszerűsége ellenére – az a fogyatéksága, hogy nem biztosít a centrum-országtól független eredményeket, és nem teljesül a mutatók közös valutában (rubelben) kifejezett abszolút adatainak összhangja az országok közötti volumenindexekkel.

Az utóbbi években a KGST-ben is napi-rendre került a fenti hiányosságokat kiküszöbölő, sokoldalú módszerek alkalmazása. Folyamatban van a KGST-összehasonlítás céljaira leginkább megfelelő eljárás kiválasztása, amely kíséri a sokoldalú index-rendszerekkel szemben támasztott követelményeket (tranzitívitas, függetlenség, additív konzisztencia stb.). Ennek során maximálisan támaszkodtak más nemzetközi szervezetek tapasztalataira, tanulmányozták mindenekelőtt az ENSZ nemzetközi összehasonlítási programjában alkalmazott módszer tulajdonságait. A számításba jövő eljárások közül kísérletképpen kettőt: a nemzetközi átlagárak módszerét; az átlagsúlyok módszerét már kipróbálták.

Az elvégzett kísérleti számítás tapasztalatainak felhasználásával tovább keresik a KGST keretében legcélszerűbben alkalmazható sokoldalú összehasonlítások módszereit.

(Ism.: *Csizmadia Magdolna*)

CHIZMAR, J. F. – ZAK, T. A.:

TOBBVÁLTOZÓS MODELLEZÉS
AZ OKTATÁSÜGY TERMELÉSI FÜGGVÉNYEIBEN

(Modeling multiple outputs in educational production functions.) – *American Economic Review*, 1983. 2. sz. 18–22. p.

A közgazdászok már korábban is próbálkoztak az oktatási teljesítmények termelési függvény segítségével történő vizsgálatával. Ezekben a függvényekben a függő változó, az output, rendszerint az ismeretek elsajátításának, a teljesítménynek valamilyen formában kifejezett mutatója. A jelen tanulmány annyiban lép túl ezeken a kereteken, hogy az outputot nem egyetlen változó segítségével közelíti, hanem megoldást kínál arra az esetre, amikor az output fogalmat kifejező különböző változók egyidejű specifikációjáról van szó.

Ez mindenekelőtt azt a kérdést veti fel, hogy összefüggésben állnak-e, és ha igen, milyen összefüggésben a termelési függvény segítségével meghatározni kívánt outputok, tehát például az oktatási teljesítmények. Egymástól függetlenül vagy szimultán módon jönnek-e létre? Esetleg egymást kiegészítő,

kapcsolt „termékek”-e? Ezekre az elméleti kérdésekre vonatkozólag természetesen a modellező állít fel hipotéziseket, amelyeket, azután a későbbiekben megkísérel igazolni. Ezekről függően kell eldönteni, hogy a modellt milyen módszerrel becsüljék.

A jelen tanulmány a problémát több oldalról közelíti meg. A szerző a termelési függvények outputjára vonatkozólag háromféle feltételezést tart lehetségesnek;

1. a termelési függvények outputjai függetlenek egymástól; ekkor az egymástól független termelési függvények specifikálandók, különböző függő változókkal és esetenként azonos vagy részben azonos magyarázó változókkal;

2. az outputok egyidejűleg, tehát szimultán módon jönnek létre, vizsgálatuknak nyilvánvalóan szimultán egyenletekből álló rendszer segítségével kell történnie; a szimultaneitást ebben az esetben az biztosítja, hogy – például két egyenletből álló rendszer esetében – az első egyenlet output változója a második egyenletben a független változók között szerepel; hasonlóképpen a második egyenlet függő változója ráfordításként jelentkezik az első egyenletben;

3. ha az outputok ugyanazon termelési ráfordítások eredményeképpen létrejövő, egymással szoros kapcsolatban álló, sőt esetleg egymást helyettesíteni is képes termékek, akkor a szerzők szerint a modellnek egyetlen termelési függvényből kell állnia, amely elvben a függő és független változókul alkalmas valamennyi tényezőt tartalmazza.

Nyilvánvaló, hogy az első esetben a regressziós becslés hatékonysága mindössze a legkisebb négyzetek klasszikus módszerének alkalmazását kívánja meg. A szimultán rendszer esetében már a legkisebb négyzetek két-fokozatú módszerének alkalmazására van szükség. A harmadik eset az előző kettőtől különbözik; a szerzők szerint ebben az esetben a becslés legalkalmasabb módszerül a Hotelling-féle kanonikus korreláció-számítás egy adaptációja kínálkozik.

Az, hogy a három modell típus közül melyik a legalkalmasabb az oktatási teljesítmények hű jellemzésére, attól függ, hogy az output-változók „osztóznak-e” a ráfordításokon, vagy más szóval: ha az egyik output növelése érdekében a ráfordításokat fokozni kell, ezzel csökken-e a másik „termék” előállítására felhasználható ráfordítások mennyisége vagy nem? Természetes, hogy kapcsolt termékek esetében ez nem fordulhat elő. Ha az oktatási termelési függvényrendszer output-változói a különböző oktatási szinteken (például alsó-, közép- és felsőfokú intézmények szintjén) mért teljesítményeket fejeznek ki, nyilvánvaló, hogy az oktatásügyi költségvetésben biztosított összeg bármelyik szint szempontjából kimeríthető erőforrás, míg a teljesítmény magyarázó – a tanulók rátermettségét, korábbi teljesítményét, társadalmi vagy demográfiai jellemzőit kifejező – változók, amelyek tetszés szerinti szimultán egyenletben szerepelhetnek magyarázó változókul, nem azok.

A tanulmányban az illinoisai egyetem hallgatóinak 150 főnyi mintája volt a vizsgálat

alapja. A teljesítményt a hallgatók korábbi teljesítményei, képessége, meghatározott magatartási változói befolyásolták. A szerzők a becslést mindhárom módszerrel megkísérelték, és arra az eredményre jutottak, hogy adott esetben a harmadikként említett módszer mutatkozik a legcélravezetőbbnek.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

LORENZEN, G.:

ADATHIÁNYOS TÁBLAKRA ALAPOZOTT
INPUT-OUTPUT ELEMZÉSEK

(Input-Output Analysen mit unvollständigen Input-Output Tabellen.) — *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*, 1983. 1. sz. 43–55. p.

A statisztikai adatforrásokból rendszerint csupán adathiányos input-output táblák származtathatók. Ezeknél a tábláknál azonban gyakran ismertek a sor- és oszlopösszegek. A tanulmány arra a kérdésre ad választ, hogy a ténylegesen rendelkezésre álló információ hasznosításával az input-output elemzés tipikus kérdésfeltevésai kapcsán milyen mértékű pontosság biztosítható. Az adathiányok pótlására szolgáló mechanikus eljárások (MODOP; RAS) ily módon feleslegessé válnak, illetve mérhető, hogy a mechanikus eljárással nyert „teljes” input-output táblák adatai mennyire pontatlanok.

A Német Gazdaságkutató Intézet (DIN) nagyméretű, 56 szektoros input-output tábláinak szerkesztéséhez csupán 1954-ben és 1967-ben állt rendelkezésre elegendő információ a termelő üzemekre végrehajtott statisztikai adatgyűjtésekből. Az 1958. évi táblánál a 3136 adatból eredetileg csupán 1949 volt meghatározott. Jóllehet a későbbiekben javult a helyzet (1972-ben a közvetlenül megfigyelt adatok száma 2446 volt), a hiányzó információ mennyisége még mindig jelentős.

Amennyiben a folyó termelő felhasználás területén részletes szektorbontású táblák szerkesztésére van szükség, a hiányzó adatokat valamilyen módon becsülni kell. Az e célra alkalmazott módszerek jellemző módon abból indulnak ki, hogy a folyó termelő felhasználás matrixának sor- és oszlopösszegei ilyenkor is ismertek. Az olyan input-output tábláknál, amelyeknél a szektorok képzése a népgazdasági elszámolási rendszerrel kompatibilis, ez a feltételezés jogosult.

Ha ilyen input-output táblák segítségével történik az elemzés, akkor az eredmények szükségképpen pontatlanok, és a pontatlanság nagysága állapítható meg. Kérdés tehát, hogy milyen érzékenyen reagálnak az input-output elemzések eredményei azokra a hibákra, amelyek az input-output táblák hiányzó adatainak becslésekor adódnak. Az input-output táblák kitöltésénél elkövetett hi-

bákra vonatkozó feltevések többé-kevésbé önkényesek még akkor is, ha a hibákkal kapcsolatos feltételezéseknek az input-output táblák előre megadott peremösszegeivel konzisztenseknek kell lenniük.

A tanulmány a kérdésfelvetés megfogalmazásának eszközeként a nyílt, statikus Leontief rendszert választja. Abból indul ki, hogy a folyó termelő felhasználás Z ($n \times n$) matrixa két matrixra bontható: Z_B tartalmazza az ismert, Z_F pedig az ismeretlen maradék részt, melyre azonban fennáll, hogy sor- és oszlopösszegei adottak. A Z_F mechanikus eljárások segítségével (MODOP, RAS) a szokásos módon specifikálható, erre azonban nem került sor. A kettébontás nem negatív matrixokat eredményez, és Z -nek egyetlen eleme sem ismert teljesen. Implicite ez azt jelenti, hogy Z_B csupán a tényleges adatokat tartalmazza. Z_B bármelyik elemének túlbecslése Z_F -ben negatív elemek megjelenésére vezetne. Ezt a lehetőséget ki kell zárni.

Az input-output technikából jól ismert átalakításokkal az előzőekben körvonalazott matrix felbontást követően két összefüggés adódik:

$$[C_F f] = C_B [Z_F e]$$

illetve

$$[p' C_F] = [e' A_F] C_B$$

ahol:

$C_B = (E - A_B)^{-1}$. E – az egységmatrix;

A_B – az ismert rész ráfordítási együttműködés matrixa;

$C_F = C - C_B$

$e' = (1, \dots, 1)$;

p' – az elsődleges ráfordítások együtthatóinak sorvektora;

f – a végső felhasználás elemeinek oszlopvektora.

A két összefüggésre támaszkodva a tanulmány választ ad az input-output elemzések két konkrét kérdésével kapcsolatban a pontosság mértékének behatárolására;

– a keresletváltozás következményeinek becslése a bruttó termelés vektorára. Az előzőekben tárgyalt első összefüggések felhasználásával a $\Delta \times$ bruttó termelésváltozásra a szerzőnek sikerült alsó és felső korlátokat definiálnia, a pontatlanságot mint a korlátok távolságának nagyságát becsülve;

– keresletváltozás következményeinek becslése az elsődleges termelési tényező szük-

alapja. A teljesítményt a hallgatók korábbi teljesítményei, képessége, meghatározott magatartási változói befolyásolták. A szerzők a becslést mindhárom módszerrel megkísérelték, és arra az eredményre jutottak, hogy adott esetben a harmadikként említett módszer mutatkozik a legcélravezetőbbnek.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

LORENZEN, G.:

ADATHIÁNYOS TÁBLAKRA ALAPOZOTT
INPUT-OUTPUT ELEMZÉSEK

(Input-Output Analysen mit unvollständigen Input-Output Tabellen.) — *Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften*, 1983. 1. sz. 43–55. p.

A statisztikai adatforrásokból rendszerint csupán adathiányos input-output táblák származtathatók. Ezeknél a tábláknál azonban gyakran ismertek a sor- és oszlopösszegek. A tanulmány arra a kérdésre ad választ, hogy a ténylegesen rendelkezésre álló információ hasznosításával az input-output elemzés tipikus kérdéfeltevései kapcsán milyen mértékű pontosság biztosítható. Az adathiányok pótlására szolgáló mechanikus eljárások (MODOP; RAS) ily módon feleslegessé válnak, illetve mérhető, hogy a mechanikus eljárással nyert „teljes” input-output táblák adatai mennyire pontatlanok.

A Német Gazdaságkutató Intézet (DIN) nagyméretű, 56 szektoros input-output tábláinak szerkesztéséhez csupán 1954-ben és 1967-ben állt rendelkezésre elegendő információ a termelő üzemekre végrehajtott statisztikai adatgyűjtésekből. Az 1958. évi táblánál a 3136 adatból eredetileg csupán 1949 volt meghatározott. Jóllehet a későbbiekben javult a helyzet (1972-ben a közvetlenül megfigyelt adatok száma 2446 volt), a hiányzó információ mennyisége még mindig jelentős.

Amennyiben a folyó termelő felhasználás területén részletes szektorbontású táblák szerkesztésére van szükség, a hiányzó adatokat valamilyen módon becsülni kell. Az e célra alkalmazott módszerek jellemző módon abból indulnak ki, hogy a folyó termelő felhasználás matrixának sor- és oszlopösszegei ilyenkor is ismertek. Az olyan input-output tábláknál, amelyeknél a szektorok képzése a népgazdasági elszámolási rendszerrel kompatibilis, ez a feltételezés jogosult.

Ha ilyen input-output táblák segítségével történik az elemzés, akkor az eredmények szükségképpen pontatlanok, és a pontatlanság nagysága állapítható meg. Kérdés tehát, hogy milyen érzékenyen reagálnak az input-output elemzések eredményei azokra a hibákra, amelyek az input-output táblák hiányzó adatainak becslésekor adódnak. Az input-output táblák kitöltésénél elkövetett hi-

bákra vonatkozó feltevések többé-kevésbé önkényesek még akkor is, ha a hibákkal kapcsolatos feltételezéseknek az input-output táblák előre megadott peremösszegeivel konzisztenseknek kell lenniük.

A tanulmány a kérdéfelvetés megfogalmazásának eszközüül a nyílt, statikus Leontief rendszert választja. Abból indul ki, hogy a folyó termelő felhasználás Z ($n \times n$) matrixa két matrixra bontható: Z_B tartalmazza az ismert, Z_F pedig az ismeretlen maradék részt, melyre azonban fennáll, hogy sor- és oszlopösszegei adottak. A Z_F mechanikus eljárások segítségével (MODOP, RAS) a szokásos módon specifikálható, erre azonban nem került sor. A kettébontás nem negatív matrixokat eredményez, és Z -nek egyetlen eleme sem ismert teljesen. Implicite ez azt jelenti, hogy Z_B csupán a tényleges adatokat tartalmazza. Z_B bármelyik elemének túlbecslése Z_F -ben negatív elemek megjelenésére vezetne. Ezt a lehetőséget ki kell zárni.

Az input-output technikából jól ismert átalakításokkal az előzőekben körvonalazott matrix felbontást követően két összefüggés adódik:

$$[C_F f] = C_B [Z_F e]$$

illetve

$$[p' C_F] = [e' A_F] C_B$$

ahol:

$C_B = (E - A_B)^{-1}$. E – az egységmatrix;

A_B – az ismert rész ráfordítási együttműködés matrixa;

$C_F = C - C_B$

$e' = (1, \dots, 1)$;

p' – az elsődleges ráfordítások együtthatóinak sorvektora;

f – a végső felhasználás elemeinek oszlopvektora.

A két összefüggésre támaszkodva a tanulmány választ ad az input-output elemzések két konkrét kérdésével kapcsolatban a pontosság mértékének behatárolására;

– a keresletváltozás következményeinek becslése a bruttó termelés vektorára. Az előzőekben tárgyalt első összefüggések felhasználásával a $\Delta \times$ bruttó termelésváltozásra a szerzőnek sikerült alsó és felső korlátokat definiálnia, a pontatlanságot mint a korlátok távolságának nagyságát becsülve;

– keresletváltozás következményeinek becslése az elsődleges termelési tényező szük-

ségletekre. Ez utóbbi feladat lényegében az elsődleges termelési tényező ráfordítási együtthatóiból alkotott vektor összetevőire (importra és munkaerőre) bontását jelenti. A megoldás az első duálisa, mint ilyen analóg eredményre vezet az első feladatnál adott megoldáshoz és annak értelmezése is hasonló.

A tanulmány az elméleti fejtegetések szemléltetésére egyszerű kétvektoros szám-

példát közöl és felhívja a figyelmet a becslések két hiányosságára. Az egyik az, hogy olykor be kellene vezetni azt a járulékos feltevést, hogy Z_F néhány elemének nullának kell lennie. A másik pedig az, hogy a levezetett, lényegbevágó összefüggések csupán értékben kifejtett táblákra érvényesek.

(Ism.: Csepinszky Andor)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ARHIPOV, A.:

AZ ÉLELMISZERPROGRAM ÉS A KOLHOZGAZDASÁG FEJLŐDÉSE

(ProdoVOL'sztvennaja programma i razvitie ékonómiki kolhozov.) – *Voproszú Ekonomiki*, 1983. 1. sz. 84–92. p.

A Szovjetunió mezőgazdasági termelésében a kolhozok meghatározó szerepet játszanak. A Szovjetunióban 26 000 közös gazdaság működik, és fejlődésük az SZKP Központi Bizottsága 1965. évi plénumának határozata nyomán vált erőteljessé.

A kolhozok gazdasági fejlődése együtt járt az anyagi érdekeltség, az anyagi ösztönzés formáinak tökéletesítésével. Több ízben emelték a felvásárlási árakat és rendezték az árak körzetenkénti differenciáltságát. Bevezették a terven felüli áruértékesítés premizálását, majd később, a bázisidőszakhoz képest elért értékesítési növekmény felárait.

Jelenleg a kolhozok jól gépesített nagyvállalatok. Átlagosan 6600 hektár mezőgazdasági területen, több mint 500 dolgozóval, 41 traktorral dolgoznak. Erőfeszítéseik hatékonyságát növeli, hogy a gazdaságközi szervezetek munkájában is részt vesznek.

A szerző részletes adatokkal mutatja be a kolhoztermelés 1965–1980 közötti fejlődését és arányát a mezőgazdasági termékek termelésében.

A kolhozok gazdálkodásában azonban negatív jelenségek is tapasztalhatók. Csökkent a termelés növekedési üteme, különösen az állattenyésztésben jelentősen nőtt az önköltség, csökkent a jövedelmezőség és a gazdaságok nyeresége.

A felvásárlási árak a többszöri emelés ellenére sem kompenzálják a ráfordítások növekedését. Az állati termékek jó részének önköltsége magasabb, mint a felvásárlási ár.

Az önköltség növekedésének okait a szerző az alábbiakban jelöli meg:

1. az anyagi ráfordítások növekedése meghaladta a termelését: 1978–1980-ban 1965-höz képest a ráfordítások 2,8-szeresére, a bruttó termelés 41 százalékkal emelkedett;

2. a kolhoztagok munkadíja a szovhozok dolgozóinak munkabéréntől elmaradt, ezért jelentősen növelték a munkadíjakat: 1981-ben az egy napi mun-

kadíj 5 rubel 70 kopek volt, 2,1-szerese az 1965. évi-nek (a termékegységre jutó munkaidő-ráfordítás nem csökkent ilyen mértékben);

3. az önköltség emelkedésének fő oka az ipari eredetű termékek drágulása (1973 és 1980 között a felhasznált ipari eredetű eszközök értéke 2,6-szeresére nőtt), a műtrágyák nem eléggé hatékonyak, a traktorokhoz hiányoztak a megfelelő munkagépek és alkatrészek, de a kolhozok sem készültek fel kellőképpen az új technika fogadására, alacsony a gépek kihasználása.

Az önköltség növekedése miatt csökkent a kolhozok jövedelmezősége: 1966–1970-ben 42, 1971–1975-ben 23, 1976–1980-ban 10 százalékos volt.

Az alacsony jövedelmezőség fékezi a bővített újratermelés anyagi eszközeinek megteremtését. Ezért 1983-tól ismét emelték az állati termékek, a cukorrépa, a burgonya, a zöldség és más mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Azokban a kolhozokban, ahol alacsony a jövedelmezőség, állami erőből építenek utakat, szociális és egészségügyi létesítményeket, lakóházakat. Ezekre a célokra évente 3,3 milliárd rubelt áldoznak.

A nehéz pénzügyi helyzet miatt egyre nő a felvett hosszúlejáratú hitelek összege. 1980-ban 4,7 milliárd rubel volt a hitelfelvétel, 2,2-szerese az 1970. évi-nek. 1980-ban a beruházások majdnem felét hitelekből valósították meg. A kolhozok eladósodása jelentős, 1980 végén 34 milliárd rubelt tett ki. Különösen az alacsony jövedelmű kolhozok szorulnak hitelekre, amelyeknek visszafizetése nemegyszer akadályba ütközik. Emiatt a kedvezőtlen adottságú kolhozoknak 11 milliárd rubel hitelt elengedtek.

Az alacsony jövedelmezőségű és veszteséges kolhozokat kiemelten látják el gépekkel. A munkaerőhiány megszüntetésére az állami költségvetés eszközeiből építhetnek lakóházakat és kereskedelmi létesítményeket. A különféle állami beavatkozások kétségkívül eredményesek, a szerző szerint azonban elsősorban a felvásárlási árak emelésével kell biztosítani a zavartalan újratermelést.

Az élelmiszerprogram az állati termékek ráfordításainak 5–7 százalékos növekedését irányozza elő 1980 és 1990 között. Az önköltség mérsékelt növelését csak a takarmánygazdál-

ségletekre. Ez utóbbi feladat lényegében az elsődleges termelési tényező ráfordítási együtthatóiból alkotott vektor összetevőire (importra és munkaerőre) bontását jelenti. A megoldás az első duálisa, mint ilyen analóg eredményre vezet az első feladtnál adott megoldáshoz és annak értelmezése is hasonló.

A tanulmány az elméleti fejtegetések szemléltetésére egyszerű kétvektoros szám-

példát közöl és felhívja a figyelmet a becslések két hiányosságára. Az egyik az, hogy olykor be kellene vezetni azt a járulékos feltevést, hogy Z_F néhány elemének nullának kell lennie. A másik pedig az, hogy a levezetett, lényegbevágó összefüggések csupán értékben kifejtett táblákra érvényesek.

(Ism.: Csepinszky Andor)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

ARHIPOV, A.:

AZ ÉLELMISZERPROGRAM ÉS A KOLHOZGAZDASÁG FEJLŐDÉSE

(Prodovol'sztvennaja programma i razvitie ékonómiki kolhozov.) – *Voproszű Ekonomiki*, 1983. 1. sz. 84–92. p.

A Szovjetunió mezőgazdasági termelésében a kolhozok meghatározó szerepet játszanak. A Szovjetunióban 26 000 közös gazdaság működik, és fejlődésük az SZKP Központi Bizottsága 1965. évi plénumának határozata nyomán vált erőteljessé.

A kolhozok gazdasági fejlődése együtt járt az anyagi érdekeltség, az anyagi ösztönzés formáinak tökéletesítésével. Több ízben emelték a felvásárlási árakat és rendezték az árak körzetenkénti differenciáltságát. Bevezették a terven felüli áruértékesítés premizálását, majd később, a bázisidőszakhoz képest elért értékesítési növekmény felárait.

Jelenleg a kolhozok jól gépesített nagyvállalatok. Átlagosan 6600 hektár mezőgazdasági területen, több mint 500 dolgozóval, 41 traktorral dolgoznak. Erőfeszítéseik hatékonyságát növeli, hogy a gazdaságközi szervezetek munkájában is részt vesznek.

A szerző részletes adatokkal mutatja be a kolhoztermelés 1965–1980 közötti fejlődését és arányát a mezőgazdasági termékek termelésében.

A kolhozok gazdálkodásában azonban negatív jelenségek is tapasztalhatók. Csökkent a termelés növekedési üteme, különösen az állattenyésztésben jelentősen nőtt az önköltség, csökkent a jövedelmezőség és a gazdaságok nyeresége.

A felvásárlási árak a többszöri emelés ellenére sem kompenzálják a ráfordítások növekedését. Az állati termékek jó részének önköltsége magasabb, mint a felvásárlási ár.

Az önköltség növekedésének okait a szerző az alábbiakban jelöli meg:

1. az anyagi ráfordítások növekedése meghaladta a termelését: 1978–1980-ban 1965-höz képest a ráfordítások 2,8-szeresére, a bruttó termelés 41 százalékkal emelkedett;

2. a kolhoztagok munkadíja a szovhozok dolgozóinak munkabéréntől elmaradt, ezért jelentősen növelték a munkadíjakat: 1981-ben az egy napi mun-

kadíj 5 rubel 70 kopek volt, 2,1-szerese az 1965. évi-nek (a termékegységre jutó munkaidő-ráfordítás nem csökkent ilyen mértékben);

3. az önköltség emelkedésének fő oka az ipari eredetű termékek drágulása (1973 és 1980 között a felhasznált ipari eredetű eszközök értéke 2,6-szeresére nőtt), a műtrágyák nem eléggé hatékonyak, a traktorokhoz hiányoztak a megfelelő munkagépek és alkatrészek, de a kolhozok sem készültek fel kellőképpen az új technika fogadására, alacsony a gépek kihasználása.

Az önköltség növekedése miatt csökkent a kolhozok jövedelmezősége: 1966–1970-ben 42, 1971–1975-ben 23, 1976–1980-ban 10 százalékos volt.

Az alacsony jövedelmezőség fékezi a bővített újratermelés anyagi eszközeinek megteremtését. Ezért 1983-tól ismét emelték az állati termékek, a cukorrépa, a burgonya, a zöldség és más mezőgazdasági termékek felvásárlási árát. Azokban a kolhozokban, ahol alacsony a jövedelmezőség, állami erőből építenek utakat, szociális és egészségügyi létesítményeket, lakóházakat. Ezekre a célokra évente 3,3 milliárd rubelt áldoznak.

A nehéz pénzügyi helyzet miatt egyre nő a felvett hosszúlejáratú hitelek összege. 1980-ban 4,7 milliárd rubel volt a hitelfelvétel, 2,2-szerese az 1970. évi-nek. 1980-ban a beruházások majdnem felét hitelekből valósították meg. A kolhozok eladósodása jelentős, 1980 végén 34 milliárd rubelt tett ki. Különösen az alacsony jövedelmű kolhozok szorulnak hitelekre, amelyeknek visszafizetése nemegyszer akadályba ütközik. Emiatt a kedvezőtlen adottságú kolhozoknak 11 milliárd rubel hitelt elengedtek.

Az alacsony jövedelmezőségű és veszteséges kolhozokat kiemelten látják el gépekkel. A munkaerőhiány megszüntetésére az állami költségvetés eszközeiből építhetnek lakóházakat és kereskedelmi létesítményeket. A különféle állami beavatkozások kétségkívül eredményesek, a szerző szerint azonban elsősorban a felvásárlási árak emelésével kell biztosítani a zavartalan újratermelést.

Az élelmiszerprogram az állati termékek ráfordításainak 5–7 százalékos növekedését irányozza elő 1980 és 1990 között. Az önköltség mérsékelt növelését csak a takarmánygazdál-

kodás gyökeres megváltoztatásával lehet elérni. A szükséges takarmánymennyiség és választék azonban csak a jó termésű években áll hazai forrásból rendelkezésre.

Jelenleg a kolhozokban 13,5 millió ember dolgozik, közülük 700 000 fő közép- és felsőfokú szakképzettségű. Valamennyi kolhoztagot érdekeltté kell tenni a termelési eredmények, a hozamok növelésében. Csökkenteni kell a természetbeni juttatásokat és a mezőgazdasági termékekben fizetett munkadíjakat. Ez elősegíti a háztáji termelés bővülését is.

A mezőgazdasági irányítás reformját az SZKP Központi Bizottságának 1982. májusi plénuma is meghatározta. A határozat szerint speciális szakmai irányítószerveket kell létrehozni. A kolhozok gazdálkodásában az elsődleges irányító funkciót a járási agrár-üzemi egyesülések tanácsa látja el. A tanács feladata, hogy az ágazati és hatósági elkülönültséget feloldja, és a járás szintjén az agrár-üzemi komplexum harmonikus fejlesztését elősegítse. Különösen Észtország, Lettország és Grúzia agrár-üzemi egyesülései mutatnak jó példát az igen sokoldalú agrár-üzemi komplexum tervszerű arányos fejlesztésére, irányítására. Ezekben a köztársaságokban elsősorban az eszközök koncentrálásával értek el jó eredményeket.

Az agrár-üzemi komplexum harmonikus fejlesztése érdekében a közigazdászoknak, a pénzügyi szakembereknek és a statisztikusoknak is sokat kell tenniük. Fel kell tárnani a komplexum egységeinek – különösen kapcsolódó ágazatainak – érdekeltségi viszonyait, árképzésüket, a munkaerő foglalkoztatását és bérezését, mindenekelőtt pedig az önköltség csökkentésének lehetőségeit.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

REINHARDT, V. E.:
A NAGY AMERIKAI BETEGSÉG
DIAGNOSZTIZÁLÁSA

(Diagnosing the great American bellyache.) – *Aussenwirtschaft*, 1982. 4. sz. 373–406. p.

Sokak számára az Egyesült Államok 1970-es éveit a „nagy amerikai betegség” korszakát jelentik. Ez paradoxonnak tűnhet, hiszen ezen időszak alatt az ország sikeresen birkózott meg két energiaár-robbanással, 20 millió új munkahelyet teremtett a háború utáni népességszaporulat felszívására, s a termelés, illetve a szolgáltatások reálértéke 25 százalékkal növekedett.

Az amerikaiak többsége a gazdasági gondok egyik legfőbb okát hagyományos módon az „ellenőrizhetetlenné vált és hatalmas arányú” állami kiadásokban látja, annak ellenére, hogy a tényleges adatok az említett ál-

laspontot kevéssé látszanak igazolni. A szövetségi állami kiadások GNP-hez viszonyított aránya az évtized során viszonylag stabil maradt: 1970-ben 20,6, 1975-ben 23,0, 1979-ben 21,1 és 1980-ban 22,9 százalékos volt. Ugyanakkor ez az arány más tőkés országokénál alacsonyabb, s növekedési üteme is elmarad a fejlett tőkés országokban tapasztalható ütemtől.

Figyelemre méltó, hogy az állami kiadások nemcsak arányukat tekintve a legalacsonyabbak az Egyesült Államokban, hanem a kiadások növekedése is valószínűleg a legmérsékeltebb volt az 1970-es évek folyamán.

Az állami kiadások által előidézett deficit nem növekedett a GNP-hez viszonyítva, s az éves költségvetési hiányok nagysága eltörpült a stabil gazdasági növekedés mintaképeinek tartott Japán és a Német Szövetségi Köztársaság hasonló adataihoz képest.

Az állami kiadások szerepének értékelésekor azonban figyelembe kell venni az ország közjavainak látható és kézzelfogható hanyatlását. Csupán az úthálózat, a tömegközlekedés és a vízellátó rendszerek javítására a becslések szerint 1804,6 milliárd dollárt kellene fordítani. A súlyos helyzetben levő infrastruktúra mellett az állami szektor nagyságának csökkentésére irányuló erőfeszítések nemcsak az infrastruktúra további hanyatlását idézik elő, hanem az alacsony jövedelmű csoportok közjavakkal történő ellátását nemzetközi összehasonlításban is kedvezőtlené teszik.

Az évtized során az egy főre jutó GNP reálértékben vett növekedésének legalább a fele a dolgozó népesség számának növekedéséből adódott. Ugyanakkor a hatvanas évek közepéig szinte konstansnak tartott 3 százalékos körüli termelékenységjavulás megszűnt, sőt, egyes időszakokban a munkatermelékenység növekedési rátája negatív lett.

A termelékenység említett alakulását nem lehet csupán az energiaárak növekedése által kiváltott közvetlen és közvetett hatásokra visszavezetni, sőt egyes állítások szerint az árrobbanások hosszú távon csak mintegy két-éves lemaradást jelentenek a GNP növekedésében. Az országos megtakarítási rátának hagyományosan alacsony volta, az állami szabályozás negatív befolyása és a vállalatvezetők többségének „rövidlátása” ugyancsak fontos tényezőt jelentenek a termelékenység-növekedés ütemének kedvezőtlen fejlődésében.

Hangsúlyos szerepe van az energiaárak eddig nem látott méretű növekedésének. Az energiaárak közvetlen módon azáltal befolyásolják a gazdaságot, hogy az importált olaj ellenében jóval több olyan árut és szolgáltatást kell exportálni, amely egyébként belső felhasználásra kerülhetne. Közvetett módon az árrobbanás az ipar szerkezetének

kodás gyökeres megváltoztatásával lehet elérni. A szükséges takarmánymennyiség és választék azonban csak a jó termésű években áll hazai forrásból rendelkezésre.

Jelenleg a kolhozokban 13,5 millió ember dolgozik, közülük 700 000 fő közép- és felsőfokú szakképzettségű. Valamennyi kolhoztagot érdekeltné kell tenni a termelési eredmények, a hozamok növelésében. Csökkenteni kell a természetbeni juttatásokat és a mezőgazdasági termékekben fizetett munkadíjakat. Ez elősegíti a háztáji termelés bővülését is.

A mezőgazdasági irányítás reformját az SZKP Központi Bizottságának 1982. májusi plénuma is meghatározta. A határozat szerint speciális szakmai irányítószerveket kell létrehozni. A kolhozok gazdálkodásában az elsődleges irányító funkciót a járási agrár-ipari egyesülések tanácsa látja el. A tanács feladata, hogy az ágazati és hatósági elkülönültséget feloldja, és a járás szintjén az agrár-ipari komplexum harmonikus fejlesztését elősegítse. Különösen Észtország, Lettország és Grúzia agrár-ipari egyesülései mutatnak jó példát az igen sokoldalú agrár-ipari komplexum tervszerű arányos fejlesztésére, irányítására. Ezekben a köztársaságokban első sorban az eszközök koncentrálásával értek el jó eredményeket.

Az agrár-ipari komplexum harmonikus fejlesztése érdekében a közgazdászoknak, a pénzügyi szakembereknek és a statisztikusoknak is sokat kell tenniük. Fel kell tárnani a komplexum egységeinek – különösen kapcsolódó ágazatainak – érdekeltiségi viszonyait, árképzésüket, a munkaerő foglalkoztatását és bérezését, mindenekelőtt pedig az önköltség csökkentésének lehetőségeit.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

REINHARDT, V. E.:
A NAGY AMERIKAI BETEGSÉG
DIAGNOSZTIZÁLÁSA

(Diagnosing the great American bellyache.) – *Aussenwirtschaft*, 1982. 4. sz. 373–406. p.

Sokak számára az Egyesült Államok 1970-es éveit a „nagy amerikai betegség” korszakát jelentik. Ez paradoxonnak tűnhet, hiszen ezen időszak alatt az ország sikeresen birkózott meg két energiaár-robbanással, 20 millió új munkahelyet teremtett a háború utáni népességszaporulat felszívására, s a termelés, illetve a szolgáltatások reálértéke 25 százalékkal növekedett.

Az amerikaiak többsége a gazdasági gondok egyik legfőbb okát hagyományos módon az „ellenőrizhetetlenné vált és hatalmas arányú” állami kiadásokban látja, annak ellenére, hogy a tényleges adatok az említett ál-

laspontot kevéssé látszanak igazolni. A szövetségi állami kiadások GNP-hez viszonyított aránya az évtized során viszonylag stabil maradt: 1970-ben 20,6, 1975-ben 23,0, 1979-ben 21,1 és 1980-ban 22,9 százalékos volt. Ugyanakkor ez az arány más tőkés országokénál alacsonyabb, s növekedési üteme is elmarad a fejlett tőkés országokban tapasztalható ütemtől.

Figyelemre méltó, hogy az állami kiadások nemcsak arányukat tekintve a legalacsonyabbak az Egyesült Államokban, hanem a kiadások növekedése is valószínűleg a legmérsékeltebb volt az 1970-es évek folyamán.

Az állami kiadások által előidézett deficit nem növekedett a GNP-hez viszonyítva, s az éves költségvetési hiányok nagysága eltörpült a stabil gazdasági növekedés mintaképeinek tartott Japán és a Német Szövetségi Köztársaság hasonló adataihoz képest.

Az állami kiadások szerepének értékelésekor azonban figyelembe kell venni az ország közjavainak látható és kézzelfogható hanyatlását. Csupán az úthálózat, a tömegközlekedés és a vízellátó rendszerek javítására a becslések szerint 1804,6 milliárd dollárt kellene fordítani. A súlyos helyzetben levő infrastruktúra mellett az állami szektor nagyságának csökkentésére irányuló erőfeszítések nemcsak az infrastruktúra további hanyatlását idézik elő, hanem az alacsony jövedelmű csoportok közjavakkal történő ellátását nemzetközi összehasonlításban is kedvezőtlené teszik.

Az évtized során az egy főre jutó GNP reálértékben vett növekedésének legalább a fele a dolgozó népesség számának növekedéséből adódott. Ugyanakkor a hatvanas évek közepéig szinte konstansnak tartott 3 százalékos körüli termelékenységjavulás megszűnt, sőt, egyes időszakokban a munkatermelékenység növekedési rátája negatív lett.

A termelékenység említett alakulását nem lehet csupán az energiaárak növekedése által kiváltott közvetlen és közvetett hatásokra visszavezetni, sőt egyes állítások szerint az árrobbanások hosszú távon csak mintegy két-éves lemaradást jelentenek a GNP növekedésében. Az országos megtakarítási rátának hagyományosan alacsony volta, az állami szabályozás negatív befolyása és a vállalatvezetők többségének „rövidlátása” ugyancsak fontos tényezőt jelentenek a termelékenység-növekedés ütemének kedvezőtlen fejlődésében.

Hangsúlyos szerepe van az energiaárak eddig nem látott méretű növekedésének. Az energiaárak közvetlen módon azáltal befolyásolják a gazdaságot, hogy az importált olaj ellenében jóval több olyan árut és szolgáltatást kell exportálni, amely egyébként belső felhasználásra kerülhetne. Közvetett módon az árrobbanás az ipar szerkezetének

átalakításán keresztül is hat a gazdaságra. Becslések szerint egyedül az Egyesült Államok autóiparának több mint 50 milliárd dollárt kell fordítania az 1980-as évtized első felében az energiatakarékos gépkocsik gyártásához szükséges berendezésekre anélkül, hogy e fejlesztés az ágazat hatékony termelőkapacitását a hetvenes évek szintjénél magasabbra emelné. A növekvő energiaköltségek 5–6 százalékos reál GNP növekedésétől fosztják meg a gazdaságot.

Ami az állami szabályozást illeti, nehéz megadni azon konkrét gazdaságpolitikai intézkedéseket, amelyek a szabályozás és a termelékenység alakulása közötti összefüggést pozitív irányban befolyásolnák. Egyfelől számos olyan szabályozó eszközre van szükség, amelynek működése a társadalom létéhez, megfelelő fejlődéséhez elengedhetetlen még akkor is, ha a jelenlegi módon mért termelékenység növekedése ellen hat. Másfelől azt is el kell ismerni, hogy a termelékenység mérésére szolgáló konvencionális módok nem mindig tükrözik a termelékenység tényleges alakulását.

A gazdaság növekedési ütemének csökkenése társadalmi feszültségeket szülhet. A gazdasági szférában a társadalmi feszültségek forrását jelentheti a „jogosultsághoz” kapcsolódó magatartás, amely voltaképpen az ország gazdasági erőforrásainak egy része felett való rendelkezésre mint feltételezett jogra alapul. A gazdasági prosperitás időszakában a „jogosultsági mentalitás” mind újabb területekre terjedt ki, s egyre inkább arra ösztönözte az egyént, hogy a növekedésből származó előnyök egy részére jogot formáljon a növekedéshez való hozzájárulás mértékétől függetlenül. Egyebek között e mentalitás akadályozza a külső megrázkódtatásokhoz való alkalmazkodást.

Egyetértés mutatkozik abban, hogy a növekedési stratégia kedvező alakításában az első lépés az erőforrásoknak a fogyasztástól a tőkeképzés felé való átcsoportosítása. E stratégia megformálásáról a „rég” és az „új” kínálati gazdaságtan képviselői vitáznak: a „rég” iskola a szigorú fiskális politika révén kívánja a megtakarítások növekedését elérni, az „új” irányzat pedig az általános adócsökkentést és a költségvetés ezzel arányos csökkentését tűzi ki célul. Az „új” irányzat elképzelései alapján született meg az a jelenlegi gazdaságpolitika, amelynek fő elemeit a 25 százalékos általános adócsökkenés, a szociális programokra fordított állami kiadások jelentős mérséklése, a magánszektor szövetségi szabályozásának enyhítése (dereguláció) és az infláció szigorú monetáris politika alapján való megfékezése képezi.

(Ism.: Hegedüs Péter)

STERN, J.:

A MUNKANÉLKÜLISÉG NÖVEKEDÉSI RÁTÁI NAGY-BRITANNIÁBAN 1978-TÓL

(Who becomes unemployed? Unemployment inflow rates in Great-Britain for 1978.) — *Employment Gazette*. 1983. január 21–23. p.

Az elmúlt években havi 3–400 000 embert vettek fel a brit munkanélküliek jegyzékére, és hasonló számú szigetországi lakos került le onnan. Becslések szerint 1978, illetve 1982 január között hetenként 50–70 000 férfi vált munkanélkülivé.

Az ismertett nagy számokat látva teljesen érthető, hogy az érdekeltek tudni szeretnék: elsősorban kik – a lakosság mely csoportjai – válnak munkanélkülivé Nagy-Britanniában.

1982 áprilisában – életkoruktól eltekintve – a brit férfiak 15 százaléka volt munka nélkül. A 20 éven aluliak esetében 23, a 60 év feletteké között 20 százalék volt ez az arány. A tizenéves nők munkanélküli rátája különösen nagyra mutatkozott, de figyelemreméltó, hogy nem elhúzódó állástalanságuk miatt, hanem azért, mert az átlagosnál jóval nagyobb arányban vették fel őket a munkanélküliek jegyzékére. (A 60 évesnél idősebb férfiak esetében épp fordított volt a helyzet.) Az ilyen összefüggések tisztázása nagyon fontos, mert sem a fennálló gondok, sem az eljövendő politika szempontjából nem mindegy, hogy a két tényező közül melyik a jelentős arányú munkanélküliség elsődleges oka.

Elméleti megfontolások szerint a munkanélküliek listájára főként a kevésbé szakképzett és az állásukban csak rövid ideje dolgozók kerülnek. Valószínűnek látszik, hogy az idősebb, illetve a jobban képzett férfiak kedvezőbb helyzetben vannak, ezért ritkábban kerülnek a munkanélküliek listájára. Az adatok ezt igazolják is. Egy 1978 őszi felvétel szerint az újonnan regisztrált munkanélküliek havi aránya az idős és a középkorú férfi szellemi dolgozók esetében munkaerőforrásuk 0,4 százaléka a szakképzetlen fizikai dolgozó férfiak közül 4,4 százalék és 8,4 százalék a személyi szolgáltatásban dolgozó férfiak között. Az utóbbi két csoportban hat év alatt – az előző ilyen felmérés óta – szembetűnően nőtt e hányad, míg a többi kategóriában nem változott érdemlegesen.

A munkanélküliek jegyzékére kerülés havi rátája a magasabb életkori csoportokban egyre kisebb. Például a 20 évet még el nem ért férfiak vizsgált mutatója 3,0, a 20–24 éveseké 2,7, a 25 éves és ennél idősebbeké – átlagosan – 1,1 százalék. Hat év alatt jelentősen romlott e szempontból a 25 évesnél fiatalabbak és különösen a 20–24 évesek helyzete.

Érdekes, hogy az idősebbek korcsoportjainak kedvezőbb pozíciója „eltűnik”, ha a té-

átalakításán keresztül is hat a gazdaságra. Becslések szerint egyedül az Egyesült Államok autóiparának több mint 50 milliárd dollárt kell fordítania az 1980-as évtized első felében az energiatakarékos gépkocsik gyártásához szükséges berendezésekre anélkül, hogy e fejlesztés az ágazat hatékony termelőkapacitását a hetvenes évek szintjénél magasabbra emelné. A növekvő energiaköltségek 5–6 százalékos reál GNP növekedésétől fosztják meg a gazdaságot.

Ami az állami szabályozást illeti, nehéz megadni azon konkrét gazdaságpolitikai intézkedéseket, amelyek a szabályozás és a termelékenység alakulása közötti összefüggést pozitív irányban befolyásolnák. Egyfelől számos olyan szabályozó eszközre van szükség, amelynek működése a társadalom létéhez, megfelelő fejlődéséhez elengedhetetlen még akkor is, ha a jelenlegi módon mért termelékenység növekedése ellen hat. Másfelől azt is el kell ismerni, hogy a termelékenység mérésére szolgáló konvencionális módok nem mindig tükrözik a termelékenység tényleges alakulását.

A gazdaság növekedési ütemének csökkenése társadalmi feszültségeket szülhet. A gazdasági szférában a társadalmi feszültségek forrását jelentheti a „jogosultsághoz” kapcsolódó magatartás, amely voltaképpen az ország gazdasági erőforrásainak egy része felett való rendelkezésre mint feltételezett jogra alapul. A gazdasági prosperitás időszakában a „jogosultsági mentalitás” mind újabb területekre terjedt ki, s egyre inkább arra ösztönözte az egyént, hogy a növekedésből származó előnyök egy részére jogot formáljon a növekedéshez való hozzájárulás mértékétől függetlenül. Egyebek között e mentalitás akadályozza a külső megrázkódtatásokhoz való alkalmazkodást.

Egyetértés mutatkozik abban, hogy a növekedési stratégia kedvező alakításában az első lépés az erőforrásoknak a fogyasztástól a tőkeképzés felé való átcsoportosítása. E stratégia megformálásáról a „rég” és az „új” kínálati gazdaságtan képviselői vitáznak: a „rég” iskola a szigorú fiskális politika révén kívánja a megtakarítások növekedését elérni, az „új” irányzat pedig az általános adócsökkentést és a költségvetés ezzel arányos csökkentését tűzi ki célul. Az „új” irányzat elképzelései alapján született meg az a jelenlegi gazdaságpolitika, amelynek fő elemeit a 25 százalékos általános adócsökkenés, a szociális programokra fordított állami kiadások jelentős mérséklése, a magánszektor szövetségi szabályozásának enyhítése (dereguláció) és az infláció szigorú monetáris politika alapján való megfékezése képezi.

(Ism.: Hegedüs Péter)

STERN, J.:

A MUNKANÉLKÜLISÉG NÖVEKEDÉSI RÁTÁI NAGY-BRITANNIÁBAN 1978-TÓL

(Who becomes unemployed? Unemployment inflow rates in Great-Britain for 1978.) — *Employment Gazette*, 1983. január 21–23. p.

Az elmúlt években havi 3–400 000 embert vettek fel a brit munkanélküliek jegyzékére, és hasonló számú szigetországi lakos került le onnan. Becslések szerint 1978, illetve 1982 január között hetenként 50–70 000 férfi vált munkanélkülivé.

Az ismertett nagy számokat látva teljesen érthető, hogy az érdekeltek tudni szeretnék: elsősorban kik – a lakosság mely csoportjai – válnak munkanélkülivé Nagy-Britanniában.

1982 áprilisában – életkoruktól eltekintve – a brit férfiak 15 százaléka volt munka nélkül. A 20 éven aluliak esetében 23, a 60 év feletteké között 20 százalék volt ez az arány. A tizenéves nők munkanélküli rátája különösen nagyra mutatkozott, de figyelemreméltó, hogy nem elhúzódó állástalanságuk miatt, hanem azért, mert az átlagosnál jóval nagyobb arányban vették fel őket a munkanélküliek jegyzékére. (A 60 évesnél idősebb férfiak esetében épp fordított volt a helyzet.) Az ilyen összefüggések tisztázása nagyon fontos, mert sem a fennálló gondok, sem az eljövendő politika szempontjából nem mindegy, hogy a két tényező közül melyik a jelentős arányú munkanélküliség elsődleges oka.

Elméleti megfontolások szerint a munkanélküliek listájára főként a kevésbé szakképzett és az állásukban csak rövid ideje dolgozók kerülnek. Valószínűnek látszik, hogy az idősebb, illetve a jobban képzett férfiak kedvezőbb helyzetben vannak, ezért ritkábban kerülnek a munkanélküliek listájára. Az adatok ezt igazolják is. Egy 1978 őszi felvétel szerint az újonnan regisztrált munkanélküliek havi aránya az idős és a középkorú férfi szellemi dolgozók esetében munkaerőforrásuk 0,4 százaléka a szakképzetlen fizikai dolgozó férfiak közül 4,4 százalék és 8,4 százalék a személyi szolgáltatásban dolgozó férfiak között. Az utóbbi két csoportban hat év alatt – az előző ilyen felmérés óta – szembetűnően nőtt e hányad, míg a többi kategóriában nem változott érdemlegesen.

A munkanélküliek jegyzékére kerülés havi rátája a magasabb életkori csoportokban egyre kisebb. Például a 20 évet még el nem ért férfiak vizsgált mutatója 3,0, a 20–24 éveseké 2,7, a 25 éves és ennél idősebbeké – átlagosan – 1,1 százalék. Hat év alatt jelentősen romlott e szempontból a 25 évesnél fiatalabbak és különösen a 20–24 évesek helyzete.

Érdekes, hogy az idősebbek korcsoportjainak kedvezőbb pozíciója „eltűnik”, ha a té-

mát a legutóbbi állásban eltöltött szolgálati idő hossza szerint vizsgáljuk. Így például, ha a 30 évesnél fiatalabb, és az ennél idősebb férfiak csoportjából kiválasztjuk azokat, akik még egy évet sem töltöttek el utolsó állásukban, akkor kiderül, hogy munkanélkülivé válási arányuk egyformán 5 százalék feletti. Ez hatszor nagyobb, mint a kérdéses korcsoportban már több mint egy éve szolgáltaké, és tízszer nagyobb, mint az előzőleg már több mint három éve azonos helyen dolgozóké. A 60 évesnél idősebb férfiak munkanélkülivé válási aránya egy évnél rövidebb szolgálat esetén közel 11 százalékos. Ha ezek a korosnak számító munkavállalók adott állásukban már tíz évnél régebben dolgoztak, akkor csak 0,8 százalék a munkanélkülivé válás aránya. Az említett 0,8 százalék is négyszer több, mint az azonos szolgálati idejű, 30 évesnél idősebb férfiaké átlagosan. Oka az, hogy a korengedménnyel nyugdíjazott 60 év felettek gyakran felvétetik magukat a munkanélküliek jegyzékére.

A vázolt összefüggések végső soron azt igazolják, hogy bár a munkanélkülivé válás gyakorisága a magasabb életkori csoportokban mérséklődött, az mindenekelőtt az idősebbek nagyobb tapasztalatát, fokozott gyakorlatát, illetve ezen alapuló jobb megbecsülését tükrözi.

Az egyedülálló férfiak nagyobb arányban lettek állástalanok, mint a házasok, de ennek az az oka, hogy az ilyen férfiak túlnyomó többsége 25 év alatti. Figyelemre méltó, hogy a vizsgált időszakban a három- vagy többgyermekes férfiak kerültek fel a legnagyobb arányban (1,8 százalék) a munkanélküliek jegyzékére, a legkisebb ráta (0,8 százalék) pedig az egy- vagy kétgyermekeseket jellemezte. Ez az eltérés az előző – hat évvel korábbi – felvétel óta némileg csökkent.

Az új munkanélküliek anyagi körülményeit eléggé jól mutatja lakáshelyzetük. A felvételtől kiderül, hogy a lakást vagy házat bérlő családost férfiak nagyobb része vesztette el állását, mint a tulajdonosoké, kivéve az 59 évesnél idősebbeket. A bérlők kedvezőtlenebb munkanélkülivé válási rátája azonban főként – ha nem is teljesen – ala-

csony életkorukkal függ össze. Túlnyomó többségük ugyanis 25 év alatti.

Ami az „utolsó” foglalkoztató ágazatot illeti: a legnagyobb állásvesztési arányok – a mintavétel gyengéi miatt általában kissé eltúlozva – a hajóépítésben (2,6%), a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban és halászatban (2,3%), az építőiparban (2,5%) és a vegyes szolgáltatásokban (1,8%) fordult elő. A legkisebb (0,5%) mutatót a villamos gépek és a járművek gyártásában, a papír-, nyomdaiparban és könyvkiadásban, valamint a pénz- és biztosító intézetekben találták. A feldolgozó ipar és a szolgáltató ágak közti eltérés ebből a szempontból jelentéktelennek mutatkozott.

Tanulságosak a kereseti adatok is. A munkanélküliek listájára felvettek bruttó keresete 1978 őszén jellegzetesen kisebb volt, mint az alkalmazásban állóké átlagosan. A keresetnagyság növekedésével párhuzamosan egyre alacsonyabb állástalanná válási hányadokkal találkozunk (eltekintve a heti 150 font felett kereső férfiaktól). Az összefüggés meglehetősen szilárd, mivel a kiskeresetűek a többiekénél általában kevésbé termelékeny munkakörökben dolgoznak, alapvetően rövid begyakorlási idejük miatt. A felszínen megjelenő kapcsolat tehát sokkal inkább a szolgálati idő hossza, mint a keresetnagyság hatását fejezi ki.

A feldolgozó iparban a vállalati telep-nagyság és a munkanélkülivé válás gyakorisága közt fordított arányosság áll fenn. Amint „nagyobbodnak” a telepek, úgy ritkul az állományból állástalanná lettek aránya. Tíznel kevesebb foglalkoztatott esetén 4,0, a kétszáz vagy több alkalmazottal dolgozó telepeken 0,4 százalék a vizsgált hányad.

A szerző figyelmeztet arra, hogy a bemutatott ráták az év meghatározott időszakára (őszre) és a gazdasági ciklus sajátos pontjára – 1978-ra – vonatkoznak. 1978-tól 1982-ig változott a helyzet, de az eredmények és a következmények nem valószínűsíthetők megnyugtató bizonyossággal.

(Ism.: Somogyi Miklós)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

LITTLE, R. J. A.:

A VILÁGTERMÉKENYSÉGI VIZSGÁLAT MINTAVÉTELI HIBÁI

(Sampling errors of fertility rates from the WFS.) Voorburg – London, 1982. International Statistical Institute – World Fertility Survey. 55 p.

A Világtermékenységi Vizsgálat (WFS) egyik legfontosabb célkitűzése, hogy meghatározza a programban részt vevő országok és né-

pességük bizonyos alcsoportjainak termékenységi arányait. A becsléseket országonként 4000–10 000 személy megkérdezésén alapuló mintából végezték. Ennek következtében elég jelentős mintavételi hibával kell számolni, ugyanakkor a válaszadási, illetve a nem válaszadási hiba sem elhanyagolható. A tanulmány azonban csak a mintavételi hiba becslésének módszereivel foglalkozik és

mát a legutóbbi állásban eltöltött szolgálati idő hossza szerint vizsgáljuk. Így például, ha a 30 évesnél fiatalabb, és az ennél idősebb férfiak csoportjából kiválasztjuk azokat, akik még egy évet sem töltöttek el utolsó állásukban, akkor kiderül, hogy munkanélkülivé válási arányuk egyformán 5 százalék feletti. Ez hatszor nagyobb, mint a kérdéses korcsoportban már több mint egy éve szolgáltaké, és tízszer nagyobb, mint az előzőleg már több mint három éve azonos helyen dolgozóké. A 60 évesnél idősebb férfiak munkanélkülivé válási aránya egy évnél rövidebb szolgálat esetén közel 11 százalékos. Ha ezek a korosnak számító munkavállalók adott állásukban már tíz évnél régebben dolgoztak, akkor csak 0,8 százalék a munkanélkülivé válás aránya. Az említett 0,8 százalék is négyszer több, mint az azonos szolgálati idejű, 30 évesnél idősebb férfiaké átlagosan. Oka az, hogy a korengedménnyel nyugdíjazott 60 év felettek gyakran felvétetik magukat a munkanélküliek jegyzékére.

A vázolt összefüggések végső soron azt igazolják, hogy bár a munkanélkülivé válás gyakorisága a magasabb életkori csoportokban mérséklődött, az mindenekelőtt az idősebbek nagyobb tapasztalatát, fokozott gyakorlatát, illetve ezen alapuló jobb megbecsülését tükrözi.

Az egyedülálló férfiak nagyobb arányban lettek állástalanok, mint a házasok, de ennek az az oka, hogy az ilyen férfiak túlnyomó többsége 25 év alatti. Figyelemre méltó, hogy a vizsgált időszakban a három- vagy többgyermekes férfiak kerültek fel a legnagyobb arányban (1,8 százalék) a munkanélküliek jegyzékére, a legkisebb ráta (0,8 százalék) pedig az egy- vagy kétgyermekeseket jellemezte. Ez az eltérés az előző – hat évvel korábbi – felvétel óta némileg csökkent.

Az új munkanélküliek anyagi körülményeit eléggé jól mutatja lakáshelyzetük. A felvételtől kiderül, hogy a lakást vagy házat bérlő családos férfiak nagyobb része vesztette el állását, mint a tulajdonosoké, kivéve az 59 évesnél idősebbeket. A bérlők kedvezőtlenebb munkanélkülivé válási rátája azonban főként – ha nem is teljesen – ala-

csony életkorukkal függ össze. Túlnyomó többségük ugyanis 25 év alatti.

Ami az „utolsó” foglalkoztató ágazatot illeti: a legnagyobb állásvesztési arányok – a mintavétel gyengéi miatt általában kissé eltúlozva – a hajóépítésben (2,6%), a mezőgazdaságban, erdőgazdálkodásban és halászatban (2,3%), az építőiparban (2,5%) és a vegyes szolgáltatásokban (1,8%) fordult elő. A legkisebb (0,5%) mutatót a villamos gépek és a járművek gyártásában, a papír-, nyomdaiparban és könyvkiadásban, valamint a pénz- és biztosító intézetekben találták. A feldolgozó ipar és a szolgáltató ágak közti eltérés ebből a szempontból jelentéktelennek mutatkozott.

Tanulságosak a kereseti adatok is. A munkanélküliek listájára felvettek bruttó keresete 1978 őszén jellegzetesen kisebb volt, mint az alkalmazásban állóké átlagosan. A keresetnagyság növekedésével párhuzamosan egyre alacsonyabb állástalanná válási hányadokkal találkozunk (eltekintve a heti 150 font felett kereső férfiaktól). Az összefüggés meglehetősen szilárd, mivel a kiskeresetűek a többiekénél általában kevésbé termelékeny munkakörökben dolgoznak, alapvetően rövid begyakorlási idejük miatt. A felszínen megjelenő kapcsolat tehát sokkal inkább a szolgálati idő hossza, mint a keresetnagyság hatását fejezi ki.

A feldolgozó iparban a vállalati telep-nagyság és a munkanélkülivé válás gyakorisága közt fordított arányosság áll fenn. Amint „nagyobbodnak” a telepek, úgy ritkul az állományból állástalanná lettek aránya. Tíz-nél kevesebb foglalkoztatott esetén 4,0, a kétszáz vagy több alkalmazottal dolgozó telepeken 0,4 százalék a vizsgált hányad.

A szerző figyelmeztet arra, hogy a bemutatott ráták az év meghatározott időszakára (őszre) és a gazdasági ciklus sajátos pontjára – 1978-ra – vonatkoznak. 1978-tól 1982-ig változott a helyzet, de az eredmények és a következmények nem valószínűsíthetők megnyugtató bizonyossággal.

(Ism.: Somogyi Miklós)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA – DEMOGRÁFIA

LITTLE, R. J. A.:

A VILÁGTERMÉKENYSÉGI VIZSGÁLAT MINTAVÉTELI HIBÁI

(Sampling errors of fertility rates from the WFS.) Voorburg – London, 1982. International Statistical Institute – World Fertility Survey. 55 p.

A Világtermékenységi Vizsgálat (WFS) egyik legfontosabb célkitűzése, hogy meghatározza a programban részt vevő országok és né-

pességük bizonyos alcsoportjainak termékenységi arányait. A becsléseket országonként 4000–10 000 személy megkérdezésén alapuló mintából végezték. Ennek következtében elég jelentős mintavételi hibával kell számolni, ugyanakkor a válaszadási, illetve a nem válaszadási hiba sem elhanyagolható. A tanulmány azonban csak a mintavételi hiba becslésének módszereivel foglalkozik és

annak eredményeit ismerteti, amelyeket a CLUSTERS programcsomag segítségével számítottak ki.

Az évenkénti termékenységi arányszámok megbízhatósága nem bizonyult kielégítőnek. Ha viszont a megfigyelési időszakot meghosszabbítjuk, a becslési hiba csökken. Így a tanulmány alapvetően az ötéves átlagokat vizsgálja, az ún. folyamatos (current) termékenységi mutatókat. Részletes áttekintést ad a mintavételi hiba számítási módszeréről, az öt országra (Kolumbia, Kenya, Nepál, Pakisztán, Sri Lanka) vonatkozó becslések számszerű eredményeiről. Foglalkozik a megfigyelési időtartamnak és a rétegzésnek a megbízhatóságra gyakorolt hatásával, valamint a mintavételi tervnek és mintavételi hibának a kapcsolatával. Vizsgálja, hogy milyen problémák adódnak abból, hogy a tényleges helyzet nem felel meg a binomiális eloszlásnak.

A termékenységi arányt a születések számának és a szülési lehetőségek („exposures”) számainak hányadosaként értelmezik, a vizsgált egy vagy több éves időszak alatt. Ezt a mutatót a szülőképes (általában 15–50 év közötti) nőkre vonatkozóan háromféle csoportosításban számították ki:

- az összes szülőképes korban levő nőre (GAWFR);
- azokra, akik a vizsgált időszakban már első házasságkötésük után voltak (GSMFR);
- azokra, akik a vizsgált időszakban házasságból származó gyermeket szültek (GWFFR).

A termékenységi arányokat kiszámították az életkorok és a házasságban töltött évek különböző csoportjaira is („birth cohorts” és „marriage cohorts”).

A WFS-felvételek során olyan mintavételi terveket alkalmaztak, amelyekben minden lehetséges mintának ismert volt a valószínűsége és az alapsokaság minden egysége pozitív valószínűséggel kerülhetett be a mintába (probability sample design). Kiszámították a szórást, a standard hibát és a relatív hibát. Eltekintve a nem mintavételi hibától így lehetőség van a szokásos módon konfidencia intervallumok kiszámítására is.

A CLUSTERS programcsomag a vizsgált paramétert (az r termékenységi arányt) hányadosbecslésként kezelte, minek során a mintavételi hiba kiszámításához ismerni kell az egyedekre, az elsődleges mintavételi egységekre (amelyek általában népszámlálási körzetek voltak), a rétegekre, a kiválasztási valószínűségekre mint súlyokra vonatkozó adatokat.

A kohorsz-specifikus mintavételi hibákat külön határozták meg, minek során arra is tekintettel kellett lenni, hogy az egyes személyek a megfigyelési időszak során több kohorszban is előfordulhattak.

A mintavételi hiba kiszámításának e munka keretében alkalmazott modellje nem tar-

tozik a lebonylultabbak közé. Viszonylag egyszerű képlettel fejezhető ki az r termékenységi arány becsléseinek szórása. Feltételezve, hogy egy évre két szülés esik, annak a valószínűsége elhanyagolható, valamint ha a vizsgált időszakra már esett egy szülés, akkor az negatívan korrelált azzal, hogy a vizsgált időszakon belül még egy szülés bekövetkezzék. Fontos szerepet játszik még a homogenitást jelző K szám ($0 \leq K \leq 1$). Ha $K = 0$ lenne, akkor az alapsokaság minden tagja azonos p valószínűséggel fog szülni a vizsgált m év során, míg ha azt lehetne feltételezni, hogy $K = 1$, akkor az alapsokaság p -ed része 1 valószínűséggel szülné, míg az $(1-p)$ -ed része nulla valószínűséggel.

A kor és a házasság időtartamától függő csoportok szórása lényegesen különbözik az egész sokaságétól. Az ismertetett modell azonban a különböző kluszterek és rétegek kialakításának hatását sem tükrözi. Így a ténylegesen megfigyelt standard hiba (se_{obs}) három részre bontható:

$$se_{obs} = se_{bin} \times de_{ft} \times bcf$$

ahol:

- se_{bin} – a vizsgált m évhez tartozó binomiális eloszlás feltételezésén alapuló hiba;
- de_{ft} – a „design effect”, a mintavételi terv hatását fejezi ki;
- bcf – a binomiális eloszlástól való „reziduális” eltérést jelzi, azt, amit a de_{ft} nem magyaráz meg.

Az eredményeket tartalmazó 26 oldalnyi tábla igen részletes elemzésre ad lehetőséget. Tartalmazza az öt országra vonatkozó összes, városi és falusi korszpecifikus és kohorsz-specifikus termékenységi arányok ezer-szeresét, a standard hibát, a kumulált szülési lehetőségek (exposures) számát, valamint a hiba felbontását, amiről már volt szó. A homogenitási ráta (ROH) azonban új fogalom, amit a $de_{ft}^2 = 1 + Roh(b-1)$ képlet definiál, ahol a b a válaszadók átlagos száma az összes elsődleges mintavételi egységben.

A korszpecifikus és kohorsz-specifikus ötéves korcsoportokra, valamint az egy évre vonatkozó termékenységi arányok mintavételi hibája nagyon jelentős, elérheti a 20 százalékot is, ami elfogadhatatlanul magas. Amikor a vizsgálat időtartamát egyről két évre emelték, a standard hiba 41 százalékkal csökkent. Ha kettőről négyre, akkor a csökkenés már csak 23 százalékos volt.

Az összes népességre vonatkozó általános termékenységi arányok megbízhatósága egy éves időszakra vonatkoztatva mindössze 2,5 és 6 százalék között mozgott, tehát jóval kisebb volt, mint a kor- vagy kohorsz-specifi-

kus esetben. Ugyanakkor a vizsgálati időszak megkétszerezése kisebb mértékben növelte a megbízhatóságot, mint az előző esetben (csak 30, illetve 18 százalékkal).

A „design effect” az összesen vizsgált kilenc alcsoportra 1,4 volt az általános termékenység ráta esetében és 1,14 a kor- és kohorsz-specifikus esetben és a vizsgálati idő növekedésével párhuzamosan emelkedő tendenciát mutatott. A születések korrelációs faktori ennél kisebb mértékű ingadozást mutattak. Ebből az következik – állapítja meg végül a tanulmány –, hogy az egyszerű binomiális eloszlást feltételező becslés nem elégtő. Amennyiben viszont a „design effect”-re megfelelő becslést lehet kapni, akkor a kettő kombinációja már elfogadható becslést ad a mintavételi hibára.

(Ism.: Marton Ádám)

DAVIS, J. A. – SMITH, T. W.:

AZ ÁLTALÁNOS TÁRSADALMI ADATFELVÉTEL
TANULSÁGAI

(Have we learned anything from the general social survey?) – *Social Indicators Newsletter*, 1982. 17. sz. 1–2. és 8–11. p.

Az Általános Társadalmi Adatfelvétel (General Social Survey) elnevezésű adatgyűjtési sorozat az amerikai Országos Közvéleménykutató Központ (National Opinion Research Center) és a Chicagói Egyetem közösen hajtott végre, évente, 1972-től 1978-ig, egy körülbelül 1500 személyből álló országos mintán. 1980-tól kétévenként kerül sor hasonló adatfelvételre. Az adatfelvételek az alapvető demográfiai és társadalmi-foglalkozási ismerveken kívül elsősorban attitűd-kérdéseket tartalmaztak: a nőkre, a fehér- és nem fehérbőrűekre, a családra, a munkára, a gazdasági kilátásokra, a kormánykiadásokra, a háborúra és békére stb. vonatkozó véleményekről tudakozódtak. Sok kérdést többször is megismételtek az egyes évek felvételeiben. Ezeknek a felvételeknek alapján több mint 650 jelentés és publikáció született.

A szerzők tanulmányukban azt a kérdést vetik fel, hogy meg lehet-e tudni valamit ezekből a felvételekből az amerikai társadalomról és főképpen változásairól, és hozzájárultak-e a felvételek e problémák tudományos megismeréséhez? A kérdésre pozitívan válaszolnak, és példaképpen felsorolnak néhány, az Általános Társadalmi Felvételek sorozata eredményei alapján megállapítható tény és tendenciát.

Az 1970-es évtizedben, sőt – más hasonló felvételek szerint az elmúlt 25 évben – az amerikai társadalom attitűdjei fokozatosan liberálisabbakká váltak olyan kérdésekben, mint a nemek egyenjogúsága, a faji előíté-

letek, a művi abortusz megengedhetősége és a szólásszabadság. Az 1970-es évtized második felében ez a liberalizálódás megtorpant, és ha nem is következett be visszafordulás a konzervatívabb attitűdök felé, a korábbi tendencia nem folytatódott. Egy lényeges kérdésben nem tapasztalható a liberalizálódási folyamat: a bűnözéssel és a bűnözők büntetésével kapcsolatos attitűdök változatlanul merevek és elítélők maradtak.

A vélemények megváltozását korábban elsősorban a fiatalabb kohorszok liberálisabb attitűdjei hatásának tulajdonították oly módon, hogy az egymást követő kohorszok váltakozása okozza az össztársadalmi véleményváltozást. Mások azt feltételezték, hogy a vélemény-változások a társadalomnak egy kis csoportjából, a nagyvárosi, legmagasabb iskolai végzettségű lakosoktól indulnak el, és szivárognak le fokozatosan a társadalom többi rétegébe. Az Általános Társadalmi Adatfelvételek szerint azonban az attitűd-változások egyszerre jelentkeznek a társadalom minden rétegében és demográfiai csoportjában: magas és alacsony iskolai végzettségűeknél, öregeknél és fiataloknál. Természetesen vannak különbségek e társadalmi és demográfiai csoportok attitűdjeiben, ezért a kohorszok váltakozása és a társadalmi szerkezet lassú változása együttesen járul hozzá az amerikai kohorszok attitűd-változásaihoz.

Az adatfelvételek a társadalmi mobilitásról is szolgáltatnak új információkat. Ezek két lényeges vonatkozásban egészítették ki a speciális mobilitás-felvételeket. Egyrészt kiterjedtek a nőkre is, másrészt tanulmányozhatóvá tették a szubjektív változók hatását a társadalmi mobilitásra. Kitűnt, hogy a nők társadalmi mobilitását, foglalkozási karrierjét a férfiakétól némileg eltérő tényezők befolyásolják, ezért mindenképpen indokolt a mobilitás-felvételeknél a nőkre is kiterjeszteni a megkérdézt.

Nem találták igazolva azt a tételt, hogy a nemzedékek közötti mobilitás okozta státuszváltozás növeli a bizonytalanság érzését és a szélsőséges véleményekre való hajlamot. A szülői családban szerzett élmények azonban igen sok vonatkozásban befolyásolják a felnőttkori attitűdöket is. Például a dolgozó anyák leányai körében gyakoribbak voltak a feminista vélemények.

A véleményeket befolyásoló legerősebb tényezőnek az iskolai végzettség bizonyult. A szerzők szerint ennek azért van nagy jelentősége, mert az iskolai végzettség viszonylag könnyen befolyásolható tudatosan, társadalmi úton. Az iskolai végzettség szintjének emelkedését könnyebb elérni, mint a jövedelmek vagy a foglalkozási szerkezet megváltozását, vagy a családi háttér módosítását.

Bőséges adatokat szolgáltatnak a felvételek arról, hogy mindenképpen befolyásolja a

kus esetben. Ugyanakkor a vizsgálati időszak megkétszerezése kisebb mértékben növelte a megbízhatóságot, mint az előző esetben (csak 30, illetve 18 százalékkal).

A „design effect” az összesen vizsgált kilenc alcsoportra 1,4 volt az általános termékenység ráta esetében és 1,14 a kor- és kohorsz-specifikus esetben és a vizsgálati idő növekedésével párhuzamosan emelkedő tendenciát mutatott. A születések korrelációs faktori ennél kisebb mértékű ingadozást mutattak. Ebből az következik – állapítja meg végül a tanulmány –, hogy az egyszerű binomiális eloszlást feltételező becslés nem elégtő. Amennyiben viszont a „design effect”-re megfelelő becslést lehet kapni, akkor a kettő kombinációja már elfogadható becslést ad a mintavételi hibára.

(Ism.: Marton Ádám)

DAVIS, J. A. – SMITH, T. W.:

AZ ÁLTALÁNOS TÁRSADALMI ADATFELVÉTEL
TANULSÁGAI

(Have we learned anything from the general social survey?) – *Social Indicators Newsletter*, 1982. 17. sz. 1–2. és 8–11. p.

Az Általános Társadalmi Adatfelvétel (General Social Survey) elnevezésű adatgyűjtési sorozat az amerikai Országos Közvéleménykutató Központ (National Opinion Research Center) és a Chicagói Egyetem közösen hajtott végre, évente, 1972-től 1978-ig, egy körülbelül 1500 személyből álló országos mintán. 1980-tól kétévenként kerül sor hasonló adatfelvételre. Az adatfelvételek az alapvető demográfiai és társadalmi-foglalkozási ismerveken kívül elsősorban attitűd-kérdéseket tartalmaztak: a nőkre, a fehér- és nem fehérbőrűekre, a családra, a munkára, a gazdasági kilátásokra, a kormánykiadásokra, a háborúra és békére stb. vonatkozó véleményekről tudakozódtak. Sok kérdést többször is megismételtek az egyes évek felvételeiben. Ezeknek a felvételeknek alapján több mint 650 jelentés és publikáció született.

A szerzők tanulmányukban azt a kérdést vetik fel, hogy meg lehet-e tudni valamit ezekből a felvételekből az amerikai társadalomról és főképpen változásairól, és hozzájárultak-e a felvételek e problémák tudományos megismeréséhez? A kérdésre pozitívan válaszolnak, és példaképpen felsorolnak néhány, az Általános Társadalmi Felvételek sorozata eredményei alapján megállapítható tény és tendenciát.

Az 1970-es évtizedben, sőt – más hasonló felvételek szerint az elmúlt 25 évben – az amerikai társadalom attitűdjei fokozatosan liberálisabbakká váltak olyan kérdésekben, mint a nemek egyenjogúsága, a faji előíté-

letek, a művi abortusz megengedhetősége és a szólásszabadság. Az 1970-es évtized második felében ez a liberalizálódás megtorpant, és ha nem is következett be visszafordulás a konzervatívabb attitűdök felé, a korábbi tendencia nem folytatódott. Egy lényeges kérdésben nem tapasztalható a liberalizálódási folyamat: a bűnözéssel és a bűnözők büntetésével kapcsolatos attitűdök változatlanul merevek és elítélők maradtak.

A vélemények megváltozását korábban elsősorban a fiatalabb kohorszok liberálisabb attitűdjei hatásának tulajdonították oly módon, hogy az egymást követő kohorszok váltakozása okozza az össztársadalmi véleményváltozást. Mások azt feltételezték, hogy a vélemény-változások a társadalomnak egy kis csoportjából, a nagyvárosi, legmagasabb iskolai végzettségű lakosoktól indulnak el, és szivárognak le fokozatosan a társadalom többi rétegébe. Az Általános Társadalmi Adatfelvételek szerint azonban az attitűd-változások egyszerre jelentkeznek a társadalom minden rétegében és demográfiai csoportjában: magas és alacsony iskolai végzettségűeknél, öregeknél és fiataloknál. Természetesen vannak különbségek e társadalmi és demográfiai csoportok attitűdjeiben, ezért a kohorszok váltakozása és a társadalmi szerkezet lassú változása együttesen járul hozzá az amerikai kohorszok attitűd-változásaihoz.

Az adatfelvételek a társadalmi mobilitásról is szolgáltatnak új információkat. Ezek két lényeges vonatkozásban egészítették ki a speciális mobilitás-felvételeket. Egyrészt kiterjedtek a nőkre is, másrészt tanulmányozhatóvá tették a szubjektív változók hatását a társadalmi mobilitásra. Kitűnt, hogy a nők társadalmi mobilitását, foglalkozási karrierjét a férfiakétól némileg eltérő tényezők befolyásolják, ezért mindenképpen indokolt a mobilitás-felvételeknél a nőkre is kiterjeszteni a megkérdezést.

Nem találták igazolva azt a tételt, hogy a nemzedékek közötti mobilitás okozta státuszváltozás növeli a bizonytalanság érzését és a szélsőséges véleményekre való hajlamot. A szülői családban szerzett élmények azonban igen sok vonatkozásban befolyásolják a felnőttkori attitűdöket is. Például a dolgozó anyák leányai körében gyakoribbak voltak a feminista vélemények.

A véleményeket befolyásoló legerősebb tényezőnek az iskolai végzettség bizonyult. A szerzők szerint ennek azért van nagy jelentősége, mert az iskolai végzettség viszonylag könnyen befolyásolható tudatosan, társadalmi úton. Az iskolai végzettség szintjének emelkedését könnyebb elérni, mint a jövedelmek vagy a foglalkozási szerkezet megváltozását, vagy a családi háttér módosítását.

Bőséges adatokat szolgáltatnak a felvételek arról, hogy mindenképpen befolyásolja a

véleményeket az egyes „alcsoporthoz” (vallási, etnikai, regionális csoportokhoz) tartozás. Noha egy-egy adatfelvételben többnyire kevés a meghatározott alcsoporthoz tartozók száma, de ha a különböző években megkérdezett mintákat összesítik, akkor elég nagy alcsoportokat kapnak a közöttük levő különbségek elemzéséhez. Például az 1970-es években végzett adatfelvételekben összesen 169 középiskolai tanárt vagy 146 pünkösdista valláshoz tartozó személyt kérdeztek meg, és a szerzők szerint ezek a létszámok már elegendők a csoportok jellemzőinek vizsgálatára. A művi abortusz megengedhetőségével kapcsolatos attitűdök példáján mutatják be a szerzők, mekkora különbségek vannak a faj-vallás-régió változóhármassal alapján kialakított csoportok között.

P. E. Converse és szerzőtársai szerkesztésében a közelmúltban közreadták a Közvéleménykutató Központ 1974 óta végzett felvételeinek forráskönyvét. Ez a kiadvány a módszertani részletekkel együtt ismerteti a fontosabb kérdéseket, továbbá az egyes években végzett felvételek során a kérdésekre kapott válaszok megoszlását különböző ismervek szerint.

(Ism.: Andorka Rudolf)

GROOTAERT, C.:

A HÁZTARTÁSOK JÓLÉTE MÉRÉSÉNEK
ELMÉLETI ALAPJA

(The conceptual basis of measures of household welfare and their implied survey data requirements.)
— *The Review of Income and Wealth*, 1983. 1. sz. 1–12. p.

A szerző cikkében azt a gondolatsort vizsgálja, amelyet a Világbankban fogalmaztak meg az életszínvonal-mérési vizsgálatok (LSMS) során.

Az LSMS a jólétet és nem a hasznot kívánja mérni. A jólét a javak fogyasztásából ered egyrészt közvetlenül, másrészt a javak jellegéből adódóan (például egy bicikliben rejlő szállítási lehetőség formájában). A fogyasztás jólétté alakulása a fogyasztó számos fizikai jellemzőjétől (nem, kor), valamint a környezeti tényezőktől függ. Adott esetben a szerző feltételezi, hogy — a ceteris paribus — egy áru egyforma nagyságú jólétet nyújt minden egyén számára, és eltekint attól, hogy az egyén pszichológiai hozzáállásától függően az valójában különböző élvezetet, hasznot nyújthat más és más embereknek.

A jólét mérésének három közelítése lehetséges. Ezek: a jólét valóságos indexe, a teljes háztartási kiadások, a teljes jövedelem.

A jólét valóságos indexe a háztartás fogyasztása és foglalkozási magatartása integrált modelljéből becsült preferencia paramétereiből származtatható. Az alapfeltétele-

zés, az, hogy a jólét függ a javak és a pihenés háztartáson belüli összetételétől és a közszolgáltatások színvonalától. Az egyének tehát választanak a munka és a pihenés, azaz a javak és a pihenés között. E modellben a háztartás minden tagja esetében vizsgálni kell a javak és a pihenés, illetve a háztartásban végzett munka és a munkaerőpiacon történő munkavállalás közötti választást, ami szimultán egyenletrendszereket eredményez.

E modell legfőbb előnye a teljessége. A jólétet közvetlenül a háztartás foglalkoztatói és fogyasztói magatartásából vezeti le. A modell két szempontból is rugalmas. Egyrészt könnyen bővíthető úgy, hogy az iskolázottságra is kiterjedjen. Másrészt a modell kezelni tudja a rejtett megoldásokat is, különösen a munkanélküliség esetében. A modell ökonometriai módszerei komplexek és adatigényesek.

A teljes háztartási kiadásokra alapuló modell a jólétet a háztartás összefogyasztásából kiindulva méri. Ez a modell olyan egyenlőségen alapul, amelyben a jólét a háztartások által fogyasztott javak függvénye. Az alapfeltételezés itt az, hogy a háztartások által vásárolt javak és szolgáltatások implicit módon tartalmazzák azokat a preferenciákat, amelyek az előző modellben explicit módon szerepeltek, úgymint a pihenésre, gyermekszülésre stb. vonatkozó döntések. Tehát a háztartások vásárlásai teljes mértékben tükrözik a jólétet. A jólét mérése így pusztán a háztartás teljes kiadásainak az árindexszel, a háztartás nagyságának és összetételének indexével deflált index, tehát egy ekvivalencia skála konstruálásával megoldható.

Az utóbbi időben két kevésbé adatigényes ekvivalencia skála készítési módot is kifejlesztettek. Az egyik az Engel törvényen alapul és azt feltételezi, hogy a nem élelmiszer-cikkek a teljes kiadásban a jólét közvetlen mutatói. A gyakorlatban a módszer olyan egyenlet becslését kívánja meg, amely jelzi a nem élelmiszerre fordított kiadások arányát az összkiadásban, a teljes háztartási kiadás vagy az egy főre jutó kiadás függvényében, és különböző változók tükrözik a háztartás életkor és nemek szerinti összetételét. Ez az egyenlet a meghatározott típusú háztartásoknál összehasonlítási alapot ad. A kiadási színvonalnak a referencia-háztartáshoz viszonyított aránya az ekvivalencia-skála.

A másik módszer azon a feltételezésen alapul, hogy a javakat el lehet különíteni a fogyasztójuk (gyermek, illetve felnőtt) szerint. A felnőttek által fogyasztott javakra fordított kiadás (változatlan áron) használható a jólét mérésére. A felnőttek által fogyasztott cikkekre azonos nagyságú összeget fordító háztartások kimutathatók, és az arány az összkiadásban a referencia-háztartáshoz képest

véleményeket az egyes „alcsoporthoz” (vallási, etnikai, regionális csoportokhoz) tartozás. Noha egy-egy adatfelvételben többnyire kevés a meghatározott alcsoportokhoz tartozók száma, de ha a különböző években megkérdezett mintákat összesítik, akkor elég nagy alcsoportokat kapnak a közöttük levő különbségek elemzéséhez. Például az 1970-es években végzett adatfelvételekben összesen 169 középiskolai tanárt vagy 146 pünkösdista valláshoz tartozó személyt kérdeztek meg, és a szerzők szerint ezek a létszámok már elegendők a csoportok jellemzőinek vizsgálatára. A művi abortusz megengedhetőségével kapcsolatos attitűdök példáján mutatják be a szerzők, mekkora különbségek vannak a faj-vallás-régió változóhármassal alapján kialakított csoportok között.

P. E. Converse és szerzőtársai szerkesztésében a közelmúltban közreadták a Közvéleménykutató Központ 1974 óta végzett felvételeinek forráskönyvét. Ez a kiadvány a módszertani részletekkel együtt ismerteti a fontosabb kérdéseket, továbbá az egyes években végzett felvételek során a kérdésekre kapott válaszok megoszlását különböző ismervek szerint.

(Ism.: Andorka Rudolf)

GROOTAERT, C.:

A HÁZTARTÁSOK JÓLÉTE MÉRÉSÉNEK
ELMÉLETI ALAPJA

(The conceptual basis of measures of household welfare and their implied survey data requirements.)
— *The Review of Income and Wealth*, 1983. 1. sz. 1–12. p.

A szerző cikkében azt a gondolatsort vizsgálja, amelyet a Világbankban fogalmaztak meg az életszínvonal-mérési vizsgálatok (LSMS) során.

Az LSMS a jólétet és nem a hasznot kívánja mérni. A jólét a javak fogyasztásából ered egyrészt közvetlenül, másrészt a javak jellegéből adódóan (például egy bicikliben rejlő szállítási lehetőség formájában). A fogyasztás jólétté alakulása a fogyasztó számos fizikai jellemzőjétől (nem, kor), valamint a környezeti tényezőktől függ. Adott esetben a szerző feltételezi, hogy — a ceteris paribus — egy áru egyforma nagyságú jólétet nyújt minden egyén számára, és eltekint attól, hogy az egyén pszichológiai hozzáállásától függően az valójában különböző élvezetet, hasznot nyújthat más és más embereknek.

A jólét mérésének három közelítése lehetséges. Ezek: a jólét valóságos indexe, a teljes háztartási kiadások, a teljes jövedelem.

A jólét valóságos indexe a háztartás fogyasztása és foglalkozási magatartása integrált modelljéből becsült preferencia paramétereiből származtatható. Az alapfeltétele-

zés, az, hogy a jólét függ a javak és a pihenés háztartáson belüli összetételétől és a közszolgáltatások színvonalától. Az egyének tehát választanak a munka és a pihenés, azaz a javak és a pihenés között. E modellben a háztartás minden tagja esetében vizsgálni kell a javak és a pihenés, illetve a háztartásban végzett munka és a munkaerőpiacon történő munkavállalás közötti választást, ami szimultán egyenletrendszereket eredményez.

E modell legfőbb előnye a teljessége. A jólétet közvetlenül a háztartás foglalkoztatói és fogyasztói magatartásából vezeti le. A modell két szempontból is rugalmas. Egyrészt könnyen bővíthető úgy, hogy az iskolázottságra is kiterjedjen. Másrészt a modell kezelni tudja a rejtett megoldásokat is, különösen a munkanélküliség esetében. A modell ökonometriai módszerei komplexek és adatigényesek.

A teljes háztartási kiadásokra alapuló modell a jólétet a háztartás összefogyasztásából kiindulva méri. Ez a modell olyan egyenlőségen alapul, amelyben a jólét a háztartások által fogyasztott javak függvénye. Az alapfeltételezés itt az, hogy a háztartások által vásárolt javak és szolgáltatások implicit módon tartalmazzák azokat a preferenciákat, amelyek az előző modellben explicit módon szerepeltek, úgymint a pihenésre, gyermekszülésre stb. vonatkozó döntések. Tehát a háztartások vásárlásai teljes mértékben tükrözik a jólétet. A jólét mérése így pusztán a háztartás teljes kiadásainak az árindexszel, a háztartás nagyságának és összetételének indexével deflált index, tehát egy ekvivalencia skála konstruálásával megoldható.

Az utóbbi időben két kevésbé adatigényes ekvivalencia skála készítési módot is kifejlesztettek. Az egyik az Engel törvényen alapul és azt feltételezi, hogy a nem élelmiszer-cikkek a teljes kiadásban a jólét közvetlen mutatói. A gyakorlatban a módszer olyan egyenlet becslését kívánja meg, amely jelzi a nem élelmiszerre fordított kiadások arányát az összkidrásban, a teljes háztartási kiadás vagy az egy főre jutó kiadás függvényében, és különböző változók tükrözik a háztartás életkor és nemek szerinti összetételét. Ez az egyenlet a meghatározott típusú háztartásoknál összehasonlítási alapot ad. A kiadási színvonalnak a referencia-háztartáshoz viszonyított aránya az ekvivalencia-skála.

A másik módszer azon a feltételezésen alapul, hogy a javakat el lehet különíteni a fogyasztójuk (gyermek, illetve felnőtt) szerint. A felnőttek által fogyasztott javakra fordított kiadás (változatlan áron) használható a jólét mérésére. A felnőttek által fogyasztott cikkekre azonos nagyságú összeget fordító háztartások kimutathatók, és az arány az összkidrásban a referencia-háztartáshoz képest

az ekvivalencia skála. A két módszer azonban nagyon eltérő skálákat eredményez és még nem bizonyított, hogy melyik jelzi jobban a jólétet.

A teljes jövedelem alapján a jólétet mérő módszernél a jövedelembe beleszámítanak mindenfajta pénz- és természetbeni jövedelmet, valamint a háztartás által igénybe vett tartós fogyasztási cikkek, szolgáltatások számított értékét. A módszer tartalmazza a pihenés átszámítását pénzértékre, a különféle tevékenységekkel eltöltött idő haszna alapján. Ez a módszer lényegében az első módszer redukált egyenlőségi formája.

A módszerekben a szabadidő értékének számításakor ügyelni kell arra, hogy csak a valóban meglevő választási lehetőségeket vegyük számításba. Tehát a szabadidőnek csak azt a hányadát szabad jövedelemként felhasználni, amelynél tényleges választási lehetősége van az egyénnek, hogy pihenjen vagy valamilyen munkával pénzt keressen.

A három módszer nagyon eltérő adatigényű és mindegyikben nagy torzulások következhetnek be a nem megfelelő adatok miatt.

A módszerek közötti választás lényegében azzal a vitával kapcsolatos, hogy a jólét a jövedelem vagy a költségek mutatja-e jobban. Ennek a vitának alapot a háztartásstatisztikai felmérések adatai szolgáltatnak, mert rendszerint, a sokaság 80–90 százalékánál, a háztartások kiadásai meghaladják a bevallott jövedelmeket. Általában az a tapasztalat, hogy a kiadásokat pontosabban lehet mérni, mert azt szívesebben közlik.

A jövedelem biztosítja a fogyasztás lehetőségét, ezért a jólét vizsgálatánál alaposan elemezni kell a jövedelemforrásokat. A jövedelem származhat munkából vagy vagyontól. A fejlődő országokban az ilyen, vagyontól származó jövedelem egyik fő forrása a háztulajdon.

A munkával szerzett jövedelem elemzésekor a háztartás minden egyes tagjának a munkaerőpiacon való részvétellel kapcsolatos döntését kell vizsgálni. A családtagok közül azonban csak azokat szabad figyelembe venni e döntésből származó jóléti hatások számításakor, akik valóban választhatnak a munkaerőpiaci részvétel, vagy kimaradásuk kérdésében.

Mivel pedig a háztartásstatisztikai vizsgálatokban a jövedelmi, a képzettségi és az egyéb jellemzők mind a kínálat oldalát tükrözik, kívánatos a keresleti oldalról is információt szerezni. Ezt lényegében a közösségek, körzetek stb. aggregált adatai szolgáltatják, amelyek tükrözik a lehetőségek változásait.

A jólét jövedelmeken és kiadásokon keresztüli megközelítésén kívül még vannak komponensek, amelyek meghatározók a jólét szempontjából. Ilyenek az egészség, a mű-

veltség, a táplálkozás, a termékenység, a gyermekhalandóság stb. Az időtényező bekapcsolása esetén a jövedelmek és a kiadások alakulásánál bizonyos tényezőket még vizsgálni kell. Ezek a tényezők a jövedelmek periodikus ingadozása, a vagyonfelhalmozás üteme és a háztartások sebezhetősége. Ez utóbbi pedig nagyban függ a két előzötől, illetve a társadalmi juttatások körétől és a juttatáshoz való hozzáférés lehetőségétől.

(Ism.: Ékes Ildikó)

VEENHOVEN, R.:

A HÁZASSÁG NOVEKVÓ JELENTŐSÉGE

(The growing impact of marriage.) — *Social Indicators Research*. 1983. 1. sz. 49–63. p.

Terjedőben van az a vélekedés, hogy a házasság fontossága csökken, a házaspárok egyre kevésbé függenek egymástól, és az egyedülálló élete sokkalta megfelelőbb a modern ember számára. Ezzel az általános tendenciával szemben Veenhoven azt állítja, hogy a modern nyugati társadalmakban a házasság viszonylag fontos intézmény, melynek megkötésétől és milyenségétől nagymértékben függ az egyén jóléte.

A házasság jelentőségét már eddig is számos vizsgálat igazolta. Ezek bebizonyították, hogy azok, akik házasságot soha nem kötöttek, boldogtalanabbak a házasoknál, többet szenvednek pszichológiai zavaroktól, betegségekre és öngyilkosságra hajlamosabbak. A jó közérzet hierarchiája számos ipari országban a következőképpen alakul: legkevésbé az elváltak érzik jól magukat, utánuk az özvegyek következnek, majd némi távolságra a házasságot sohasem kötöttek, a legboldogabbak pedig a házások.

A jó közérzet és a házasság minősége közötti összefüggést már nem tárgyalja olyan gazdag szakirodalom, de ezen a téren is léteznek meggyőző bizonyítékok. A házasságban élők jóléte szorosan kapcsolódik a házasságukkal való elégedettséghez. Utóbb bebizonyosodott, hogy az élet egyes részterületei közül egyik sem kapcsolódik olyan szorosan az általános boldogságérzethez, mint a házassággal való elégedettség. Még a rossz házasság is több boldogságot nyújt, mint a semmilyen, legalábbis a kutatások szerint. Ugyanakkor a házassággal való elégedettség együtt jár a jó egészségi állapottal és a pszichológiai panaszok alacsony előfordulásával.

A nyugati társadalmak közvéleményében széles körben elterjedt az a nézet, hogy a házasság veszített a vonzóerejéből, s ezt az egyedülálló háztartások és a válások számának növekedésével igazolják. Ez a változás a

az ekvivalencia skála. A két módszer azonban nagyon eltérő skálákat eredményez és még nem bizonyított, hogy melyik jelzi jobban a jólétet.

A teljes jövedelem alapján a jólétet mérő módszernél a jövedelembe beleszámítanak mindenfajta pénz- és természetbeni jövedelmet, valamint a háztartás által igénybe vett tartós fogyasztási cikkek, szolgáltatások számított értékét. A módszer tartalmazza a pihenés átszámítását pénzértékre, a különféle tevékenységekkel eltöltött idő haszna alapján. Ez a módszer lényegében az első módszer redukált egyenlőségi formája.

A módszerekben a szabadidő értékének számításakor ügyelni kell arra, hogy csak a valóban meglevő választási lehetőségeket vegyék számításba. Tehát a szabadidőnek csak azt a hányadát szabad jövedelemként felhasználni, amelynél tényleges választási lehetősége van az egyénnek, hogy pihenjen vagy valamilyen munkával pénzt keressen.

A három módszer nagyon eltérő adatigényű és mindegyikben nagy torzulások következhetnek be a nem megfelelő adatok miatt.

A módszerek közötti választás lényegében azzal a vitával kapcsolatos, hogy a jólét a jövedelem vagy a költségek mutatja-e jobban. Ennek a vitának alapot a háztartásstatisztikai felmérések adatai szolgáltatnak, mert rendszerint, a sokaság 80–90 százalékánál, a háztartások kiadásai meghaladják a bevallott jövedelmeket. Általában az a tapasztalat, hogy a kiadásokat pontosabban lehet mérni, mert azt szívesebben közlik.

A jövedelem biztosítja a fogyasztás lehetőségét, ezért a jólét vizsgálatánál alaposan elemezni kell a jövedelemforrásokat. A jövedelem származhat munkából vagy vagyontól. A fejlődő országokban az ilyen, vagyontól származó jövedelem egyik fő forrása a háztulajdon.

A munkával szerzett jövedelem elemzésekor a háztartás minden egyes tagjának a munkaerőpiacon való részvétellel kapcsolatos döntését kell vizsgálni. A családtagok közül azonban csak azokat szabad figyelembe venni e döntésből származó jóléti hatások számításakor, akik valóban választhatnak a munkaerőpiaci részvétel, vagy kimaradásuk kérdésében.

Mivel pedig a háztartásstatisztikai vizsgálatokban a jövedelmi, a képzettségi és az egyéb jellemzők mind a kínálat oldalát tükrözik, kívánatos a keresleti oldalról is információt szerezni. Ezt lényegében a közösségek, körzetek stb. aggregált adatai szolgáltatják, amelyek tükrözik a lehetőségek változásait.

A jólét jövedelmeken és kiadásokon keresztüli megközelítésén kívül még vannak komponensek, amelyek meghatározók a jólét szempontjából. Ilyenek az egészség, a mű-

veltség, a táplálkozás, a termékenység, a gyermekhalandóság stb. Az időtényező bekapcsolása esetén a jövedelmek és a kiadások alakulásánál bizonyos tényezőket még vizsgálni kell. Ezek a tényezők a jövedelmek periodikus ingadozása, a vagyonfelhalmozás üteme és a háztartások sebezhetősége. Ez utóbbi pedig nagyban függ a két előzötől, illetve a társadalmi juttatások körétől és a juttatáshoz való hozzáférés lehetőségétől.

(Ism.: Ékes Ildikó)

VEENHOVEN, R.:

A HÁZASSÁG NOVEKVÓ JELENTŐSÉGE

(The growing impact of marriage.) — *Social Indicators Research*. 1983. 1. sz. 49–63. p.

Terjedőben van az a vélekedés, hogy a házasság fontossága csökken, a házaspárok egyre kevésbé függenek egymástól, és az egyedülálló élete sokkalta megfelelőbb a modern ember számára. Ezzel az általános tendenciával szemben Veenhoven azt állítja, hogy a modern nyugati társadalmakban a házasság viszonylag fontos intézmény, melynek megkötésétől és milyenségétől nagymértékben függ az egyén jóléte.

A házasság jelentőségét már eddig is számos vizsgálat igazolta. Ezek bebizonyították, hogy azok, akik házasságot soha nem kötöttek, boldogtalanabbak a házasoknál, többet szenvednek pszichológiai zavaroktól, betegségekre és öngyilkosságra hajlamosabbak. A jó közérzet hierarchiája számos ipari országban a következőképpen alakul: legkevésbé az elváltak érzik jól magukat, utánuk az özvegyek következnek, majd némi távolságra a házasságot sohasem kötöttek, a legboldogabbak pedig a házások.

A jó közérzet és a házasság minősége közötti összefüggést már nem tárgyalja olyan gazdag szakirodalom, de ezen a téren is léteznek meggyőző bizonyítékok. A házasságban élők jóléte szorosan kapcsolódik a házasságukkal való elégedettséghez. Utóbb bebizonyosodott, hogy az élet egyes részterületei közül egyik sem kapcsolódik olyan szorosan az általános boldogságérzethez, mint a házassággal való elégedettség. Még a rossz házasság is több boldogságot nyújt, mint a semmilyen, legalábbis a kutatások szerint. Ugyanakkor a házassággal való elégedettség együtt jár a jó egészségi állapottal és a pszichológiai panaszok alacsony előfordulásával.

A nyugati társadalmak közvéleményében széles körben elterjedt az a nézet, hogy a házasság veszített a vonzóerejéből, s ezt az egyedülálló háztartások és a válások számának növekedésével igazolják. Ez a változás a

holland közvéleményben is végbement. 1965-ben még a hollandok 60 százaléka állította, hogy a hajadonok és a nőtlének általában boldogtalanabbak, mint a velük egykorú házások; 1975-re már csak 36 százalékuk vallotta ezt a nézetet. Az egyedül élők és az elváltak számának alakulása helyett a változás igazi bizonyítékául a házasság és a jólét összefüggéseiről szóló véleményadatok időbeil alakulásai szolgálhatnak. Ilyenek azonban mind ez ideig csak szórványosan állnak rendelkezésre.

A házasság és a jólét kapcsolatának időbeni alakulása leginkább holland adatokon vizsgálható. Az adatok azokról a változásokról szólnak, amelyek a házások és a nem házások boldogsága, illetve az öngyilkosság gyakorisága közti különbség terén tapasztalhatók.

A többi ipari országhoz hasonlóan a nem házások öngyilkossági rátája Hollandiában is viszonylag magas, és az utóbbi évtizedekben tovább növekedett, mégpedig erőteljesebben, mint a házások soraiban. A leginkább szembeszökően az elvált férfiak öngyilkossági rátája emelkedett: a házásokéénál huszonkétszer magasabbra. A nők esetében a különbségek kevésbé hangsúlyozottak. A férjzett nőkkel összehasonlítva az öngyilkossági ráta az elvált nők körében csaknem a tízszeresére, a hajadonokéban pedig a négyszeresére nőtt.

Az öngyilkossági ráta ilyen meglepő emelkedése nem magyarázható a családi állapot szerinti csoportok korösszetételének megváltozásával, vagy az együttélések növekvő számával. Az Egyesült Államokban – bizonyos adatok szerint – kockázatosabbá vált a magányos élet: míg 1940–1960 között a mortalitási ráta csökkent a házások csoportjában, a magányosok körében változatlan maradt.

Hollandiában az egyedül állók körében – a házásokhoz viszonyítva – egyre kevesebben vallják magukat boldognak. 1948-ban a nem házások még nem voltak boldogtalanabbak a házásoknál, de 1970-re a különbség már nyilvánvaló volt. Hasonlók a változások az Egyesült Államokban is.

A házasság jelentőségét – többek között – a házassággal való elégedettség és az általános boldogság közti statisztikai összefüggés mérésével lehet igazolni. Hollandiában a kérdést négy, többé-kevésbé reprezentatív mintán vizsgálták; a felmérések csak azonos kérdéseket tartalmaztak a tárgyra vonatkozólag.

A kapott adatok két trendet mutatnak:

1. a házassággal való elégedettség és az általános boldogság közötti összefüggés *abszolút* növekedését;
2. az élet valamennyi más területén mért elégedettségnek az általános boldogsághoz viszonyított mértékével összehasonlítva a házassággal való elégedettség arányának *relatív* növekedését.

A boldogság alacsonyabb szintjét a nem házások körében három elmélettel is magyarázzák; az egyik a *cimkézési hipotézis* (vagyis, ha a nőtleneket és hajadonokat boldogtalanabbnak tekintik, azzá is válnak), a másik a *szelekciós hipotézis* (azaz az eleve boldog, egészséges emberek könnyebben találhatnak társra), és végül a *védekezési hipotézis* (mely szerint az embereknek intim, különösen a házastárssal és a gyermekekkel való kapcsolatokra azért van szükségük, hogy megóvják őket a kockázattal – esetleg öngyilkossággal járó viselkedéstől). Mindhárom elméletben van némi igazság, kérdés azonban, hogy képes-e valamelyik megmagyarázni a házások és nem házások közti egyre növekvő különbséget.

A cimkézési elmélet biztosan nem. A szelekciós hipotézis sem kínál elégséges magyarázatot. Nincs okunk azt hinni, hogy a holland népességnek nem házások csoportja ma több „illeszkedni képtelent” foglal magában, mint 20 évvel ezelőtt.

Marad tehát a „védekezési” elmélet. Ezzel összefüggésben két magyarázat is lehetséges. Az egyik, hogy a házasságon kívül élők sebezhetőbbé válnak, mivel legtöbbször teljesen egyedül él. A második magyarázat, hogy az egyedülállók más formában is elszigetelődnek az egyre fokozódó általános privatizálódás miatt. Társadalmi kapcsolataik elszegényednek, munkahelyi kapcsolataik személytelenné válnak.

Ha a kérdésre a „védekező” elmélet nyújtja a magyarázatot, miért nem sújtja a felszökő öngyilkossági ráta az özvegyeket? Ennek talán életkori okai vannak. Az özvegyek ugyanis általában idősek, és az idősek csoportjában 1955 óta nem növekszik az öngyilkosságok aránya. A növekedés csak a 20–50 éves özvegy korosztályokban figyelhető meg. Választ kell tehát kapni arra a kérdésre, hogy a házasság miért van nagyobb hatással a fiatalokra és a középkorúakra.

Az idős emberek feltehetően kevésbé foglalkoznak a közélettel, de erősebbek a régebbi családi, rokoni és baráti kapcsolataik. Talán „melegebb” szubkultúrában is élnek. A nyugdíjasoknak több idejük van új kapcsolatok ápolására, de az is lehetséges, hogy nincs annyi intim kapcsolatra szükségük.

Lehetséges azonban olyan interpretáció is, hogy a házassággal való elégedettség és az általános boldogság közti pozitív összefüggésben az általános boldogság az oksági tényező, a boldog emberek ugyanis kevésbé neurótikusak, és így nagyobb esélyük van a sikeres házasságra is. Láthatjuk tehát, hogy a házasságnak, mint az érzelmek forrásának jelentősége egyre fontosabbá, ugyanakkor egyre problematikusabbá válik.

(Ism.: Vásárhelyi Judit)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATALANOK FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 5. SZÁM

Korolev, M.: A statisztika feladatai a mai fejlődési szakaszban.

Zajceva, A.: A kereskedelmi statisztika feladatai.
Dulics, V.: Az építőipari vállalatok termelésének mutatói.

Uzs, L.: A munkaerő mozgásának statisztikai vizsgálata iparvállalatokban.

Szaakjan, B.: A brigádformában történő munkaszervezés és az ösztönzés a Fő Számítóközpontban.

Ter-Israel'jan, T.: Előnyök és hátrányok (Volográd terület könyvviteli rendszerének komplex gépesítésével kapcsolatos kérdések.)

Rjabuskin, B.: A társadalmi termelés intenzifikálása a legnagyobb tőkés országokban.

Jegorov, N. – Zimenkova, N. – Frenkel, A.: Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai rendszere termelési-gazdasági tevékenységének elemzése.

A családokat jellemző fontosabb adatok a Szovjetunióban.

1983. ÉVI 6. SZÁM

A harc és a győzelem késői útja.

Közlov, T.: A mezőgazdasági vállalatok vezető dolgozóinak létszáma és összetétele.

Kosztenko, T. – Sztrugova, V.: Az össz-szövetségi szocialista verseny győztesei.

Homenko, A.: Javítani kell a vállalati statisztikai beszámolás minőségét.

Go'denberg, L.: Az energiaráfordítási mutatók kidolgozása az ágazati ténymérlegben.

Bugakova, Sz.: Az előzetes kereskedelmi információ.

Szel'covszkij, V.: A szovjet külkereskedelem hatékonysága elemzésének továbbfejlesztése.

Az ipari és építőipari munkások létszámának megoszlása bérezési rendszerek, bérformák és bérosztályok szerint.

A kiskereskedelem anyagi-műszaki bázisa a Szovjetunióban 1982-ben.

A mezőgazdaság ellátása gépekkel és műtrágyával 1982-ben.

WIADOMOŚĆ STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 3. SZÁM

Jacek, J.: A mezőgazdasági előrejelzések alapja és eredményei.

Drygas, M. – Wiatrak, A. P.: Mezőgazdasági területek és paraszti jövedelmek.

Kuciarska-Ciesielska, M.: A dolgozók szabadságos idejét befolyásoló családi viszonyok. I.

Bulanda, M. – Kacprzak, K.: A lakásra fordított kiadások a háztartások költségvetésében.

Gorecki, S.: A beruházások értékének számítási problémái.

Janik, E.: Differenciális rugalmasság a brigádmunka termelékenységének előrejelzésében.

Panek, T.: Az életszínvonal-mérés módszere módosításának koncepciója. I.

Walestak, M.: Méret és alaki hasonlóság a komplex strukturális vizsgálatokban.

Kedelski, M.: Az átlagos életkor alakulása Varsóban, 1931–1980.

Koziel, A.: A területi statisztikai szolgálat és az önkéntes statisztikai aktívák közötti együttműködés javítása.

Belko, M.: Húsz esztendő az állami statisztika szolgálatában.

Dabrowski, H.: Adatfeldolgozó rendszerek a gazdasági reform idején. Vita az Állami Statisztikai Információs Rendszer 1982. évi szemináriumán.

1983. ÉVI 4. SZÁM

Paradis, S.: Az ipari tevékenység helyzete és eredményei 1982-ben.

Bracha, Cz.: Az életszínvonal jelzőszámának becslése és annak pontossága.

Gajos, St.: Az árváltozások vizsgálata a Lengyel Statisztikai Főhivatal gyakorlatában.

Gilowska, Z.: Az egyéni gazdaság munkaerőforrásai volumenének és térbeli strukturájának becslése.

Kuciarska-Ciesielska, M.: A dolgozók szabadságos idejét befolyásoló családi viszonyok. II.

Szczerbinska, L.: A nők szakmai és otthoni munkája volumenének összehasonlítása.

Radecki, J.: Módszertani magyarázatok az állótöke újraértékeléséhez.

Panek, T.: Az életszínvonal-mérés módszere módosításának koncepciója. II.

Podorski, R.: A beszámolási rendszer az állami statisztikai szervek feladatainak változása szempontjából.

Gorczyca, M.: A munkások háztáji gazdasága – több funkció terület.

Dziuba, D.: Szemantikus modellek felhasználása a statisztikai tájékoztatás osztályozásához.

statistika

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 3. SZÁM

Segez, J. – Zváček, J.: A gazdasági fejlődés tendenciáinak gráfjai.

Sipler, Zd.: Az analitikus modell és a kvantitatív gazdasági elemzés közötti kapcsolat.

Krovák, J. – Masát, V.: A többdimenziós statisztikai elemzés módszerei.

Kavrik, J.: A kiigazított saját teljesítmény különbségeinek és indexeinek logaritmikus elemzése.

Pistora, L.: A színházak fejlesztése a statisztika szemszögéből.

1983. ÉVI 4. SZÁM

Zabák, Z.: Az ágazati kapcsolati mérleg alkalmazásának előfeltételei a társadalmi újratermelés anyagi és értéki kapcsolatának modellezésében.

Sujan, I. – Makrálová, V. – Condik, S.: A makro-ökonomiai tényezőktől függő strukturális modell hatékonysági fejlődésének regressziós elemzése.

Tesalová, D. – Cesáková, D.: Munkaerőforrások az 1980. évi iskolai végzettség alapján.

A Szövetségi Statisztikai Hivatal jelentése a nép-gazdaság fejlődéséről és a terv teljesítéséről 1982-ben.

A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG
KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK
FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 1. SZÁM

Manescu, M.: A szocialista Románia lendületes gazdasági és társadalmi fejlődése.

Marinescu, I.: A megyék rangsorolása az életszínvonal szempontjából.

Enescu, C.: Az export termékek minősége javításának hatékonysága.

Banescu, M. – Tamás, I.: Információtömeg és a nemzeti vagyon.

Mihai, G. T. I. – Dimitriu, A. – Vancu, L.: Megjegyzés a fogorvosi tevékenységről szóló jelentések statisztikai hibáival kapcsolatban.

Theiler, G. – Tövési, L.: A halmazelméletek alkalmazásának lehetőségei.

1983. ÉVI 2. SZÁM

Jelentés a Román Szocialista Köztársaság 1982. évi egységes nemzeti gazdasági-társadalmi terve teljesítéséről.

Marinescu, I.: Jelentős változások a munkásosztály összetételében.

Camasoiu, I. – Suvelea, M.: A teljes beruházás hatékonyságának kvantifikálása.

Opris, I.: Modell a vállalat gazdasági egyensúlyának összefoglaló jellemzésére.

Demirbec, M. – Gherorghiu, A.: A szállodák hatékony működésének elemzése a kritikus pont alapján.

Vladislav, T.: Volumenzámítás Monte-Carlo módszerrel.

Petrovici, V. V.: Az ügyiratforgalom elemző matrix modellje.

Trifu, A.: Meggondolások a vezető módszer alkalmazásáról a döntési folyamatokban.

Purcaru, I.: A valószínűségeloszlás helyes mérésének meghatározásával kapcsolatos meggondolások.

PRZEGLĄD STATYSTYCZNY

A LENGYEL KÖZGAZDASÁGI TÁRSASÁG
STATISZTIKAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

1982. ÉVI 1–2. SZÁM

Sadowski, W.: Tiszteletadás Prof. W. Grabowski-nak.

Konarzewska, E. – Bukietynski, W.: Hozzászólás Prof. W. Grabowski „Matematikai programozás” c. munkájához.

Nykowski, I.: Szállítási probléma és a lineáris programozási feladatok felbontása.

Walukiewicz, St. – Wojtych, E.: A cukorréparaktárak elhelyezése a szállítás folyamán.

Kolupa, M.: Szegély-matrix alkalmazása a katalízis-hatás számításának és mérésének értelmezésére az ökonometriai modellekben.

Guzik, B.: Kiegészítő megfigyelések a trend alapján történő előrejelzésekhez.

Charemza, W.: A piac Pama-modelljének alternatívája egyensúlyhiány esetén.

Nowak, G.: Magyarázó változó kiválasztásának módszere a nem lineáris ökonometriai modellben.

Grabinski, T.: Magyarázó változók kiválasztására szolgáló módszerek hatékonyságának elemzése szimulációs módszerekkel.

Rocki, M.: Egész számú programozási probléma mint a magyarázó változó kiválasztásának módszere az ökonometriai modellekben.

Czjakowski, A. – Suchecki, B.: Kiadások idősoros struktúrájának becslése többegyenletes modellekkel.

Konarzewska, I. – Milo, W.: A lineáris modellek paramétereinek becslése, pontossága és előrejelzése összehasonlító szélsőséges érték esetén.

Kaliszyk, J.: A univerzális matrix sajátértékének becslése.

Gren, J.: A fogyasztói kereslet modelljének Bayes-féle becslése.

Zjawin-Winkowska, Z.: A log-lineáris ökonometriai modell Bayes-féle becslésének számítógépes programja.

Przybyla, S.: A tartalékleltár kijelölésének módszere.

Stanisz, T.: Az elválasztható Samuelson-féle függvény.

Kowalek, J.: A Neumann-Read és a Heady-Dillon-féle függvények termelésleírásra történő alkalmazhatóságának feltételei.

Strahl, D.: A halmaz diszkriminációja a stabil hasonlósági kritériummal megegyezően.

Pociecha, J.: A taxonomiai eljárások értékelésének kritériumai.

Milo, W. – Wasilewski, Zb.: A próbák erejének összevetése a szélső érték megállapítása céljára.

Kowalski, J.: Lineáris korrelációs együttható szignifikancia vizsgálat aszimptotikus relatív hatékonysága.

Dobija, M.: Analitikus eloszlási függvény.

Nykowska, M.: A sorbanállási rendszer modell egyenletének hatékony megoldása.

Obuchowska, W.: A globális és feltételes szélső érték közötti kapcsolat a konvex programozásban.

Kobus, K.: A határok lexikográfiai rendezésének néhány algoritmusai a hálóprogramban.

Mika, J.: Matrixok pszeudo inverz módszerének változata a lineáris programozásban.

Bracha, J.: Lineáris regressziós függvény paramétereinek becslése a kétlépcsős mintavételben.

STATISTISK TIDSKRIFT

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 1. SZÁM

Nordström, L.: A statisztika iránti kereslet a jövőben.

La Cour, A.: Nemzetközi statisztika.

Cricenti, P.: Osztályok és választói magatartás Svédországban.

Hägglund, B. – Ranneby, B.: A svéd országos erdőgazdasági felvétel.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 1. SZÁM

Fuchs, I.: Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal tervezete a városrégiók meghatározására és elhatárolására. (1971. évi változat.)

A foglalkoztatottak állományi összetétele 1982 júliusában.

Janik, W.: A lakások garázsokkal és személygépkocsi leállóhelyekkel való felszereltsége.

Simhandl, G.: A lakások környezeti feltételei: nedvesség, hideghatások és lakókörnyezet.

Gritsch, G.: Mező- és erdőgazdasági üzemszámlálás 1980. Ausztria mezőgazdaságának eredményei. I. rész.

Gritsch, G.: Mező- és erdőgazdasági üzemszámlálás, 1980. Alsó-Ausztria eredményei.

Rohrböck, G. J.: Élelmezési mérleg, 1981/82., Gyümölcsszüret, 1982.

Foglar, E.: Dologi javak termelése, magas- és mélyépítés, nagy- és kiskereskedelem, energiaellátás, 1982. III. negyedében.

Üzemek, ágyak kihasználása, 1982. nyári félévében.

Schussmann, P.: Az előzetes forgalmiadó – bejelentések statisztikája, 1981.

1983. ÉVI 2. SZÁM

Ladstätter, J.: Népszámlálás 1981: lakónépesség tartományok szerint.

Természetes népmozgalom, 1982.

Friedl, H. P. – Dober, V.: Az iskolás gyermekek egészségi állapota 1980/81. tanévben.

Foglalkoztatás és munkanélküliség kerületek szerint 1982. július végén.

Fogyasztói árindex 76, 1982-ben.

Janik, W.: A lakások rendbehozatala utólagos installációkkal. Az 1982. márciusi mikrocenzus eredményei.

Simhandl, G.: Időmérleg; kiválasztott családi formák. Az 1981. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Simhandl, G.: Tevékenységek meghatározott napi időkből. Az 1981. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Gritsch, G.: Mező- és erdőgazdasági üzemszámlálás 1980. Ausztria mezőgazdaságának eredményei. 3. Szántóföldi vetemények betakarítása, 1982.

Göttl, F.: Általános állatszámítás, 1982. december 3. Végeredmények.

Időjárás, 1982. naptári évben.

Polgári légitranszport, 1982-ben.

Külkereskedelem, 1982-ben.

Jogerősen elítélt személyek 1981-ben.

1983. ÉVI 3. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági helyzetről.

Ladstätter, J.: Az 1981. évi népszámlálás: a felülvizsgálat hatása a kerületi és községi eredményekre.

Életpályák – kiválasztott főeredmények. Az 1982. júniusi mikrocenzus eredménye.

Árak, 1982-ben.

Nép- és lakásszámlálás, 1981; Alsó-Ausztria.

Simhandl, G.: Szakmunka, egy nap leforgása alatt. Az 1981. szeptemberi mikrocenzus eredménye.

Gritsch, G.: Mező- és erdőgazdasági üzemszámlálás, 1980. Az osztrák mezőgazdaság eredményei 3. rész. Paraszti népesség és foglalkoztatottak a mező- és erdőgazdaságban.

Szüret, bortartalékok, és raktárkapacitás, 1982-ben.

Baromfi-statisztika, 1982.

Az osztrák erdők hasznosítása 1982-ben.

Grünauer, E.: A villamosenergia-vállalatok gazdaságstatisztikája. Éves felvétel, 1981.

Budig, W.: Az ipar termelési indexe. Az ipari termelési indexének 1981. évi felülvizsgálata.

Velechovsky, G.: Magas- és mélyépítés, 1982.

Haiderer, F.: Nagy- és kiskereskedelmi statisztika, 1982. Forgalom és árbevételek.

Szövetségi költségvetés, 1983.

1983. ÉVI 4. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági helyzetről.

Friedl, H. P.: Rákbetegségi statisztika, 1981.

Bartunek, E.: Életpályák – kiválasztott főeredmények. Az 1982. júniusi mikrocenzus eredménye.

Ház- és lakásszámlálás 1981; Felső-Ausztria.

Janik, W.: Magán-személygépkocsik parkolása.

Simhandl, G.: A napi háztartási munka.

Mező- és erdőgazdasági üzemszámlálás, 1980. Az osztrák mezőgazdaság eredményei. 4. rész. Állatgondozás.

Rohrböck, G. J.: Bormérleg.

Göttl, F.: Sertésszámlálás, 1983. március 3.

Tejtermelés és -fogyasztás, 1982.

Velechovsky, G.: Munkahelyszámlálás, 1981.

Foglar, E.: Dologi javak termelése, magas- és mélyépítés, nagy- és kiskereskedelem, szálloda és vendéglátás 1982. IV. negyedében.

Lager, Ch. – Rainer, N.: A magas- és mélyépítés összetétele építési ágak szerint, 1976–1980.

Husa, G.: A gyógyfürdők és gyógyhelyek vendégforgalmának alakulása, 1975 óta.

Zajic, H.: Nemzetközi áruforgalom 1982-évből.

ALLGEMEINES STATISTISCHES ARCHIV

A NÉMET STATISZTIKAI TARSASÁG FOLYÓIRATA
(NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTARSASÁG)

1983. ÉVI 1. SZÁM

Schramm, I.: A Német Szövetségi Bank bankstatisztikája. Felvételi eljárás és kiértékelési program.

Bockelmann, H.: A pénzmennyiség mint statisztikai és pénzügyi program.

Büschgen, H. E.: Kommentár a bankstatisztikához a bankok szemzőgéből.

Wolff, R.: A külfölddel történő fizetési és tőkeforgalom statisztikája.

Mayer, H.: A nemzetközi bankügyletek statisztikája.

Veil, E.: Egy népgazdaság külföldi vagyontársa.

Bauer, L.: Beszámoló „A statisztika, a pénz- és valutapolitika” tárgyában a Német Statisztikai Társaság 1982. november 25-én Münchenben tartott ülésén elhangzott előadások vitájáról.

Rinne, H.: Beszámoló a Német Statisztikai Társaság Münchenben, 1982. november 23–26. között tartott bizottsági üléséről.

Noeske, W.: Beszámoló a Német Városstatisztikusok Münchenben 1982. november 23-án tartott konferenciájáról.

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TARSASÁG
FOLYÓIRATA

1982. ÉVI 380. SZÁM

Smith, Ph. – Sedransk, J.: Bayes-féle optimalizálás egy halsokaság korösszetételének becslésében.

Wong, G. Y.: Kölcsönkapcsolatok varianciaelemzése maximum likelihood módszerrel.

Salemi, M. K. – Tauchen, G. E.: A nem lineáris oktatási modellek becslése.

Dagum, E. B.: Az aszimmetrikus szűrők hatásai a szezonális tényezők felülvizsgálatára.

O'Gorman, T. W.: A lineáris programozási technikákat felhasználó szezonális kiigazítási módszerekről.

Chernik, M. R. – Downing, D. J. – Pike, D. H.: A külső hatások kimutatása az idősorokban.

Mendelsohn, J. – Rice, J.: A „B” görbülettel rendelkező mikrofluorometrikus hisztogramok spirálmenete.

Cressie, N.: Biztonsági játék rosszul súlyozott átlagokkal.

Spitzer, J. J.: Gyors és hatékony algoritmus Box-Cox transzformációs modellek paramétereinek becslésére.

Hochberg, Y. – Weiss, G. – Hart, S.: Többoldalú összehasonlítások grafikus eljárásai.

Kaye, D.: A diszkrimináció statisztikai bizonyítása.

Crook, J. F. – Good, I. J.: A polinominális és kontingencia táblák tesztjeinek ereje és érvényességi köre.

Clogg, C. C.: A rangsorolt kategóriák többszörös keresztcsoportosításában érvényesülő asszociációs kapcsolatok elemzésének néhány modellje.

Keenan, D. M.: Kettes számrendszerben megadott adatok idősorilemzése.

Diaconis, P. – Zabell, S. J.: A szubjektív valószínűség naprakész tétele.

Fergusson, T. S.: Egy inkonzisztens maximum likelihood becslés.

Frank, O. – Harary, F.: A tranzitivási indexek empirikus gráfokon való alkalmazásával előállított klaszter-inferencia.

Wong, M. A.: Hibrid klaszterezési módszer nagyszűrésű klaszterek meghatározására.

Scott, A. J. – Holt, D.: A kétlépcsős mintavétel hatása az egyszerű legkisebb négyzetek módszerére.

Göttl, F.: Általános állatszámítás, 1982. december

Tsiatis, A. A.: Ismételt szignifikancia tesztek a továbbélési valószínűségek elemzésében általánosan használt mutatók egy osztálya számára.

Slud, E. – Wei, L. J.: A módosított Wilcoxon statisztikára alapozott kétmintás ismételt szignifikancia tesztek.

Marasinghe, M. G. – Johnson, D. E.: A nem teljes additivitás tesztje a multiplikatív interakciós modellben.

Carroll, R. J. – Ruppert, D.: Egy heteroszkedasztikus lineáris modell maximum likelihood módszerrel végzett becslésének összehasonlítása.

Pudney, S. E.: A latens változórendszer becslése bizonytalan specifikáció esetén; általánosított komponens-elemzés és az eltávolításon alapuló módszer.

Binkley, J. K.: A változók közötti korreláció hatása a látszólag független regressziószámítás hatásosságára kétegyenletes modellben.

Davis, A. W.: A mérsékelt, többváltozós nem normális eloszlásnak a Roy-féle linearitási tesztre gyakorolt hatásáról.

Markowski, E. P. – Hettmansperger, T. P.: A telepítési modell egyszerű pontozásos rangstatisztikán alapuló inferenciája.

Carroll, R. J.: Előrejelzés és erőtranszformációk, amikor az erő megválasztásának lehetősége véges sorozatra korlátozódik.

Studden, W. J.: A polinomiális regressziószámítás néhány robusztus típusú, D-optimális programja.

Goldstein, M. – Colett, D.: A mintaméret kiválasztásáról és a megkülönböztethetőség értékeléséről a modell megválasztásában.

Huang, J. S. – Ghosh, M.: Megjegyzés a rangstatisztikák erősen egymódusú jellegéről.

Godambe, V. P.: Az alárendelődés elve és egy statisztikai paradoxon.

Gutmann, S.: Stein paradoxona nem állja meg a helyét, ha az adatok előzetes felhasználása nem lehetséges.

wirtschaft und statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1983. ÉVI 1. SZÁM

Herberger, L. – Gaspers, K.: Adatok a Bundestag 1983. március 6-i választásához.

Dorow, F.: Társadalmi termék 1982-ben.

Fleischer, H.: Külföldiek a szövetségi köztársaságban, 1982.

Pauli, R.: Külkereskedelem, 1982.

Jung, W.: Árfolyammozgások a részvényt piacon, 1982.

Euler, M.: Nem kereső tevékenységet folytatók háztartásai, 1978.

Angermann, D.: Árak, 1982.

1983. ÉVI 2. SZÁM

Engelke, S.: A magántanári képesítések megszerzése, 1981.

Proebsting, H.: Házasságkötések, válások, születések és halálesetek a külföldiek között, 1981.

Mörtl, H.: Sztrájkok és kizárások, 1982.

Angele, J.: Fizetési nehézségek, 1982.

Schultze, H.: Üzemen kívüli jövedelmek a mezőgazdasági üzemekben, 1980.

Griepenkerl, W.: Állatállomány, 1982. december 2-án.

Singh-Sangha, G.: Ipari termelés, 1982.

Schmidt, O.: Az építőipar szerkezete, 1982.

Bergmann, W.: Az 1982. évi külkereskedelem előállító és felhasználó országok szerint.

Grillmaier, G.: Az egészségügy kérdései.

Dietz, O.: A Szövetségi Köztársaság és a tartományok pénzügyei, 1950–1981.

Kloss, G.: Az alkalmazotti jövedelmek rétegződése, 1978.

1983. ÉVI 3. SZÁM

Lützel, H. és munkatársai: Nemzetgazdasági elszámolások 1982. Előzetes eredmények.

Gaspers, K.: A Bundestag 1981. március 6-án tartott választásának végleges eredménye.

Angermann, O.: Az árindex újraszámítása 1980. évi bázison.

Minding, B.: Az ipari termékek termelői árindexének újraszámítása 1980. évi bázison.

Sfeiger, H. H.: Keresőtevékenység 1982 áprilisában. A mikrocenzus eredménye.

Brettinger, F. K.: Az ipari részvénytársaságok zárszámadata, 1981.

Griepenkerl, W.: Állatvágások, 1982.

Építőipar és installációs munkák, 1982.

Krassnig, P.: Építőipari munkaközösségek Az éves vállalati és költségstruktúra felvételek eredményei.

Heinrich, H.: Áruforgalom a Német Demokratikus Köztársasággal és Kelet-Berlinnel, 1982.

Heimann, J.: Külkereskedelem áruajták szerint, 1982.

Bierau, D.: Közlekedésgazdaság, 1982.

Bierau, D.: Közúti közlekedési balesetek, 1982.

Schütz, H.: Egészségügyi foglalkozások, 1981.

Deininger, D.: Segélyek az életfenntartáshoz.

Schulz, U.: Kollektív bér szerinti munkabér és fizetések, 1982.